

22-2

11

LIBRARY
OF THE
Theological Seminary,
PRINCETON, N.J.

A-1
BR 65 .T3 1839 v.1-2 c.2
Tertullian, ca. 160-ca. 230.
Q. Septimii Florentis
Tertulliani Opera

Dup

BIBLIOTHECA
PATRUM ECCLESIASTICORUM
LATINORUM SELECTA.

AD OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EDITA

CURANTE

E. G. GERSDORF

PH. D. AA. M. SER. DUCI-SAX. ALT. A CONS. AUL. BIBL. UNIV.
LITT. LIPS. PRAEF. PRIM.

VOL. V.

QU. SEPT. FLOR. TERTULLIANI OPERA.

PARS II.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1839.

QU. SEPT. FLOR. TERTULLIANI

O P E R A.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM EXPRESSA

CURANTE

E. F. LEOPOLD

PH. D. AA. M. IN GYMNASIO ANNABERGENSI PRAECEPTOR. ORDIN.

PARS II.

**LIBRI AD RITUS ET MORES CHRISTIANORUM
PERTINENTES.**

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS BERNH. TAUCHNITZ JUN.

1839.

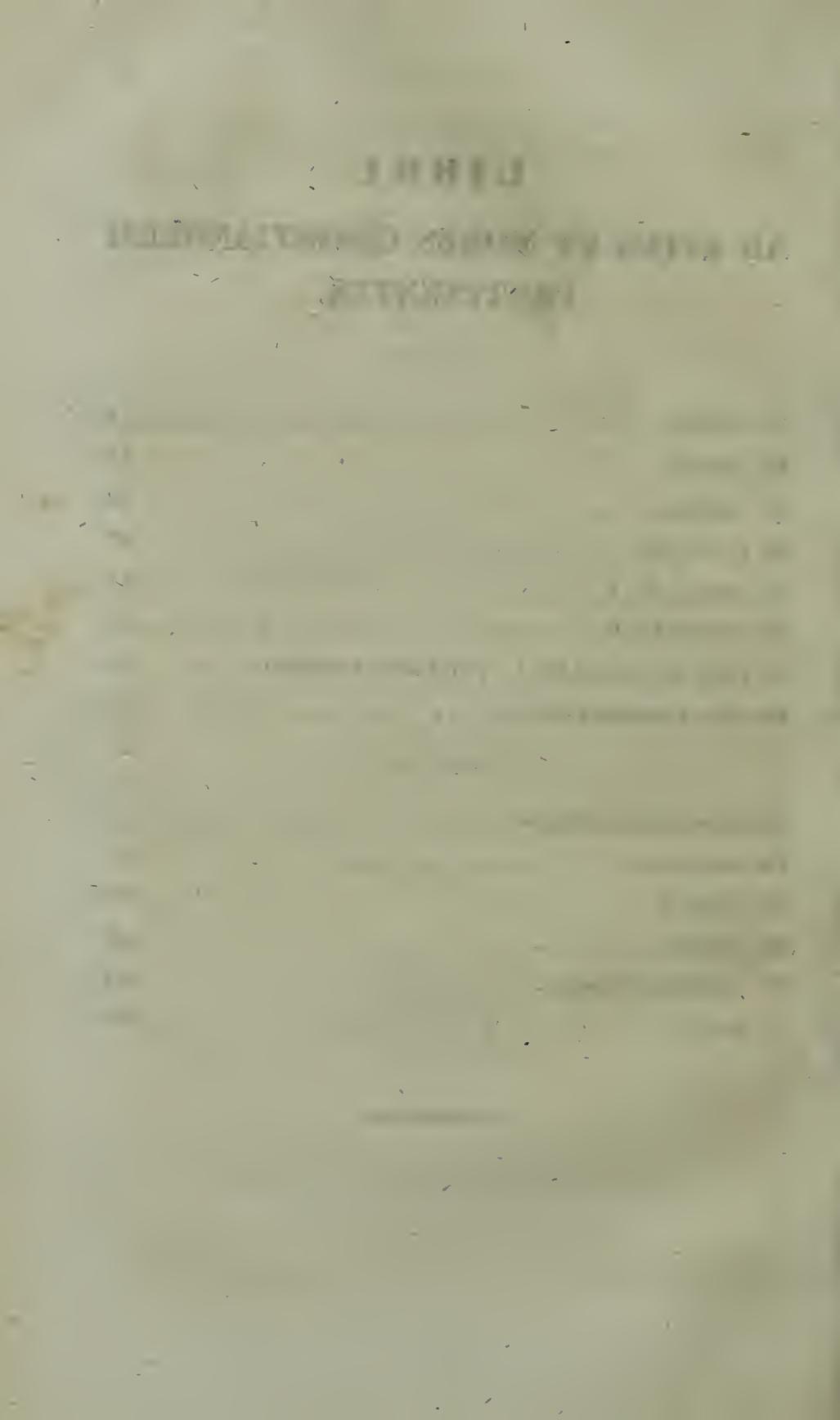
卷之三

卷之三

LIBRI

AD RITUS ET MORES CHRISTIANORUM PERTINENTES.

De oratione	p. 1
De patientia	- 16
De baptismo	- 32
De poenitentia	- 47
Ad uxorem lib. I.	- 62
Ad uxorem lib. II.	- 70
De cultu feminarum lib. I. (De habitu muliebri)	- 78
De cultu feminarum lib. II.	- 85
<hr/>	
De exhortatione castitatis	- 97
De monogamia	- 112
De pudicitia	- 135
De iciuniis	- 180
De virginibus velandis	- 200
De pallio	- 219

DE
O R A T I O N E.

1. Dei spiritus et dei sermo et dei ratio, sermo rationis et ratio sermonis et spiritus, utrumque Jesus Christus dominus noster, nobis discipulis novi Testamenti novam orationis formam determinavit. Oportebat enim in hac quoque specie novum vinum novis atribus recondi, et novam plagulam novo assui vestimento ¹⁾. Ceterum quicquid retro fuerat, aut demutatum est, ut circumcisio, aut suppletum, ut reliqua lex, aut impletum, ut prophetia, aut perfectum, ut fides ipsa. Omnia de carnalibus in spiritualia renovavit nova dei gratia, superducto evangelio, expunctore totius retro vetustatis. In quo et dei spiritus et dei sermo et dei ratio approbatus est dominus noster Jesus Christus: spiritus, quo valuit, sermo, quo docuit, ratio, qua venit. Sic igitur oratio a Christo constituta, ex tribus constituta est: ex sermone, quo enuntiatur, ex spiritu, quo tantum potest, ex ratione, qua suscipitur ²⁾. Docuerat et Ioannes discipulos suos adorare; sed omnia Ioannis Christo praestribuebantur, donec ipso aucto (sicut idem Ioannes praenuntiabat ³⁾), illum augeri oportere, se vero deminui) totum praeministri opus cum ipso spiritu transiret ad dominum. Ideo nec exstat, in quae verba docuerit Ioannes adorare, quod terrena coelestibus cesserint. Qui de terra est, inquit ⁴⁾, terrena fatur, et qui de coelis adest, quae vidit, ea loquitur. Et quid non coeleste, quod domini Christi est, ut haec quoque orandi disciplina? Considereremus itaque, benedicti, coelestem eius sophiam, in primis de praecepto secretae adorandi, quo et fidem hominis exigebat, ut dei omnipotentis

1) Matth. 9, 16. 17. 2) Ita Muratorius e cod. Ambrosiano. Ed. Franeker. et Semler: ex rat. qua docetur, quae v. desiderantur in ed. Gelenii. 3) Ioan. 3, 30. 4) Ioan. 3, 31.

et eonspectum et auditum sub teetis et in abditis etiam adesse consideret, et modestiam fidei desiderabat, ut, quem ubique audire et videre fideret, ei soli religionem suam offerret, sequente sophia in sequenti paecepto; quod etsi proinde pertineat ad fidem et modestiam fidei, si non agmine verborum adeundum putemus ad dominum, quem ultro suis prospicere certi sumus: attamen brevitas ista, quod ad tertium sophiae gradum faciat, magna ac beatae interpretationis substantia fulta cst, quantumque substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus. Néque enim propria tantum orationis officia complexa est, venerationem dei aut hominis petitio-nem, sed omnem paene sermonem domini, omnem commemora-tionem disciplinae, ut revera in oratione breviarium totius evangeli comprehendatur.

2. Incipit a testimonio dei et merito fidei, quum dicimus: PATER, QUI IN COELIS ES. Nam et deum oramus et fidem commendamus, eius meritum est haec appellatio. Scriptum est: Qui in eum crediderint, dedit eis potestatem, ut filii dei voeentur¹⁾; quamquam frequentissime dominus patrem nobis pronuntiavit deum, imo et paecepit, ne quem in terris patrem voemus, nisi quem habemus in coelis²⁾. Itaque sie adorantes etiam paeceptum obimus. Feliees, qui patrem agnoscent. Hoc est, quod Israëli exprobratur, quod coelum ac terram spiritus contestatur, filios, dicens, genui, et illi me non agnoverunt³⁾. Dicendo autem patrem, deum quoque cognominamus. Appellatio ista et pietatis et potestatis est. Item in patre filius invocatur. Ego enim, inquit, et pater unum sumus⁴⁾. Ne mater quidem ecclesia praeteritur. Siquidem in filio et patre mater re-eognoscitur, de qua constat et patris et filii nomen. Uno igitur genere aut vocabulo et deum cum suis honoramus et paecepti meminimus et oblitos patris denotamus.

3. Nomen dei patris nemini proditum fuerat: etiam qui de ipso interrogaverat Moyses, alind quidem nomen audi-erat. Nobis revelatum est in filio. Iam enim filius nouum patris nomen est. Ego veni, inquit, in nomine patris; et rursus: Pater, glorifica nomen tuum⁵⁾; et apertius:

1) Ioa. 1, 12. 2) Matth. 23, 9. 3) Ies. 1, 2. 4) Ioa. 10, 30.
5) Ioa. 5, 43; 12, 28. Verba: Ego veni — nomen tuum primus addidit Mnratorius.

Nomen tuum manifestavi hominibus¹⁾. Id ergo, ut SANCTIFICETUR, postulamus. Non quod deceat homines bene deo optare, quasi sit et aliud de quo ei possit optari aut laboret, nisi optemus. Plane benedici deum omni loco ac tempore condeceret, ob debitam semper memoriam beneficiorum eius, ab omni homine. Sed et hoc benedictionis vice fungitur. Ceterum quando non sanctum et sanctificatum est per semetipsum nomen dei, cum ceteros sanctificet ex semetipso? Cui illa angelorum circumstantia non cessat dicere: sanctus, sanctus, sanctus²⁾. Proinde igitur et nos angelorum, si meminerimus³⁾, candidati, iam hinc coelestem illam in deum vocem et officium futurae claritatis ediscimus. Hoc quantum ad gloriam dei. Alioquin quantum ad nostram petitionem, cum dicimus: SANCTIFICETUR NOME TUUM, id petimus, ut sanctificetur in nobis; qui in illo sumus; simul et in ceteris, quos adhuc gratia dei expectat, ut et huic praecetto pareamus, orando pro omnibus, etiam pro inimicis nostris. Ideoque suspensa enuntiatione nou dicentes: sanctificetur in nobis; in omnibus dicimus.

4. Secundum hanc formam subiungimus: FIAT VOLUNTAS TUA IN COELIS ET IN TERRA, non quod aliquis obsistat, quo minus voluntas dei fiat, et ei successum voluntatis suae oremus, sed in omnibus petimus fieri voluntatem eius; ex interpretatione enim figurata carnis et spiritus nos sumus coelum et terra; quamquam, etsi simpliciter intelligendum est, idem tamen est sensus petitionis, ut in nobis fiat voluntas dei in terris, ut possit scilicet fieri et in coelis. Quid autem deus vult, quam incedere nos secundum suam disciplinam? Petimus ergo, substantiam et facultatem voluntatis suae subministret nobis, ut salvi simus et in coelis et in terris, quia summa est voluntatis cius salus eorum quos adoptavit. Est et illa dei voluntas, quam dominus administravit praedicando, operando, sustinendo. Sic enim ipse pronuntiavit, non suam, sed patris facere se voluntatem⁴⁾. Sine dubio, quae faciebat, ea erant voluntas patris, ad quae nunc nos velut ad exemplaria provocamur, ut

1) Ioan. 17, 6. 2) Ies. 6, 3. Apoc. 4, 8. 3) Cod. Ursini, Murat., Rhen., Rig. meminerimus; cod. Agob., ed Fran., et Semleruerimus. 4) Ioa. 6, 38.

et praedicemus et operemur et sustineamus ad mortem usque. Quae ut implere possimus, opus est dei voluntate. Item dieentes: fiat voluntas tua, vel eo nobis bene optamus, quod nihil sit mali in dei voluntate, etiam si quid pro meritis eiusque seeus irrogatur. Iam hoc dieto ad sufferentiam nosmetipsos praemoneamus. Dominus quoque eum sub instantiam passionis infirmitatem earnis demonstrare iam in sua earne voluisse: Pater, inquit, transfer poculum istud; et recordatus: nisi quod mea non, sed tua fiat voluntas¹⁾. Ipse erat voluntas et potestas patris, et tamen ad demonstrationem sufferentiae debitae voluntati se patris tradidit.

5. VENIAT quoque REGNUM TUUM ad id pertinet, quod²⁾ et fiat voluntas tua, in nobis seilicet. Nam deus quando non regnat, in cuius manu eor omnium regum est³⁾? Sed quiequid nobis optamus, in illum auguramur, et illi deputamus, quod ab illo exspectamus. Itaque si ad dei voluntatem et ad nostram suspensionem pertinet regni dominie repraesentatio, quomodo quidam protraetum quendam in seculo postulant, quum regnum dei, quod ut adveniat oramus, ad eonsummationem seeuli tendat? Optamus maturius regnare, et non diutius servire. Etiam si prae finitum in oratione non esset de postulando regni adventu, ultro eam voeem protulissimus, festinantes ad spei nostraræ comple xim. Clamat ad dominum in visu animae martyrum sub altari: Quoniam usque non ulciseeris, domine, sanguinem nostrum de incolis terrae⁴⁾? Nam utique ultio illorum a seeuli fine dirigitur. Imo quam eeleriter veniat, domine, regnum tuum! Votum Christianorum, confusio nationum, exsultatio angelorum, propter quod eonfletamur, imo potius propter quod oramus.

6. Sed quam eleganter divina sapientia ordinem orationis instruxit, ut post coelestia, id est, post dei nomen, dei voluntatem, et dei regnum, terrenis quoque necessitatibus petitioni locum faceret! Nam et edixerat dominus: Quaerite prius regnum, et tune vobis etiam haec adiiciuntur⁵⁾; quamquam PANEM NOSTRUM QUOTIDIANUM DA NOBIS HODIE spiritualiter potius intelligamus. Christus enim panis noster

1) Luc. 22, 42. 2) Semler coni. quod est, fiat etc.; malum scribere: quo et fiat vel ad quod et fiat etc. 3) Prov. 21, 1.
4) Apoc. 6, 10. 5) Matth. 6, 33.

est, quia vita Christus et vita panis. Ego sum, inquit, panis vitae¹⁾). Et paulo supra: Panis est sermo dei vivi, qui descendit de coelis²⁾). Tum quod et corpus eius in pane censemur: Hoc est corpus meum³⁾). Itaque petendo panem quotidianum perpetuitatem postulamus in Christo et individualitatem a corpore eius. Sed et quia carnaliter admittitur ista vox, non sine religione potest fieri et spiritualis disciplinae. Panem enim peti mandat, quod solum fidelibus necessarium est; cetera enim nationes requirunt⁴⁾). Ita et exemplis inculcat, et parabolis retractat, cum dicit: Numquid panem filiis pater auferet et canibus tradit⁵⁾? Item: Numquid filio panem poscenti lapidem tradit⁶⁾? Ostendit enim, quid a patre filii exspectent. Sed et nocturnus ille pulsator panem poscebat⁷⁾. Merito autem adiecit: Da nobis hodie, ut qui praevisserat: Nolite de crastino cogitare quid edatis⁸⁾. Cui rei parabolam quoque accommodavit illius hominis, qui provenientibus fructibus ampliationem horreorum et longae securitatis spatia cogitavit, is ipsa nocte moritur⁹⁾.

7. Consequens erat, ut observata dei liberalitate etiam clementiam eius precaremur. Quid enim alimenta proderunt, si illis¹⁰⁾ reputamur revera, quasi taurus ad victimam? Sciebat dominus se solum sine delicto esse. Docet itaque: PETAMUS DIMITTI NOBIS DEBITA NOSTRA. Exomolegesis est petitio veniae, quia qui petit veniam delictum confitetur. Sic et poenitentia demonstratur acceptabilis deo, qui mavult¹¹⁾ cam quam mortem peccatoris. Debitum autem in scripturis delicti figura est, quod perinde iudicio debeatur, et ab eo exigatur, nec evadat iustitiam exactio- nis, nisi donetur exactio, sicut illi servò dominus debitum remisit. Ille enim spectat excuplum parabolae totius. Nam et quod idem servus a domino liberatus non perinde pareit debitori suo ac propterea delatus penes dominum tortori delegatur ad solvendum novissimum quadrantem¹²⁾, id est modicum usque delictum; eo competit, quod remittere nos quoque profitemur debitoribus nostris. Iam et alibi ex hac

1) Ioa. 6, 35. 2) Ioa. 6, 33. 3) Matth. 26, 26. Luc. 22, 19.
 4) Matth. 6, 32. 5) Matth. 15, 26. 6) Matth. 7, 9. 7) Luc. 11, 5. 8) Matth. 6, 34. 9) Luc. 12, 16 sqq. 10) Murat. et Rig. si illi reputamur, Fr. Ionius: si in eis reput. 11) Edd. omnes quia vult. 12) Matth. 5, 25. 26.

specie orationis: Remittite, inquit, et remittetur vobis ¹⁾. Et cum interrogasset Petrus, si septies remittendum esset fratri: Ino, inquit, septuagies septies ²⁾; ut legem in melius reformaret, quod in Genesi de Cain septies, de Lamech antem septuagies septies ultio reputata est.

8. Adiecit ad plenitudinem tam expeditae orationis, ut non de remittendis tantum, sed etiam de avertendis in totum delictis supplicaremus: NE NOS INDUCAS IN TENTATIONEM, id est, ne nos patiaris induci, ab eo utique, qui tentat. Ceterum absit, ut dominus tentare videatur, quasi aut ignoret fidem cuiusque aut deiicere sit consentiens ³⁾. Diaboli est et infirmitas et malitia. Nam et Abraham non tentandae fidei gratia sacrificare de filio iusserat, sed probandae, ut per eum faceret exemplum praecepto suo, quo mox praecepturus erat, neque pignora deo cariora habenda ⁴⁾. Ipse a diabolo tentatus praesidebat et artifice tentationis demonstravit. Hunc locum posterioribus confirmat: Orate dicens, ne tememini ⁵⁾. Adeo tentati sunt dominum deserendo, qui somno potius indulserant, quam orationi. Ergo respondet clausula, interpretans quid sit, ne nos deducas in temptationem. Hoc est enim: SED EVEHE ⁶⁾ NOS A MALO.

9. Compendiis paucorum verborum quot attinguntur edicta prophetarum, evangeliorum, apostolorum, sermones domini, parabolae, exempla, praecepta! quot simul expunguntur officia! Dei honor in patre, fidei testimonium in nomine, oblatio obsequii in voluntate, eommemoratio speci in regno, petitio vitae in pane, exomologesis debitorum in deprecatione, sollicitudo temptationum in postulatione tutelae. Quid mirum? Deus solus docere potuit, ut se vellet orari. Ab ipso igitur ordinata religio orationis, et de spiritu ipsius iam tunc, cum ex ore divino ferretur, animata, suo privilegio ascendit in coelum, commendans patri quae filius docuit ⁷⁾. Quoniam tamen dominus prospector humarum necessitatum, seorsum post traditam orandi disciplinam, petite, inquit, et aceipietis ⁸⁾, et sunt, quae petantur

1) Luc. 6, 37. 2) Matth. 18, 21. 22. 3) Murat. et Rig. e cod. Agob. deiicere gestiens. 4) Cod. Agob. ne quae pignora cariora deo haberet. 5) Luc. 22, 46. 6) Rhen., Gelen., et Fran. et Veneta a. 1701. EVEHE; Murat., Rig., all. DEVHE. 7) Hic Muratorius designavit cap. 10. 8) Matth. 7, 7. Luc. 11, 9.

pro circumstantia cuiusque, praemissa legitima et ordinaria oratione quasi fundamento: accidentium ius est desideriorum, ius est superstruendi extrinsecus petitiones, cum memoria tamen praceptorum, ne quantum a praeceptis, tantum ab auribus dei longe simus.

10. Memoria¹⁾ praceptorum viam orationibus sternit ad coelum, quorum praecipuum est, ne prius ascendamus ad dei altare, quam, si quid discordiae vel offendae cum fratribus contraxerimus, resolvamus²⁾. Quid est enim ad pacem dei accedere sine pace, ad remissionem debitorum cum retentione? Quomodo placabit patrem iratus in fratrem, cum omnis ira ab initio interdicta sit nobis? Nam et Ioseph dimittens fratres suos ad perducendum patrem, et ne, inquit, irascamini in via³⁾; nos scilicet monuit. Alias enim via cognominatur disciplina nostra. Tum ne in via orationis constituti, ad patrem cum ira incedamus. Exinde aperte dominus amplians legem, iram in fratrem homicidio superponit, ne verbo quidem malo permittit expungi; etiam si irascendum est, non ultra solis receptum, ut Apostolus admonet⁴⁾. Quam autem temerarium est, aut diem sine oratione transigere, dum cessas fratri satisfacere, aut orationem, perseverante iracundia, perdere⁵⁾! Nec ab ira solummodo, sed omni omnino confusione animi libera debet esse orationis intentio, de tali spiritu emissa, qualis est spiritus, ad quem mittitur. Neque enim agnosci poterit a spiritu sancto spiritus inquinatus, aut tristis a laeto, aut impeditus a libero. Nemo adversarium recipit, nemo nisi comparem snum admittit.

11. Ceterum⁶⁾ quae ratio est, manibus quidem ablutis, spiritu vero sordente orationem obire, quando et ipsis manibus spiritales munditiae sint necessariae, ut a falso, a cæde, a saevitia, a beneficiis, ab idololatria, ceterisque mœulis, quae spiritu conceptae manuum opera transiguntur, purae alleventur? Hae sunt verae munditiae, non quas plerique superstitione curant, ad omnem orationem etiam cum lavaacro totius corporis aquam sumentes. Id cum serupulose percontarer et rationem requirerem, comperi commemorationem esse in domini ditionem. Nos dominum ad-

1) Cap. 11. ap. Murat. 2) Matth. 5, 23 sq. 3) Gen. 45, 24.

4) Eph. 4, 26. 5) Cap. 12. ap. Murat. 6) Cap. 13. Murat.

ramus, non dedimus, imo et adversari debemus deditoris exemplo, nec propterea manus abluere, nisi quod conversationis humanac inquinamentum conscientiae caussa laveremus¹⁾. Ceterum satis mundae sunt manus, quas cum tota corpore in Christo semel lavimus. Omnibus licet membris lavet quotidie Israël, nunquam tamen mundus est; certe manus eius semper immundae, sanguine prophetarum et ipsius domini cruentatae in aeternum. Et ideo conscientia patrum hæreditarii rei nec attollere eas ad dominum audient, ne exclamatet aliquis Esaias²⁾, ne exhorreat Christus. Nos vero non attollimus tantum, sed etiam expandimus, et dominica passione modulantes³⁾ et orantes confitemur Christo.

12. ⁴⁾ Sed quoniam unum aliquod attigimus vacuae observationis, non pigebit cetera quoque denotare, quibus merito vanitas exprobranda est, si quidem sine ullius aut dominici aut apostolici præcepti auctoritate fiunt. Huiusmodi enim non religioni, sed superstitioni deputantur, affectata et coacta et curiosi potius quam rationalis officii, certe vel eo coercenda, quod gentilibus adaequent; ut est quorundam, positis paenulis orationem facere; sic enim adeunt ad idola nationes. Quod utique si fieri oporteret; apostoli, qui de habitu orandi docent, comprehendissent, nisi si qui putant Paulum paenulam suam in oratione penes Carpum reliquisse⁵⁾. Deus scilicet non audiat paenulatos, qui tres sanctos⁶⁾ in fornace Babylonii regis orantes cum sarabaris et tiaris suis exaudivit⁷⁾. Item quod assignata oratione assidendi mos est quibusdam, non perspicio rationem; nisi si Hermas ille, cuius scriptura fere Pastor inscribitur, transacta oratione non super lectum assedisset, verum aliud quid fecisset, id quoque ad observationem vindicaremus. Utique non; simpliciter enim et nunc positum est: cum adorassem et assedisset super lectum⁸⁾; ad ordinem narrationis, non ad instar disciplinae. Alioquin nusquam erit adorandum, nisi ubi fuerit lectus. Imo contra scripturam fecerit, si quis in cathedra aut subsellio sederit.

1) Cap. 14. Murat. 2) Ies. 1, 15. 3) Murat. et Rig. expandimus e dominica passione modulatum, et or. c. Chr. Scribendum videtur: dominicam passionem modulantes. 4) Cap. 15. Murator. 5) 2 Tim. 4, 13. 6) Dan. 3, 19 sqq. 7) Cap. 16. Murat. 8) Hermae Past. lib. II. proœm.

Porro cum perinde faciant nationes, adoratis sigillaribus suis residendo, vel propterea in nobis reprehendi meretur, quod apud idola celebratur. Eo apponitur et irreverentiae crimen etiam ipsis nationibus, si quid saperent, intelligendum. Siquidem irreverens est assidere sub conspectu contraque eonspectum eius, quem cum maxime reveraris ac venereris; quanto magis sub conspectu dei vivi, angelo adhuc orationis astante, factum istud irreligiosissimum est, nisi exprobramus deo, quod nos oratio fatigaverit.

13. ¹⁾ Atqui cum modestia et humilitate adorantes magis commendamus deo preces nostras, ne ipsis quidem manibus subliniūs [clatis,] sed temperate ac probe elatis, ne vultu quidem in audaeiam erecto. Nam ille publicanus, qui non tantum preee, sed et vultu humiliatus atque deieetus orabat, iustificator pharisaeo procacissimo discessit ²⁾. Sonos etiam vocis subiectos esse oportet; aut quantis artieris opus est, si pro sono audiamur? Deus autem non vocis, sed cordis auditor est, sicut conspector. Dacmonium oraculi Pythii: Et mutum, inquit, intelligo et non loquenter exaudio ³⁾. Dei aures sonum exspectant? Quomodo ergo oratio Ionae de ventre ceti per tautae bestiae viscera ab ipsis abyssis per tantam acquoris molem ad coelum potuit evadere? Quid amplius referent isti, qui clarius adorant, nisi quod proximis obstrepunt? Imo prodendo petitiones suas quid minus faciunt, quam si in publico orent?

14. ⁴⁾ Alia iam consuetudo invaluit; iciunantes habita oratione cum fratribus subtrahunt osculum pacis, quod est signaculum orationis. Quando autem magis conferenda cum fratribus pax est, nisi cum oratione commendabilior ascendet, ut ipsi de nostra operatione participant, quam iam au-deant ⁵⁾ de sua pace fratri transigere? Quae oratio cum divortio sancti osculi integra? Quem domino officium facientem impedit pax? Quale sacrificium est, a quo sine pace receditur? Quaecunque ratio ⁶⁾ sit, non erit potior praeccepti observatione, quo iubemur ieunia nostra celare. Iam enim de abstinentia osculi agnoscimur ieunantes. Sed etsi qua ratio est, ne tamen huic praecerto reus sis, potes

1) Cap. 17. Murat. 2) Luc. 18, 9 sqq. 3) Herod. I. 47.

4) Cap. 18. Murat. 5) Rig. ut ipsi de n. op. participes iam au-deant etc. 6) Murat. et Rig. operatio, cod. Agob. oratio.

forte, inter quos latere ieunium in totum non datur, differre paeem. Ubieunque autem alibi operationem tuam abscondere potes, debes meminisse praecepti; ita et disciplinae foris, et consuetudini domi satisfacies. Sie et die Pasehae, quo communis et quasi publica ieuniui religio est, merito deponimus osculum, nihil eurantes de oceultando quod cum omnibus faciamus¹⁾). Similiter et stationum diebus non putant plerique saerifiorum orationibus interveniendum, quod statio solvenda sit a accepto corpore domini. Ergo devotum deo obsequium eucharistia resolvit, an magis deo obligat? Nonne sollemnior erit statio tua, si et ad aram dei steteris? A accepto corpore domini et reservato utrumque salvum est, et participatio saerificii et executio officii. Si statio de militari exemplo nomen acepit, (nam et militia dei sumus,) utique nulla laetitia sive tristitia obveniens eastris, stationes militum reseindit. Nam laetitia libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam²⁾).

15. ³⁾ De habitu vero duntaxat seminarum varietas observationis efficit post sanetissimum apostolum nos vel maxime nullius loei homines impudenter retraetare, nisi quod non impudenter, si secundum apostolum retraemus. De modestia quidem cultus et ornatus aperta praescriptio est etiam Petri, cohibentis eodem ore, quia eodem et spiritu, quo Paulus, et vestium gloriam et anri superbiam et erinium lenoniam⁴⁾ operositatem.

16. ⁵⁾ Sed quod promiscue observatur per ecclesias quasi ineertum, id retraetandum est, velarine debeant virgines, an non. Qui eniu virginibus indulgent capititis immunitatem, hoc niti videntur, quod apostolus non virgines nominatim, sed mulieres designaverit velandas esse; nec sexum, ut dieceret feminas, sed gradum sexus dicendo mulieres⁶⁾). Nam si sexum nominasset feminas dieendo, absolute definisset de omni muliere. Aut quum unum gradum sexus nominat, aliud taceendo seernerit. Potuit enim, in-

1) Cap. 19. Murator. 2) Quae sequuntur primus e cod. Ambrosiano adiecit Muratorius, Rigaltius enim ea tantum, quae inde a vv. De habitu usque ad vv. quod promiscue observatur per ecclesias, quas, in cod. suo invenerat. 3) Cap. 20. Murator. 4) Cod. Ambros. lenonem morositatem, Murat. et Rig.: lenonem operositatem. 5) Cap. 21. Murat. 6) 1 Cor. 11, 5.

quiunt, aut et virgines nominare specialiter, aut compendio generaliter feminas.

17. ¹⁾ Qui ita eoucedunt, recogitare debent de statu voeabuli ipsius. Quid est mulier a primis quidem literis sanctorum commentariorum? Nam inveniunt sexus esse nomen, non gradum sexus. Siquidem Eam nondum virum expertam deus mulierem et feminam cognominavit ²⁾: feminam, quia sexus generaliter, mulierem, qua gradus sexus specialiter. Itaque iam tunc innupta adhuc Eva mulieris vocabulo fuit, commune id vocabulum et virgini factum est. Nec mirum, si apostolus eodem utique spiritu actus, quo cum omnis scriptura divinitatum et illa Genesim digesta est, eadem voce usus est mulierem ponendo, quae exemplo Evae innuptae et virgini competit. Cetera denique non sonant; nam et hoc ipso, quod virgines non nominavit, sicut alio in loco, ubi de nubendo docet, satis praedicat de omni muliere et de toto sexu dictum, nee distinctum esse inter virginem, omnino non nominat. Qui enim alibi distinguere meminit, ubi scilicet differentia postulat, (distinguit antem utramque speciem suis vocabulis designans,) ubi non distinguit, dum utramque non nominat, nullam vult differentiam intelligi. Quid? quod graeco sermone, quo literas apostolus fecit, usui est mulieres vocare tam feminas, id est γυναικας, quam θηλειας. Igitur si pro sexus nomine vocabulum istud frequentatur, quod est interpretatione pro eo, quod est femina, sexum nominavit, dicens γυναικα. In sexu autem et virgo contingitur. Sed et manifesta pronuntiatio est: Omnis, inquit, mulier adorans, et prophetans in tecto capite dedecorat caput suum ³⁾. Quid est omnis mulier, nisi omnis aetatis, omnis ordinis, omnis conditionis? Nihil mulieris excepit dicendo omnis, sicut nee vir nec velandi; proinde enim omnis vir inquit. Sicut ergo in masculino sexu sub viri nomine etiam investis velari vetatur, ita et in feminino sub nomine mulieris etiam virgo velari iubetur. Aequaliter in utroque sexu minor aetas maioris sequatur disciplinam; aut velentur et virgines masculi, si non velantur et virgines feminae, quia nec isti nominatim tenentur. Aliud sit vir et investis, si aliud est mulier et virgo. Nempe propter angelos ait velari oportere, quod angeli propter

1) Cap. 22. ap. Murat. 2) Genes. 2, 23. 3) 1 Cor. 11, 5

filias hominum deseiverunt a deo. Quis ergo contendat, solas mulieres, id est, nuptas iam et virginitati defunctas concupiscentiae¹⁾, nisi si non licet et virgines specie praestare et amatores invenire? Imo videmus, quod non virgines solas conceupierint, quum dieat scriptura filias hominum, quia potuit uxores hominum nominasse, vel feminas indifferenter. Etiam quod ait: Et aeeperunt sibi in uxores²⁾, eo facit, quod accipiuntur in uxores, quae vacant seilieet. De non vacantibus autem aliter enuntiasset. Itaque vacant tam viduitate, quam et virginitate. Adco sexum nominando generaliter filias et species in genere commiscuit. Item quum dieit, naturam ipsam docere, feminas velandas esse, quae capillum pro tegumento et ornamento mulieribus assignarit: nonne idem tegumentum, et idem honor capititis virginibus quoque adscriptus est? Si mulieri turpe est radi, et virgini periunde⁵⁾. In quibus ergo una conditio capititis deputatur, una et disciplina capititis exigitur, etiam ad eas virgines, quas pueritia defendit; a primo enim femina nominata est. Sie denique et Israel observat. Sed si non observaret, nostra lex ampliata atque suppleta defuderet sibi adiectionem. Virginibus quoque iniieiens velamentum exeusetur. Nune aetas, quae sexum suum ignorat, simplicitatis privilegium teneat. Nam et Eva et Adam, ubi eis contigit sapere, texerunt statim, quod agnoverant. Certe in quibus pueritia mutavit, sieut naturae, ita et disciplinae debet aetas esse munifera. Nam et membris et officiis mulieribus resignantur. Nulla virgo est, ex quo potest nubere, quoniam aetas iam in ea nupsit suo viro, id est tempori. Sed aliqua se deo vovit. Iam et erinem exinde transfigurat, et omnem habitum ad mulieres convertit. Totum ergo asseveret, et totum virginis praestet; quod propter deum abseondit, plane obumbret. Interest nostra, quod dei gratia exerceat, solius dei conscientiae commendare, ne quod a deo speramus, ab homine compensemus. Quid denudas ante deum, quod ante homines tegis? Verecundior eris in publico, quam in ecclesia? Si dei gratia est, et accepisti, quid gloriaris, inquit, quasi non acceperis⁴⁾? Quid alias ostentatione tui iudieas? an alias

1) Muratorius hic vocabula desideravit ignes excitare, vel tale aliquid. 2) Gen. 6, 2. 3) 1 Cor. 11, 6. 4) 1 Cor. 4, 7.

gloria tua ad bonum invitas? Atqui et ipsa perielitaris amittere, si gloriaris, et alias ad eadem pericula cogis. Facile eligitur quod affectione gloriae assumitur. Velare virgo, si virgo es; debes enim erubescere. Si virgo es, plures oculos pati noli. Nemo miretur in tuam faciem; nemo mendacium tuum sentiat. Bene mentiris nuptam, si caput veles. Imo mentiri non videris; nupsisti enim Christo, illi carnem tuam tradidisti. Age pro mariti tui disciplina. Si nuptas alienas velari iubet, suas utique multo magis. Sed non putet institutione unusquisque antecessoris commovendam. Multi¹⁾ alienae consuetudini prudentiam suam et constantiam eius addicunt, ne compellantur velari. Certe voluntarias prohiberi non oportet, quae se etiam virgines negare non possunt, contentae abuti in fama suae conscientiae apud deum securitate. De illis tamen, quae sponsis dicantur, constanter super meum modulum pronuntiare contestarique possum, velandas ex ea die esse, qua ad primum viri corpus osculo et dextera expaverint. Omnia enim in his praenupserunt, et aetas per maturitatem, et earo per aetatem, et spiritus per conscientiam, et pudor per osculi experimentum, et spes per exspectationem, et mens per voluntatem. Satisque nobis exemplo Rebecca est, quae, sponso demonstrato, tantum notitia eius nubendo velata est²⁾.

18.³⁾ De genu quoque ponendo varietatem observationis patitur oratio per pauculos quosdam, qui sabbato abstinent genibus. Quae dissensio quum maxime apud ecclesiastis caussam dieat, dominus dabit gratiam suam, ut aut cedant, aut sine aliorum scandalo sententia sua utantur. Nos vero, sieut acceperimus, solo die dominico resurrectionis non ab isto tantum, sed omni anxietatis habitu⁴⁾ et officio cavere debemus, differentes etiam negotia, ne quem diabolo loeum demus. Tantumdem et spatio Pentecostes, quae eadem exultationis sollemnitatem dispungimur⁵⁾. Ieiun-

1) Depravatum esse hunc locum iam Muratorius intellexit nec satis restitui, si scriberetur uniuscuiusque et Multae. A. Neander emend. institutionem unusquisque cet. 2) Gen. 34, 65.

3) Cap. 23. ap. Murat. 4) Murat. ed. omni anx. habitu, et officia cavere, suspicans post habitu excidisse v. abstinere.

5) Murat. emend. quae eadem exultationis sollemnitas est, dispungimus.

niis autem et stationibus nulla oratio sine genu et reliquo humilitatis more celebranda est. Non enim oramus tautum, sed et depreciamur, et satisfacimus deo domino nostro. De temporibus orationis nihil omnino praescriptum est, nisi plane omni in tempore et loco orare.

19.¹⁾ Sed quomodo omni loco, quum prohibeamur in publico? Omni, inquit²⁾, loco, quem opportunitas aut etiam necessitas importaret. Non enim contra praeceptum reputatur ab apostolis factum, qui in carcere audientibus custodiis orabant et canebant deo, apud Paulum³⁾, qui in nave coram omnibus eucharistiam fecit.

20.⁴⁾ De tempore vero non erit otiosa extrinsecus observatio etiam horarum quarundam, istarum dico communium, quae diei interspatia signant, tertia, sexta, nona, quas sollemniores in scripturis invenire est. Primus spiritus sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communitatis omnis in illo vasculo expertus est, sexta hora ascenderat orandi gratia in superiora. Idem cum Ioanne ad nonam in templum adibat, ubi paralyticum sanitati reformavit suae⁵⁾. Etsi simpliciter se habeant sine nullius observationis praecepto, bonum tamen sit aliquam constituere praeumptionem, qua et orandi admonitionem constringat et quasi lege ad tale munus extorqueat a negotiis interdum, ut quod Danieli quoque legimus observatum⁶⁾ utique ex Israëlis disciplina, ne minus ter die saltem adoremus, debitores Patris et Filii et Spiritus Sancti; exceptis utique legitimis orationibus, quae sine ulla admonitione debentur ingressu lucis et noctis. Sed et cibum non prius sumere, et lavaerum non prius adire, quam interposita oratione, fideles deceat. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria et pabula, quam carnis, et priora coelestia quam terrena.

21.⁷⁾ Fratrem domum tuam introgressum ne sine oratione dimiseris. Vidisti, inquit, fratrem, vidisti dominum tuum; maxime advenam, ne angelus forte sit. Sed nec ipse a fratribus exemptis⁸⁾ priora fecerit refrigeria terrena coelestibus. Statim enim iudicabitur fides tua. Aut quo-

1) Cap. 24. Murat. 2) 1 Tim. 2, 8. 3) Muratorius scribendum esse censet; aut a Paulo. Cf. Act. Apost. 27, 35. 4) Cap. 25. Murat. 5) Act. Apost. 2, 15. 10, 9. 3, 1. 6) Dau. 6, 10. 7) Cap. 26. ap. Murat. 8) Scrib. exceptus.

modo secundum praeceptum pax hinc domui diees, nisi et eis. qui in domo sunt, pacem multam reddas¹⁾?

22.²⁾ Diligentiores in orando subiungere in orationibus alleluia soleant et hoc genus psalmos, quorum elausulis respondeant, qui simul sunt. Et est optimum utique institutum omne, quod proponendo et honorando deo competit, saturatam orationem velut optimam hostiam adunovere.

23.³⁾ Haec est enim hostia spiritalis, quae pristina sacrificia delevit. Quo mihi, inquit⁴⁾, multitudinem saeculorum vestrorum? Plenus sum holocaustatum arietum; et adipem agnorum, et sanguinem tanorum et hireorum nolo. Quis enim requisivit ista de manibus vestris? Quae ergo quaesierit deus, evangelium docet. Veniet hora, inquit⁵⁾, quum veri adoratores adorabunt patrem in spiritu, et veritate. Deus enim spiritus est⁶⁾, et adoratores itaque tales requirit. Nos sumus veri adoratores et veri sacerdotes, qui spiritu orantes spiritu sacrificamus orationem dei propriam et acceptabilem, quam scilicet requisivit, quam sibi prospexit. Hanc de toto corde devotam, fide pastam, veritate curatam, innocentia integrum, castitatem mundam, agape coronatam cum pompa operum bonorum inter psalmos et hymnos deducere ad dei altare debeimus, omnia nobis a deo impetraturam.

24.⁷⁾ Quid enim orationi de spiritu et veritate venienti negavit deus, qui eam exigit? Legimus et andimus et eredimus, quanta documenta efficaciae eius. Vetus quidem oratio et ab ignibus et a bestiis et ab inedia liberabat, et tamen non a Christo acceperat formam. Ceterum quanto amplius oratur oratio Christianorum! Non roris angelum in mediis ignibus sistit, nee ora leonibus obstruit, nee esurientibus rustieorum prandium transfert⁸⁾, nullum sensum passionis delegata gratia avertit; sed patientes et sentientes et dolentes sufferentia instruit, virtute ampliat gratiam, ut sciat fides, quid a domino consequatur, intelligens, quid pro dei nomine patiatur. Sed et retro oratio plagas irrogabat, fundebat hostium exercitus, imbrum utilia prohibebat. Nunc vero oratio iustitiae omnem iram dei avertit, pro inimicis

1) Luc. 10, 5. 2) Cap. 27. ap. Murat. 3) Cap. 28. ap. Murat. 4) Ies. 1, 11. 5) Ioa. 4, 23. 6) 2 Cor. 3, 17. 7) Cap. 29. ap. Murat. 8) Dan. 3, 25 sqq. 6, 16 sqq. 2 Reg. 4, 38 sqq.

execubat pro consequentibus supplicat. Mirum, si aquas cœlestes extorquere novit, quae potuit et ignes impetrare? Sola est oratio, quae deum vincit. Sed Christus eam nihil mali novit operari. Omnem illi virtutem de bono contulit. Itaque nihil novit, nisi defunctorum animas de ipso mortis itinere vocare, debiles reformare, aegros remediare, daemonicacos expiare, claustra carceris aperire, vincula innocentium solvere. Eadem diluit delicta, tentationes repellit, persequentes extinguit, pusillanos consolatur, magnanimos oblectat, peregrinantes deducit, flactus mitigat, latrones obstupefacit, alit pauperes, regit divites, lapsos erigit, cadentes suspendit, stantes continet. Oratio murus est fidei; arma et tela nostra adversus hominem, qui nos undique observat. Itaque nunquam incernes incedamus. Die stationis, nocte vigiliae meminerimus. Sub ariuis orationis signum nostri imperatoris custodiamus, tubam angeli exspectemus orantes. Orant etiam angeli onines. Orat omnis creatura. Orant pecudes et ferae et genua declinant, et egredientes de stabulis ac speluncis, ad coelum non otiosi¹⁾ ore suspi ciunt, vibrantes spiritu suo movere. Sed et aves nunc exsurgentes eriguntur ad coelum, et alarum erucem pro manibus extendunt, et dicunt aliquid, quod oratio videatur. Quid ergo amplius de officio orationis? Etiam ipse dominus oravit, cui sit honor et virtus in secula seculorum.

DE

PATIENTIA.

1. Confiteor ad dominum deum, satis temere me, si non etiam impudenter, de patientia componere ansum, cui praestandac idonens omnino non sim, ut homo nullius boni, quando oporteat demonstrationem et commendationem

1) Muratorius mutari iubet: otioso aut otiosae. Quae sequuntur: vibrantes — movere, depravata sunt.

alicuius rei abortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, et constantiam commonendi propriae conversationis auctoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atque utinam erubescere istud remedium ferat, ut pudor non exhibendi, quod aliis suggestum imus, exhibendi siat magisterium, nisi quod bonorum quorundam sicuti et malorum intolerabilis magnitudo est, ut ad capienda et praestanda ea sola gratia divinae inspirationis operetur. Nam quod maxime bonum, id maxime penes deum, nec aliis id quam qui possidet dispensat, ut cuique dignatur. Itaque velut solarium erit disputare super eo quod frui non datur, vice languentium, qui, cum vacent a sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego, semper aeger caloribus impatientiae, quam non obtineo patientiae sanitatem et suspirem et invocem et perorem necesse est, cum recordor et in meae imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei valetudinem et dominicae disciplinae sanitatem non facile cuiquam, nisi patientia adsideat, provenire. Ita proposita dei rebus est, ut nullum paeceptum obire quis, nullum opus domino complacitum perpetrare extraneus patientia possit. Bonum eius, etiam qui cacci vivunt, summae virtutis appellatione honorant. Philosophi quidem, qui alicuius sapientiae animalia deputantur, tantum illi subsignant, ut cum inter sese variis sectarum libidinibus et sententiarum aemulationibus discordent, solius tamen patientiae in commune memores huic uni studiorum suorum commiserint pacem. In eam conspirant, in eam foederantur, illi affectatione virtutis unanimiter student, omnem sapientiae ostentationem de patientia paeferunt. Grande testimonium eius est, cum etiam vanas seculi disciplinas ad laudem et gloriam promovet. Aut nunquid potius iniuria, cum divina res in secularibus artibus volutatur? Sed viderint illi, quos mox sapientiae suae cum seculo destructae ac dedecoratae pudebit.

2. Nobis exercendae patientiae auctoritatem non affectatio humana caninae aequanimitatis stupore formata, sed vivac ac coelestis disciplinae divina dispositio delegat, deum ipsum ostendens patientiae exemplum. Iam primum qui florē lucis huius super iustos et iniustos aequaliter spargit, qui temporum officia, clementorum servitia, totius geniturae tributa dignis simul et indignis patitur occurrere, sustinens

ingratissimas nationes, ludibria artium et opera mannum suarum adorantes, nomen cum familia ipsius persequentes, luxuriam, avaritiam, iniquitatem, malignitatem quotidie insolescentem, ut sua sibi patientia detrahatur; plures enim dominum iecirco non credunt, quia seculo iratum tam diu nesciunt.

3. Et haec quidem divinae patientiae species, quasi de longinquo, fors ut de supernis, aestimetur. Quid illa autem, quae inter homines palam in terris quodammodo manu apprehensa est? Nasci se deus in utero patitur matris, et exspectat, natus adolescere sustinet, et adultus non gestit agnosci, sed contumeliosus insuper sibi est, et a servo suo tingitur, et tentatoris congressus solis verbis repellit, cum de domino sit magister, docens hominem evadere mortem ad salutem, scilicet veniam offendae patientiae eruditus¹⁾, non contendit, non reclamavit, nec quisquam in plateis vocem eius audivit, arundinem quassatam non fregit, linum fumigans non restinxit²⁾. Nec enim mentitus fuerat propheta, imo ipsius dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum volentem sibi adhaerere non suscepit, nullius mensam tectumve despexit. Aquam ipse lavandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltem civitati, quae enim recipere noluerat, iratus est, cum etiam discipuli tam contumelioso oppido coelestes ignes repraesentari voluissent. Ingratos curavit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotavit. Cum vero traditur, cum adducitur, ut pecus ad victimam, sic enim non magis aperit os, quam agnus sub tondentis potestate. Ille, cui legiones angelorum, si voluisset, uno dicto de coelis affuissent, ne unius quidem discentis gladium ultorem probavit. Patientia domini in Malcho vulnerata

1) Cod. Divisionensis: docens hominem evadere mortem absolutam (cod. Pithoei: absolutem), scilicet veniam offendae patientiae eruditus. Cod. Ursini: doc. hom. ev. mortem, adsolitae scilice veniam etc. Tres Vaticani affirmante Pamelio et ed. Franek.: doc. hom. ev. mortem, ob salutem scilicet venire offensa patientia eruditus. Rhen.: doc. hom. ev. mortem, absolute scilicet veniam offendae patientiae eruditus. Rigalt. et Seml. v. mortem eiecerunt.
 2) Ies. 42, 2. 3.

est. Itaque et gladii opera maledixit in posterum, et sanitatis restitutione ei, quem non ipse vexaverat, satisfecit, per patientiam, misericordiae matrem. Taceo quod figitur; in hoc enim venerat. Numquid tamen subeundae morti etiam contumeliis opus fuerat? Sed saginari voluptate patientiae discessurus volebat. Despuitur, verberatur, deridetur, foedis vestitur, foedioribus coronatur. Mira aequanimitatis fides. Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus est. Hinc vel maxime Pharisaei dominum agnoscere debuistis; patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantaque documenta, quorum magnitudo penes nationes quidem retractatio fidei est, penes nos vero ratio et structio, satis aperte non sermonibus modo in praecipiendo, sed etiam passionibus [domini] in sustinendo, probant, his, quibus credere datum est, patientiam dei esse naturam, effectum et praestantiam ingenitae cuiusdam proprietatis.

4. Igitur si probos quosque servos et bonae mentis pro ingenio dominico conversari videmus (siquidem artificium promerendi obsequium est, obsequii vero disciplina morigera subiectio est) quanto magis nos secundum moratos inveniri oportet, servos scilicet dei vivi, cuius iudicium in suos non in compede aut pileo vertitur, sed in aeternitate aut poenae aut salutis? Cui severitati declinandae vel liberalitati invitandae tanta obsequii diligentia opus est, quanta sunt ipsa, quae aut severitas comminatur aut liberalitas pollicetur: Et tamen nos non de hominibus modo servitute subnixis vel quolibet alio iure debitoribus obsequii, verum etiam de pecudibus, etiam de bestiis obedientiam exprimimus, intelligentes usibus nostris eas a domino provisas traditasque. Meliora ergo nobis erunt in obsequii disciplina, quae nobis deus subdit? Agnoscent denique, quae obediunt. Nos, cui soli subditi sumus, domino scilicet auscultare dubitamus? At quam iniustum est, quam etiam ingratum, quod per alterius indulgentiam de aliis consequaris, idem illi, per quem consequeris, de temetipso non rependere! Nee pluribus de obsequii exhibitione debita a nobis domino dco. Satis enim agnitio dei quid sibi incumbat intelligit. Ne tamen ut extraneum de obsequio videamur interieciisse, ipsum quoque obsequium de patientia trahitur. Nunquam impatiens obsequitur, aut patiens quis non

oblectatur¹⁾. Quam ergo dominus, omnium bonorum et demonstrator et acceptor, deus in semetipso circumtulit, quis de bono eius late retractet²⁾? Qui item dubium sit, omne bonum, quia ad deum pertineat, pertinentibus ad deum tota mente sectandum? Per quae in expedito et quasi in praescriptionis compendio et commendatio et exhortatio de patientia constituta est³⁾.

5. Veruntamen procedere disputationem de necessariis fidei non est otiosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in aedificatione nulla turpis, si quando turpis. Itaque si de aliquo bono sermo est, res postulat, contrarium quoque boni recensere. Quid enim sectandum sit, magis illuminabis, si quod vitandum sit proinde digesseris. Consideremus igitur de impatentia, an sicut patientia in deo, ita adversaria eius in adversario nostro nata atque comperta sit, ut ex isto appareat, quam principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab aemulo dei conceptum est, utique non est amicum dei rebus. Eadem discordia est rerum, quae et auctorum. Porro quum deus optimus, diabolus e contrario pessimus, ipsa sui diversitate testantur neutrum alteri facere⁴⁾, ut nobis non magis a malo aliiquid boni, quam a bono aliiquid mali editum videri possit. Igitur natales impatientiae in ipso diabolo deprehendo, iam tunc cum dominum deum universa opera, quae fecisset, imagini suae, id est homini, subicisse impatienter tulit. Nec enim doluissest, si sustinuissest; nec invidissest homini, si non doluissest. Adeo decepit eum, quia inviderat; inviderat autem, quia doluerat; doluerat, quia patienter utique non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impatiens, contemno quaerere, palam cum sit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab impatientia auspicatam, deinde inter se conspi-rasse et individuas in uno patris sinu adolevisse. At enim quam primus senserat, per quam delinquere intraverat, de suo experimento quid ad peccandum adiutaret instructus, eandem impingendo in crimen homini advocavit. Conventa statim illi mulier, non temere dixerim per colloquium ipsum, eius afflata est spiritu impatientia infecto, usque adeo ut

1) Sic ed. I. Rhenani. Ed. Fran. et Rig.: aut patiens quis oblectatur. 2) Al. latere tractet, aut: latere retractet. 3) Rig. et quasi in praescr. compendio de patientia constitutum est. 4) Cod. Ursini et Wouw. e ms. favere.

nunquam omnino peccasset, si divino interdicto patientiam perseverasset¹⁾. Quid, quod non sustinuit sola conventa, sed apud Adam nondum maritum, nondum aures sibi debentem, impatiens etiam tacendi est, ac traducem illum eius, quod a malo hauserat, facit. Perit igitur et alias homo per impatientiam alterius; perit mox et ipse per impatientiam suam utrobique commissam; et circa dei præmonitionem et circa diaboli circumscriptiōnē illam servare, hanc refutare non sustinens. Hinc prima iudicii, unde delicti origo; hinc deus irasci exorsus, unde offendere homo inductus; inde in deo prima patientia, unde indignatio prima; qui tunc maledictione sola contentus ab animadversionis impetu in diabolo temperavit. Aut quod crimen ante istud impatientiae admissum homini imputatur? Innocens erat et deo de proximo amicus et paradisi colonus. At ubi semel succidit impatientiae, desivit deo sapere, desivit coelestia sustinere posse. Exinde homo terrae datus et ab oculis dei electus, facile usurpari ab impatientia coepit in omne quod deum offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, malitia fecunditate iram filium procreavit, editum suis artibus erudiit. Quod enim ipsum Adam et Evam morti immerserat, docuit et filium ab homicidio incipere. Frustra istud impatientiae adscripserim, si Cain ille primus homicida et primus fratricida oblationes suas a domino recusatas aequanimitate nec impatienter tulit, si iratus fratri suo non est, si neminem denique intererit. Cum ergo nec occidere potuerit nisi iratus, nec irasci nisi impatiens, demonstrat quod per iram gessit ad eam referendum, a qua ira suggesta est. Et haec quidem impatientiae tune infantis quodammodo incunabula. Ceterum quanta mox incrementa? Nec mirum. Nam si prima deliquit, consequens est, ut, quia prima, idcirco et sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte varias criminum venas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira editum a primordio, etiam quascunque postea caussas sibi invenit, ad impatientiam ut ad originem sui confert. Sive enim quis inimiciis sive praedae gratia id scelus conficit, prius

1) Rhen. praeservasset, Rig., ed. Frau. et Seml.: perservasset. In utraque scriptura pariter depravata illud quod corremus videtur latere.

est, ut aut odii aut avaritiae fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui non est ut perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subiit? Quod et si pretio in feminis cogitur venditio illa pudicitiae, utique impatientia contemnendi lucri ordinatur. Haec ut principalia penes dominum delicta. Nam ut compendio dictum sit, omne peccatum impatientiae adscribendum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus non impatiens pudicitiae, et improbus probitatis, et impius pietatis, et inquietus quietis. Ut malus unusquisque fiat, bonus perseverare non poterit. Talis igitur excetra delictorum cur non dominum offendat improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israël per impatientiam semper in deum deliquesce manifestum est? Exinde cum oblitus brachii coelestis, quo Aegyptiis afflictationibus fuerat extractus, de Aaron sibi deos duces postulat, cum in idolum auri sui collationes defundit; tam necessarias enim Moysis cum domino congradientis impatienter exceperat moras. Post mannae escatalem pluviam, post petrae aquatilem sequelam desperant de domino, triduisitum non sustinendo. Nam haec quoque illis impatientia a domino exprobratur. Ac ne singula pervagemur, nunquam non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autem prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? domino autem ipsi, per impatientiam etiam videndi. Quodsi patientiam inissent, liberarentur.

6. Ipsa adeo est, quae fidem et subsequitur et antecedit. Denique Abraham deo credidit et iustitiae deputatus ab illo est; sed fidem ciuius patientia probavit, cum filium immolare iussus est ad fidei, non tentationem dixerim, sed typicam contestationem. Ceterum deus quem iustitiae deputasset sciebat. Tam grave praeceptum, quod nec domino perfici placet, patienter et audivit, et si dens voluisse, implessit. Merito ergo benedictus, quia et fidelis; merito fidelis, quia et patiens. Ita fides patientia illuminata; cum in nationes seminaretur, per semeni Abrahac, quod est Christus, et gratiam legi superducere, ampliandac adimplendacque legi adiutricem suam patientiam praefecit, quod ea sola ad iustitiae doctrinam retro defuisse. Nam olim et oculum pro oculo et dentem pro dente repetebant, et malum malo fenerabant; nondum enim patientia in terris, quia nec fides; scilicet interim impatientia occasionibus

legis fruebatur. Facile erat absente domino patientiae et magistro. Qui postquam supervenit et gratiam fidei patientia composuit, iam nec verbo quidem lacessere nec fatue quidem dicere sine iudicii periculo licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptum linguae venenum, plus lex, quam amisit, invenit, dicente Christo: Diligite inimicos vestros, et inaledicentibus benedicite, et orate pro persecutoribus vestris, ut filii sitis patris vestri eoelestis¹⁾. Vides, quem nobis patrem patientia aequirat? Hoc principali praecepto universa patientiac disciplina succincta est, quando ne digne quidem malefacere concessum est.

7. Iam vero percurrentibus nobis caussas impatienciae eetra quoque praeepta suis locis respondebunt. Si detrimento rei familiaris animus concitatur, omni paene in loco eontemnendo seculo scripturis dominicis commonetur; nec maior ad pecuniae contemptum exhortatio subiacet, quam quod ipse dominus in nullis divitiis invenitur. Semper pauperes iustificat, divites praedamnat. Ita detrimentorum²⁾ patientiae fastidium opulentiae praeministravit, demonstrans per abiectionem divitiarum laesuras quoque earum computandas non esse. Quod ergo nobis appetere minime opus est, qnia nec dominus appetivit, detruneatum vel etiam ademptum non aegre sustinere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem³⁾ spiritus domini per apostolum pronuntiavit. Eam non in concupiscentia alieni tantum constitutam interpretemur; nam et quod nostrum videtur, alienum est; nihil enim nostrum, quoniam dei omnia, cuius ipsi quoque nos. Itaque si davno affecti impatientes erimus, non de nostro⁴⁾ amissum dolentes, affines cupiditatis deprehendemur. Alienum quaerimus, cum alienum amissum aegre sustinemus. Qui damni impatientia concitatur terrena coelestibus anteponendo, de proximo in deum peccat. Spiritum enim, quem a domino sumpsit, secularis rei gratia eonecutit. Libenter igitur terrena amittamus, coelestia tneamur. Totum licet seculum pereat, dudi patientiam lucrifaciam. Iam qui minutum sibi aliquid aut furto aut vi

1) Matth. 5, 44. 2) Ita codd. Urs. et Wouw. Alii: Ita detrimentum patientiae, fastidium opulentiae praeministravit. 3) 1.Tim. 6, 19. 4) Rigalt.: impatiens sensimus, de non nostro amissum dolentes.

aut etiam iguavia non constanter sustinere eonstituit, nescio an facile vel ex animo ipse rei suae manum inferre posset in cassa eleemosynae. Quis enim ab alio secari omnino non sustinens, ipse ferrum in corpore suo dueit? Patientia in detrimentis exercitatio est largiendi et communicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram earum nudo dabit, nisi idem sit, qui auferenti tunicam etiam pallium offerre possit? Quomodo amicos de manmona fabrieabimus nobis, si eum in tantum amaverimus, ut amissum non sufferamus? Peribimus cum perduto. Quid hic invenimus, ubi habemus amittere? Gentilium est, omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animae anteponant. Nam et faciunt, cum lucri cupiditatibus quaestuosa pericula mercimoniorum in mari exercent, cum pecuniae caussa etiam in foro nihil damnationi timendum aggredi dubitaut, cum denique ludo et castris sese locant, cum per viam in mores bestiarum latrocinantur. Nos vero secundum diversitatem, qua cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere convenit, seu sponte in largiendo sen patienter in amittendo.

8. Ipsam animam ipsumque corpus in seculo isto expositum omnium ad iniuriam gerimus eiusque iniuriae patientiam subimus: minorum deliberatione¹⁾ laedemur? Absit a servo Christi tale iuquinamentum, ut patientia maioribus temptationibus praeparata, in frivolis excidat. Si manu quis tentaverit provocare, praesto est dominica monela: verberranti te, inquit, in faciem etiam alteram genam obverte²⁾. Fatigetur improbitas patientia tua. Quivis ictus ille sit dolore et contuuelia constrictus, gravius a domino vapulat. Plus improbum illum caedis sustinendo. Ab eo enim vapulabit, eius gratia sustines. Si linguae amaritudo maledicto sive convitio eruperit, respice dictum: Cum vos maledixerint, gaudete³⁾. Dominus ipse maledictus in lege est, et tamen solus est benedictus⁴⁾. Igitur dominum servi consequamur et maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. Si parum aequanimitter audiam dictum aliquod in me

1) Pith. et Rig. statuant scribi posse: de liberatione; Latinus emend. delibatione. 2) Matth. 5, 39. 3) Matth. 5, 12.
4) Deut. 21, 23. Gal. 3, 13.

protervum aut nequam, reddam et ipse amaritudinis vicem
necessa est, aut erueiabor impatientia muta. Cum ergo
pereussero maledictus, quomodo seeutus inveniar doctrinam
domini, qua traditum est, non vasculorum inquinamentis,
sed eorum, quae ex ore promuntur, hominem eommuni-
cari¹⁾? Item: manere nos omnis vani et supervaeui dieti
reatum²⁾. Sequitur ergo, ut, a quo nos dominus arcet,
idem ab alio aequanimitate pati admoneat. Hic iam de pa-
tientiae voluptate. Nam omnis iniuria, seu lingua seu manu
ineussa, eum patientiam offenderit, eodem exitu dispunge-
tur, quo telum aliquod in petra constantissimae duritiae li-
bratum et obtusum. Concidet enim ibidem irrita opera et
infructuosa, et nonnunquam reprehensum in eum, qui emisit,
reeipio impetu saeviet. Nempe idecirco quis te laedit, ut
doleas, quia fructus laedentis in dolore laesi est. Ergo
eum fructum eius everteris non dolendo, ipse doleat ne-
cessa est amissione fruetus sui. Tune tu non modo illaesus
abis, quod etiam solum tibi suffieit, sed insuper adversarii
tui et frustratione oblectatus et dolore defensus. Haec est
patientiae utilitas et voluptas.

9. Ne illa quidem impatientiae species excusat in
amissione nostrorum, ubi aliqua doloris patrocinatur af-
featio. Proponendus est enim respectus denuntiationis apo-
stoli, qui ait: Ne contristemini doritione eiusquam, siue
nationes, quae spe carent³⁾. Et merito. Credentes enim
resurrectionem Christi, nostram quoque eredimus, propter
quos ille et obiit et resurrexit. Ergo cum constet de re-
surrectione mortuorum, vaeat dolor mortis, vaeat et im-
patientia doloris. Cur ergo doleas, si perisse non eredis?
Cur impatienter feras subduetum interim, quem eredis re-
versurum? Profectio est, quam putas mortem. Non est
lugendum qui anteedit, sed plane desiderandus. Id quoque
desiderium patientia temperandum. Cur enim immoderate
feras abiisse, quem mox subsequeris? Ceterum impatientia
in huiusmodi et spei nostrae male ominatur et fidem prae-
varicatur. Et Christum laedimus eum evocatos quosque ab
illo quasi miserandos non aequanimitate accepimus. Cupio,
inquit apostolus, recipi iam et esse cum domino⁴⁾. Quanto

1) Alii: coinquinari. Cf. Marc. 7, 15. 18. 2) Matth. 12, 36.

3) 1 Thess. 4, 13. 4) Phil. 1, 23.

melius ostendit votum? Christianorum ergo votum si alios consecutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus.

10. Est et alias summus impatientiae stimulus, ultionis libido, negotium curans aut gloriae aut malitia. Sed et gloria utique vana et malitia nunquam non domino odiosa; hoc quidem loco maxime, cum alterius malitia provocata, superiorem se in exsequenda ultione constituit, et remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Ultio penes errorem solatum videtur doloris, penes veritatem certe redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter provocantem et provocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior. Tamen uterque laesi hominis domino reus est, qui omne nequam et prohibet et dimit. Nulla in maleficio ordinis ratio est; nee locus secernit, quod similitudo coniungit. Absolute itaque praecipitur malum malo non rependendum¹⁾. Par factum par habet meritum. Quomodo id observabimus, si fastiditi ante in fastidio ultionis non erimus²⁾? Quem autem honorem litabimus domino deo, si nobis arbitrium defensionis arrogaverimus? Nos utres, vasa fictilia, servulis nostris assumentibus sibi de conservis ultionem graviter offendimur; eosque qui nobis patientiam obtulerint suam, ut memores humilitatis, servitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem, quam ipsi sibi praesumpsissent, satisfactionem facimus. Id nobis in domino tam iusto ad aestimandum, tam potenti ad perficiendum periclitatur? Quid ergo credimus iudicem illum, si non et ultorem? Hoc se nobis repromittit, diceens³⁾: Vindictam mihi, et ego vindicabo, id est, patientiam mihi, et ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit⁴⁾: Nolite iudicare, ne iudicemini, nonne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium, nisi qui patiens erit non defendendi? Quis ideoreo iudicat, ut ignoscet? Ac si ignoscet, tamen iudicantis impatientiam eavit, et honorem unici iudicis, id est dei, abstulit. Quantos vero causas huiusmodi impatientia incursare consuevit⁵⁾? Qnotius poenituit defensionem? Quotiens instantia eius deterior facta est caussis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum

1) Rom. 12, 17. 2) Ita cod. Ursini; Rhen. aliquique: si fastidientes in fastidio ultionis non erimus? 3) Deut. 32, 35.
4) Matth. 7, 1. 5) Rhen. incusare consueverat?

sine impetu transigi novit, nihil impetu aetum; aut non offendit aut corruit aut praeeeps abiit. Iam si levius defendaris, insanies, si uberioris, oneraberis. Quid mihi cum ultione, cuius modum regere non possum per impatientiam doloris? Quodsi patientiae incubabo, non dolebo, si non dolebo, ulcisci non desiderabo.

11. Post has principales impatientiae materias, ut potuimus, regestas, quid inter ceteras evagemur, quae domi, quae foris? Lata atque diffusa est operatio mali, multiplicia spiritus incitamenta iaeulantis, et modo parvula, modo maxima. Sed parvula de sua medioeritate contemnas, maximis pro sua exsuperantia cedas. Ubi minor iniuria, ibi nulla necessitas impatientiae. At ubi maior iniuria, ibi necessarior iniuriae medela, patientia. Certemus igitur quae a malo infliguntur sustinere, ut hostis studium aemulatio nostrae aequanimitatis eludat. Si vero quaedam ipsi in nos aut imprudentia aut sponte etiam superducimus, aequa patienter obeamus, quae nobis imputamus. Quodsi a domino nonnulla credimus inuti, cui magis patientiam quam domino praebeamus? Quin insuper gratulari et gaudere nos docet dignatione divinae castigationis. Ego, inquit, quos diligo, castigo¹⁾. O servum illum beatum, cuius emendationi dominus instat, cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit! Undique igitur adstricti sumus officio patientiae administrandae. Quaque ex parte aut erroribus nostris aut mali insidiis aut admonitionibus domini intervenit usus, eius officii magna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices dominus, nisi patientes nuncupavit, dicens: Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnum coelorum²⁾. Nullus profecto spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis, nisi patiens? quia nemo subiicere sese potest, sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugentes³⁾. Quis talia sine patientia tolerat? Itaque talibus et advocatio et risus promittitur. Beati mites⁴⁾. Hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino censeri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat et filios dei nuncupat, numquid impatientes pacis affines? Stultus hoc senserit. Cum vero, gaudete et ex-

1) Prov. 3, 12. Hebr. 12, 6. Apocal. 3, 19.
3) Matth. 5, 5. 4) ibid. 5, 4.

2) Matth. 5, 3.

sultate, dicit; quotiens vos maledicent et persequentur, merces enim vestra plurima in coelo¹); it utique non exultationis impatientiae pollicetur, quia nemo in adversis exultabit, nisi ante ea contempserit. Nemo contemnet, nisi patientiam gesserit.

12. Quod pacis gratissimae deo attinet disciplinam, quis omnino impatientiae natus vel semel ignoscet fratri suo, non dicam septies, sed septuagies septies? quis iudicium²) cum adversario suo dirigens, negotium convenientia solvet, nisi prius animi dolorem, duritiam, amaritudinem, venena scilicet impatientiae amputarit? Quomodo remittes et remittetur tibi, si tenax iniuriae per absentiam patientiae fueris? Nemo convulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reversus ad patientiam fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Non licet nobis una die sine patientia manere. At enim cum omnem speciem salutaris disciplinae gubernet, quid mirum, quod etiam poenitentiae ministrat, solitae lapsis subvenire; cum disiuncto matrimonio, ex ea tamen caussa, qua licet seu viro seu feminae ad viduitatis perseverantiam sustineri, haec exspectat, haec exoptat, haec exorat poenitentiam quandoque inituris salutem? Quantum boni utriusque confert, alterum non adulterum facit, alterum emendat. Sic et illis dominicarum similitudinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneam ovem patientia pastoris requirit et invenit. Nam impatientia unam facile contemneret; sed laborem inquisitionis patientia suscepit, et humeris insuper advicit baiulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoque prodigum filium patientia patris et recipit et vestit et pascit et apud impatientiam irati fratris excusat. Salvus est igitur qui perierat, quia poenitentiam imit. Poenitentia non perit, quia patientiam invenit. Nam dilectio summum fiduci sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam apostolus totis viribus sancti spiritus commendat, cuius nisi patientiae disciplinis eruditur? Dilactio, inquit, magnanimitis est: ita patientiam sumit. Benefica est: malum patientia non facit. Non aemulatur: id quidem patientiae proprium est. Nec protervum sapit: modestiam de-

1) Matth. 5, 12. 2) Rhenanus aliisque: quis ad iudicem cet.

patientia traxit; non inflatur, non proterit¹⁾: non enim ad patientiam pertinet. Nec sua requirit, si offert sua, dum alteri proposit; nec incitat. Ceterum quid impatientiae reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat, utique quia patiens. Merito ergo nunquam excidet; nam cetera evacuabuntur, consummabuntur. Exhuriuntur linguae, scientiae, prophetiae; permanent fides, spes, dilectio: fides, quam Christi patientia induxit, spes, quam hominis patientia exspectat, dilectio, quam deo magistro patientia comitatur²⁾.

13. Usque huc de patientia tandem simplici et uniformi et tantum in animo constituta, quum eadem etiam in corpore demerendo domino multipliciter adlaboret, utpote quae ab ipso domino in corporis quoque virtute edita est, siquidem rector animus facile communicat spiritus invecta cum habitaculo suo. Quae igitur negotiatio patientiae in corpore? Inprimis afflictatio carnis, hostia domino placatoria per humiliationis sacrificium, quum sordes cum angustia victus domino libat, contenta simplici pabulo puroque aquae potu, quum ieunia coniungit, quum cineri et sacco inolescit. Haec patientia corporis precatio commendat, deprecationes affirms; hacc aures Christi dei aperit, severitatem dispergit, clementiam elicit. Sic ille rex Babylonius³⁾, offenso domino, quum squalore et paedore septenni ab humana forma exsulasset, immolata patientia corporis sui et regnum recuperavit et, quod optabilius homini est, satis deo fecit. Iam si altiores et feliciores gradus corporalis patientiae digeramus, eadem sanctitati quoque proeurrat continentiam carnis. Haec et viduam tenet, et virginem assignat, et voluntarium spadonem ad regna coeli levat⁴⁾. Quod de virtute animi venit, in carne perficitur, carnis patientia in persegnationibus denique proeliatur. Si fuga urgeat, adversus incommoda fugae caro militat. Si et cancer premat⁵⁾, caro in vinculis, caro in ligno, caro in solo et in illa paupertate lucis et in illa penuria⁶⁾ mundi. Quum vero producitur ad experimentum felicitatis, ad occasionem secundae intimationis, ad ipsum divinae se-

1) Rhenanus et alii: non protervit. 2) Cf. 1 Cor. 13, 3—7. 13. 3) Dan. 4, 25 sqq. 4) Matth. 19, 12. 5) Rhenan., ed. Franeker. aliisque: praeveniat. 6) Rigalt. penuria, alii: patientia.

dis ascensum, nulla plus illic quam patientia corporis. Si spiritus promptus, sed caro sine patientia infirma¹⁾, ubi salus spiritus et carnis ipsius? At quum hoc dominus de carne dicit, infirmam pronuntians, quid ei firmandae opus sit, ostendit, patientia scilicet adversus omnem subvertendae fidei vel puniendae paraturam, ut verbera, ut iguem; ut crucem, bestias, gladium constantissime toleret, quae prophetae, quae apostoli sustinendo vicerunt.

14. His patientiae viribus secatur Esaias et de domino non tacet, lapidatur Stephanus et veniam hostibus suis postulat. O felicissimum illum quoque, qui omnem patientiae speciem adversus omnem diaboli vim expunxit! quem non abacti greges, non illae in pecore divitiae, non filii uno ruinae impetu adempti, non ipsius denique corporis in ulcere cruciatus a patientia et fide domino debita exclusit, quem diabolus totis viribus frustra cecidit. Neque enim a respectu dei tot doloribus avocatus ille est; sed constitit nobis in exemplum et testimonium, tam spiritu quam carne, tam animo quam corpore, patientiae perpetrandae, ut neque damnis secularium, nec amissionibus carissimorum, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. Quale in illo viro feretrum deus²⁾ diabolo exstruxit? Quale vexillum de inimico gloriae suae extulit, quum ille homo ad omnem acervum nuntiorum³⁾, nihil ex ore promeret, nisi deo gratias; quum uxorem iam malis delassatam-et ad prava remedia suadentem exsecraretur? Quid? ridebat deus; quid? dissecabatur malus, quum Iob immundam ulceris sui redundantiam magna aequanimitate destringeret, quum erumpentes bestiolas inde in eosdem specus et pastus deformatae⁴⁾ carnis ludendo revocaret. Itaque operarius ille victoriae dei, retusis omnibus iaculis tentationum, lorica elypeoque patientiae et integritatem mox corporis a deo recuperavit, et quae amiserat conduplicata possedit. Et si filios quoque restitui voluisset, pater iterum vocaretur. Sed maluit in illo die redi sibi. Tantum gaudii, securus sic de do-

1) Matth. 26, 41. 2) Gelenius et alii: de diabolo. 3) Rhenani ed. I. et Rig. acervum nuntiorum; Gelenius et alii: acerbum nuntium. 4) Codd. mss.: reformasse; Rhen.: foraminosae, Rigalt. reformosae, alii aliter scribendum esse putarunt.

mino, distulit; sustinuit tam voluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia viveret.

15. Adeo satis idoneus patientiae sequester deus. Si iniuriam deposueris penes eum, ultior est; si damnum, restitutor est; si dolorem, medieus est; si mortem, resuscitator est. Quantum patientiae lieet, ut deum habeat debitorum? Nee immerito. Omnia enim plaeita eius tuerit, omnibus mandatis eius intervenit. Fidem munit, paeem gubernat, dilectionem adiuvat, humilitatem instruit, poenitentiam exspectat, exomologesin assignat, earnem regit, spiritum servat, linguam frenat, manum continet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria consummat, pauperem consolatur, divitem temperat, infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem deleetat, gentilem invitat, servum domino, dominum deo commendat, feminam exornat, virum approbat; amatur in puer, laudatur in iuvene, suspicitur in sene; in omni sexu, in omni aetate formosa est. Age iam sis¹⁾ et effigiem habitumque eius comprehendamus. Vultus illi tranquillus et plaeidus, frons pura, nulla moeroris aut irae rugositate contracta; remissa aequa in laetum modum supereilia, oculis humilitate, non infelicitate deiectis; os taciturnitatis honore signatum; color, qualis securis et innoxiis; motus frequens capitidis in diabolum et minax risus; ceterum amietus circum peitora candidus, et corpori impressus, ut qui nee inflatur nee inquietatur²⁾. Sedet enim in throno spiritus eius mitissimi et mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet, sed est tenerae serenitatis, apertus et simplex, quem tertio vidit Helias³⁾. Nam ubi deus, ibidem et alumna eius, patientia scilicet. Cum ergo spiritus dei descendit, individua patientia comitatur cum. Si non eam cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper? imo nescio an diutius perseveret. Sine sua comite ac ministra, omni loco ac tempore angatur neeesse est. Quodeunque inimicus eius infixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi.

16. Haec patientiae ratio, haec disciplina, haec opera coelestis et verae, scilicet Christianae: non ut illa patientia

1) Edd. omnes: si, quod in sis recte mutavit Fr. Ionius.

2) Rig. et Seml.: inquinatur. 3) 1 Reg. c. 19. Matth. 17, 3 sqq.

gentium terrae, falsa, probrosa. Nam ut in isto quoque domino diabolus aemularetur, quasi plane ex pari (nisi quod ipsa diversitas mali et boni aequaliter magnitudinis par est) docuit et suos patientiam propriam: illam dieo, quae maritos dote venales aut lenoeiniis negotiantes uxorum potestatibus subiicit; quae aueupandis orbitatibus omnem coacti obsequii laborem mentitis affectionibus tolerat; quae ventris operarios contumeliosis patrociniis, subiectione libertatis gulæ, addicit¹⁾). Talia nationes patientiae studia noverunt, et tanti boni nomen foedis operationibus occupant; patientes rivalium et divitum et invitatorum, impatientes solius dei vivunt. Sed viderit sua et sui praesidis²⁾ patientia, quam subter ignis exspectat. Ceterum nos amemus patientiam dei, patientiam Christi; rependamus illi, quam pro nobis ipse dependit; offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui resurrectionem carnis et spiritus credimus.

DE BAPTISMO.

1. Felix saeramentum aquae nostrae, qua abluti deictis pristinae eaeceitatis in vitam aeternam liberamur! Non erit otiosum digestum istud, instruens tam eos, qui enim maxime formantur, quam et illos, qui simpliciter ereditasse contenti, non exploratis rationibus traditionum intentataam probabilem fidem per imperitiam portant. Atque adeo nuper eonversata istie quaedam de Caiana haeresi vipera

1) Rig. contumeliosis patronis subiectione libertatis addicit. Wouwer. e ms. contumeliosos patronis subi. lib. gula addicit. Rhen. vv. ita distingui iubet: quae ventris operarios, contumeliosis patrociniis subiectione libertatis, gulæ addicit. 2) Rhenanus: Sed viderint sua et sui praesides, (ed. Fran. et Lat.: suam sui praesides,) quam patientia etc.

venenatissima doctrina sua plerosque rapuit, in primis baptismum destruens: plane secundum naturam; nam fere vipe-
rae et aspides ipsique reguli serpentes arida et in aquosa
sectantur. Sed nos pisciculi secundum *IXOTHYN* nostrum
Iesum Christum in aqua nascimur, nec aliter, quam in
aqua permanendo, salvi sumus. Ita Quintilla monstrosis-
sima, eui nec integre quidem docendi ius erat, optime no-
rat piscieulos necare de aqua auferens.

2. Sed enim quanta vis est perversitatis ad fidem la-
befactandam vel in totum non recipiendam, ut ex his eam
impugnet, ex quibus constat. Nihil adeo est, quod tam
obduret mentes hominum, quam simplicitas divinorum ope-
rum quae in actu videtur, et magnificentia quae in effectu
repromittitur: ut hic quoque quoniam tanta simplicitate sine
pompa, sine apparatu novo aliquo, denique sine sumptu
homo in aqua demissus et inter pauca verba tinctus non
multo vel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existime-
tur consecutio aeternitatis. Mentior, si non e contrario
idolorum sollemnia vel arcana de suggestu et apparatu de-
que sumptu fidem et auctoritatem sibi exstruunt. Pro mi-
sera incredulitas, quae denegas deo proprietates suas, sim-
plicitatem et potestatem! Quid ergo? nonne mirandum et
lavaero dilui mortem? Atquin eo magis credendum, si,
quia mirandum est, idecirco non creditur. Qualia enim de-
bet esse opera divina, nisi super omnem admirationem?
Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus. Ceterum
incredulitas miratur, non credit. Miratur enim simplicia
quasi vana, magnifica quasi impossibilia. Et sit plane ut
putas, satis ad utrumque divina pronuntiatio praecucurrit.
Stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientiam eius, et
praedifficilia penes homines facilia penes deum¹⁾. Nam si
deus et sapiens et potens, quod etiam praetereuntes eum
non negant, merito in adversariis sapientiae potentiaeque,
id est in stultitia et impossibilitate, materias operationis
suae instituit. Quoniam virtus omnis ex his caussam aeei-
pit, a quibus provocatur.

3. Huius memores pronuntiationis tanquam praescrip-
tionis, nihilominus quam stultum et impossibile sit aqua
reformari tractamus. Quid utique ista materia tantæ digna-

1) 1 Cor. 1, 27. Matth. 19, 26.

tionis meruerit officium, ut opinor, auctoritas liquidi elementi exigenda est. Atquin plurima suppetit, et quidem a primordio. Nam unum ex his est, quae ante omnem mundi suggestum impolita adhue speie penes deum quiescebat. In primordio, inquit, feeit deus coelum et terram; terra autem erat invisibilis¹⁾ et incomposita, et tenebrae erant super abyssum, et spiritus dei²⁾ super aquas ferebatur³⁾. Habes homo inprimis aetatem venerari aquarum, quod antiqua substantia: dehinc dignationem, quod divini spiritus sedes, gratior seilieet ceteris tune elementis. Nam et tenebrae totae adhue sine cultu siderum informes, et tristis abyssus, et terra imparata, et coelum rude; solus liquor, semper materia perfecta, laeta, simplex, de suo pura, dignum vectaeulum⁴⁾ deo subiiciebat. Quid, quod exinde dispositio mundi modulatriebus quodammodo aquis deo constituit. Nam ut firmamentum eoeleste suspenderet in medietate, distinctis aquis feeit, et ut terram aridam suspenderet, segregatis aquis expediit. Ordinato debine per elementa mundo cum ineolae darentur, primis aquis praecptum est animas proferre. Primus liquor quod viveret edidit, ne mirum sit in baptismo, si aquae animare noverunt. Nam ipsius quoque hominis figurandi opus sociantibus aquis absolutum est. De terra materia convenit, non tamen habilis nisi humeeta et sneeida, quam seilicet ante quartum diem segregatae aquae in stationem suam superstite humore limo temperarant. Si exinde universa vel plura prosequar, quae elementi istius auctoritate commemorem, quanta vis eius aut gratia, quot ingenia, quot officia, quantum instrumentum mundo ferat, vereor, ne laudes aquae potius quam baptismi rationes videar congregasse; licet eo plenius doearem non esse dubitandum, si materiam, quam in omnibus rebus et operibus suis deus disposuit, etiam in saeramentis propriis parere feeit; si quae vitam terrenam gubernat, et in eoelesti procurat.

4. Sed ea satis erit praeeerpsisse, in quibus et ratio baptismi reeognoscitur prima illa, qua iam tunc etiam ipso habitu praenotabatur ad baptismi figuram, dei spiritum, qui

1) Alii: *visibilis*. Cf. adv. Hermog. c. 23. 2) Alii: *domini*. Cf. adv. Hermog. c. 3. 3 Gen. 1, 1. 2. 4) Alii: *vectabulum*, quod praefert Fr. Iunius in libro de *anima* c. 53.

ab initio supervectabatur super aquas, intinctos reformatrum¹⁾. Sanctum autem utique super sanctum ferebatur, aut ab eo quod superferebatur, id quod ferebat, sanctitatem mutuabatur, quoniam subiecta quaeque materia eius, quae desuper imminet, qualitatem rapiat necesse est, maxime corporalis spiritalem, et penetrare et insidere facilem per substantiae suae subtilitatem. Ita de sancto sanctificata natura aquarum et ipsa sanctificare concepit. Nemo dicat: numquid ipsis enim aquis tinguimur, quae tunc in primordio fuerunt? non utique ipsis, nisi ex ea parte, qua genus quidem unum, species vero complures. Quod autem generi attributum est, etiam in specie redundat. Ideoque nulla distinctio est, mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alveo diluatur; nec quicquam refert inter eos, quos Ioannes in Iordanem et quos Petrus in Tiberi tinxit, nisi et ille spado, quem Philippus inter vias fortuita aqua tinxit, plus salutis aut minus retulit. Igitur omnes aquae de pristina originis praerogativa sacramentum sanctificationis consequuntur invocato deo. Supervenit enim statim spiritus de coelis et aquis superest, sanctificans eas de semetipso, et ita sanctificateae vim sanctificandi combibunt²⁾. Quamquam ad simplicem actum competit similitudo, ut, quoniam vice sordium delictis inquinamur, aquis ablueramur. Sed delicta sicut non in carne comparent, quia nemo super cutem portat maculam idolatriae aut stupri aut fraudis, ita eiusmodi in spiritu sordent, qui est auctor delicti. Spiritus eius dominatur, caro famulatur; tamen utrumque inter se communicant reatum, spiritus ob imperium, caro ob ministerium. Igitur medicatis quodammodo aquis per angeli interventum, et spiritus in aquis corporaliter diluitur et caro in eisdem spiritualiter mundatur.

5. Sed enim nationes extraneae ab omni intellectu spiritualium potestatem eadem efficacia idolis suis subministrant, sed viduis aquis sibi mentiuntur. Nam et sacris quibusdam per lavaerum initiantur, Isidis alicuius aut Mithrae, ipsos etiam deos suos lavationibus efferunt. Ceterum villas, domos, templa, totasque urbes aspergine cir-

1) Rigalt. *supervectabatur, super aquas intinctorum moraturum.* 2) In Wouweri ms. haec adscripta sunt: vice sordium aquis abluantur, et Wouw. putat legendum: combibunt, ut et delicta vice sordium aquis abluantur.

cumlatae aquae expiant passim, certe ludis Apollinaribus et Eleusiniis¹⁾ tinguuntur. Idque se in regenerationem et impunitatem periurorum suorum agere praesumunt. Item penes veteres quisquis se homicidio infeccrat, purgatrice aqua se expiabat. Igitur si de sola natura aquis, quod propria materia sit abluendi in auspicio emundationis, blandiuntur, quanto id verius aquae praestabunt per dei auctoritatem, a quo omnis natura earum constituta est? Si religione aquam medicari putant, quae potior religio, quam dei vivi? Quo agnito, hic quoque studium diaboli reognoscimus res dei aemulantis, cum et ipse baptismum in suis exerceat. Quid simile? Immundus emundat, perditor liberat, damnatus absolvit; suam videlicet operam destruet diluens delicta, quae inspirat ipse. Haec quidem in testimonium posita sunt repellentibus fidem, si minime credant rebus dei, quarum affectationibus apud aemulum dei eridunt. Annon et alias sine ullo sacramento immundi spiritus aquis incubant, affectantes illam in primordio divini spiritus gestationem? Sciunt opaci quique fontes, et avii quique rivi, et in balneis piscinae et eupipi in domibus vel cisternae et putci, qui rapere dicuntur, scilicet per vim spiritus nocentis. Nam et enectos²⁾ et lymphatos et hydrophobos vocant, quos aquac necaverunt, aut amentia vel formidine exercerunt. Quorsum ista retulimus? ne quis durius credat angelum dei sanctum aquis in salutem hominis temperandis adesse, cum angelus malus profanum commercium eiusdem elementi in perniciem hominis frequentet. Angelum aquis intervenire, si novum videtur, exemplum futuri praecucurrit. Piscinam Bethsaida angelus interveniens commovebat. Observabant, qui valetudinem querabantur; nam si quis praevenerat descendere illuc, queri post lavaerum desinebat. Figura ista medicinae corporalis spiritalem medicinam canebat, ea forma, qua semper carnalia in figura spiritualium antecedunt. Proficiente itaque in hominibus gratia dei, plus aquis et angelo accessit: qui vitia corporis remediabant, nunc spiritum medentur; qui temporalem operabantur salutem, nunc aeternam reformat: qui unum semel anno liberabant, nunc quotidie populos con-

1) Cod. Ursini: Eleusiniis; alii: Pelusiis. 2) Wouw. et Rig. *apopnictos*.

servant, deleta morte per ablutionem delictorum. Exempto scilicet reatu eximitur et poena. Ita restituitur homo deo ad similitudinem eius, qui retro ad imaginem dei fuerat, iinago in effigie, similitudo in aternitate censetur. Recipit enim illum dei spiritum, quem tunc de afflato eius acceperat, sed post amiserat per delictum.

6. Non quod in aquis spiritum sanctum consequamur, sed in aqua emundati sub angelo spiritui sancto praeparamur. Hic quoque figura praecessit. Sic enim Ioannes ante praecursor domini fuit, praeparans vias eius; ita et angelus baptismi arbiter superventuro spiritui sancto vias dirigit ablutione delictorum, quam fides impetrat obsignata in Patre et Filio et Spiritu Sancto. Nam si in tribus testibus stabit omne verbum, quanto magis, dum habemus per benedictionem eosdem arbitros fidei, quos et sponsores salutis, sufficit ad fiduciam spei nostrae etiam numerus nominum divinorum. Quum autem sub tribus et testatio fidei et sponsio salutis pignorentur, necessario adiicitur ecclesiae mentio, quoniam ubi tres, id est Pater et Filius et Spiritus Sanctus, ibi ecclesia, quae trium corpus est.

7. Exinde egressi de lavacro perungimur benedicta unctione de pristina disciplina, qua ungi oleo de cornu in sacerdotium solebant. Ex quo Aaron a Moyse unctus est, unde Christus dicitur a chrismate, quod est unctionio, quae domino nomen accommodavit, facta spiritalis, quia spiritu unctus est a deo patre, sicut in Actis: Collecti sunt enim verc in ista civitate adversus sanctum filium tuum, quem unxisti¹⁾. Sic et in nobis carnaliter currit unctionio, sed spiritaliter proficit, quomodo et ipsius baptismi carnis actus, quod in aqua mergimur, spiritalis effectus, quod delictis liberamur.

8. Dehinc manus imponitur, per benedictionem advocans et invitans spiritum sanctum. Sane humano ingenio licebit spiritum in aquam arcessere et concorporationem eorum accommodatis desuper manibus alio spiritu tantae claritatis animare, deo autem in suo organo non licebit per manus sanctas sublimitatem modulari spiritalem? Sed est hoc quoque de veteri sacramento, quo nepotes suos ex Ioseph, Ephraim et Manassem, Iacob capitibus impositis et

1) Act. Apost. 4, 27.

intermutatis manibus benedixerit, et quidem ita transversim obliquatis in se, ut Christum deformantes iam tunc portenderent benedictionem in Christum futuram. Tunc ille sanctissimus spiritus super emundata et benedicta corpora libens a patre descendit; super baptismi aquas tanquam pristinam sedem recognoscens eonquiescit, columbae figura delapsus in dominum, ut natura spiritus sancti declararetur per animal simplicitatis et innoecutiae, quod etiam corporaliter ipso felle careat columba. Ideoque, estote, inquit, simplices sicut columbae¹⁾, ne hoc quidem sine argumento praecedentis figurae. Quemadmodum enim post aquas diluvii, quibus iniquitas antiqua purgata est, post baptismum, ut ita dixerim, mundi pacem coelestis irae praecedit columba terris adnuntiavit dimissa ex area et cum olea reversa, quod signum etiam apud nationes pacis praetenditur: eadem dispositione spiritualis effectus terrae, id est, earni nostrae emergenti de lavaero post vetera delicta columba sancti spiritus advolat, pacem dei afferens, emissus de celis, ubi ecclesia est area figurata. Sed mundus rursus deliquit, quo male comparetur baptismus diluvio. Itaque igni destinatur, sicut et homo, qui post baptismum delicta restaurat, ut hoc quoque in signum admouitionis nostrae debeat accipiri.

9. Quot igitur patrocinia naturae, quot privilegia gratiae, quot sollemnia disciplinae, figurae, praestructiones, preeationes religionem aquae ordinaverunt? Primo quidem quem populus de Aegypto libere expeditus vini regis Aegypti per aquam transgressus evadit, ipsum regem cum totis copiis aqua extinxit. Quae figura manifestior in baptismi saeramento? Liberantur de seculo nationes per aquam scilicet, et diabolum dominatorem pristinum in aqua oppressum derelinquent. Item aqua de amaritudinis vitio in suum²⁾ commodum suavitatis Mosei ligno remediatur. Lignum illud erat Christus, venenatae et amarae retro naturae venas in saluberrimas aquas baptismi seileet ex sese remedians. Haec est aqua, quae de eomite petra populo defluebat. Si enim petra Christus, sine dubio aqua in Christo baptismum videmus benedieci. Quanta aquae gratia penes deum et Christum eius est ad baptismi confirmatio-

¹⁾ Matth. 10, 16. ²⁾ Latin. et Rig. in usum com. suavitatis.

nem. Nunquam sine aqua Christus: siquidem et ipse aqua tinguitur; prima rudimenta potestatis suae, vocatus ad nuptias, aqua auspicatur; cum sermonem facit, sicutientes ad aquam suam invitat sempiternam; cum de agape docet, aquae calicem fratri¹⁾ oblatum inter opera dilectionis probat; apud puteum vires resumit; super aquam incedit; libenter transfretat; aquam dissentibus ministrat; perseverat testimonium baptismi usque ad passionem; quum deditur in crucem, aqua intervenit, (sciunt Pilati manus); quum vulneratur, aqua de latere prorumpit, (scit lancea militis).

10. Diximus, quantum mediocritati nostrae licuit de universis, quae baptismi religionem struunt; nunc ad reliquum statum eius, aequa ut potero, progrediar de quaestiuculis quibusdam. Baptismus ab Ioanne denuntiatus iam tunc habuit quaestionem, ab ipso quidem domino propositam Pharisaeis, coelestisne is baptismus esset, an vero terrenus? De quo illi non valuerunt constanter responderc, utpotc non intelligentes, quia nec credentes. Nos porro quantula fide sumus, tantulo et intellectu possumus aestinare, divinum quidem eum baptismum fuisse, mandatu tam non et potestate, quod et Ioannem a domino missum legimus in hoc munus, ceterum humanum conditione. Nihil enim coeleste praestabat, sed coelestibus praeministrabat, poenitentiae scilicet praepositus, quae est in hominis potestate. Denique legis doctores et Pharisaei, qui crederc noluerunt nec poenitentiam egere²⁾. Quod si poenitentia humanum est, et baptismus ipsius eiusdem conditionis fuerit necesse est, aut daret è spiritum sanctum et remissionem delictorum, si coelestis fuisset. Sed neque peccatum dimittit, neque spiritum indulget, nisi deus solus. Etiam ipse dominus, nisi ipse prius ascenderet ad patrem, aliter negavit spiritum descensurum; id quod dominus nondum conferebat, servus utique praestare non posset. Adco postea in Actis Apostolorum invenimus, quoniam, qui Ioannis baptismum habebant, non accepissent spiritum sanctum, quem ne auditu quidem noverant. Ergo non erat coeleste, quod coelestia non exhibebat; quum ipsum, quod coeleste in Ioanne fuerat, spiritus prophetiac, post totius spiritus in-

1) Wouw. et Rig. pauperi; alii: patri. 2) Gelenius aliquaque: agere.

dominum translationem usque adeo defecerit, ut quem praedicaverat, quem advenientem designaverat, postmodum an ipse esset, miserit sciscitatum. Agebatur itaque baptismus poenitentiae quasi candidatus remissionis et sanctificationis in Christo subsecuturae. Nam quod praedicabat baptismum poenitentiae in remissionem delictorum, in futuram remissionem enuntiatum est: siquidem poenitentia antecedit, remissio subsequitur, et hoc est viam praeparare; qui autem praeparat, non idem ipse perficit, sed alii perficiendum procurat. Ipse profitetur sua non esse coelestia, sed Christi, dicendo: Qui de terra est, de terra loquitur; qui de supernis venit, super omnes est¹⁾). Item in sola se poenitentia tinguere, venturum mox, qui tingueret in spiritu et igni²⁾). Scilicet, quia vera et stabilis aquae fides, qua tinguitur in salutem, simulata autem et infirma igni tinguitur in iudicium.

11. Sed eeee, inquiunt, venit dominus et non tinxit; legimus enim: Et tamen is non tinguebat, verum discipuli eius; quia revera ipsum suis manibus tineturum Ioannes praedieasset. Non utique sic intelligendum est, sed simpliciter dictum more communi. Sicut est verbi gratia: Imperator proposuit edictum, aut praefectus fustibus cecidit; numquid ipse proponit, aut numquid ipse caedit? Semper is dicitur facere, cui praeministratur. Ita erit accipiendum: ipse vos tinguet, pro eo quod est: per ipsum tinguemini, vel in ipsum. Sed ne moveat quosdam, quod non ipse tinguebat. In quem enim tingueret? in poenitentiam? quo ergo illi praecursorem? in peccatorum remissionem, quam verbo dabat? in semetipsum, quem humilitate celabat? in spiritum sanctum, qui nondum a patre descenderat? in ecclesiam, quam nondum apostoli struxerant? Itaque tinguebant discipuli eius, ut ministri, ut Ioannes ante praecursor, eodem baptismo Ioannis, ne qui alio putet, quia nec exstat aliis nisi postea Christi, qui tune utique a dissentibus dari non poterat, utpote nondum adimpta gloria domini, nec instructa efficacia lavacri per passionem et resurrectionem, quia nec mors nostra dissolvi posset nisi domini passione, nec vita restitui sine resurrectione ipsius.

1) Ioan. 3, 31. 2) Luc. 3, 16.

12. Quum vero præscribitur nemini sine baptismo competere salutem, ex illa maxime pronuntiatione domini, qui ait: Nisi natus ex aqua quis erit, non habet vitam¹⁾; suboriuntur serupulosi, imo temerarii retractatus quorundam, quomodo ex ista præscriptione apostolis salus competit, quos tinctos non invenimus in domino, praeter Paulum; imo quum Paulus solus ex illis baptismum Christi in duerit, aut præiudicatum esse de ceterorum periculo, qui careant aqua Christi, ut præscriptio salva sit, aut rescindi præscriptionem, si etiam non tinctis salus statuta est. Audivi, domino teste, ciusmodi, ne quis me tam perditum existimet, ut ultro exagitem libidine stili, quae aliis serupulum incutiant. Et nunc illis, ut potero, respondebo, qui negant apostolos tinctos. Nam si humanum Ioannis baptismum inierant, et dominicum desiderabant, quatenus unum baptismum definierat ipse dominus, dicens Petro perfundi nolenti: qui semel lavit, non habet necesse rursum²⁾; quod utique non tincto non omnino dixisset. Et haec est probatio exserta adversus illos, qui adimunt apostolis etiam Ioannis baptismum, ut destruant aquae sacramentum. An credibile videri potest, in his personis viam tunc domini non præparatam, id est baptismum Ioannis, quae ad viam domini per totum orbem aperiendam destinabantur? Ipse dominus nullius poenitentiae debitor tinctus est; peccatoribus non fuit necesse? Quid ergo? alii tincti non sunt³⁾? non tamen eomites Christi, sed aemuli fidei, legis doctores et Pharisaci. Unde et suggeritur, quum adversantes domino tingui noluerint, eos, qui dominum sequebantur, tinctos fuisse nec cum aemulis suis sapuisse, maxime quando dominus, cui adhaerebant, testimonio Ioannem extulisset: Nemo, dicens, maior inter natos seminarum Ioanne baptizatore⁴⁾. Alii plane satis coacte iniiciunt, tune apostolos baptismi vicem implesse, quum in navicula fluctibus adspersi operti sunt; ipsum quoque Petrum per marc ingredientem satismersum. Ut opinor autem, aliud adspergi vel intercipi violentia maris, aliud tingui disciplina religionis. Ceterum navicula illa figuram ecelesiae præferebat, quod in

1) Ioan. 3, 5. 2) Ioan. 13, 6. 3) Ita Pamel. et Rig.; alii: Quod ergo alii tincti non sunt, non tamen est.
4) Matth. 11, 11.

mari, id est seculo, fluctibus, id est, persecutionibus et tentationibus inquietatur, domino per patientiam velut dormiente, donec orationibus sanctorum in ultimis suscitatus compescat seculum et tranquillitatem suis reddat. Nunc sive tincti quoquo modo fuerunt, sive illoti perseveraverunt, ut et illud dictum domini de uno lavacro sub Petri persona ad nos tantummodo spectet; de salute tamen apostolorum satis temerarium est aestimare, quia¹⁾ illis vel primae alectionis et exinde individuae cum illo familiaritatis praerogativa compendium baptismi conferre posset. Opinor, sequebantur²⁾ illum, qui credenti cuique salutem pollicebatnur. Fides tua te, aiebat, salvum fecit, et remittuntur tibi peccata³⁾, credenti utique, nec tamen tincto. Id si apostolis defuit, nescio quorum fides uno verbo domini suscitata telloneum dereliquit, patrem et navem et artem, qua vitam sustentabat, deseruit, patris exsequias despexit, sumnum illud domini praeceptum: qui patrem aut matrem mihi prae-tulerit, non est me dignus⁴⁾, ante perfecit quam audivit.

13. Hic ergo scelestissimi illi provocant quaestiones. Adeo dicunt: baptismus non est necessarius, quibus fides satis est; nam et Abraham nullius aquae nisi fidei sacra-mento deo placuit. Sed in omnibus posteriora concludunt, et sequentia antecedentibus praevalent. Fuerit salus retro per fidem nudam ante domini passionem et resurrectionem. At ubi fides aucta est credendi in nativitatem, passionem, resurrectionemque eius, addita est ampliatio sacramento, ob-signatio baptismi, vestimentum quodammodo fidei, quae retro erat nuda, nec potentiam habuit sine sua lege. Lex enim tinguendi imposita est et forma praescripta. Ite, inquit, docete nationes, tingentes eas in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti⁵⁾). Huic legi collata definitio illa: nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum coelorum⁶⁾), obstrinxit fidem ad baptismi necessitatem. Itaque omnes exinde credentes tinguabantur. Tunc

1) Wouw. et Rig.: quia non illis. 2) Iunius emend.
exinde individuae familiaritatis cum illo praerogativa comp. bapt. conf. posset. Opinor, sequ. cet. Rig. posset, cum illi, opinor, sequebantur cet. Semler. cum ceteris edidit: indiv. famil. praerogativa c.b.c posset. Cum illo, opinor, sequ. illum etc. 3) Marc. 10, 52. 4) Matth. 10, 37. 5) Matth. 28, 19. 6) Ioan. 3, 5.

et Paulus, ubi credidit, tinctus est. Et hoc est quod dominus in illa plaga orbationis praeceperat: Exsurge, dicens, et introi Damascum, illic tibi demonstrabitur, quid debeas agere¹⁾, scilicet tingui, quod solum ei decerat; alioquin satis didicerat atque crediderat Nazarenum esse dominum dei filium.

14. Sed de ipso apostolo revolvunt, quod dixerit: non enim me ad tinguendum Christus misit²⁾, quasi hoc argumento baptismus adimatur. Cur enim tinxit Gaium et Crispum et Stephanae domini? quanquam, etsi non cum miserat Christus ad tinguendum, tamen aliis apostolis praeceperat tingere. Verum haec pro conditione tunc temporis ad Corinthios scripta sunt, quoniam schismata et dissensiones inter illos movebantur, dum alius Paulo deputat, alius Apollo. Propter quod pacificus apostolus, ne sibi omnia defendere videretur, non ad tinguendum ait se missum, sed ad praedicandum. Nam et prius est praedicare, posterius tinguere, si prius praedicatum. Puto autem, licuit et tinguere, cui licuit praedicare.

15. Nescio si quid amplius ad controversiam baptismi ventilatur. Sane retexam, quod supra omisi, ne imminentes sensus videar intercidere. Unus omnino baptismus est nobis tam ex domini evangelio quam ex apostoli litteris, quoniam unus dominus et unum baptismum et una ecclesia in coelis. Sed circa haereticos sane quid custodiendum sit, digne quis retractet; ad nos enim editum est. Haeretici autem nullum habent consortium nostrae disciplinae, quos extraneos utique testatur ipsa ademptio communicationis. Non debo in illis cognoscere, quod mihi est praeceptum, quia non idem deus est nobis et illis, nec unus Christus, id est idem, ideoque nec baptismus unus, quia non idem; quem quum rite non habeant, sine dubio non habent, nec capit numerari, quod non habetur; ita nec possunt accipere, quia non habent. Sed de isto plenius iam nobis in gracco digestum est. Semel ergo lavacrum inimus, semel delicta diluuntur, quia ea iterari non oportet. Ceterum Israël Iudeus quotidie lavat, quia quotidie inquinatur. Quod ne in nobis quoque factitaretur, propterea de nno lavacro definitum est. Felix aqua, quae semel abluit, quae

1) Act. 9, 6.

2) 1 Cor. 1, 17.

ludibrio peccatoribus non est, quae non assiduitate sor-
dium infecta rursus quos diluit inquinat.

16. Est quidem nobis etiam secundum lavacrum, unum
et ipsum, sanguinis scilicet: de quo dominus: habeo, in-
quit, baptismo tingui¹⁾), quoniam iam tinctus fuisset. Venerat
enim per aquam et sanguinem, sicut Ioannes²⁾ scripsit, ut
aqua tingueretur, sanguine glorificaretur, proinde nos face-
ret³⁾ aqua vocatos, sanguine electos. Hos duos baptismos
de vulnere perfossi lateris emisit, quatenus qui in sanguinem
eius crederent, aqua lavarentur, qui aqua lavissent,
etiam sanguinem potarent. Hie est baptismus, qui lavacrum
et non acceptum repreäsentat et perditum reddit.

17. Superest ad concludendam materiolam de obser-
vatione quoque dandi et accipiendi baptismum commonefa-
cere. Dandi quidem habet ius summus sacerdos, qui est
episcopus; déhinc presbyteri et diaconi; non tamen sine
episcopi auctoritate, propter ecclesiae honorem, quo salvo,
salva pax est. Alioquin etiam laicis ius est, (quod enim ex
aequo accipitur, ex aequo dari potest,) nisi episcopi iam
aut presbyteri aut diaconi vocantur discentes. Domini sermo
non debet abscondi ab ullo. Proinde et baptismus, aequa
lei census, ab omnibus exerceri potest. Sed quanto magis
laicis disciplina verecundiae et modestiae ineumbit, quum
ea maioribus competit, ne sibi adsumant dicatum episcopis
officium [episcopatus]⁴⁾. Aemulatio schismatum mater est.
Omnia licere dixit sanctissimus apóstolus, sed non omnia
expedire⁵⁾. Sufficiat scilicet, in necessitatibus utaris, sic-
ubi aut loci aut temporis aut personae conditio compellit.
Tunc enim constantia succurrentis excipitur, quum urget
circumstantia periclitantis, quoniam reus erit perditii homi-
nis, si supersederit praestare, quod libere potuit. Petu-
lantia autem mulieris, quae usurpavit docere, utique non
etiam, tinguendi ius sibi pariet, nisi si quae nova bestia

1) Luc. 12, 50. 2) 1 Ioa. 5, 6. 3) Legitur in codd.
proinde nos facere aq. Semler et ed. Fran. Proinde ut nos
faceret — electos, hos — emisit. Quia qui etc. Recep-
imus a Rigaltio probatam Wouwerii emendationem. Idem in sqq.
Hie est baptismus, nempe sanguinis, sive martyrium,
qui lavacrum — reddit. 4) Hoc vocabulum a librario quo-
dam margini adscriptum in textum illatum esse arbitror. Iunius: of-
ficium. Episcopatus aemulatio etc. 5) 1 Cor. 6, 12, 10, 23.

evenererit similis pristinae, ut, quemadmodum illa baptismum auferebat, ita aliqua per se eum conferat. Quodsi quae Paulo perperam adscripta sunt¹⁾, ad lieentiam mulierum docendi tinguendique defendunt; sciant in Asia presbyterum, qui eam scripturam construxit, quasi titulo Pauli de suo cumulans, convictum atque confessum, id se amore Pauli fecisse, loco decessisse. Quam enim fidei proximum videretur, ut is doeendi et tinguendi daret feminae potestatem, qui ne discere quidem constanter mulieri permisit? Taceant, inquit, et domi maritos suos consulant²⁾.

18. Ceterum baptismum non temere credendum esse sciunt, quorum officium est. Omni petenti te dato³⁾, suum habet titulum perinde ad eleemosynam pertinentem. Imo illud potius perspiciendum: Nolite dare sanctum canibus et porcis proiicere margaritas vestras, et manus ne facile imposueris, ne participes aliena delicta⁴⁾. Si Philippus tam facile tinxit eunuchum, reogitemus manifestam et exsertam dignationem domini intercessisse. Spiritus Phillipo praeciperat in eam viam pertendere; spado et ipse inventus est non otiosus, nec qui subito tingui concupisceret, sed ad templum orandi gratia profectus, scripturae divinae impressus, sic oportebat deprendi, cui ultiro deus apostolum miserat, quem rursus spiritus, ut se curriculo eunuchi adiungeret, iussit, scriptura ipsius fidei occurrit in tempore, exhortatus adsumitur, dominus ostenditur, fides non moratur, aqua non exspectatur, apostolus perfecto negotio eripitur. Sed et Paulus revera cito tinetus est; cito enim cognoverat Simon⁵⁾ hospes vas eum esse electionis constitutum. Dei dignatio suas praemittit praerogativas; omnis petitio et deeipere et decipi potest. Itaque praeiusque personae conditione ac dispositione, etiam aetate, eunctatio baptismi utilior est, praecipue tamen circa parvulos. Quid enim necesse est, sponsores etiam periculo ingeri, qui et ipsi per mortalitatem destituere promissiones suas possunt et proventu malae indolis falli? Ait quidem dominus: Nolite illos prohibere ad me venire⁶⁾. Veniant

1) Ita h. l. auctoritate cod. Ursini emendavit Rigalt.; Wouw.: adscripta sunt, scriptum Teclae ad Iic. Ceteri: scripta legunt, exemplum Teclae ad Iic. 2) 1 Cor. 14, 34. 3) Luc. 6, 30. 4) Matth. 7, 6. 1 Tim. 5, 22. 5) Rhen. et Rig. Simon, ed. Fran. Iudas, Latin. Ananias. 6) Matth. 19, 14.

ergo, dum adolescent; veniant, dum diseunt, dum quo veniant docentur; fiant Christiani, quum Christum nosse potuerint. Quid festinat innoeens actas ad remissionem peccatorum? Cautius agetur in secularibus, ut cui substantia terrena non creditur, divina ercdatur. Norint petere salutem, ut petenti dedisse videaris. Non minore de causa innupti quoque proerastinandi, in quibus tentatio praeparata est tam virginibus per maturitatem, quam viduis per vacationem, donec aut nubant aut continentiae corroborentur. Si qui pondus intelligent baptismi, magis timebunt consecutionem quam dilationem; fides integra secura est de salute.

19. Diem baptismi sollemniorem Pascha praestat, cum et passio domini, in quam tinguimur, adimpta est. Nec incongruenter quis ad figuram interpretabitur, quod cum ultimum Pascha dominus esset aeturus, missis discipulis ad praeparandum: Invenietis, inquit, hominem aquam baiulantem¹⁾. Paschae eelbrandae locum de signo aquae ostendit. Exinde Pentecoste ordinandis lavaeis latissimum spatium est, quo et domini resurrectio inter discipulos frequentata est, et gratia spiritus sancti dedicata, et spes adventus domini subostensa, quod tunc, in coelos recuperato eo, angeli ad apostolos dixerunt sic venturum, quemadmodum et in coelos concendit, utique in Pentecoste. Sed enim Hieremias cum dicit: et congregabo illos ab extremis terrae in die festo²⁾, Paschae diem significat et Pentecostes, qui est proprie dies festus. Ceterum omnis dies domini est, omnis hora, omne tempus habile baptismi: si de sollemnitate interest, de gratia nihil refert.

20. Ingressuros baptismum orationibus crebris, ieiuniis et geniculationibus et pervigiliis orare oportet et cum confessione omnium retro delictorum, ut exponant etiam baptismum Ioannis. Tinguebantur, inquit, confitentes delicta sua³⁾. Nobis gratulandum est, si non publice confitemur iniquitates aut turpitudines nostras. Simul enim et de pristinis satisfacimus conflictatione carnis et spiritus, et subsecuturis temptationibus munimenta praestriimus. Vigilate et orate, inquit, ne incidatis in temptationem⁴⁾. Et ideo,

1) Marc. 14, 13.

2) Ierem. 31, 8.

3) Matth. 3, 6.

4) Matth. 26, 41.

credo, tentati sunt, quoniam obdormierunt, ut adprehensum dominum destituerint, et qui cum eo perstiterit et gladio sit usus, ter etiam negaverit; nam et praccesserat dictum, neminem intentatum regna coelestia consecuturum¹⁾. Ipsum dominum post lavaerum statim tentationes circumsteterunt quadraginta diebus ieuniis functum. Ergo et nos, dicit aliquis, a lavaero potius ieunare oportet. Et quis enim prohibet, nisi necessitas gaudii et gratulatio salutis? Sed dominus, quantum existimo, de figura Israëlis exprobationem in ipsum retorsit. Namque populus mare transgressus et in solitudine translatus per quadraginta annos, illie cum divinis copiis aleretur, nihilominus ventris et gulae meminerat, quam dei. Deinde dominus post aquam segregatus in deserto, quadraginta dierum ieunia emensus ostendit non pane vivere hominem dei, sed dei verbo, temptationesque plenitudini et immoderantiae ventris appositas abstinentia clidi. Igitur benedicti, quos gratia dei exspectat, cum de illo sanctissimo lavaero novi natalis ascenditis et primas manus apud matrem cum fratribus aperitis, petite de patre, petite de domino, peculia, gratias, distributiones charismatum subiiciente. Petite, et accipietis, inquit²⁾. Quae sisistis enim, et invenistis; pulsastis, et apertum est vobis. Tantum oro, ut, cum petitis, etiam Tertulliani peccatoris mcmineritis.

DE

POENITENTIA.

1. Poenitentiam hoc genus hominum, quod et ipsi retro fuimus, caeci, sine domini lumine, natura tenuis norunt passionem animi quandam esse, quac veniat de offensa sententiae prioris³⁾. Ceterum a ratione eius tantum ab-

1) Luc. 22, 28. 29. 2) Matth. 7, 7. 3) Seml.: sententiae prioris.

sunt, quantum ab ipso rationis auctore: quippe res dei ratio; quia deus omnium conditor, nihil non ratione providit, disposuit, ordinavit, nihil non ratione tractari intelligique voluit. Igitur ignorantes quique deum, rem quoque eius ignorent necesse est, quia nullus omnino thesaurus extraneis patet. Itaque universam vitae conversationem sine gubernaculo rationis transfretantes, imminentem seculo procellam vitare non norunt. Quam autem in poenitentiae actu irrationabiliter¹⁾ deversentur, vel uno isto satis erit expedire, cum illam etiam in bonis factis suis adhibent. Poenitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiae, misericordiae, prout quid in ingratiam cecidit. Scemetipsos exseerantur, quia benefecerint, camque maxime poenitentiae speciem, quae optimis operibus irrogatur, in corde figunt, meminisse curantes, ne quid boni rursus praestent; contra poenitentiae malorum levius incubant²⁾; denique facilius per candem delinquunt, quam per eandem recte faciunt.

2. Quod si dei ae per hoc rationis quoque compotes agerent, merita primo poenitentiae expenderent, nec unquam eam ad augmentum³⁾ perversae emendationis adhiberent; modum denique poenitendi temperarent, quia et delinquendi tenerent, timentes dominum scilicet. Sed ubi metus nullus, emendatio proinde nulla; ubi emendatio nulla, poenitentia necessario vana: quia caret fructu suo, cui eam deus sevit, id est, hominis saluti. Nam deus post tot ac tanta delicta humanac temeritatis, a principe generis Adam auspicata, post condemnatum hominem cum seeuli dote, post eieetum paradiiso mortique subiectum, cum rursus ad suam misericordiam maturavisset, iam inde in semetipso poenitentiam dedicavit, rescissa sententia irarum pristinarum, ignoscere pactus operi et imagini suae. Itaque et populum sibi congregavit, et multis bonitatis suac largitionibus fovit, et ingratisimum totiens expertus, ad poenitentiam semper hortatus est, et prophetando universorum prophatarum emisit ora; mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus temporum per spiritum suum universo orbi illuminaturus esset, praeire intinctionem poenitentiac iussit, ut

1) Rig. irrationaliter. 2) Ita e cod. Gorz. h. l. emendavit Rhen.; Semler: maxime patientiae speciem — in corde figunt, (Rig. fingunt,) — contra patientiae malum etc.
3) Wouw. et Rig. ad argumentum.

quos per gratiam vocaret ad promissionem semini Abraham destinatam, per poenitentiae subsignationem ante componebat. Non tacet Ioannes, poenitentiam initote, dicens¹⁾, iam enim salus nationibus appropinquabit, dominus scilicet, afferens secundum dei promissum. Cui praeministrans poenitentiam destinabat purgandis mentibus propositam, uti quicquid error vetus inquinasset, quaequid in corde hominis ignorantia containinasset, id poenitentia verrens et radens et foras abiiciens mundam pectoris domum superventuro spiritui sancto paret, quo se ille cum coelestibus bonis libens inferat. Horum bonorum unus est titulus, salus hominis, criminum pristinorum abolitione praemissa. Haec poenitentiae caussa, haec opera negotium divinae misericordiae curans. Quod homini proficit, deo servit. Ceterum rati eius, quam cognito domino discimus, certam formam tenet, ne bonis unquam factis cogitatise quasi violenta aliqua manus iniiciatur. Deus enim reprobationem bonorum ratam non habet, utpote suorum, quorum cum auctor et defensor sit, necesse est proinde et acceptator; si acceptator, etiam remunerator. Viderit ergo ingratia hominum, si etiam bonis factis poenitentiam cogit. Viderit et gratia, si captatio eius ad beneficiendum incitamento est, terrena, mortalis utraque. Quantulum enim compendii, si grato benefeceris? vel dispendii, si ingrato? Bonum factum deum habet debitorem, sicuti et malum, quia index omnis remunerator est caussae. At cum iudex deus iustitiae carissime sibi exigendae tuendaeque praesideat, et in eam omnem sunimam disciplinae suae sanciat, dubitandum est, sicut in universis actibus nostris, ita in poenitentiae quoque caussa iustitiam deo praestandam esse? quod quidem ita impleri licebit, si peccatis solummodo adhibeatur. Porro peccatum nisi malum factum dici non meretur, nec quisquam benefaciendo delinquit. Quodsi non delinquit, cur poenitentiam invadit, delinquentium privatum? Cur malitia officium bonitati suae imponit? Ita evenit, ut, cum aliquid ubi non oportet adhibetur, illie ubi oportet negligatur.

3. Quorum ergo poenitentia iusta et debita videatur, id est, quae delicto deputanda sint, locus quidem expostulat denotare, sed otiosum videri potest. Domino enim

1) Matth. 3, 2.

cognito, ultro spiritus a suo autore respectus emergit ad notitiam veritatis, et admissus ad dominica paecepta ex ipsis statim eruditur, id peccato deputandum, a quo deus arceat. Quoniam cum deum grande quid boni constet esse, utique bono nisi malum non displiceret, quod inter contraria sibi nulla amicitia est. Perstringere tamen non pigebit, delictorum quaedam esse carnalia, id est, corporalia, quaedam vero spiritalia. Nam cum ex hac duplieis substantiae congregatione confectus homo sit, non aliunde delinquit, quam unde constat. Sed non eo inter se differunt, quod corpus et spiritus duo sunt, (alioquin eo magis paria sunt, quia duo unum efficiunt,) ne quis pro diversitate materialium peccata eorum discernat, ut alterum altero levius aut gravius existimet. Siquidem et caro et spiritus dei res, alia manu eius expressa, alia afflatu eius consummata. Cum ergo ex pari ad dominum pertincant, quocunque eorum deliquerit, ex pari dominum offendit. An tu discernas aetus carnis et spiritus, quorum et in vita et in morte et in resurrectione tantum communionis atque consortii est, ut pariter tune aut in vitam aut in iudicium suscitentur, quia scilicet pariter aut deliquerint aut innocenter egerint. Hoc eo praemiscrimus, ut non minorem alteri quam utriusque parti, si quid deliquerit, poenitentiac necessitatem intelligamus impendere. Communis reatus amborum est, communis et iudex, deus scilicet; communis igitur et poenitentiac medela. Exinde spiritalia et corporalia nominantur, quod delictum omne aut agitur aut cogitatur, ut corporale sit, quod in facto est, quia factum, ut corpus, et videri et contingi habet, spiritale vero, quod in animo est, quia spiritus neque videtur, neque tenetur. Per quod ostenditur, non facti solum, verum et voluntatis delicta vitanda et poenitentia purganda esse. Neque enim, si medioeritas humana e factis¹⁾ solum indicat, quia voluntatis latrbris par non est, idecirco crimina eius etiam sub deo negligamus. Deus in omnia sufficit. Nihil a conspectu eius remotum, unde omnino delinquitur, quia non ignorat, nec omittit, quominus in iudicium decernat. Dissimulator et paevaricator perspicaciæ suaæ non est. Quid, quod voluntas facti

1) Libri mss. et edd. factis; Latin. et Rigalt. facti. Praepositionem e, quae facillime excidit, iuserendam esse putavimus.

origo est? Viderint enim, si qua casui aut necessitati aut ignorantiae imputantur, quibus exceptis iam non nisi voluntate delinquitur. Cum ergo facti origo est, non tanto potior ad poenam est, quanto principalis ad culpam, quae ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetrationem eius intercipit. Ipsa enim sibi imputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem, operata quod suum fuerat. Denique dominus quemadmodum se adiectionem legi superstruere demonstrat, nisi et voluntatis interdicendo delicta? cum adulterum non eum solum definit, qui cominus in alienum matrimonium cecidisset, verum etiam illum, qui aspectus concupiscentia contaminasset. Adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi reprezentat et temere per voluntatem expungit effectum. Cuius voluntatis cum vis tanta sit, ut non solatium sui saturans pro facto cedat, pro facto ergo plectetur. Vanissimum est dicere: volui, nec tamen feci. Atquin perficere debes, quia vis, aut nec velle, quia nec perficis. Sed ipse conscientiae tuae confessione pronuntias. Nam si bonum concupisceres, perficere gestisses; porro sicut malum non perficis, nec concupiscere debueras. Quaqua te constitueris, crimine astringeris, quia aut malum volueris, aut bonum non adimplaveris.

4. Omnibus ergo delictis seu carne seu spiritu seu facto seu voluntate commissis qui poenam per iudicium destinavit, idem et veniam per poenitentiam spopondit, dicens ad populum: Poenitere¹⁾, et salvum faciam te. Et iterum: Vivo, inquit, dominus, et poenitentiam malo quam mortem²⁾. Ergo poenitentia vita est, cum praeponitur morti. Eam tu peccator, mei similis, (imo me minor, ego enim praestantiam in delictis meam agnoseo,) ita invade, ita amplexare, ut naufragus alieuius tabulae fidem. Haec te peccatorum fluctibus mersum, prolevabit et in portum divinae clementiae protelabit. Rape occasionem inopinatae felicitatis, ut ille tu nihil quondam penes deum, nisi stilla situlae et areae pulvis et vasculum figuli³⁾, arbor exinde fias illa, quae penes aquas seritur et in foliis perennat et

1) Wouw. e ms. Poeniteat te. 2) Ezech. 18, 24. 23.
33, 11 sqq. 3) Ies. 40, 15. 64, 8. Ier. 19, 11. Rom. 9, 20. 21.

tempore suo fructus agit¹⁾), quae non ignem, non securim videbit²⁾). Poeniteat errorum reperta veritate, poeniteat amasse quae deus non amat, quando ne nos quidem ipsi servulis nostris ea, quibus offendimur, non odisse permittimus. Obsequii enim ratio in similitudine animorum constituta est. De bono poenitentiae enumerando diffusa et per hoc magno eloquio committenda materia est. Nos vero pro nostris angustiis unum inculeamus, bonum atque optimum esse, quod deus praecepit. Audaciam existimo, de bono divini praecepti disputare. Neque enim quia bonum est, ideireo auscultare debemus, sed quia deus praecepit. Ad exhibitionem obsequii prior est maiestas divinae potestatis, prior est auctoritas imperantis, quam utilitas servientis. Bonum est poenitere, an non? Quid revolvis? deus praecepit. At enim ille non praecepit tantum, sed etiam hortatur; invitat praemio, salnte³⁾; iurans etiam, vivo⁴⁾, dicens, cupit credi sibi. O beatos nos, quorum eaussa deus iurat! O miserrimos, si nec iuranti domino eredinus! Quod igitur deus tantopere commendat, quod etiam humano more sub deieratione testatur, sumnia utique gravitate et aggredi et eustodire debemus, ut in asseveratione divinae gratiae permanentes, in fructu quoque eius et emolumento proinde perseverare possimus.

5. Hoc enim dico, poenitentiam, quae per dei gratiam ostensa et indieta nobis in gratiam nos domino revoeat, semel cognitam atque susceptam nunquam posthaec iteratione delicti resignari oportere. Iam quidem nullum ignorantiae praetextum tibi patrocinatur, quod domino agnito praeceptisque eius admissis, denique poenitentia delictorum functus, rursus te in delicta restituis. Ita in quantum ignorantia segregaris, in tantum contumaciae agglutinaris. Nam si ideireo te delinquisse poenituerat, quia dominum cõperas timere, eur, quod metus gratia gessisti, recedere maluisti, nisi quia metnere desisti? Neque enim timorem alia res, quam contumacia subvertit. Cum etiam ignorantes dominum nulla exceptio tueatur a poena, quia deum

1) Ps. 1, 3. 2) Matth. 3, 10. 3) Rhen. et Seml.: invitat praemio salutem, Ciaconius: praemio salutis, Rig. prae-mio, salute. 4) Ezech. 33, 11.

in aperto constitutum et vel ex ipsis coelestibus bonis comprehensibilem ignorari non licet, quanto cognitum despici periculosum est? Despicit porro, qui bonorum ac malorum intellectum ab illo consecutus, quod intelligit fugiendum quodque iam fugit resumens, intellectui suo, id est, dei dono, contumeliam facit; respuit datorem, cum datum deserit, negat beneficium, cum beneficium non honorat. Quemadmodum ei potest placere, cuius munus sibi displaceat? Ita in dominum non modo contumax, sed etiam ingratus apparet. Ceterum non leviter in dominum peccat, qui, quum aemulo eius diabolo poenitentia renuntiasset et hoc nomine illum domino subieccisset, rursus eundem regressu suo erigit et exsultationem eius scipsum facit, ut denuo malus recuperata praeda sua adversus dominum gaudeat. Norne, quod dicere quoque periculosum est, sed ad aedificationem proferendum est, diabolum domino praeponit? Comparisonem enim videtur egisse, qui utrumque cognoverit, et iudicato pronuntiasse eum meliorem, cuius se rursus esse maluerit. Ita qui per delictorum poenitentiam instituerat domino satisfacere, diabolo per aliam poenitentiae poenitentiam satisfaciet, eritque tanto magis perosus deo, quanto aemulo eius acceptus. Sed aiunt quidam, satis deum habere, si corde et animo suspiciatur, licet actu minus fiat; itaque se salvo metu et fide peccare, hoc est, salva castitate matriuonia violare, salva pietate parenti venenum temperare. Sie ergo et ipsi salva venia in gehennam detrudentur, dum salvo metu peccant. Primum exemplum perversitatis, quia timent, delinquunt; opinor, non delinquerent, si non timerent. Igitur, qui deum nolit offendere, nec revereatur omnino, si timor offendendi patrocinium est. Sed ista ingenia de semine hypocitarum pullulare consueunt, quorum individua enim diabolo amicitia est, quorum poenitentia nunquam fidelis.

6. Quicquid ergo mediocritas nostra ad poenitentiam semel capessendam et perpetuo continendam suggerere conata est, omnes quidem deditos domino spectat, ut omnis salutis in promerendo deo petidores, sed praeceipue novitios istis imminet, qui eum maxime incipiunt divinis sermonibus aures rigare, quique catuli infantiae adhuc recentis nec perfectis luminibus incerta reptant; et dicunt quidem

pristinis se¹⁾ renuntiare, et poenitentiam assumunt, sed includere eam negligunt. Interpellat enim illos ad desiderandum ex pristinis aliquid, ipse finis desiderandi; velut poma cum iam in acorem vel amaritudinem senescere incipiunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipsi gratiae suae adulantur. Omne praeterea cunctationis et tergiversationis erga poenitentiam vitium praesumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatae veniae delictorum, medium tempus interim furantur, et commeatum sibi faciunt deliaquendi, quam eruditionem non delinquendi. Quam porro ineptum, quam iniquum, poenitentiam non adimplere et veniam delictorum sustinere? Hoc est, pretium non exhibere, ad mercem manum emittere. Hoc enim pretio dominus veniam addicere instituit; hac poenitentiae compensatione redimendam proponit impunitatem. Si ergo qui venditant, prius numum, quo paciscuntur, examinant, ne scalptus, neve rassus, ne adulter; etiam dominum credimus poenitentiae probationem prius inire, tantam nobis mercedem perennis scilicet vitae concessurum. Sed differamus tantisper poenitentiae veritatem. Tunc, opinor, emendatos liquebit, cum absolvimur; nullo pacto; sed cum pendente venia poena prospicitur, cum adhuc liberari non meremur, ut possimus mereri, cum deus comminatur, non cum ignoscit. Quis enim servus, postquam libertate mutatus est, farta sua et fugas sibi imputat? Quis miles, postquam castris suis enissus, pro notis suis satagit? Peccator ante veniam deflere se debet, quia tempus poenitentiae idem est²⁾ quod periculi et timoris. Neque ego renuo divinum beneficium, id est, abolitionem delictorum, inituris aquam omnimodo salvum esse; sed ut eo pervenire contingat, elaborandum est. Quis enim tibi tam infidae poenitentiae viro, asperginem unam cuiuslibet aquae commodabit? Furto quidem aggredi et praepositum huins rei asseverationibus tuis circumduci facile est; sed deus thesauro suo providet, nec sinit obrepere indignos. Quid denique ait? Nihil occultum, quod non revelabitur³⁾. Quantascunque tenebras factis tuis superstruxeris, dens lumen est. Quidam autem sic opinantur, quasi deus necesse habeat praestare etiam indignis, quod

1) Edd. omnes: pristinis renuntiare. 2) Ed. Fran. et Rigalt. idem quod, ceteri: id est, quod. 3) Luc. 8, 17.

spopondit, et liberalitatem eius faciunt servitutem. Quodsi necessitate nobis symbolum mortis indulget, ergo invitus facit¹⁾? Quis enim permittit permansurum id, quod tribuerit invitus? Non enim multi postea excedunt? non a multis domum illud aufertur? Hi sunt seilieet, qui obrepunt, qui poenitentiae fidem aggressi, super arenas domum ruituram collocant. Nemo ergo sibi aduletur, quia inter auditorum tirocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquare liceat. Dominum siuul cognoveris, timeas; siuul inspexeris, reverearis. Ceterum quid te eognovisse interest, cum iisdem incubas, quibus retro ignarus? Quid autem te a perfecto dei servo²⁾ separat? Au aliis est intinctis Christus, alias audientibus? Num spes alia vel merecet, alia formido iudieii, alia necessitas poenitentiae? Lavaerum illud obsignatio est fidei, quac fides a poenitentiae fide incipitur et commendatur. Non ideo abluimur, ut delinquere desinamus, quoniam iam corde loti sumus. Hace enim prima audientis intinctio est, metus integer. Exinde, quoad dominum senseris, fides sana, conscientia semel poenitentiam amplexata. Ceterum si ab aquis peccare desistimus, necessitate, non sponte, innocentiam induimus. Quis ergo in bonitate praezellens? cui non licet, an cui displicet malo esse? qui iubetur, an qui delectatur a ermine vacare? Ergo nee a furto manus avertamus, nisi claustrorum duritia repugnet, nec oculos a stupri concupiscentiis refrenemus, nisi a custodibus corporum obstrueti, si nemo domino detitus delinquere desinet, nisi intinctione alligatus. Quodsi qui ita senserit, nescio an intinetus magis contristetur, quod peccare desierit, quam laetetur, quod evaserit. Itaque audientes optare intinctionem, non praesumere oportet. Qui enim optat, honorat; qui praesumit, superbit. In illo verecundia, in isto petulantia appetit; ille satagit, hic negligit; ille mereri cupit, at hie ut debitum sibi repromittit; ille sumit, hic invadit. Quem censeas dignorem, nisi emendatiorem? quem emendatiorem, nisi timidiorem, et iceireo

1) A. Ncander haec vv. transponenda esse censem, ita ut scribatur: Quodsi necessitate, ergo invitus facit; symbolum mortis indulget. Sed tollitur loci difficultas apposito post facit interrogandi signo. 2) Pamell. et Fr. Iun. e mss. a perfecto dei verbo.

vera poenitentia funetum? Tiuuit enim adhue delinquere, ne non mereretur aeeipere. At ille praesumptor, eum sibi epromitteret, securus scilicet, timere non potuit; sic nec poenitentiam implevit, quia instrumento poenitentiae, id est metu, caruit. Praesumptio invercundiae portio est, inflat petitorem, despiciat datorem. Itaque decepit nonnunquam. Ante enim quam debeatur repromittit, quo semper is; qui est praestaturus, offenditur.

7. Hucusque, Christe domine, de poenitentiae disciplina servis tuis discere vel audire contingat, quousque etiam delinquere non oportet audientibus; vel nihil iam de poenitentia noverint, nihil eius requirant. Piget secundae, immo iam ultimae spei subtexere mentionem, ne retrahentes de residuo auxilio poenitendi, spatium adhuc delinquendi demonstrare videamur. Absit, ut aliquis ita interpretetur, quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad poenitendum, et redundantia elementiae coelestis libidinem faciat humanae temeritatis. Nemo ideo deterrior sit, quia deus melior est, totiens delinquendo, quotiens ignoscitur. Ceterum finem utique evadendi habebit, eum offendendi non habebit. Evasimus scilicet; hactenus perieulosis nosmetipsos inferamus, etsi iterum evasuri videmur? Plerique naufragio liberati exinde repudium et navi et mari dicunt, et dei beneficium, salutem suam scilicet, memoria perieuli honorant. Laudo timorem, diligo verecundiam; nolunt iterum divinae misericordiae oneri esse; formidant videri ineulcare, quod conseeuti sunt; bona eerte sollicitudine iterum experiri vitant, quod semel didicerunt timere. Ita modus temeritatis testatio est timoris. Timor autem hominis dei honor est. Sed enim pervicacissimus hostis ille nunquam malitiae suae otium facit. Atquin tunc maxime saevit, cum hominem plene sentit liberatum; tunc plurimum aeeenditur, dum extinguitur. Doleat et ingemiseat neeesse est, venia peccatorum permissa, tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damnationis retro suae erasos. Dolet, quod ipsum et angelos eius Christi servus ille peccator iudicaturus est. Itaque observat, oppugnat, obsidet, si qua possit aut oculos concupiscentia carnali ferire, aut animum illeebbris secularibus irretire, aut fidem terrenae potestatis formidine everttere, aut a via eerta perversis traditioni-

bus¹⁾) detorquere; non scandalis, non temptationibus deficit. Haec igitur venena eius providens deus, clausa licet ignoscentiae ianua, et intinctionis sera obstructa, aliquid adhuc permisit patere. Collocavit in vestibulo poenitentiam secundam, quae pulsantibus patefaciat; sed iam semel, quia iam secundo; sed amplius nunquam, quia proxime frustra. Non enim et hoc semel satis est? Habes, quod iam non merebaris; amisisti enim, quod aceeperas. Si tibi indulgentia domini accommodat, unde restituas, quod amiseras; iterato beneficio gratus esto, nedum ampliato. Maius est enim restituere, quam dare, quoniam miserius est perdisse, quam omnino non accepisse. Verum non statim succidendum ac subruendum est animus desperatione, si secundae quis poenitentiae debitor fuerit. Pigeat sane peccare rursus, sed rursus poenitere non pigeat; pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Neminem pudeat; iteratae valetudinis iteranda medicina est. Gratus in dominum existiteris, si quod tibi dominus offert, non recusaveris. Offendisti, sed reconciliari adhuc potes. Habes, cui satisficias et quidem volentem.

8. Id si dubitas, evolve quae spiritus ecclesiis dieat. Desertam dilectionem Ephesiis imputat, stuprum et idolothytorum esum Thyatirenis exprobrat, Sardos non plenorum operum incusat, Pergamenos docentes perversa reprehendit, Laodicenos fidentes divitiis obiurgat²⁾: et tamen omnes ad poenitentiam commonet, sub eommunicationibus quidem. Non comminaretur autem non poenitenti, si non ignosceret poenitenti. Dubium, si non et alibi hanc clementiae suae profusionem demonstrasset. Non ait, qui cederit, resurget, et qui aversatus fuerit, convertetur³⁾? Ille est scilicet, ille est qui misericordiam mavult quam sacrificia⁴⁾. Lactantur coeli, et qui illic angeli, poenitentia hominis⁵⁾. Heus tu, peccator, bono animo sis, vides, ubi de tuo reditu gaudeatur. Quid illa similitudinem dominicarum argumenta nobis volunt? Quod mulier drachmani perdidit et requirit et reperit et amicas ad gaudium invitat, nonne restituti peccatoris exemplum est? Errat et una pastoris ovieula; sed grex una carior non erat; una illa con-

1) Pamel. in tribus codd. leg. conditionibus. 2) Apoc.
c. 1 3. 3) Ier. 8, 4. 4) Hes. 6, 6. Matth. 9, 13. 5) Luc. 15, 10.

quiritur, una pro omnibus desideratur, et tandem invenitur, et humeris pastoris ipsius refertur; multum enim errando laboraverat. Illum etiam mitissimum patrem non tacebo, qui prodigum filium revocet, et post inopiam poenitentem libens suscipit, immolat vitulum praeopimum, convivio gaudium suum exornat. Quidni? filium enim invenerat, quem amiserat, cariorem senserat, quem lueri feeerat. Quis ille nobis intelligendus patér? Deus seilieet; tam pater nemo, tam pius nemo. Is ergo te, filium suum, etsi acceptum ab eo prodegeris, etsi nudus redieris, recipiet, quia redisti, magisque de regressu tuo, quam de alterius sobrietate laetabitur; sed si poeniteat ex animo, si famem tuam eum satiitate mercenariorum paternorum compares, si porcos immundum relinquas pœeus, si patrem repeatas vel offensuni, deliqui, dieens, pater, nec dignus ego iam vocari tuus¹⁾. Tantum relevat confessio delictorum, quantum dissimulatio exaggerat. Confessio enim satisfaetionis consilium est, dissimulatio contumaciae.

9. Huius igitur poenitentiae secundae et unius, quanto in arto negotium est, tanto operosior probatio est, ut non sola conscientia praefferatur, sed aliquo etiam actu administretur. Is aetus, qui magis graeco vocabulo exprimitur et frequentatur, exomologesis est, qua delictum domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione poenitentia nascitur, poenitentia deus mitigatur. Itaque exomologesis prosternendi et humiliandi hominis disciplina est, conversationem iniungens misericordiae illicem. De ipso quoque habitu atque vietu mandat²⁾ saeclo et eineri ineubare, corpus sordibus obseurare, animum moeroribus deieere, illa quae pœceavit tristi traetatione mutare; eeterum pastum et potum pura nosse, non ventris scilieet, sed animae eaussa; plerumque vero ieiuniis preees alere, ingemiseere, lacrimari et mugire dies noetesque ad dominum deum tuum³⁾, presbyteris advolvi, et caris⁴⁾ dei adgeniculari, omnibus fratribus legationes deprecationis suae iniungere. Haec omnia exomologesis, ut poenitentiam commendet, ut de

1) Lnc. 15, 21. 2) Voc. mandat deest in ed. I. Rhenani, sed ab eo postea additum e cod. Gorz. 3) Rig. deum suum. 4) Ita Pamel. et Rig.; Rhen. et aris dei.

periculi timore dominum honoret, nt in peccatorem ipsa pronuntians pro dei indignatione fungatur, et temporali afflictione aeterna supplicia, non dicam frustretur, sed expungat. Cum igitur provolvit hominem, magis relevat; cum squalidum facit, magis mundatum reddit; eum aecusat, cum condemnat, absolvit. In quantum non pepercis tibi, in tantum tibi deus, crede, parcer.

10. Plerosque tamen hoc opus, ut publicationem sui, aut suffugere aut de die in diem differre, praesumo; pudoris magis memores quam salutis, velut illi, qui in partibus verecundioribus corporis contracta vexatione conscientiam medentium vitant, et ita cum erubescencia sua pereunt. Intolerandum scilicet pudori, domino offenso satisfacere, saluti productae reformari. Nae tu verecundia bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum vero subducens. Ego rubori locum non facio, cum plus de detimento eius acquiro, cum¹⁾ ipse hominem quodammodo exhortatur: ne me respexeris, dicens, per te mihi melius est perire. Certe periculum eius tunc, si forte, onerosum est, eum penes insultaturos in risiloquio consistit, ubi de alterius ruina alter attollitur, ubi prostrato superseeditur. Ceterum inter fratres atque conservos, ubi communis spes, metus, gaudium, dolor, passio, (quia communis spiritus de communi domino et patre,) quid tuos²⁾ aliud quam te opinaris? Quid consortes casuum tuorum ut plausores fugis? Non potest corpus de unius membra vexatione laetum agere; condoleat universum et ad remedium collaboret necesse est. In uno et altero ecclesia est, ecclesia vero Christus. Ergo cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas, Christum exoras. Aequi illi cum super te lacrimas agunt. Christus patitur, Christus patrem deprecatur. Facile impetratur semper, quod filius postulat. Grande plane emolumen veremurie occultatio delicti pollicetur. Videlicet si quid humanae notitiae subduxerimus, proinde et deum celabimus? Adeone existimatio hominum et dei conscientia comparantur? An melius est damnatum latere, quam palam absolviri? Miserum est sie ad exomologesin pervenire; malo enim ad miseriam pervenitur;

1) Latin. et Iunius: quin. 2) Rig. e cod. Divionensi: quid tu hos cet.

sed ubi poenitendum est, desinit miserum, quia factum est salutare. Miserum est secari et cauterio exuri et pulveris alicuius mordacitate cruciari; tamen quae per insuavitatem medentur, et emolumento curationis offensam sui excusant et praesentem iniuriam superventurae utilitatis gratia commendant.

11. Quid si praeter pudorem, quem potiorem putant, etiam incommoda corporis reformident, quod illatos, quod sordulentos, quod extra lactitiam oportet deversari in asperitudine sacci et horrore cineris et oris de iciunio vanitate? Num ergo in coccino et Tyrio pro delictis supplicare nos condebet? Cedo acum crinibus distinguendis et pulverem dentibus elmandis et bisuleum aliquid ferri vel aeris unguibus repastinandis, si quid ficti nitoris, si quid coacti ruboris in labia aut genas urgeat. Praeterea exquirito balneas laetiores hortulani maritimive secessus, adiicito ad sumptum, conquerito altillum enormous saginam, descato sencutem vini; cumque quis interrogarit, cuinam ea largiaris: deliqui, dico, in decum, et periclitior in aeternum perire; itaque nunc pendeo et maceror et exruecior, ut decum reconciliem mihi, quem delinquendo laesi. Sed enim illos, qui ambitu¹⁾ obeunt capessendi magistratus, neque pudet neque piget incommodis animae et corporis, nec incommodis tantum, verum et contumeliis omnibus eniti in canssa votorum suorum. Quas non ignobilitates vestium affectant? quae non atria nocturnis et crudis salutationibus occupant? ad omnem occursum maioris cuiusque personac decerseentes, nullis conviviis celebres, nullis comensationibus congreges, sed exsules a libertatis et lactitiae felicitate. Idque totum propter unius anni volaticum gaudium. Nos, quod securium virgarumve petitio sustinet, in periculo aeternitatis tolerare dubitamus? et castigationem victus atque cultus offenso domino praestare cessabimus, quae gentiles nemine omnino laeso sibi irrogant? Hi sunt de quibus scriptura comminimat: Vac illis, qui delicta sua velut procerro fune neectunt^{2).}

12. Si de exomologesi retractas, gehennam in corde considera, quam tibi exomologesis extinguit, et poenae prius magnitudinem imaginare, ut de remedii adeptione non

1) Rigalt, ambitus.

2) Ies. 5, 18.

dubites. Quid illum thesaurum ignis aeterni aestimamus, eum fumariola quaedam eius tales flamarum ictus suseuent, ut proximae urbes aut iam nullae extant, aut idem sibi de die sperent. Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fetu, et quod nobis iudicij perpetuitatem probat, eum dissiliant, cum devorentur, nunquam tamen finiuntur. Quis haec supplieia interim montium non iudicij minantis exemplaria deputabit? quis seintillas tales non magni aliquius et inaestimabilis foci missilia quaedam et exercitoria iaeula consentiet? Igitur cum scias adversus gehennam, post prima illa intimationis dominiae munimenta, esse adhuc in exomologesi secunda subsidia, eur salutem tuam deseris? eur cessas aggredi, quod scias mederi tibi? Mutac quidem animae et irrationales medicinas sibi divinitus attributas in tempore agnoseunt. Cervus sagitta transfixus, ut ferrum et irrevoeabiles moras eius de vulnere expellat, seit sibi dictamno medendum. Hirundo, si excaecaverit pullos, novit illos oculare rursus de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institutam a domino exomologesin sciens, praeteribit illam, quae Babylonum regem in regna restituit? Diu enim poenitentiam domino immolarat, septenni squalore exomologesin operatus, unguium leoninum in modum efferatione et capilli ineuria horrorem aquilinum praeferente. Proh malae tractationis! Quem homines perhorabant, deus recipiebat. Contra autem Aegyptius imperator, qui populum dei aliquando afflictum, diu domino suo denegatum, persecutus in proelium irruit, post tot doeu- mента plagarum, discidio maris, quod soli populo pervium liebat, revolutis fluctibus perit. Poenitentiam enim et ministerium eius exomologesin abiecerat. Quid ego ultra de istis duabus humanae salutis quasi pharis¹⁾, stili potius negotium quam officium conscientiae meae eurans²⁾? Peccator enim omnium notarum eum sim, nec ulli rei nisi poenitentiae natus, non facile possum super illa tacere, quam ipse quoque et stirpis humanae et offendit in dominum principis Adam, exomologesi restitutus in paradisum suum, non taceet.

1) Locum hunc corruptum emendasse sibi visus est Rigalius, ita corrigens: quasi plancis. Edd. reliquae omnes: quasi pharis.

2) Latin. curem?

A D U X O R E M

LIBER PRIMUS.

[DE UNIS NUPTHIS.]

1. Dignum duxi, dilectissima mihi in domino conserva, quid tibi sectandum sit post discessum de seeulo meum, si prior te fuero vocatus, iam hinc providere, ut provisum observes, mandare fidei tuae. Nam secularibus satis agentes sumus, et utriusque nostrum consultum volumus. Si talibus tabulas ordinamus¹⁾, cur non magis de divinis atque coelestibus posteritati nostrae prospicere debeamus, et legatum quodammodo praelegare, admonitionem et demonstrationem eorum, quae ex bonis immortalibus et [de] haereditate coelorum deputantur? Tu modo ut solidum capere possis hoc meae admonitionis fidei cominissum, deus faciat, cui sit honor, gloria, claritas, dignitas, potestas nunc et in secula seculorum, amen. Praecipio igitur tibi, quanta continentia potes, post excessum nostrum renunties nuptiis, nihil mihi isto nomine collatura, nisi quod tibi prodieris. Ceterum Christianis seculo digressis nulla restitutio nuptiarum in diem resurrectionis repromittitur, translati scilicet in angelicam qualitatem et sanctitatem. Proinde sollicitudo nulla, quae de carnis zelo veniat; vel domini sententia etiam illa, quam septem fratribus per successionem nupsisse voluerunt, neminem tot maritorum resurrectionis die offendet²⁾, nec quisquam illam confusurus ex-

1) Ita ex auctoritate cod. Agob. (cons. vol. talibus talibus ord.) hunc locum emendavit Rigalt.; Wouwer: Si de talibus ord. Seml. ex ed. princ. volumus, talibus ord. Ceteri: et talibus ord., vel si talibus ord. 2) Vulgo: Proinde soll. n., qu. de c. zelo. Vel domini sententia (Seml. vel in sententiam illam) illa quam septem fr. per succ. nupsisse voluerunt, (Seml.: nuptiis evolvere,) nemo tot mar. res. die offendet. Cod. Agob.: Proinde soll. n. quae de c. zelo venit, etiam illam quam septem fratribus per successionem maritorum resurrectionis dies offendet etc., unde Rigalt. haec sola retineri iussit: Proinde soll. n. quae de c. z. venit etiam illam septem maritorum res. die offendet.

speetat. Quaestio Sadduceorum eessit sententiae domini. Nec me putas propter earnis tuae integritatem mihi reservandam de contumeliae dolore suspectum insinuare iam hinc tibi consilium viduitatis. Nihil tunc inter nos dedeeoris voluptuosi resumetur. Nec enim tam frivola, tam spurea deus suis pollicetur. Sed an tibi vel euicunque alii feminae ad deum pertinenti proficiat, quod suademus, lieet retractare¹⁾

2. Non quidem abnuimus coniunctionem viri ac feminae benedictam a domino, ut seiremus²⁾ generi humano et replendo orbi et instruendo seculo exeogitatam atque exinde peruiissam, unam tamen. Nam et Adam unus Eva maritus, et Eva una uxor illius, una mulier, una costa. Sane apud veteres nostros ipsosque patriarchas non modo nubere, sed etiam plurifariam matrimonii uti fas fuit; erant et concubinae. Sed licet figuratum in synagogam et ecclesiam cesserit³⁾, ut tamen simpliciter interpretemur, necessarium fuit instituere, quae postea aut amputari aut temperari mererentur. Superventura enim lex erat; oportebat legis adimplendae caussas praeeucurrisse; eidem mox legi sueurrere habebat⁴⁾ dei sernio, circumisionem inducens spiritalem. Igitur per licentiam tunc passivam matrariae subsequentium emendationum praeministrabantur, quas dominus evangelio suo, dehinc apostolus in extremitatibus seculi aut exedit redundantes aut composuit ineonditas.

3. Sed non ideo praemiserim de libertate vetustatis et posteritatis castigatione, ut praestruam Christum separandis matrimonii et delendis coniunctionibus advenisse, quasi iam hinc finem nubendi praescribam. Viderint, qui inter eetera perversitatum suarum disiungere doeent carnem de duobus unam, negantes eum, qui feminam de masculo mutuatus duo corpora ex eiusdem materiae consortio sumpta rursus in se matrimonii compaetione⁵⁾ compegit. Denique prohiberi nuptias nusquam omnino legimus, ut bonum scilicet. Quid tamen bono isto melius sit, aecipimus ab apostolo, permittente quidem nubere, sed abstinentiam

1) Rig. pertractare. 2) Rig: ut seminarium generis humani. 3) Rhen. figuratum; al. figura tum; Rig. figuraliter in synagoga ecclesia intercesserit. 4) Rig. Item mox legi succedere hab. 5) Rig. computatione.

praeferente, illud propter insidias tentationum, hoc propter angustias temporum. Quia ratione utriusque pronuntiationis inspeeta, facile dinoscitur, necessitate nobis eoneessam esse nubendi potestatem; quod autem necessitas praestat, deprestat ipsa. Quod denique scriptum est: melius est nubere quam uri¹⁾), quale hoc bonum est, oro te, quod mali comparatio commendat, ut ideo melius sit nubere, quia deterrius est uri? At enim quanto melius est neque nubere neque uri? Sed etiam in persecutionibus melius est [ex permisso] fugere de oppido in oppidum, quam comprehendens et distortum negare. Atque ideo beatiores, qui valent beata testimonii confessione exceedere²⁾). Possum dicere: quod permittitur, bonum non est. Quid enim? necesse est mori mihi. Si ploro, bonum est. Quod si timeo, quod permittitur, suspectam habet permissionis suaec caussam²⁾; quod autem melius est, nemo permisit ut indubitatum et sua sineeritate manifestum. Non propterea appetenda sunt quaedam, quia non vetantur, etsi quodammodo vetantur, cum alia illis praeferuntur; praelatio enim superiorum dissuasio est infirmorum³⁾). Non ideo quid bonum est, quia malum non est; nec ideo malum non est, quia non obest. Porro plane bonum hoc antecedet, quod non modo non obest, sed insuper prodest. Itaque malle debes quod prodest, quam quod non obest. Ad primum enim locum certamen omne contendit; secundus solatium habet, victoriam non habet. Quod si apostolo auseultamus, obliti posteriorum, extendamur in priora, et meliorum donationum seetatores simus. Si nobis laqueum non imponit, quid utilitatis sit, ostendit, diceens: Innupta de dominieis cogitat, uti corpore et spiritu saneta sit; nupta vero sollicita est, quomodo coniugi suo placeat⁴⁾). Ceterum nusquam ita

1) 1. Cor. 7, 9. 2) Ita omissis vv. ex permisso, cod. Agob. praebuat Rigaltio, qui tamen reposuit: atque isto beatiores, qui — confessione non excidere. Rhenanus: compressum et distortum negare, atque isto beata est. Idemve quid negent beati testimonii excidere cet. Pamelius: at quae ista beatitas est. ideo ne qui neget, beati testimonii confessione excidere? Possum d. qu. perm. non est bonum. Quid cnam nec mori mihi? si ploro, bonum est: si timco. Quod perm. — caussam. 3) Recte comi. Semler pro superior scriptum fuisse superiorum. — Ed. Fran. et Rig. infimorum. 4) 1. Cor. 7, 34.

nuptias permittit, ut non potius ad suum exemplum nos eniti malit. Felicem illum, qui Pauli similis extiterit.

4. Sed carnem legimus infirmam, et hinc nobis adulamur impensis; legimus tamen et spiritum firmum. Nam in uno sensu utrumque positum est. Caro terrena materia est, spiritus vero coelestis. Cur ergo ad excusationem proniores, quae in nobis infirma sunt opponimus; quae vero fortiora non tuemur? Cur eoelestibus terrena non cedant? Si spiritus carne fortior, quia et generosior, nostra culpa infirmiorem sectamur. Nam disiunctis matrimonio¹⁾ duae species humanae imbecillitatis necessarias nuptias faciunt, prima quidem potentissima, quae venit de concupiscentia carnis, sequens de concupiscentia seculi. Sed utraque repudianda est a servis dei, qui et luxuria et ambitioni renuntiamus. Carnis concupiscentia aetatis officia defendit, decoris messem requirit, gaudet de contumelia sua: dicit virum necessarium sexui, ut auctoritatis et solatii caussa²⁾, vel ut a malis rumoribus tuta sit. Et tu adversus consilia haec eius adhibe sororum nostrarum exempla, quarum nomina penes dominum, quae nullam formae vel aetatis occasionem praemissis maritis sanctitati anteponunt³⁾. Malunt enim deo nubere, deo speciosae, deo sunt puellae; cum illo vivunt, cum illo sermocinantur; illum diebus et noctibus tractant; orationes suas velut dotes domino adsignant; ab eodem dignationem velut munera maritalia⁴⁾, quotiescumque desiderant, consequuntur. Sic aeternum sibi bonum domini⁵⁾ occupaverunt, ac iam in terris non nubenda de familia angelica deputantur. Taliuni exemplis seminarum ad aemulationem te continentiae exercens, spiritali affectione carnalem illam concupiscentiam humabis; temporalia et volatrica desideria formae vel aetatis immortalium bonorum compensatione delendo⁶⁾. Ceterum haec secularis concupiscentia caussas habet gloriam, cupiditatem, ambitionem, insufficientiam, per quas necessitatem nubendi subornat, videlicet coelestia repromittens, dominari in aliena

1) Rig. a matrimonio. 2) Rig. caussam. 3) Alii: quae nulla formae vel aetatis occasione pressae maritis sanctitatem anteponunt. 4) Rig. dotalia. 5) Rig. bonum donum domini. Fr. Iunius: aet. sibi bonum dominum. 6) Excepta ed. Rig. omnes: inimicantium bonorum compensans delenda.

familia, in alienis opibus ineumbere¹⁾ cultum de alieno extorquere sumptu, quem non sentias cedere in te²⁾. Haec procul a fidelibus, quibus nulla cura tolerandae vitae, nisi si diffidimus de promissis dei [et eura, et providentia,] qui lilia agrestia vestit³⁾, qui volatilia coeli nullo ipsorum labore pascit, qui prohibet de crastino vietu vestituque curari, spondens seire se, quid cuique servorum suorum opus sit. Non quidem monilium pondera, non vestium taedia, non Gallieos vultus⁴⁾, nec Germanicos baiulos, quae nuptiarum gloriam accendunt, sed sufficientiam, quae modestiae et pudicitiae apta est. Praesume, oro te, nihil tibi opus esse, si domino appareas, imo omnia habere, si habeas dominum; eius omnia coelestia recogita, et terrena despicies. Nihil viduitati apud deum subsignatae necessarium est, quam perseverare.

5. Adiiciunt quidem sibi homines eaussas nuptiarum de sollicitudine posteritatis et liberorum amarissima voluntate. Sed id quoque penes nos odiosum est. Nam quid gestiamus liberos gerere, quos eum habemus, praemittere optamus, respectu seilicet imminentium angustiarum, cupidi et ipsi iniquissimo isto seeulo eximi et recipi ad dominum, quod etiam apostolo votum fuit? Nimirum necessaria soboles servo dei. Satis enim de salute nostra⁵⁾ securi sumus, ut liberis vasemus; quaerenda nobis onera sunt, quae etiam a gentilium profanis⁶⁾ vitantur, quae legibus coluntur, quae parricidiis expugnantur, nobis quidem plurimum importuna, quantum fidei perieulosa. Cur enim dominus⁷⁾ vae prae-gnantibus et nutricantibus eeeinit, nisi quia filiorum impedimenta testatur in illa die expeditionis incommodum futura? utique nuptiis imputaturus. Istud autem ad viduas non pertinebit; ad primam angeli tubam expeditae prosilient; quamecumque pressuram persecutionemque libere perferent, nulla in utero, nulla in uberibus aestuante sarcina nuptia-

1) Rig. *incubare*. 2) Rig. *sumptum quem non sentias edere*. 3) Rig. *qui lilia agri tanta gratia vestit*. 4) Rhen. *Gallicos vultus*, Rig. *Gall. multos, al. mulos*. 5) Ita Rigalt.; Iun.: *Satis enim de sorte nostra etc.* Rhen.: *Satis enim desunt nostra: securi sumus ut liberi vase-mus.* 6) Rig. *a gentilium plerisque — nobis demum plur. importuna etc.* Rhen.: *a gent. prophanis vit., quae leg. locantur etc.* 7) *Matth. 24, 19. Luc. 21, 23.*

rum. Igitur sive carnis, sive seculi, sive posteritatis gratia nubitur, nihil ex istis necessitatibus¹⁾ dei servis, ut non satis habeam semel alicui earum succubuisse et uno matrimonio omnem concupiscentiam huiusmodi expiasse. Nubamus quotidie et nubentes a die illo²⁾ deprehendamur, ut Sodoma et Gomorrha. Nam illic non utique nuptias et mercimonia solummodo agebant; sed cum dicit, nubebant et emebant³⁾, insigniora ipsa carnis et seculi vitia denotat⁴⁾, quae a divinis disciplinis plurimum avocent, alterum per lasciviendi voluptatem, alterum per acquirendi voluntatem. Etenim⁵⁾ illa tunc caecitas longe a finibus seculi habebatur. Quid ergo fiet, si quae olim detestabilia sunt penes dominum, ab his nos nunc arcent? Tempus, inquit, in collecto est, superest, ut qui matrimonia habent, tanquam non habentes agant⁶⁾.

6. Quod si habentes obliterare debent quod habent, quanto magis non habentes prohibentur repetere, quod non habent, ut cuius maritus de rebus abiit, exinde requiem sexui suo nubendi abstinentia iniungat, quam pleraque Gentilium seminarum memoriae carissimorum maritorum parentant⁷⁾. Cum quid difficile videtur, difficiliora alios obeuntes recenseamus. Quot enim sunt, qui statim a lavacro carnem suam obsignant? quot item, qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt? voluntarii spadones pro cupiditate regni coelestis⁸⁾. Quodsi salvo matrimonio abstinentia toleratur, quanto magis adempto? Credo enim difficilius salvum derelinqui, quam amissum non desiderari. Durum plane et arduum satis continentia sanetae feminae post viri excessum dei caussa, cum Gentiles satanae suo et virginitatis et viduitatis sacerdotia perferant? Romae quidem, quae ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia poenae suae cum ipso dracone curantes, de virginitate censentur⁹⁾. Achaeae Iunoni apud Aegium oppidum

1) Rig. ex istis nec. competit etc. 2) Rig. a die illo timoris depr. 3) Matth. 24, 38. 4) Rig. denotat, Rhen. et Gelen. definit, Seml. detinentes. 5) Rig. per acquirendi cupiditatem. Et tamen illa etc. 6) 1. Cor. 7, 29. 7) Rhen. in ed. I. maritus de rebus habuit exinde quietem sexui — maritorum parcant. 8) Sic Rigalius. Seml.: Voluntarii sp. pro cup. coelesti salvo matr. Alii: Voluntariis spadonibus pro c. c. s. m. 9) Cod. Agob. quae ignis ill. ext. tr., ausp. poenae s. c. ipso, de virg. censemur.

virgo sortitur, et quae Delphis insaniunt, nubere nesciunt. Ceterum viduas Africanae Cereri adsistere scimus, durissima quidem oblivione a matrimonio affectas. Nam manentibus in aeternum¹⁾ viris non modo toro deceidunt, sed et alias eis utique ridentibus loco suo insinuant, adempto omni contactu usque ad osculum filiorum, et tamen durante usu perseverant in tali viduitatis disciplina, quae pietatis etiam sanctae solatia excludit. Haec diabolus [suis] praecipit et auditur; provocat nimirum dei servos continentia suorum, quasi ex aequo contineant etiam gehennae sacerdotes²⁾. Nam invenit, quomodo homines etiam bonis sectationibus perderet, et nihil apud eum refert, alios luxuria, alios continentia oeeidere.

7. Nobis continentia ad instrumentum aeternitatis demonstrata est a domino salutis, ad testimonium fidei, ad commendationem carnis istius exhibendae superventuro indumento incorruptibilitatis, ad sustinendam novissime voluntatem dei. Super haec enim recogites, monco, neminem non ex dei voluntate de seculo educi, si ne folium quidem ex arbore sine dei voluntate delabitur. Idem qui nos mundo infert, idem et educat necesse est. Igitur defuneto per dei voluntatem viro, etiam matrimonium dei voluntate defungitur. Quid tu restaures, cui finem deus posuit? quid libertatem oblatam tibi iterata matrimonii servitute fastidis? Obligatus es, inquit, matrimonio, ne quaesieris solutionem; solutus³⁾ es matrimonio, ne quaesieris obligationem. Nam etsi non delinquas renubendo, carnis tamen pressuram subsequi dicit⁴⁾. Quare facultatem continentiae, quantum possumus, non diligamus; quam primum obvenerit imbibamus, ut quod in matrimonio non valuimus, in viduitate sectemur. Amplectenda occasio est, quae adimit quod necessitas imperabat. Quantum fidei detrahant, quantum obstrepant sanctitati nuptiae secundae, disciplina ecclesiae et praec-

1) Rig. in vita viris n. m. deceidunt. Latinus: interim viris etc. 2) Rhen.: quasi ex aequo continentium gehennae sacerdotum. Gelen.: qu. ex aequo. O continentiam gehennae sacerdotem. Iunius: qu. ex aequo continent etiam gehennae sacerdotes. Rig.: qu. ex aequo. Continent etiam gehennae sacerdotes. Seml.: qu. ex aequo (ut Rhen. ed. I.) continent etiam gehennae sacerdotes. 3) Rhen.: absolutionem; absolutus etc. Seml. vv. solutus — oblig. delevit. 4) 1. Cor. 7, 10 sqq. 28.

scriptio apostoli declarat, cum digamos non sinit praesidere, cum viduam allegi in ordinem¹⁾, nisi univiram, non concedit²⁾; aram enim dei mundam proponi oportet. Tota illa ecclesia candida de sanctitate describitur³⁾. Sacerdotium viduitatis et celebratum⁴⁾ est apud nationes pro dia-boli scilicet aemulatione. Regem seculi, pontifice maximum, rursus nubere nefas est: quantum deo sanctitas placet, cum illam etiam inimicus affectat, non utique ut alicuius boni affinis, sed ut dei domini placita cum contumelia affectans?

8. Nam de viduitatis honoribus apud dominum uno dicto eius per prophetam expeditum est: Iuste facite vi-duae et pupillo, et venite disputemus, dicit dominus⁵⁾. Duo ista nomina, in quantum despectui humano⁶⁾, in tan-tum divinae misericordiae exposita, suscepit tueri pater omnium. Vide, quam ex aequo habetur, qui viduae benc-fecerit, quanti est vidua ipsa, cuius adsertor dominus dispu-tavit⁷⁾! Non tantum virginibus datum, opinor. Licet in illis integritas solida et tota sanctitas de proximo visura sit faciem dei; tamen vidua habet aliquid operosius, quia facile est non appetere quod nescias, et aversari quod desidera-veris nunquam. Gloriosior continentia, quae ius suum sentit, quae quid viderit, novit. Poterit virgo felicior ha-beri, at vidua laboriosior; illa, quod bonum semper habuit, ista quod bonum sibi invenit; in illa gratia, in ista virtus coronatur. Quaedam enim sunt divinae liberalitatis, quae-dam nostrae operationis. Quae a domino indulgentur, sua gratia gubernantur; quae ab homine captantur, studio per-petrantur. Stude igitur ad virtutem continentiac, [modestiae,] quae pudori procurat, sedulitati, quae mugas non facit, frugalitati, quae seculum spernit. Convictum atque commercia deo digna sectare, memor illius versiculi, san-tificati per apostolum: Bonos corrumpunt mores congres-sus mali⁸⁾.

1) Ita Rig., ceteri: ordinationem. 2) 1. Tim. 3, 2. 12.
Tit. 1, 6. 3) „Emendandum ut est in membranis: Tota — de sanctitate eonscribitur.“ Rig. 4) Rig. caelibatum.
5) Ies. 1, 17. 18. 6) Rig. in qu. destituta auxilio humano.
7) Pamelius, Gelen. aliisque: disputabit. Rig. cum domino disputatione. 8) „Προτίθενται ηθη χρησθ' ὅμιλοι κακαὶ.“ Me-nander in Thaide. 1. Cor. 15, 33. Cf. ad uxorem 2, 3.

9. Loquaces, otiosae, vinosae, curiosae contabernales vel maxime proposito viduitatis officiunt. Per loquacitatem irrepunt verba pudoris inimica, per otium a severitate deducunt, per vinolentiam quidvis mali insinuant, per curiositatem aemulationem libidinis convehunt. Nulla huiusmodi feminarum de bono univiratus loqui novit; deus enim illis, ut ait apostolus, venter est¹⁾, ita et quae ventri propinqua. Haec tibi iam hinc commando, conserva carissima, post apostolum quidem ex abundanti retractata, sed tibi etiam solatio futura, quod meam memoriam, si ita evenerit, in illis frequentabis.

A D U X O R E M

LIBER SECUNDUS.

[DE MATRIMONIO CUM GENTILIBUS.]

1. Proxime tibi, dilectissima in domino conserva, quid feminae sanctae, matrimonio quacunque sorte adempto, sectandum sit, ut potui prosecutus sum. Nunc ad secunda consilia convertamur, respectu humanae infirmitatis, quarundam exemplis admonentibus, quae divertio vel mariti excessu, oblata continentiae occasione, non modo abiecerunt opportunitatem tanti boni, sed ne in nubendo quidem rursum disciplinae meminisse voluerunt, ut in domino potissimum nuberent²⁾. Itaque mihi confusus est animus, ne qui nuper te ad univiratus et viduitatis perseverantiam hortatus sum, nunc mentione nuptiarum, proclivum tibi labendi ab altioribus faciam. Quod si integre sapis, certe scis id servandum tibi esse, quod sit utilius. Quod vero difficile est, et non sine necessitatibus et hoc maximum propositum vitae supremi praesidii³⁾. Nec mihi de isto quoque referendi ad te caussae fuissent, nisi graviorem meam⁴⁾ solli-

1) Philipp. 3, 19. 2) 1. Cor. 7, 39. 3) Locum corruptum e cod. Agobardi sic restituisse sibi visus est Rigaltius: nunc ment. nupt., proclivum tibi cavendi ablationem faciam. Quod si i. s., certe istud servandum ibi esse, quod sit utilius. Quod—necess. hoc max. prop. vitae, subresedi.

4) Rigalt. in ea.

citudinem comprehendissem. Nam quanto grandis est continentia carnis, quae viduitatem ministrat, tanto, si non sustineatur, ignoscibilis videri potest; difficilium enim facilis est venia. Quanto autem nubere in domino perpetrabile est, uti nostrae potestatis, tanto culpabilius est non observare quod possis. Eo acedit quod apostolus de viduis quidem et innuptis, ut ita permaneant, suadet, cum dicit: Cupio autem omnes meo exemplo perseverare¹⁾. De nubendo vero in domino, cum dieit tantum in domino, iam non suadet, sed exserte iubet. Igitur in ista maxime specie, nisi obsequimur, periclitamur, quia suasum impune quid negligas, quam iussum²⁾, quod illud de consilio veniat et voluntati proponatur, hoc autem de potestate descendat et necessitatibus obligetur, illuc libertas, hic contumacia delinquare videatur.

2. Igitur eum quaedam istis diebus nuptias suas de ecclesia tolleret, id est, gentili coniungeretur, idque ab aliis retro factum recordarer, miratus aut ipsarum petulantiam aut consiliariorum praevaricationem, quod nulla scriptura eius faeti licentiam profert. Numquid, inquam, de illo capitulo sibi blandiuntur primae ad Corinthios³⁾, ubi scriptum est: Si quis frater⁴⁾ infidelem habet uxorem, et illa matrimonio consentit, ne dimittat eam; similiter mulier fidelis, infideli nupta, si consentaneum⁵⁾ maritum experitur, ne dimiserit eum; sanetificatur enim infidelis vir a fideli uxore et infidelis uxor a fideli marito; eeterum immundi essent filii vestri. Hanc monitionem fors de fidelibus iunctis simpliciter intelligendo putent⁶⁾ etiam infidelibus nubere licere. Qui ita interpretatur, absit ut sciens scire circumscrivat. Ceterum manifestum est scriptoram istam eos fideles designare, qui in matrimonio gentili inventi a dei gratia fuerint, secundum verba ipsa: Si quis, inquit, fidelis uxorem habet infidelem. Non dieit: uxorem dueit infidelem.

1) 1. Cor. 7, 7. 2) Cod. Wouweri: quia tam suasum etc. Rig.: quia suas. imp. quis negligat, etc. Fortasse scriendum: quia su. imp. quidem negligas, neutiquam iussum. 3) 1. Cor. 7, 12—14. 4) Rig. fratrum. 5) Rig. et Pam.: consentaneum, Seml.: consentanea. 6) Ita h. l. emend. Rigalt. Alii: fors fidelibus invictis (al. iniunctis, al. inventis) simpl. intelligendam putent, et i. n. licere, qui ita interpretantur. Absit etc.

Ostendit iam in matrimonio agentem mulieris infidelis, mox gratia dei conversum, perseverare cum uxore debere, scilicet propterea, ne quis fidem consecutus putaret sibi devertendum esse ab aliena iam et extranea quodammodo femina. Adeo et rationem subiicit, in pace nos vocari a domino¹⁾ et posse infidelem a fideli per usum matrimonii lucrifieri. Ipsa etiam clausula hoc ita intelligendum esse confirmat, ut quisque, ait, vocatur a domino ita perseveret²⁾. Vocantur autem gentiles, opinor, non fideles. Quod si de fideli ante matrimonium pronuntiasset absolute, permiserat sanctis vulgo nubere; si vero permiserat, nunquam tam diversam atque contrariam permissui suo pronuntiationem subdidisset, dicens: Mulier defuncto viro libera est, cui vult nubat, tantum in domino. Hic certe nihil retractandum est; nam de quo retractari³⁾ potuisset, apostolus⁴⁾ cecinit: ne quod ait, cui velit nubat, male uteremur, adiecit, tantum in domino, id est in nomine domini, quod est indubitate Christiano. Ille igitur apostolus⁵⁾ sanctus, qui viduas et innuptas integritati perseverare mavult, qui nos ad exemplum sui hortatur, nullam aliam formam repetundarum nuptiarum nisi in domino praescribit, huic soli conditioni continentiae detrimenta concedit; tantum, inquit, in domino. Adiecit pondus legi suae tantum. Quo sono et modo enuntiaveris dictum istud, onerosum est; et iubet et suadet, et praecipit, et hortatur, et rogat et comminatur; districta, expedita sententia est et ipsa sui brevitate facunda. Sic solet divina vox, ut statim intelligas, statim observes⁶⁾. Quis enim non intelligere possit pericula multa et vulnera fidei in huiusmodi nuptiis, quas prohibet, apostolum providisse et primo quidem carnis sanctae in carne gentili inquinamentum praecavisse? Hoc loco dicet aliquis: quid ergo refert inter eum qui in matrimonio gentilis a domino allegitur, et olim id est ante nuptias fidelem, ut non proinde carni suae caveant, cum alter a nuptiis infide-

1) Rig. ad dominum deum. 2) 1. Cor. 7, 15—17.

3) Praeter Rigaltium ceteri: de eo quod tractari pot.

4) 5) Utroque in loco Rhen. in MSS. legit: Christus. Rig. Spiritus.

6) Rhen. et Pam.: detractata et exerta sententia est et ipsa sui brev. foecunda. Sic solet. Divina, uxor, statim observes. Quis enim alias possit — apostolus providisse?

lis arceatur, alter in iis perseverare iubeatur? cur si a gentili inquinamur, non ille disiungitur, quemadmodum iste non obligatur? Respondebo: si spiritus dederit, ante omnia allegans dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quam omnino disiungi: denique divortium prohibet, nisi stupri causa, continentiam vero commendat. Habet igitur ille perseverandi necessitatem, hic porro etiam non nubendi potestatem. Tunc si secundum scripturam qui in matrimonio gentilis a fide deprehenduntur, propterea non inquinantur, quia eum ipsis alii quoque sanctificantur: sine dubio isti, qui ante nuptias sanctificati sunt, si extraneae carni commisceantur, sanctificare eam non possunt, in qua non sunt deprehensi. Dei autem gratia illud sanctificat, quod invenit. Ita quod sanctificari non potuit, immundum est, quod immundum est, cum sancto non habet partem, nisi ut de suo inquiet et occidat.

3. Haec cum ita sint, fideles gentilium matrimonia subeuntes stupri reos esse constat et arcendos ab omni communicatione fraternitatis, ex literis apostoli dicentis, cum eiusmodi nec cibum sumendum¹⁾. Aut numquid tabulas nuptiales de illo apud tribunal domini proferemus? et matrimonium rite contractum²⁾ allegabimus, quod vetuit ipse? non adulterium est, quod prohibitum est, non stuprum est? extranei hominis admissio minus templum dei violat, minus membra Christi cum membris adulterae commiscet? Quod sciam, non sumus nostri, sed pretio empti, et quali pretio? sanguine dei. Laedentes igitur carnem istam eum laedimus. De proximo quid sibi voluit ille qui dixit, delictum quidem esse extraneo nubere, sed minimum, cum alias seposita carnis iniuria ad dominum pertinentis omne delictum voluntarium in domino grande sit. Quanto enim potestas vitandi fuit, tanto contumaciae criminis oneratur. Recenseamus nunc cetera pericula et vulnera, ut dixi, fidei ab apostolo provisa non carnis tantum verum etiam ipsius spiritus molestissima. Quis enim dubitet oblitterari quotidie fidem commercio infideli? Bonos corrumpunt mores confabulationes malae³⁾, quanto magis convictus et individuus usus? Quaevis mulier fidelis dominum observet necesse est.

1) 1. Cor. 5, 11. 2) Haec vix matrimonium rite contractum desunt in ed. Rigaltii. 3) Cf. ad uxorem 1, 8.

Et quomodo potest duobus dominis deservire, domino et marito, adde gentili? Gentilem enim observando gentilia exhibebit, formam, exstructionem, munditas seculares, blanditias turpiores, ipsa etiam matrimonii seereta maeu-losa; non ut penes sanctos officia sexus cum honore ipsius necessitatis tanquam sub oculis dei modeste et moderate transiguntur.

4. Sed viderit, qualiter viro officia pendat. Domino certe non potest pro disciplina satisfacere, habens in latere diaboli servum, procuratorem domini sui ad impedienda fidelium studia et officia: ut si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas; si ieunia observanda sunt, maritus eadem die convivium exerceat; si procedendum erit, nunquam magis familiae occupatio obveniat. Quis enim sinat coniugem suam visitandorum fratrum gratia vi- catim aliena et quidem pauperiora quaeque tuguria circuire? quis nocturnis convocationibus, si ita oportuerit, a latere suo adimi libenter feret? quis denique sollemnibus Paschae abnoctantem securus sustinebit? quis ad convivium dominicum illud, quod infamant, sine sua suspicione dimittet? quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur? Iam vero alicui fratum ad osculum convenire? aquam sanctorum pedibus offerre? de cibo, de poculo invadere, desiderare, in mente habere? si et peregre frater adveniat, quod in aliena domo hospitium? si cui largiendum erit horreum, proma paeclusa sunt.

5. Sed aliqui sustinent nostra nec obstrepunt. Hoc est igitur delictum, quod gentiles nostra neverunt, quod sub conscientia istorum¹⁾ sumus, quod beneficium eorum est, si quid operamur. Non potest se dicere nescire, qui sustinet, aut si celatur, quia non sustinet, timetur. Cum autem scriptura utrumque mandet, et sine alterius conscientia et sine nostra pressura operari domino, nihil inter-est, in qua parte delinquas, aut in conscientia mariti, si sit ut patiens, aut in conflictatione tui, dum vitatur impatiens. Nolite, inquit, margarita vestra porcis iactare, ne conculcent ea et conversi vos quoque evrunt^{2).} Marg-

1) Rig. 'Sed aliquis sustinet nostra nec obstrepit. Hoc — sub consc. iniustorum etc. (al. iustum).

2) Matth. 7, 6.

rita vestra sunt quotidianae conversationis insignia. Quanto curaveris ea occultare, tanto suspectiora feceris et magis cavenda¹⁾ gentili curiositati. Latebisne tu, cum lectulum, cum corpusculum tuum signas, cum aliquid immundum flatu exspuis²⁾, cum etiam per noctem exsurgis oratum, et non magiae aliquid videberis operari? Non sciet maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes? et si sciverit panem, non illum credit esse qui dicitur. Et haec ignorans quisque rationem simpliciter sustinebit? sine gemitu, sine suspicione panis an vencni? Sustinent quidem, sed ut inculcent, ut illudant huiusmodi fcminis, quarum arcana in periculum quod credunt servent, si forte laedantur ipsi; sustinent, quarum dotes obiectione nominis³⁾ mercedem silentii faciant, scilicet apud arbitrum speculatorem litigaturi. Quod pleraque non orvidentes aut re excruiciata aut fide perdita recesserunt⁴⁾.

6. Moratur dei ancilla cum laribus alienis, et inter illos omnibus honoribus daemonum⁵⁾, omnibus sollemnibus regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitatitur. Et procedet de ianua laureata et lucernata, ut de novo consistorio libidinum publicarum; discubet cum marito in sodalitiis, saepe in popinis; et ministrabit non nunquam iniquis, solita quandam sanctis ministrare; et non hinc praeiudicium damnationis suae agnoscat, eos observans, quos erat iudicatura? Cuius manum desiderabit? de cuius poculo participabit? Quid maritus suus illi, vel marito quid illa cantabit? Audiat sane, audiat aliquid de scena, de taberna, de ganea; quae dei mentio? quac Christi invocatio? Ubi fomenta fidei de scripturarum interlectione? ubi spiritus refrigerium? ubi divina benedictio? omnia extranea, omnia inimica, omnia damnata, adterendae⁶⁾ saluti a malo immissa.

7. Haec si illis quoque evenire possint, quae in matrimonio gentilis fidem adeptae morantur, tamen excusant-

1) Rig. eaptanda. 2) Rig. flantis explodis. 3) Rig. Sustinent quidam, — reservent, si f. laedantur. Sustinent, qu. d. subiectione nominis etc. 4) Ita cod. Wouw. Rig.: recognoscere consuerunt; ceteri: recensuerunt. 5) Rig. cum laboribus alienis — omn. nominibus daemonum. 6) Rhen. abterrendae, al. adterrendae, al. abtenendae.

tur, ut in ipsis deprehensae a deo, et iubentur perseverare et sanctificantur et spem lucrationis accipiunt. Si ergo ratum est apud deum matrimonium huiusmodi, cur non prospere cedat, ut et a pressuris et angustiis et impedimentis et inquinamentis non ita laccessatur, iam habens ex parte divinae gratiae patrocinium? Nam et ad aliquam virtutem coelestem documentis dignationis alicuius vocata illa de gentibus¹⁾ terrori est gentili, quo minus sibi obstrepat, minus sciat, minus speculetur. Sensit magnalia, vidi experimenta, scit meliorem factam; sic et ipse dei candidatus est timore. Ita facilius huiusmodi lucri fiunt, in quos dei gratia consuetudinem fecit. Ceterum aliud est ultiro et sponte in prohibita descendere. Quae domino non placent, utique dominum offendunt, utique malo se inferunt²⁾. Hoc signif erit, quod solis peioribus³⁾ placet nomen Christianum. Ideo inveniuntur, qui tales non exhorreant, ut exterminent, ut abripiant⁴⁾, ut a fide excludant. Habes caussam, qua non dubites, nullum huiusmodi matrimonium prospere decurri; [dum] a malo conciliatur, a domino vero damnatur.

8. Ad hoc quaeramus, an iure, quasi revera disceptatores divinarum sententiarum. Nonne etiam penes nationes severissimi quique domini et disciplinae tenacissimi servis suis foras nubere interdicunt? scilicet ne in lasciviam excedant, officia deserant, dominica extraneis promant. Nonne insuper censuerunt servituti vindicandos, qui cum alienis servis post dominorum denuntiationem in consuetudine perseveravcrunt? Scveroires habebuntur terrenae disciplinac coelestibus praescriptis? ut gentiles quidem extraneis iunctae libertatem suam amittant, nostrae vero diaboli servos sibi coniungant et in statu suo perseverent? Scilicet negabunt sibi a domino per apostolum eiusdem denuntiatum. Quam huius amentiac caussam detincam, nisi fidei imbecillitatem pronam semper in concupiscentiam secularium gaudiorum? Qued quidem plurimum in lazieribus deprehensum est, nam quanto dives aliqua est matro-

1) Ita h. l. emend. A. Neander. Optime. Rig., quem in ceteris sequi sumus: vocatus ille de gentibus terrori est gentili.

2) Rig. a Malo inferuntur. 3) Rhen. aliique: Hoc signif erit ut solis, quod solis petitoribus pl. etc. 4) Rhen. ut exerta eminent, (ed. I. exerte animent,) ut arripiant.

nae¹⁾) nomine inflata; tanto eapaciorem domum oneribus suis requirit, ut eampum in quo ambitio deeurrat. Sordent talibus ecelesiae. Difficile in domo dei dives, ac si quis est, difficile eaelebs. Quid ergo faciant? Unde nisi a diabolo maritum petant idoneum exhibendae sellae et mulabns et cinerariis peregrinae proeeritatis? Christianus ista etiam dives fortasse non praestet. Quaeso te, gentilium exempla proponas tibi, pleraque et genere nobiles et re beatae passim ignobilibus et mediocribus simul coniunguntur ad luxuriam inventis aut ad licentiam expeditis²⁾). Nonnullae se libertis et servis suis conferunt, omnium hominum existimatione despecta, dummodo habeant, a quibus nullum impedimentum libertatis suae timeant³⁾). Christianam fidellem fideli re minori nubere piget, locupletiorem futuram inviro paupere? Nam si pauperum sunt regna coelorum⁴⁾, quia divitum non sunt, plus dives in paupere inveniet maiore dote⁵⁾). Sit illa ex aequo in terris, quae in coelis forsitan non erit.

9. Dubitandum et inquirendum et identidem delibrandum est, an idoneus sit invectis dotalibus, cui deus censum suum credidit. Unde sufficiamus ad enarrandam felicitatem eius matrimonii, quod eeelcsia conciliat et confirmat oblatio et obsignat benedictio, angeli renuntiant, pater rato habet? Nam nee in terris filii sine consensu patrum recte et iure nubunt. Quale ingum fidelium duorum unius spei, unius disciplinae, eiusdem scrvitutis? Ambo fratres, ambo conservi, nulla spiritus earnisve discretio. Atquin vere duo in earne una; ubi earo una, unus et spiritus. Simul orant, simul voluntantur et simul ieunia transigunt, alterutro docentes, alterutro hortantes, alterutro sustinentes⁶⁾). In ecclcsia dei pariter utriusque, pariter in eonvivio dei, pariter in angustiis, in perseueutionibus, in refrigeriis⁷⁾; neuter al-

1) Seml. ex. ed. pr. aliqua est commatrona nom. Rhen. auctoritate cod. Gorz. aliqua est et matrona nom. infl., tanto capacem d. 2) Al. pessimis de ignob. — expeditis; al. exspectatis; Rig. sectis. 3) Vv. Nonnullae — timeant desunt in ed. Rig. Veneta. 4) Matth. 5, 3. 5) Rig. inveniet. Maiore dote dotabitur de bonis eius, qui in deo dives est. Sit illa etc. 6) Ita Rig.; alii: alt. ducentes, alt. hortantes. In eccl. etc. 7) Excepto Rigaltio alii: In eccl. dei pariter, in connubio dei, par. in ang., in refrig.

terum celat, neuter alterum vitat, neuter alteri gravis est; libere aeger visitatur, indigena sustentatur; eleemosinae sine tormento, sacrificia sine scrupulo, quotidiana diligentia sine impedimento; non furtiva signatio, non trepida gratulatio, non muta benedictio; sonant inter duos psalmi et hymni, et mutuo provocant, quis melius deo suo cantet. Talia Christus videns et audiens gaudet, his pacem suam mittit; ubi duo, ibi et ipse; ubi et ipse, ibi et malus non est. Haec sunt quae apostoli vox illa sub brevitate¹⁾ intelligenda nobis reliquit; haec tibi suggere, si opus fuerit; his te ab exemplis quarundam reflecte. Non licet aliter fidelibus nubere, et si liceret, non expediret²⁾.

DE CULTU FEMINARUM LIBER PRIMUS.

[DE HABITU MULIEBRI^{*)}]

1. Si tanta in terris moraretur fides, quanta merces eius exspectatur in coelis, nulla omnino vestrum, sorores dilectissimae, ex quo deum vivum cognovisset, et de sua, id est, de feminae conditione didicisset, laetiorem habitum, ne dicam gloriosiorem appetisset, ut non magis in sordibus ageret, et squalorem potius affectaret, ipsam se circumferens Evans lugentem et poenitentem, quo plenius id quod de Eva trahit (ignominiam dico primi delicti et invidiam perditionis humanae) omni satisfactionis habitu expiaret. In doloribus et anxietatibus paries, mulier, et ad virum

1) Al. benignitate. 2) Rig. fid. nubere: non expedit.

^{*)} „Hactenus editiones Tertullianus librum nobis unum de habitu muliebri, alterum de cultu feminarum exhibebant. Nos utrumque de cultu feminarum inscrpsimus, vetustissimi exemplaris Agobardini auctoritatem secuti, in quo servata prioris libri parte tantum dimidia posterior integer sic absolvitur: de cultu feminarum lib. II. explicit. Unde manifestum fit, sub eodem titulo praecessisse primum. Atque in librorum catalogo sic ambo cintantur: De cultu feminarum.“ Rigalius.

tuum conversio tua, et ille dominabitur tui¹⁾). Et Evam te esse nescis? Vivit sententia dei super sexum istum, in hoc seculo; vivat et reatus necesse est. Tu es diaboli ianua, tu es arboris illius resignatrix, tu es divinae legis prima desertrix, tu es quae eum persuasisti, quem diabolus aggredi non valuit; tu imaginem dei, hominem, tam facile elisisti; propter tuum meritum, id est mortem, etiam filius dei mori habuit. Et adornari tibi in mente est super pelliceas tuas tunicas? Age nunc, si ab initio rerum et Milesii oves tenerent, et Seres arbores nerent, et Tyrii tinguerent, et Phryges insuerent, et Babylonii intexerent, et margaritae canderent, et ceraunia coruscarent. Si ipsum quoque aurum iam de terra cum cupiditate prodisset, si iam et speculo tantum mentiri liceret, et haec Eva concupisset de paradyso expulsa, iam mortua, opinor. Ergo nec nunc appetere debet, aut nosse, si cupit reviviscere, quae nee haberat nec noverat, quando vivebat. Ideo omnia ista damnae et mortuac mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompani funeralis constituta.

2. Nam et illi qui ea constituerunt, damnati in poemam mortis deputantur, illi scilicet angeli²⁾, qui ad filias hominum de coelo ruerunt, ut hanc quoque ignominia feminae accedat. Nam cum et materias quasdam bene occultas et artes plerasque non bene revelatas seculo multo magis imperito prodidissent, siquidem et metallorum opera nudaverant et herbarum ingenia traduxerant et incantationum vires provulgaverant et omnem curiositatem usque ad stellarum interpretationem designaverant, proprie et quasi peculiariter feminis instrumentum istud muliebris gloriae contulcrunt, lumina lapillorum, quibus monilia variantur, et circulos ex auro, quibus brachia arctantur, et medicamenta ex fuco, quibus lanae colorantur, et illum ipsum nigrum pulverem, quo oculorum exordia³⁾ producuntur. Haec qualia sint, interim iam ex doctorum suorum qualitate et conditione pronuntiari potest, quod nihil ad integritatem peccatores, nihil ad castitatem adamatores, nihil ad timorem dei desertores spiritus aut monstrare potuerunt aut

1) Gen. 3, 16. — Al. paris, mulier, — dominatur tui.

2) „E libro Henochi haec desumpta sunt.“ Semler. 3) Fr. Iun. coni. quibus genae colorantur — quo oculorum exodia prod.

praestare. Si doctrinæ dicendæ sunt, mali magistri male docuerint necesse est; si mercedes pro libidine, nullius rei turpis merees decora est. Quid autem tanti fuit ista monstrare sive conferre? utrumne mulieres sine materiis splendoris et sine ingeniosis decoris placere non possent hominibus, quae adhuc in cultae et incompositae, et, ut ita dixerim, crudæ ac rudes angelos moverant? anne sordidi et per gratuitum usum contumeliosi amatores viderentur, si nihil feminis in connubium allectis contulissent? Sed haec non capit aestimare, nihil plus desiderare poterant, quae angelos possidebant, magno scilicet nupserant. Enimvero qui utique interdum cogitabant, unde cecidissent et post libidinum vaporata momenta coelum suspirabant, illud ipsum bonum feminarum naturalis decoris, ut caussam mali, sic remuneraverunt, ne eis profuisset felicitas sua, sed ut delectae de simplicitate et sinceritate una cum ipsis in offensam dei pervenirent. Certi erant, omnem et gloriam et ambitionem et affectationem per carnem placendi deo displicere. Hi sunt nempe angeli, quos indicaturi sumus, hi sunt angelii, quibus in lavacro renuntiamus, haec sunt utique, per quae ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo facient apud iudices suos res eorum? quod est commercium damnaturis cum damnandis, opinor, quod Christo et Beliae? qua constantia tribunal illud ascendemus decreturi adversus eos, quorum munera appetimus? Nam et vobis eadem tunc substantia angelica repromissa, idem sexus, qui et viris, eandem iudicandi dignationem pollicetur. Nisi ergo hic iam praeiudicaverimus res eorum praedamnando, quas in illis damnaturi sumus, illi potius nos iudicabunt atque damnabunt.

3. Scio scripturam Enoch, quae hunc ordinem angelis dedit, non recipi a quibusdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur. Opinor, non putaverunt illam ante cataclysmi editam post eum casum orbis omnium rerum abolitorem salvani esse potuisse. Si ista ratio est, recordentur, pronepotem ipsius Enoch fuisse superstitem cataclysmi Noe, qui utique domestico nomine et haereditaria traditione audierat et meminerat de proavi sui penes deum gratia et de omnibus praedicatis eius, cum Enoch filio suo Matusalae nihil aliud mandaverit, quam ut notitiam eorum posteris suis traderet. Igitur sine dubio potuit Noe in praedicatio- nis delegatione successisse, vel quia et alias non tacuisset

tam de dei conservatoris sui dispositione quam de ipsa dominus suae gloria. Hoc si non tam expedite haberet, illud quoque assertionem scripturae illius tueretur. Perinde potuit abolefactam eam violentia cataclysmi in spiritu rursus reformare, quemadmodum et Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis omne instrumentum Iudaicae literaturae per Esdram constat restauratum. Sed cum Enoch eadem scriptura etiam de domino praedicarit, a nobis quidem nihil omnino reiiciendum est, quod pertineat ad nos. Et legimus, omnem scripturam aedificationi habilem divinitus inspirari¹⁾. A Iudeis potest iam videri propterea reiecta, sicut et cetera fere quae Christum sonant. Nec utique mirum hoc, si scripturas aliquas non recuperunt de eo locutas, quem et ipsum coram loquentem non erant recepturi. Eo accedit, quod Enoch apud Iudam apostolum testimonium possidet²⁾.

4. Nulla nunc muliebri pompa nota inusta sit prædamnationis de exitu auctorum, nihil angelis illis imputetur præter³⁾ repudium coeli et matrimonium carnis: rerum ipsarum qualitates examinemus, ut consilia quoque concupiscentiae earum deprehendamus. Habitus feminae duplicem speciem circumfert, cultum et ornatum. Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant, ornatum, quem immundum muliebrem convenit dici. Ille in auro et argento et gemmis et vestibus deputatur, iste in cura capilli et cutis et earum partium corporis quae oculos trahunt; alteri ambitionis crimen intendimus, alteri prostitutionis: ut iam hinc prospicias, dei ancilla, quid ex his disciplinae tuae conveniat, quae de diversis institutis censearis, scilicet humilitatis⁴⁾ et castitatis.

5. Aurum et argentum principes materiae cultus secularis id sint necesse est, unde sunt, terra scilicet, plane gloriosior, quoniam in maledictorum metallorum feralibus officinis poenali opera deplorata nomen terrae in igni reliquit, atque exinde de tormentis in ornamenta, de suppliciis in delicias, de ignominiis in honores, metalli refuga mutatur⁵⁾. Sed et ferri et aeris et aliarum vilissimarum materialium par conditio est, et terreni generis et metallici

1) 2. Tim. 3, 16. 2) Ep. Iudee v. 14. 3) Msc. Wouweri et Rig. propter repudium. 4) Rig. humanitatis. 5) Cf. Plinii hist. nat. lib. 33. prooem. et c. 1.

operis, quo nihilo generosior iudicari possit auri et argenti substantia penes naturam. Quod si de qualitate usus, gloria est auro et argento; atquin magis ferro et aeri, quorum ita disposita est utensilitas, ut et proprias operas plures et necessariores exhibeant rebus humanis et nihilominus auri et argenti de suo vicem acommodent iustioribus caussis. Nam et annuli ferro fiunt, quaedam esui et potui vascula ex aere adhuc servat memoria antiquitatis. Viderit, si etiam ad spurca instrumenta auri et argenti demens copia deserbit. Certe nec ager auri opere paratur, nee navis argenti vigore contexitur. Nullus bidens aurum demergit in terram, nullus clavus argentum intimat tabulis. Taceo totius vitae necessitates ferro et aeri innixas: cum illae ipsae dientes materiae et de metallis refodi et in quocunque usu procudi sine ferri et aeris operario vigore non possint¹⁾. Iam igitur aestimandum est, unde obveniat tanta dignitas auro et argento, cum et consanguineis, quantum ad genus, et potioribus, quantum ad utensilitatem, materiis praferantur.

6. Sed et lapillos istos, qui eum auro superbiam iungunt, quid aliud interpreter, nisi lapillos et calculos et eiusdem terrae minutalia, nec tamen aut fundamentis demandandis aut parictibus moliendis aut fastigiis sustinendis aut tectis densandis necessaria? Solum²⁾ hunc mulierum stuporem aedificare neverunt, quia tarde teruntur, ut nitent, et subdole substruuntur, ut florent, et anxie forantur, ut pendeant, et auro lenocinium mutuum praestant. Sed si quid de mari Britannico aut Indico ambitio piscatur, conchae genus est, non dico conchylio aut ostreo, sed nec peloride gratius de sapore. Ad hoc enim conchas neverimus maris poma. Quod si concha illa aliquid intrinsecus pustulat, vitium eius magis debet esse, quam gloria. Et licet margaritum vocetur, non aliud tamen intelligendum, quam conchae illius aliqua dura et rotunda verruca. Aiunt et de frontibus draconum gemmas erui, sicut et in piscium cerebris lapidositas quaedam est. Hoe quoque deerit Christianae, ut de serpente cultior fiat. Sic calcabit diaboli caput,

1) Ita Rig.; alii: et de metallis refodiendae et in usu producendae sine ferri et aeris operario vigore (Lat. et ed. Fran. vigere) non possint. 2) Cod. Agob.: Olim h. m. splendorem etc.

dum de capite eius, cervicibus suis aut ipsi capiti ornamenta struit?

7. Haec omnia de raritate et peregrinitate sola gratiam possident. Denique intra terminos suos patrios nontanti habentur. Semper abundantia contumeliosa in semetipsam est. Apud barbaros quosdam, quia vernaculum est aurum et copiosum, auro vincetos in ergastulis habent, et divitiis malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores. Aliquando revera inventum est, quomodo et aurum non ametur. Gemmarum quoque nobilitatem vidimus Romae de fastidio Parthorum et Medorum ceterorumque gentilium suorum coram matronis erubescen tem, nisi quod nec ad ostentationem fere habentur. Latent in cingulis¹⁾ smaragdi, et cylindros vaginae suae solus gladius sub sinu novit, et in peronibus uniones emergere de luto cupiunt. Nihil denique tam gemmatum habent, quam quod gemmatum²⁾ esse non debet, si non comparet aut ideo comparet, ut neglectum quoque ostendatur.

8. Proinde et vestium de coloribus honorem servietiam eorum terunt. Sed et parietes Tyriis et Hyacinthinis et illis regiis velis, quae vos operose resoluta transfiguratis, pro pictura abutuntur. Vilior est apud illos purpura, quam rubrica. Quis enim est vestium honor iustus de adulterio colorum iniustorum? Non placet deo, quod non ipse produxit, nisi si non potuit purpureas et aerinas³⁾ oves nasci iubere. Si potuit, ergo iam noluit; quod deus noluit, utique non licet fingi. Non ergo natura optima sunt ista, quae a deo non sunt, auctore naturae; sic a diabolo esse intelliguntur, ab interpolatore naturae. Alterius enim esse non possunt, si dei non sunt, quia aemuli sint necesse est, quae dei non sunt; alius autem praeter diabolum et angelos eius aemulus dei non est. Ceterum si materiae ex deo sunt, non statim et huiusmodi fructus illarum⁴⁾. Nam et

1) Rig. e cod. Agob. Latent in circulis s.m. 2) Ita Rigalt.; alii: Denique tam gemm. hab., quod gemmatum etc. 3) Rhēn. earinas (ἐρινας), alii: arinas, alii: aērias; Rig. e msc. aerinas. Cf. Ovidii art. am. 3, 173. 4) Sic Rig., resectis reliquis verbis, quae ex Plinii (H. N. 9, 33 sqq.) descriptione margaritarum et unionum huc illata in aliis codd. legēbantur: Ceterum in ex d. s., non st. et huiusm. fr. latere in omnibus quae ritur, et unde sint conchae, et qua dispositione de-

omnes istae profanae spectaculorum secularium voluptates, sicut de ipsis suum volumen edidimus¹⁾, ipsa etiam idolatria ex rebus dei constat: non tamen ideo circi furoribus aut arenae atrocitatibus aut scenaे turpitudinibus Christianum affici oportet, quia deus et equum et pantheram et vocem homini dedit; nec ideo idololatriam impune faciet Christianus, quia dei conditio est et thus et merum et ignis qui vescitur et animalia quae victimae fiunt, cum et ipsa materia quae adoratur dei sit. Sic ergo et circa actum materialium census a deo descendens, propterea excusatus, deo extraneum* ut reum scilicet gloriae seculum²⁾.

9. Nam ut quaeque rerum per singulas quasque terras et unamquamque regionem maris³⁾ a deo distributa sunt, invicem sibi peregrina, apud exterros mutuo rara, apud vos⁴⁾ iure, si utique vel appetuntur vel negliguntur, quia non tantus est in illis fervor gloriae inter domesticos frigidae. Sed enim ex possessionum distributione, quam deus ut voluit ordinavit, raritas et peregrinitas apud extraneos semper gratiam inveniens, de simplici caussa non habendi quae deus alibi collocavit, concupiscentiam concitat habendi. Ex hac vitium aliud extenditur, immoderate habendi: quod, etsi forte habendum sit, modus tamen debetur. Haec erit ambitio, unde et nomen cius interpretandum est, quod concupiscentia apud animum ambiente nascatur ad gloriae votum, grande scilicet votum, quod, ut diximus, non natura, nec veritas, sed vitiosa animi passio concupiscentia commendavit, et alia vitia ambitionis et gloriae. Sic et pretia rebus inflamnavit, ut se quoque accenderet. Non tanto maior fit concupiscentia, quanto magni fecit, quod concepiit? De brevissimis loculis patrimonium grande profert; uno lino decies sestertium inseritur; saltus et insulas tenera cervix fert; gracieles aurium cutes calendarium

currant, et ubi collocentur. (et ubi spem suam collocent, liber Agob.) Latin. emend. Ceterum si materiae ex deo sunt, non statim et huinsmodi fructus; latet in omnibus, quaeritur; et unde etc.

1) Lib. de spectaculis. 2) Hunc locum, in quo verbum aliquod excidisse videtur, sic correxit Rig. census a deo descendens accusat deo extraneum ut r. sc. gl. secularis. 3) Praeter Rigaltium ceteri: materiis. 4) Iunius: apud vos, iure sic utique etc. Rig.: apud suos, si utique etc. Sed vel hac emendatione locus nondum est sanatus.

expendunt, et sinistra per singulos digitos de saecis singulis ludit¹⁾). Hae sunt vires ambitionis, tantarum usurarum substantiam uno et muliebri corpusculo haiulare.

DE CULTU FEMINARUM.

LIBER SECUNDUS.*)

1. Ancillae dei vivi, conservae et sorores meae, quo iure deputor vobiscum, postremissimus equidem meo iure conservitii et fraternitatis, audeo ad vos facere sermonem²⁾, non utique affectationis, sed affectioni procurans in caussa vestrae salutis. Ea salus nec feminarum modo, sed etiam virorum, in exhibitione praecipue pudicitiae statuta est. Nam cum omnes templum dei simus, illato in nos et consecrato spiritu sancto eius templi aeditus et antistes³⁾ pudicitia est, quae nihil immundum nec profanum inferri sinat, ne deus ille, qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquit. Sed modo nos non de pudicitia, cui indi cendae et exigendae sufficiunt instantia ubique divina praecepta, verum de pertinentibus ad eam, id est qualiter vos intendere oporteat. Pleraque enim, quod ipsum mihi utique [reprehendendo in omnibus] reprehendere deus permittat, aut ignorantes simpliciter aut dissimulantes audacter ita ingrediuntur, quasi pudicitia in sola carnis integritate et stupri aversione consistat, nec quicquam extrinsecus opus sit, de cultus dico et ornatus dispositione. Sed enim perseverant in pristinis⁴⁾ studiis formae et nitoris, eandem

*) Huius libri tot loci a Rigaltio ex auctoritate cod. Agob. mutati sunt, ut videatur iste prope novus factus esse. Inde in sqq. praecipuum scripturae varietatem ita annotavimus, ut Rigaltio novam recensionem tribueremus, Semleri nomine scripturam receptam indicaremus.

1) Plinii H. N. 33, 2. 2) Seml. postremissimus omnium qui de meo iure — ad vos verba ista facere, non utique affectationi (Rig. affectionis) sed etc. 3) Rig. aeditua et antistita. 4) Vv. Sed e. p. in pristinis delevit Rig.

sui speciem¹⁾ circumferentes, quam feminae nationum, a quibus abest conscientia verae pudicitiae, quia nihil verum in his, qui deum nesciunt praesideū et magistrum veritatis. Nam etsi qua in gentilibus pudicitia credi potest, usque adeo eam imperfectam et ineonditam constat, ut licet in animo aliquatenus tenax sui agat, in habitus tamen licentia sese dissolvat, pro perversitate gentilium appetendo²⁾, cuius rei devitatem effectum. Quota denique est, quae nec placeere quidem extraneis coneupiscat? quae non velit iecirco se expingere, ut neget appetitum?³⁾ quamquam et hoc gentili pudicitiae familiare sit, non delinquere; attamen velle vel etiam nolle, attamen non denegare. Quid mirum? perversa sunt omnia, quae a deo non sunt. Vidant igitur, quae non totum bonum obtinendo facile et quod obtinent malo commiscent. Vos ab illis, ut in ceteris, incessu quoque devertere necessarium est, quoniam perfectae esse debetis, siue pater vester qui est in coelis.

2. Perfectae autem, id est, Christianae pudicae⁴⁾, appetitionem sui, non tantum non appetendam, sed etiam exsecrandam vobis sciatis: primo, quod non de integra conscientia venit studium placendi per decorum, quem naturaliter invitatorem libidinis scimus; quid igitur in te excitas malum istud? quid invitas, cuius te prosriteris extraneam? tum quod temptationibus viam aperire non debemus, quae nonnunquam quod deus a suis abigat instando perficiunt, certe vel spiritum scandalō permovent. Debemus quidem ita sanete et tota fidei substantia incedere, ut confessae et securae simus de conscientia nostra, optantes perseverare id in nobis, non tamen praesumentes. Nam, qui praesumit, minus veretur, minus praecavet, plus periclitatur⁵⁾. Timor fundamentum salutis est, praesumptio impedimentum timoris. Utilius ergo, si speremus nos posse delinquere, quam si praesumamus non posse; sperando enim timebimus, ti-

1) Ita Wouwer.; Seml. eandem sui circ.; Rig. eand. superficiem circ. 2) Seml. dissolvat propter veritatem (al. pr. vanitatem) gentilium, solatum appetendo etc. 3) Rig. quae non vel idcirco se expingi curet? et neget appetitum? 4) Rig. quoniam perfectae i. e. chr. pudicitiae, app. etc. ceteris verbis omissis. 5) Rig. Nam qui praesumit, minus iam veretur; qui minus veretur, minus praecavet; qui minus praecavet, plus periclitatur.

mendo eavebimus, cavendo salvi erimus; contra si praesumamus neque timendo neque cavendo, difficile salvi erimus. Qui securus agit, non est sollicitus, non possidet tutam et firmam securitatem. At qui sollicitus est, is vere poterit esse securus. Et de suis quidem servis dominus pro misericordia sua curet, ut etiam praesumere illis de bono suo feliciter liceat. Quid autem alteri periculo sumus? quid alteri concupiscentiam importamus? quam si dominus ampliando legem a facto stupri non discernit in poena¹⁾, nescio an impune habeat, quae alicui fuerit caussa perditionis. Perit enim ille simul in tua forma, si concupierit²⁾, et admisit iam in animo, quod concupivit, et facta es tu gladius illi. Ut³⁾ a culpa vaces, ab invidia non liberaberis; ut cum in alieuius agro latrocinium gestum est, erimen quidem dominum non eontingit⁴⁾; dum rus tamen eius ignominia notatur, ipse quoque infamia aspergitur. Expingamus nos, ut alteri pereant? Ubi est ergo: Diliges proximum tuum sicut te ipsum⁵⁾; nolite vestra tantum curare⁶⁾, sed alterius? Nulla enunciatio spiritus sancti ad presentem tantum materiam et non ad omnem utilitatis occasionem dirigi et sinecipi debet⁷⁾? Cum igitur et nostra et aliorum caussa versetur in studio periculosissimi decoris, iam non tantum confictae et elaboratae pulchritudinis⁸⁾ suggestum reeusandum a vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis oblitterandum dissimulatione et ineuria, ut profinde oculorum ineursibus molestum. Nam etsi accusandus decor non est, ut felicitas corporis, ut divinae plasticae accessio, ut animae aliqua vestis urbana⁹⁾; timendum tamen est vel propter iniuriam et violentiam spectatorum, quae¹⁰⁾ etiam pater fidei Abraham in uxoris suae specie pertimuit, et sororem mentibus Saram¹¹⁾, salutem eoutumelia redemit.

1) Cod. Agob. quasi deus non ampliando legem a facto stupri concupiscentiam non discernat in poena.

2) Simul ut tuam formam concup. Rig. qui etiam delevit vv. quae sequuntur: et admisit — concupivit. 3) Rig.

gladius illi, ut etsi a culpa vaces, ab inv. n. libereris.

4) Rig. continget; Seml. constringit, dum res tamen etc.

5) Matth. 19, 19. 22, 39. 6) Seml. nolite vestra cur.

7) Seml. potest. 8) Seml. libidinis, Fr. Iunius: cupidinis. 9) Sic Geleu. et ed. Fran.; Rig. vestis bona; Seml. vestitus bona.

10) Rig. viol. sectatorum, quam etc. 11) Cod. Agob.: et Isaac sororem ementitus Rebeccam.

3. Nune non sit timenda dignitas formae, ut nec possidentibus gravis, nec appetentibus exitiosa, nec coniunctis periculosa; non exposita temptationibus, non circumdata scandalis existimetur: sufficit, quod angelis dei non est necessaria. Nam ubi pudicitia, ibi vacua pulchritudo, quia proprie usus et fructus pulchritudinis luxuria, nisi si quis aliam messem decori corporis arbitratur. Illae sibi formositatem et datam extendant et non datam conquirant, quae quod ab illa flagitatur, sibi quoque praestare se putant, cum alteri praestant? Dicet aliquis: quid ergo non est exclusa luxuria admissa castitate? laude formae sola frui et de bono corporis gloriari licet¹⁾. Viderit, quem iuvat de carne gloriari. Nobis autem primo quidem nullum gloriae studium, quia gloria exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professoribus humilitatis ex praescriptis dei. Dcinde si omnis gloria vana et stuporata, quanto magis quae in carne, nobis duntaxat? Nam etsi gloriandum est, in spiritus bonis, non in carne placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus; in quibus operamur, illis et gaudeamus; de his gloriam carpamus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus etiam in carne, sed cum propter Christum lacerata duraverit, ut et spiritus in ea coronetur, non ut oculos et spiria adolescentium post se trahat. Ita quod ex omni parte in vobis vacat, merito et non habentes fastidiatis et habentes negligatis. Sancta femina sit naturaliter speciosa, non adeo sit occasio; certe si fuerit, non ignorare, sed etiam impedire se debet²⁾.

4. Quasi gentilibus dicam, gentili communionum praecepto alloquens vos, solis maritis vestris placere debetis. In tantum autem placebitis eis, in quantum alteris placere non curaveritis. Securae estote, benedictae; uxor nulla deformis est marito suo; satis placuit, cum electa est, seu moribus seu forma commendata. Ne qua vestrum putet, si temperaverit a compositione sui, se³⁾ odium et aversiōnem maritorum prosecuturam. Omnis maritus castitatis exactor est; formam vero fidelis non expostulat, quia non

1) Rig. castitate, laudes corporis gloriam licet?

2) Rig. Sanctae feminae, si natur. speciosae, non adeo sit occasio, certe si fuerit, non adiuvare, sed etiam impedire debet. 3) Particulam se hic inserendam putavimus.

iisdem bonis, quae gentiles putant, capimur; infidelis contra etiam suspectam habet, vel propter illam sceleratam in nos opinionem¹⁾ gentilium. Cui ergo pulchritudinem tuam nutris? si fidelis, non exigit, si gentilis, non credit²⁾. Quid gestis aut suspecto aut non desideranti placere?

5. Haec utique non ad crudam in totum et ferinam habitudinem insinuandam³⁾ vobis suggeruntur; nec de bono squaloris et paedoris suademus⁴⁾, sed de modo et cardine et iustitia corporis excolendi. Non supergrediendum ultra quam simplices et sufficientes munditiae concupiscunt, ultra quam domino placet. In illum enim delinquunt, quae cutem medicaminibus ungunt⁵⁾, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt⁶⁾. Dispicet illis nimirum plastica dei, in ipsis redarguunt⁷⁾, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim, cum emendant, cum adiiciunt, utique ab adversario artifice sumentes additamenta ista, id est diabolo⁸⁾. Nam quis corpus monstraret mutare, nisi qui et hominis spiritum malitia transfiguravit? Ille indubitate huiusmodi ingenia concinnavit, ut in nobis quodammodo manus deo inferret⁹⁾. Quod nascitur, opus dei est; ergo quod fingitur¹⁰⁾, diaboli negotium est. Divino operi satanae ingenia superducere quam scelestum est! Servi nostri ab inimicis nostris nihil mutuantur, milites ab hoste imperatoris sui nihil concupiscunt. De adversario enim eius, in cuius manu sis, aliquid usui postulare, transgressio est. Christianus a malo illo adiuvabitur? nescio an hoc nomen ei perseveret. Erit enim eius, de cuius doctrinis instrui concupiscit. Quantum autem a vestris disciplinis et professiobibus aliena sunt, quam indigna nomine Christiano faciem fictam gestare, quibus simplicitas omnis indicitur; effigie mentiri, quibus lingua non licet; appetere, quod datum non sit¹¹⁾, quibus alienum abstinentiam in specie exercere, quibus studium pudicitiae est¹²⁾! Credite, benedictae, quo-

¹⁾ Rig. vel ex illa scelerata in nos opinione. ²⁾ Rig. si infideli, simplicem non credit. ³⁾ Rig. non in crudam — insinuanda etc. ⁴⁾ Seml. de bono corporis squalorem, sed de pudoris suad. ⁵⁾ Rig. urgent. ⁶⁾ Ita ed. Fran. et all.; Seml. colligunt, Rig. porrigunt. ⁷⁾ Rig. in ipsis se nimirum arguunt. ⁸⁾ Rig. additamenta. Is est diabolus. ⁹⁾ Rig. ut in vobis pareat manus vos quodammodo deo inferre. ¹⁰⁾ Rig. infingitur (*ἐμπλάττεται*). ¹¹⁾ Cod. Agob. quod ad tuum non sit. ¹²⁾ Rig. qui-

modo praecepta dei custodietis, liniamenta cius in vobis non custodientes?

6. Video quasdam et capillum eroco vertere, pudet eas etiam nationis suac, quod non Germanae aut Gallae sint procreatae; ita patriam capillo transferunt¹⁾; male ac pessime sibi auspicantur flammeo capite, et decorum putant, quod inquinant. Atque et detrimentum crinibus medicaminum vis inurit et cerbro perniciem, etiam cuiuslibet sinceri humoris assiduitas reservat, tum solis animando simul et siccando capillo exoptabilis ardor²⁾. Quis decor eum iniuria? quae cum immunditiis pulchritudo? Crocum capiti suo mulier Christiana ingeret, ut in aram? Quod-eunque enim immundo spiritui exeremari solet, id nisi probis et necessariis et salutaribus usibus adhibeat, ad quod creatura dei prospecta est, sacrificium videri potest. Sed enim dominus ait: quis vestrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro³⁾? Itaque revincunt deum; ecce, inquiunt, pro albo vel atro flavum facimus gratia faciliorem; quamvis et atrum ex albo conantur facere, quas poenituit ad senectam usque vixisse. Pro temeritatem! crudeliter aetas exoptata votis, furtum confitetur⁴⁾, adolescēntia, in qua delinquimus, suspiratur, occasio gravitatis interpolatur. Absit a sapientiae filiabus stultitia tanta. Senectus, cum plus occultari studuerit, plus detegetur⁵⁾. Haec est aeternitas nostra de capitis iuventute⁶⁾. Hanc incorruptibilem habemus semper inducere ad domum domini, quam ἀναλογικά pollicetur⁷⁾. Bene properatis ad dominum, bene festinatis excedere de isto iniquissimo seculo, quibus in fine⁸⁾ appropinquare deformis est.

7. Quid enim tanta ornandi⁹⁾ capitis operositas ad salutem subministrat? Quid crinibus vestris quiescere non licet, modo substictis, modo relaxatis, modo suscitatis, modo elisis? Aliae gestiunt in cincinnis¹⁰⁾ coērcere, aliae,

bus alieni abstinentia traditur? adulterium in sp. ex.; qu. st. pud. sit?

1) Rig. ita iam capillos transf.

2) Rig. ardor nocet.

3) Matth. 5, 36.

4) Rig. conficitur.

5) Rig. detinetur.

6) Rig. aet. vera de capilli iuv. 7) Rig. Hanc incorruptibilitatem habemus superinduere ad novam domum, quam monarchia pollicetur. 8) Latinus: in finem, Rig.: ad finem propinquare. 9) Rhen. e cod. Gorz.: ornandi; alii: ordinandi. 10) Al. in cincinnos.

ut vagi et voluères elabantur, non bona simplicitate. Affigitis praeterea neseio quas enormitates sutilium¹⁾ atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum quasi vaginalam capitum et operculum vertieis, nunc in cervicem retro suggestum. Mirum, quod non contra domini praecepta contenditur. Ad mensuram neminem sibi adiicere posse pronuntiatum est. Vos plane adiicitis ad pondus collyrias quasdam vel scutorum umbilicos²⁾ cervicibus astruendo. Si non pudet enormitatis, pudeat inquinamenti, ne exuvias alieni capitum forsitan immundi, forsitan nocentis et gehennae destinati, sancto et Christiano capiti supparctis. Imo omne hanc ornatus servitutem a libero capite propellite. Frustra laboratis ornatae videri, frustra peritissimos quoque structores capillatura adhibetis. Deus vos velari iubet, credo, ne quarundam capita videantur. Atque [utinam miserrimus ego] in illo die Christianae exultationis [vel inter ealcanea vestra caput elevem³⁾!] videbo, an cum cerasu et purpuris et croeo et in illo ambitu capitum resurgatis, an taliter expietas angeli in nebula sublevent obviam Christo. Si nunc bona et dei sunt, tunc quoque occurrent resurgentibus corporibus et sua loca agnoscent. Sed non potest resurgere, nisi earo et spiritus solus ac purus; damnata sunt igitur, quae in carne et spiritu non resurgunt, quia dei non sunt. Damnatis hodie abstinete. Hodie vos deus tales vidcat, quales tunc videbit.

8. Videlicet nunc et vir et sexus aemulus⁴⁾ feminas a suis depello. An et nobis quaedam respectu obediendae gravitatis⁵⁾ propter metum debitum domino detrahuntur? siquidem et viris propter feminas; ut feminis propter viros, vitio naturae ingenita est plaeendi voluntas, propriasque praestigias formae et hic sexus sibi agnoseit, barbam acrius caedere, intervellere, circumradere, capillum disponere, etiam colorare⁶⁾ eanitatem, primam quamque subdueere totius eor-

1) Sem. simplicitate custoditis. Praeterea — subtilium etc. Vv. sutilium atque text. desunt in ed. Rig.

2) Rig. colluras quasdam etc. Alii: collyridas quasdam. — Scaliger: sputorum umbilicos (*παυρόλυγας*). 3) Vv. nunciis inclusa a manu librarii male sedula videntur illata esse.

4) Rig. nunc vir ut sexu aemulus. 5) Rig. e cod. Agob. obeundae gratuitatis. Lat.: obeundae gravitatis. 6) Rig.

et decolorare.

poris lanuginem, pigmento quoque muliebri distinguere¹⁾, cetera pulveris eiusdam asperitudine laevigare, tum speculum omni occasione consulere, anxie inspicere, cum tamen, cognito deo adempta placendi voluntate, per luxuriae vacationem omnia illa ut otiosa, ut hostilia pudicitiae²⁾ recusantur. Nam ubi deus, ibi pudicitia, ibi gravitas adiutrix et socia eius. Quo ergo pacto pudicitiam sine instrumento suo, id est, sine gravitate tractabimus? quomodo autem gravitatem administranda pudicitiae adhibemus, nisi et in facie et in cultu et in totius hominis contemplatione severitas circumferatur?

9. Quamobrem erga vestitum quoque et reliqua compositionis vestrae impedimenta proinde vobis curanda est amputatio et decussio redundantioris nitoris. Nam quid prodest, faciem quidem frugi et expeditam et simplicitatem condignam divinae disciplinae exhibere, cetera vero corporis laciniosis pomparum et delitarum ineptiis occupare? Hac pompae quam de proximo eurent luxuriae negotium et obstruant pudicitiae disciplinis, dignoscere in facili est, quod gratiam decoris cultus societate prostituant; adeo, si desint, irritam et ingratam reddunt, velut exarmatam³⁾ et naufragam. Contra si forma defecit, adminiculum nitoris quasi de suo gratiam supplet. Aetates denique requietas iam et in portum modestiae subductas splendor et dignitas cultus avocant et severitatem appetitionibus inquietant, compensantibus scilicet habitus irritamento pro frigore aetatis. Ergo, benedictae, primo quidem ut lenones et prostitutes vestitus et cultus ne in vos admiseritis; tum si quas vel divitiarum [suarum] vel natalium vel retro dignitatum ratio compellit ita pompaticas progredi, ut sapientiam⁴⁾ consecutae temperare saltem ab huiusmodi curate, ne totis habenis licentiam usurpetis praetextu necessitatis. Quomodo enim humilitatem, quam Christiani profitentur, implere poterimus⁵⁾, non repastinantes divitiarum vestrarum vel elegantiarum usum, quae ad gloriam faciunt? Gloria autem exaltare, non humiliare consucvit. Non enim utemur nostris?

1) Rig. distingere. 2) Rig. per lux. occasionem o. i. ut ot. aut hostilia recus. 3) Seml. exornatam. 4) Rig. ut sap. non videantur consecutae, temp. malum huiusmodi curate. 5) Rig. quam nostri profitentur, implere poteritis.

Quis autem prohibet uti? Secundum apostolum tamen, qui nos uti monet mundo isto, quasi non abutamur. Praeterit enim, inquit, habitus huius mundi. Et qui emunt, inquit, sic agant, quasi non possidentes. Cur ita? quoniam prae-miserat, dicens: Tempus in collecto est¹⁾. Si ergo uxores quoque ipsas sic habendas demonstrat, tanquam non habeantur, propter angustias temporum, quid de vanis his instrumentis earum? Non enim et ita multi faciunt, et se spadonatui adsignant propter regnum dei²⁾, tam fortem et utique permissam voluptatem sponte ponentes? Quidam³⁾ ipsam dei creaturam sibi interdicunt, abstinentes vino et animalibus esculentis⁴⁾, quorum fructus nulli periculo aut sollicitudini adiacent; sed humilitatem animae suae in vi-cus quoque castigatione deo immolant. Satis igitur et vos usae estis divitiis atque deliciis, satis dotum vestrarum fructum decidistis ante notitiam salutarium disciplinarum. Nos sumus, in quos deeurrerunt fines seculorum. Nos destinati a deo ante mundum in aestimationem temporum; tanquam⁵⁾ castigando et castrando, ut ita dixerim, seculo erudimur a domino. Nos sumus circumcisio omnium et spiritualis et carnalis, nam spiritu et carne secularia circumcidimus⁶⁾.

10. Nimirum enim deus demonstravit succis herbarum et eoncharum salivis incoquere lanas. Exciderat illi, cum universa nasci iuberet, purpureas et coccineas oves mandare: Deus et ipsarum vestium officinas commentus, quae leves et exiles solo pretio graves essent; deus et auri tanta opera produxit, complectendis et distinguendis lapillis; scrupulosa deus auribus vulnera intulit, et tanti habuit vexationem operis sui et cruciatus infantiae tunc pri-mum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis cicatricibus grana nescio quae penderent, quae plane Parthi per omnia quaeque sua⁷⁾ bullarum vice inserunt, quamquam et aurum ipsum, cuius vos gloria occupat, quidam genti ad vincula servire referunt gentilium literae. Adeo non veritate bona sunt, sed raritate; artibus autem per angelos peccatores, qui et ipsas materias prodiderunt, inductis, opero-

1) 1. Cor. 7, 29 — 31. 2) Matth. 19, 12. 3) Rig. Numquid non aliqui. 4) Praeter Rigalium omnes: exulantes. 5) Rig. in extimatione temporali. Itaque castig. 6) Rig. nam et in spiritu et in carne circumcidimur. 7) Rig. Par-thi peronibus quoque suis bull. vice ins.

sitas cum raritate commissa pretiositatem et ex ea libidinem possidenda pretiositatis feminarum excitavit. Quod si iidem angeli, qui et materias eiusmodi et illecebras detexerunt, auri dico et lapidum illustrum et operas eorum tradiderunt, et iam ipsum calliblepharum vellerumque tinternas inter cetera docuerunt¹⁾, damnati a deo sunt, ut Enoch refert: quomodo placebimus deo, gaudentes rebus illorum, qui iram et animadversionem dei provocaverunt? Nunc deus ista prospexerit, deus permiserit; nullam de conchylio vestem Esaias²⁾ increpet, nullas lunulas reprobet, nullum botronatum retundat: tamen non ut gentiles, ita nos quoque nobis adulemur, institutorem deum solummodo existimantes, non etiam dispectorem institutorum suorum. Quanto enim melius³⁾ et cautius egerimus, si prae sumamus, omnia quidem a deo provisa tunc et in seculo posita, ut nunc essent⁴⁾, in quibus disciplina servorum eius probaretur, ut per licentiam utendi continentiae experientia procederet⁵⁾. Nonne sapientes patres familiae de industria quaedam servis suis offerunt atque permittunt, ut experiantur, an et qualiter permissis utantur, si probe, si modeste⁶⁾? Quanto autem laudabilius, qui abstinuerit in totum, qui timuerit etiam indulgentiam domini? Sic igitur et apostolus: Omnia, inquit, licent, sed non omnia aedificant⁷⁾. Quanto facilius illicita timebit, qui licita verebitur?

11. Quae autem vobis caussa est exstructius prodeundi, cum remotae sitis ab his, quae talium indigent. Nam nec templa circuitis, nec spectacula postulatis, nec festos dies gentilium nostis. Propter istos enim conventus et mutuum videre ac videri omnes pompa in publicum proferuntur, ut aut luxuria negotietur aut gloria insolecat? Vobis autem nulla procedendi caussa non tetrica: aut imbecillus aliquis ex fratribus visitandus, aut sacrificium offeratur, aut dei verbum administratur. Quidvis horum gravitatis et sanctitatis negotium, et cui opus non sit habitu

1) Inde a vv. Adeo non veritate etc. secuti sumus recensionem Rigalii, quum quae a ceteris edita sunt intelligi nequeant.
 2) Ies. 3, 18 sqq. 3) Rig.: utilius. 4) Ita recte h. l. emend. Fr. Iunius; ceteri: esset. 5) Rig. cont. experimenta procederent. 6) Rig. moderate. 7) Rig. expediunt. — 1 Cor. 10, 23.

extraordinario et composito et soluto¹⁾). Ac si necessitas amicitarum officiorumque gentilium vos vocat, cur non vestris armis induitae proceditis? tanto magis, quanto ad extraneas fidei? ut sit inter ancillas diaboli et dei discrimen, ut ex emplo sitis illis, ut aedificantur in vobis, ut, quomodo ait apostolus, magnificetur dens in corpore vestro²⁾; magnificatur autem in corpore per pudicitiam, utique et per habitum pudicitiae competentem. Sed enim dicitur a quibusdam, ne blasphemetur nomen³⁾ eius in nobis, si quid de pristino habitu et cultu detrahamus. Non auferamus ergo nobis et⁴⁾ vitia pristina; simus et moribus iisdem, si et superficie eadem, et tunc vere non blasphemabunt nationes. Grandis blasphemia est, qua⁵⁾ dicatur: ex quo facta est Christiana, pauperius incedit. Timebis pauperior videri, ex quo locupletior facta es, et sordidior, ex quo mundior? Secundum gentilium, an secundum dei placitum incedere Christianos oportet?

12. Optemus tantummodo ne iustae blasphemationis caussa simus. Quanto autem magis blasphemabile est, si, quae sacerdotes pudicitiae dicimini, impudicarum ritu procedatis cultae et expictae? Aut quid minus habent infelissimae illae publicarum⁶⁾ libidinum victimae? quas si quae leges a matronis⁷⁾ et matronalibus decoramentis coercebant, iam certe seculi improbitas quotidie insurgens honestissimis quibusque feminis usque ad errorem dignoscendi coaequavit; quamquam lenocinia formae nunquam non prostituo corpori coniuncta et debita etiam scripturae suggerunt. Illa civitas valida, quae super septem montes et plurimas aquas praesidet, cum prostitutae appellationem a domino meruisse⁸⁾, quali habitu appellationi suae comparata est? Sedet certe in purpura et coccino et auro et lapide pretioso. Quam maledicta sunt, sine quibus non potuit maledicta et prostituta describi! Thamar illa⁹⁾, quia se expinxerat et ornaverat, iccireo Iudee suspicione visa est

1) A. Neander emend. hab. extraord. et soluto, sed composito. 2) Phil. 4, 20., 1. Cor. 6, 20. 3) Rom. 2, 24. 4) Vv. nobis et delevit Rig. 5) Gelenius aliisque: blasph., si qua dic. — incedere. Rig. blasph. est, ex qua dic. — incedit. 6) Al. impudicarum. 7) Rig. maritalibus. 8) Rig. praesidet, prostitutae app. a dom. meruit. Sed quali hab. etc. 9) Gen. 38, 14 sq.

quaestui sedere; adeo, quia sub vélamento latebat, habitus qualitate quaestuariam mentiente, et fecit, ut quaestuariam et voluit et compellavit et pactus est¹⁾. Unde addiscimus adversus congressus etiam et suspicione impudicas providendum omni modo esse. Quid enim castae mentis integritas in alterius suspicione maculatur? quid speratur in me, quod avesor? quid non morés meos habitus pronuntiat, ne spiritus per àures ab impudentia vulneretur? Liceat videri pudicam, certe impudicam non licet²⁾.

13. Aliqua forsitan dicat: non est mihi necessarium hominibus probari, nec enim testimonium hominum requiro; deus conspector est cordis³⁾. Scimus omnes, cum tamen⁴⁾, quid idem per apostolum dixerit, recordémur: probum vestrum coram hominibus appareat⁵⁾. Ad quid, nisi ut malitia ad vos accessum omnino non habeat, et ut malis et exemplo et testimonio sitis? Aut quid est; luceant opera vestra? Aut quid nos dominus lumen terrae vocavit? quid civitati supra montem constitutae comparavit⁶⁾, si non relucemus inter tenebrosos⁷⁾ et exstamus inter démersos? Si lucernam tuam sub módium abstruseris, in tenebris derelicta a multis incurseris necesse est. Haec sunt, quae nos luminaria mundi faciunt, bona scilicet nostra. Bonum autem, dumtaxat verum et plenum, non amat tenebras, sed gaudet videri et ipsa denotatione sui exultat⁸⁾. Pudicitiae Christianae satis non est esse, verum et videri. Tanta enim debet esse plenitudo eius, ut emanet ab animo in habitum et eructet a conscientia in superficiem, ut et foris inspiciat quasi supellecilem suam, quae conveniat fidei continendae in perpetuum. Discutiendae enim sunt delitiae, quarum molititia et fluxu fidei virtus effeminari potest. Ceterum nescio an manus spatalio circumdari solita in duritia catenae stupescere sustineat. Nescio an crus de periscelio⁹⁾ in nervum se patiatur arctari. Timeo cervicem, ne marg-

1) Rig. adeoque sub vél. lat., hab. qual. quaest. ment., ut quaest. et voluerit et compellaverit et pactus sit. 2) Rig. e cod. Agob. certe impudicam scilicet. 3) 1. Sam. 16, 7. 4) Fr. Iunius coni. Scimus omnes; verum tamen quid idem etc. 5) Phil. 4, 5. 6) Matth. 5, 14 — 16. 7) Rig. reluc. in tenebris; alii: reluc. inter tenebras. 8) Rig. in ipsas denotiones exultat. 9) Rig. crus periscelio laetatum etc.

ritarum et smaragdorum laqueis occupata locum spathae non det. Quare, benedictae, meditemur duriora, et non sentiemus; relinquamus laetiora, et non desiderabimus; stemus expeditae ad omnem vim, nihil habentes quod relinquere timeamus. Retinacula ista sunt spei nostrae. Proiciamus ornamenta terrena, si coelestia optamus. Ne dilexeritis aurum, in quo prima¹⁾ delicta populi Israëlis denotantur. Odisse debetis, quod Iudeos²⁾ perdidit, quod de relinquentes deum adoraverunt. Etiam tunc aurum ignis est esca³⁾). Ceterum tempora Christianorum semper et nunc vel maxime non auro, sed ferro transiguntur. Stolae martyriorum praeparantur, angelis baiulis⁴⁾ sustinentur. Prodite vos iam medicamentis et ornamentis exstructae prophetarum et apostolorum, sumentes de simplicitate candom, de pudicitia ruborem, depictae oculos verecundia et os⁵⁾ taciturnitate, inserentes in aures sermonem dei, annectentes cervicibus iugum Christi. Caput maritis subiicie, et satis ornatae eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, et plus quam in auro placebunt⁶⁾). Vestite vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitiae. Taliiter pigmentatae deum habebitis amatorem.

D E

EXHORTATIONE CASTITATIS*).

1. Non dubito, frater, te post uxorem in pace praemissam ad compositionem animi conversum, de exitu singularitatis cogitare et utique consilii indigere; quamquam in

1) Rig. omnia. Cf. Exod. 32, 2 sqq. 2) Rig. patres.
3) Rig. quod relinquentibus deum adoratum est. Etiam (alii: iam) tunc aurum ignis est. Ceterum etc. 4) Rig. angeli baiuli sust. 5) Alii: et spiritus taciturnitate.
6) Rig. placebitis.

*) Librum hunc Rigaltius ad cod. Agobardi fidem multis locis ita emendavit, ut praestaret eum sequi, quam cum Semlero nimia sedulitate insistere priorum edit. vestigiis.

huiusmodi cum fide sua colloqui debet unusquisque eiusque vires consulere: tamen quoniam in ista specie carnis necessitas cogitatum movet, quae fere apud eandem conscientiam fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilio tanquam advocate adversus carnis necessitatem. Quae quidem necessitas facillime circumscribi potest, si voluntas potius dei, quam indulgentia consideretur. Nemo indulgentiam audendo¹⁾ promeretur, sed voluntati obsequendo. Voluntas dei est sanctificatio nostra²⁾. Vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri, ut simus sancti, sicuti et ipse sanctus est³⁾. Id bonum, sanctificationem dieo, in species distribuo⁴⁾ complures, ut in aliqua earum deprehendamur. Prima species est virginitas a nativitate; secunda virginitas a secunda nativitate, id est a lavaero, quae⁵⁾ aut in matrimonio purificat ex compacto, aut in viduitate perseverat ex arbitrio; tertius gradus superest monogamia, cum post matrimonium unum interceptum exinde sexui renuntiatur. Prima⁶⁾ virginitas felicitatis est, non nosse in totum, a quo postea optabis liberari; secunda virtutis est, contemnere, cuius vim optime noris; reliqua species haec tenus nubendi post matrimonium morte disiunctum, praeter virtutis, etiam modestiae laus est. Modestia est enim ablatum non desiderare, et ablatum a deo domino, sine cuius voluntate nec folium de arbore labitur nec passer assis unius ad terram cadit⁷⁾.

2. Quam denique modesta illa vox est: dominus dedit, dominus abstulit⁸⁾; ut domino visum est, ita factum est. Ideo si nuptias ablatas restauremus, sine dubio contra voluntatem dei nitimur, volentes habere rursus, quod habere nos noluit; si enim voluisset, non abstulisset; nisi et

1) Rig. indulgentia utendo prom. 2) 1 Thess. 4, 3.
 3) Lev. 11, 44 sq. 19, 2. 20, 7. 1 Petr. 1, 16. 4) Alii: distribuit.
 5) Seml.: sec. virg. a lavaero aquae, aut etc. Rhenani ed. I.: sec. virg., ut ex arbitrio suo vidua maneat, cum alibi duas damnandam, si nupserit, id est lavaero etc. Alii delent vv. cum alibi — nupserit. Cod. Wouw.: species distribui compl. oportet — virginitas a lavaero aquae, i. e., ut ex arbitrio suo vidua maneat, aut in matrim. purificata ex compacto, etc. 6) Ita hunc locum (prima virg. — modestia est enim) commendarunt partim Rig., partim Wouwerus; quae ceteri ediderunt nec intellectu facilia nec notatu digna sunt. 7) Matth. 10, 29. 8) Iobus 1, 21.

in hoe voluntatem dei interpretamur, quasi rursus nos voluerit habere, quod iam noluit¹⁾). Non est bonae et solidae fidei, sie omnia ad voluntatem dei referre, et ita adulari sibi unumquemque dicendo nihil fieri sine nutu²⁾ eius, ut non intelligamus aliquid esse in nobis ipsis. Ceterum excusabitur omne delictum, si contenderimus, nihil fieri a nobis sine dei voluntate, et ibit definitio ista in destructio- nem totius disciplinae, etiam ipsius dei, si aut quae non vult de sua voluntate producit, aut nihil est quod deus non vult. Sed quando vetat quaedam, quibus etiam supplicium aeternum comminatur, utique etiam³⁾ quae vetat non vult, a quibus et offenditur: sieuti et quae vult, praecipit et accipit et aeternitatis mereede dispungit⁴⁾. Itaque eum utrumque ex praeceptis eius didieerimus, quid velit et quid nolit, iam nobis est voluntas⁵⁾ eligendi alterum, sicut scriptum est: Ecce posui ante te bonum et malum⁶⁾; gustasti enim de arbore agnitionis. Et ideo non debemus, quod nostro expositum est arbitrio, in dei referre voluntatem, quos vult ipse et velle, qui malum non vult. Ita nostra est voluntas, eum malum volumus adversus dei voluntatem, qui bonum vult. Porro si quaeris, unde veniat ista voluntas, qua quid volumus adversus dei voluntatem, dieam: ex nobis ipsis; nee temere; semini enim tuo respondeas necesse esse; siquidem ille princeps generis et delicti Adam voluit quod deliquit: neque enim diabolus voluntatem ei imposuit delinquendi, sed materiam voluntati subministravit. Ceterum voluntas dei in obedientiam⁷⁾ venerat. Proinde et tu si non obaudieris deo, qui te proposito praeepto liberae potestatis instituit, per voluntatis libertatem volens devergis in id quod deus non vult, et ita te putas a diabolo subversum, qui etsi quid vult te velle quod deus non vult, non tamen facit ut et velis, quia nee tune invitost⁸⁾ protoplastos ad voluntatem delicti subegit; imo neque invitost neque ignorantest quid deus nollet; utique enim nolebat fieri, cui

1) Alii: rursus vellet in nos, (cod. Wouw.: in nobis,) quod iam noluit deus. 2) Al. iussione. 3) Rig. utique enim. 4) Rig. sicut e contrario quae vult, et praecipit et accepto facit et aet. etc. 5) Rig. tamen nobis est vol. et arbitrium el. alt. 6) Sirac. 15, 18. 7) Cod. Wouw.: Cet. vol. ei in obedientiam ven. 8) Rig. istos protopl.

admisso mortem destinabat. Ita diaboli opus unum est, tentare quod in te est, an velis. At ubi voluisti, sequitur ut te sibi subigat, non operatus in te voluntatem, sed naetus possessionem voluntatis¹⁾. Igitur eum solum sit in nobis velle, in hoc probatur nostra in deum mens, an ea velimus quae cum voluntate ipsius faciant.

3. Alte et impresse reecogitandam esse dio dei voluntatem, quid etiam in oceulo velit. Quae enim in manifesto, seimus omnes, eaque ipsa qualiter in manifesto sint, perspiciendum est. Nam etsi quaedam videntur voluntatem dei sapere, dum a deo permittuntur, non statim omne quod permittitur ex mera et tota voluntate procedit eius qui permittit. Ex indulgentia est, quodeunque permittitur²⁾. Quae etsi sine voluntate non est, quia tamen aliquam habet eaussam in illo cui indulgetur, quasi de invita venit voluntate, passa eaussam sui, quae cogit voluntatem. Vide, qualis sit voluntas eius, cuius altera sit eaussa³⁾. Secunda item species econsideranda est non⁴⁾ purae voluntatis. Vult nos deus agere quaedam plaeida sibi, in quibus non indulgentia patroeinatur, sed disciplina dominatur. Si tamen alia istis praeposuit, utique quae magis vult, dubium est ea nobis sectanda esse, quae mavult, quum quae minus vult, quia alia magis vult, perinde habenda sint atque si nolit? Nam ostendens, quid magis velit, minorem voluntatem maiore delevit⁵⁾. Quantoque tuae utramque proposuit, tanto definiuit id te seetari debere, quod declaravit se magis velle. Ergo si ideo declaravit, ut id seeteris, quod magis vult, sine dubio nisi ita facies, contra voluntatem eius sapias, sapiendo contra potiorem eius voluntatem, magisque offendis quam promereris, quod vult quidem faciendo, sed⁶⁾ quod mavult respuendo. Ex parte delinquis; ex parte, si non

1) Rig. ut et sibi subiungat — occasionem voluntatis. 2) Cf. 1 Cor. 7, 6. 3) Rig. voluntas, cuius alter est causa. 4) Negandi particula deest apud alias. 5) Hunc locum sic emscr. corrigit Wouwerus: Vide quanta sit voluntas ea — consideranda ut non purae voluntatis. Vult nos deus sibi placita facere in quibus — Si tamen et alia, ista proponit, utique quae magis vult. Nec dubium est ea nobis taxanda esse, quae vult, cum ea, quae minus vult, qui magis vult, perinde habenda sint, quasi nolit. Nam ostendendo — delevit. — Nos probavimus Rigaltii emendationem. 6) Rig. et quod mavult resp.

delinquis, non tamen promereris. Porro et promereri nolle, delinquere est. Secundum igitur matrimonium, si est ex illa dei voluntate, quae indulgentia vocatur, negabimus meram voluntatem, cui indulgentia est eaussa, si ex ea, cui potior alia praeponitur continentiac magis appetendae, didicerimus non potiorem a potiore rescindi. Hacc praestrixF¹), ut iam apostoli voces decurrant. Inprimis autem non videbor irreligiosus, si quod ipse²) profitetur continentiam magis appetendam didicerimus. Iam animadvertam omnem illum indulgentiam nuptiarum de suo, id est, de humano sensu, non de divino praescripto induxisse. Nam et cum de viduis innuptis definivit, uti nubant, si continere non possunt, quia melius sit nubere quam uri, conversus ad alteram speciem, nuptis autem denuntio, inquit, non ego³), sed dominus. Ita ostendit extra rationem personae suac dominum, et⁴) quod supra dixerat, id non ex persona domini, sed ex sua pronuntiasse: melius est nubere quam uri. Quae vox licet ad eos pertineat, qui innupti vel vidui a fide deprehenduntur; quia tamen omnes eam ad nubendi licentiam amplectuntur, velim pertraetare, quale bonum ostendat, quod melius est poena, quod non potest videri bonum, nisi pessimo comparatum, ut ideo bonum sit nubere, quia deterius est ardere. Bonum ita est, si per se nomen hoc obtinet⁵) sine comparatione, non dieo mali, sed etiam boni alterius, ut, etsi bono alii comparetur et ab illo adumbretur⁶), nihilominus remaneat id boni nominis. Ceterum si per mali collationem⁷) cogitur bonum dici, non tam bonum est, quam genus mali inferioris, quod a superiore malo obsecuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique conditionem comparationis, ut non dicas: melius est nubere quam uri, et quaero an dicere audeas: melius est nubere, non adiiciens quid sit id quod melius est. Ergo quod non melius, utique nec bonum, quia abstulisti et removisti conditionem comparationis quae dum melius illud faciebat, ita bo-

1) Rig. praestrixerim. 2) Cod. Wouw.: si qui, quod ipse etc.; Rig.: si, quod ipse profitetur, animadvertam etc.

3) Rig. non quidem ego. — 1 Cor. 7, 10. 4) Ita Gelen. et ed. Fran.; Rig. ex tralatione pers. suae in dom., id quod s. d., non ex pers.

5) Rig. si perseveret nomen obtinens.

6) Ita cod. Wouweri. Rig. comparatur et ab alio adumbratur, nih. rem. in boni nomine.

7) Rig. conditionem.

num haberi cogit. Melius est nubere quam uri sic aceipendum est, quomodo melius est uno oculo quam duobus carere, si tamen a comparatione discedas, non erit melius unum oculum habere, quia nec bonum. Nemo igitur captet ex hoc capitulo defensionem, quod proprie ad innuptos et viduos spectat, quibus nulla adhuc coniunctio numeratur; quamquam ostenderim etiam illis intelligendam esse permissi conditionem.

4. Ceterum de secundo matrimonio scimus plane apostolum¹⁾ pronuntiasse: Solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem, sed et si duxeris, non delinques. Proinde tamen et huius sermonis ordinem de consilio suo, non de divino pracepto introducit. Multum autem interest inter dei praecptum et consilium hominis. Praeceptum dei²⁾, inquit, non habeo, sed consilium do, quasi misericordiam consecutus fidelis esse, quoniam neque in evangelio neque in ipsius Pauli epistolis ex pracepto dei invenias permissam matrimoni separationem. Unde unum habendum confirmatur, quia quod a domino permissum non invenitur, id agnoscitur interdictum. Adde quod et haec ipsa humani consilii interiectio, quasi iam recogitationem excessus sui passa, statim se refrenat et revocat, cum subiungit: Verumtamen huiusmodi pressuram carnis habebunt, cum parcere se eis dicit, cum tempus in collecto esse adiicit, quo oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere, cum sollicitudinem nuptorum³⁾ committit. Per hanc enim docens, cur non expediatur nubere, dissuadet ab eo, quod supra indulserat. Et hoc de primo matrimonio, quanto magis de secundo? Cum vero nos ad exemplum suum hortatur, utique ostendens, quid nos velit esse, id est continentes; pariter declarat, quid nos esse nolit⁴⁾. Id⁵⁾ quod non vult, nec sponte nec veritate permittit. Si enim vellet, non permisisset, imo imperasset. Sed ecce rursus mulierem defuncto marito dicit nubere posse, si cui velit, tantum in domino. At enim felicior erit, inquit, si sic perseveraverit⁶⁾ secundum meum consilium. Puto autem, et ego spiritum dei habeo. Videmus duo consilia, quo supra nubendi

1) Cf. 1 Cor. 7, 25—40. 2) Rig. praec. domini — consecutus a domino fid. esse. Ceterum neque etc. 3) Rig. nupt. et innuptorum com. 4) Rig. nolit, i. e. incontinentes. 5) Rig.: Ita et ipse cum aliud vult, id quod non etc. 6) Rig. permanescit.

veniam facit, et quo postmodum continentiam nubendi indicet. Cui ergo, inquis, consilio adsentabimur? Inspice et lege. Cum veniam facit, hominis prudentis consilium allegat, cum continentiam indicit, spiritus sancti consilium affirmat. Sequere admonitionem, cui divinitas patrocinatur. Spiritum quidem dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles apostoli.¹⁾ Cum ergo, qui se fidelem dixerat, adicit postea, spiritum dei se habere, quod nemo dubitaret etiam de fideli; iecirco hoc dixit, ut sibi apostoli fastigium redderet. Proprie enim apostoli spiritum sanctum habent [qui plene habent] in operibus prophetiae et efficacia virtutum atque documentis linguarum, non [quasi]¹⁾ ex parte, quod ceteri. Ita spiritus sancti auctoritatem ad eam speciem adire fecit, cui nos magis obsequi voluit, et factum est iam non consilium divini spiritus, sed pro eius maiestate praeceptum.

5. Ad legem semel nubendi dirigendam ipsa origo humani generis patrocinatur, contestans, quid deus ab initio constituerit in formam posteritati recessendam. Nam eum hominem figurasset eique parem necessariam prospexisset, unam de costis eius mutuatus, unam illi feminam finxit; eum utique nec artifex nec materia defecisset, plures costae in Adam et infatigabiles manus in deo, sed nouplures uxores apud deum. Et ideo homo dei Adam et mulier dei Eva unis inter se nuptiis defuncti sunt²⁾. Formam hominis dei de originis auctoritate et prima dei voluntate sanxerunt. Erunt³⁾ duo, inquit, in una carne, non tres, neque quatuor, alioquin iam non una caro nec duo in una carne; tunc erunt, si coniunetio et concretio duum in unitate semel fiat; si vero rursus aut saepius, iam una esse desiit, et erunt iam non duo in unam carnem, sed una plane costa⁵⁾ in plures. At cum apostolus in ecclesiam et Christum interpretatur, erunt duo in una carne, secundum spiritales nuptias ecclesiae et Christi, (unus enim Christus et una eius ecclesia,) agnosceré debemus duplicatam et exaggeratam esse nobis unius matrimonii legem tam secundum generis fundamentum quam secundum Christi firmamentum.

1) Vv. qui plene habent et quasi desunt in ed. Rigaltii.

2) Rig. nuptiis functi formam hominibus dei etc. 3) Rig. Denique erunt. 4) Ed. Fran. hic et in seqq. in unam carnem. — Cf. Ephes. 5, 31. 5) Rigaltio excepto omnibus: caro.

De uno matrimonio censemur utrobius, et carnaliter in Adam et spiritualiter in Christo; duarum nativitatum unum est monogamiæ praescriptum. In utraque degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus matrimonii, a maledicto viro coepit. Primus Lamech¹⁾ duabus maritatus tres in unam carnem effecit.

6. Sed et benedicti, inquis, patriarchae non modo pluribus uxoribus, verum etiam concubinis coniugia miscuerunt. Ergo propterea nobis quoque licebit innumerum nubere? Sane licebit, si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti²⁾ supersunt, quos nuptiae tuae figurent, vel si³⁾ etiam nunc locus est vocis illius: crescere et multiplicamini, id est, si nondum alia vox supervenit: tempus iam in collecto esse, restare, ut et qui uxores habent fanquam non habentes agant. Utique enim continentiam indicens et compescens concubitum, seminarium generis, abolescit crescere illud et multiplicamini. Ut opinor autem, unius et eiusdem dei utraq[ue] pronuntiatio et dispositio est, qui tunc quidem in primordio sementem generis emisit indulcis coniugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec novae disciplinae materia proficeret. Nunc vero sub extremitatibus temporum compressit quod emiserat et revocavit quod indulserat, non sine ratione propagationis in primordio et repastinationis⁴⁾ in ultimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea silvam quis instituit et crescere sinit, ut tempore suo caedat. Silva erat vetus dispositio, quae in evangelio⁵⁾ novo deputatur, in quo et securis ad radicem arboris posita est⁶⁾. Sic et oculum pro oculo et dentem pro dente⁷⁾ iam senuit, ex quo iuvenerit: Malum pro malo nemo reddat⁸⁾. Puto autem etiam in humanas constitutiones atque decreta posteris pristinis praevalere.

7. Cur autem de pristinis exemplis non ea potius agnoscamus, quae cum posteris communicant disciplinam et formam⁹⁾ vetustatis ad novitatem transmittunt? Ecce enim in veteri lege animadverto castratam licentiam saepius nu-

1) Genes. 4, 19. 2) Rig. si adhuc typi, futuri alicuius sacramenta, supersunt. 3) Rig. vel si, ed. Fran. aut si, Seml. quod si. 4) Rig. prorogationis in pr. et pastinationis in ult. 5) Rigalt. ab ev. 6) Matth. 3, 10. 7) Matth. 5, 38. 8) Rom. 12, 17. 9) Rig. quae c. posterioribus com., de disciplina et forma etc.

bendi. Cautum est in Levitico: Sacerdotes mei non plus nubent¹⁾. Possum dicere, etiam illud plus esse, quod semel non est; quod non unum est, numerus est; denique post unum incipit numerus. Unum autem est omne quod semel est. Sed uni²⁾ Christo servabatur, sicut in ceteris, ita in isto quoque, legis plenitudo. Inde igitur apud nos plenius atque instructius praescribitur³⁾, unius matrimonii esse oportere, qui allegantur⁴⁾ in ordinem sacerdotaleni. Usque adeo quosdam memini digamos loco deiectos. Sed dices: ergo ceteris licet, quos excipit. Vani erimus, si putaverimus, quod sacerdotibus non liceat, laicis licere. Nonne et laici sacerdotes sumus? Scriptum est: Regnum quoque nos et sacerdotes, deo et patri suo fecit⁵⁾. Differentiam inter ordinem et plebem constituit ecclesiaca auctoritas, et honor per ordinis concessum sanctificatus⁶⁾. Adeo ubi ecclesiastici ordinis non est consensus, et offers et tinguis et sacerdos es tibi solus⁷⁾. Scd ubi tres, ecclesia est, licet laici. Unusquisque enim de sua fide vivit, nec est personarum acceptio apud deum. Quoniam non auditores legis iustificabuntur a deo, sed factores, secundum quod et apostolus dicit⁸⁾. Igitur si habes ius sacerdotis in temetipso ubi necesse est, habeas oportet etiam disciplinam sacerdotis, ubi necesse est habere ius sacerdotis. Digamus tinguis? digamus offers? quanto magis laico digamo capitale erit agere pro sacerdote, cum ipsi sacerdoti digamo auferatur agere sacerdotem? Scd necessitatibus, inquis, indulgetur. Nulla necessitas excusatur, quae potest non esse. Noli denique digamus reprehendi, et non committis in necessitatem administrandi quod non licet digamo. Omnes nos deus ita vult dispositos esse, ut ubique sacramentis eius obcundis apti simus. Unus deus, una fides, una et disciplina. Usque adeo nisi et laici ea observent, per quae presbyteri allegantur, quomodo crunt presbyteri, qui de laicis

1) Lev. 21, 14. 2) Gelen. et ed. Fran.: uni Chr.; alii: in Chr., Rig. Sed Christo. 3) Tit. 1, 6. 4) Ita Rigaltius. Rhenani ed. I. quos alleget; ed. Fran. quos allegi liceat; cod. Wouweri: quos allegi in ord. sac. oportet. Leg. fortasse: quos allegerint in ord. sacerdotalem. 5) Apocal. 1, 6. 6) Rhen., Gelenius aliquie: sanctif. a deo. Ubi etc. Cod. Wouw.: sanctificatus. Ideo ubi etc. 7) Sic Rig. e cod. Agobardi. Alii: et offert et tingit sacerdos, qui est ibi solus. 8) Rom. 2, 11. 13.

alleguntur? Ergo pugnare debemus, ante laicum iussum a secundo matrimonio abstinere, dum presbyter esse non alias potest, quam laicus qui semel fuerit maritus.

8. Liceat nunc denuo nubere, si omne quod licet, bonum est. Idem apostolus exclamat: Omnia licent, sed non omnia prosunt¹⁾. Quod non prodest, oportet te, bonum potest dici? Si licita sunt et quae non pro salute, ergo et quae non bona sunt licita sunt. Quid autem magis velle debebis, quod ideo bonum est, quia licet, an quod ideo quia prodest? Multum existimo esse inter licentiam et salutem. De bono non dicitur, licet quia bonum permitti non expectat, sed adsumi. Permittitur autem, quod an bonum sit, in dubio est, quod potest etiam non permitti, si non habeat aliquam sui caussam primam. Propter incontinentiae periculum permittitur nubere secundo, quia nisi licentia alii- cius non bonae rei subiaceret, non esset in quo probaretur, qui divinae voluntati, et qui suae potestati obsequatur²⁾, quis nostrum utilitatis praesentiam sectetur, et quis occasionem licentiae amplexetur, [quis divinae voluntati, et quis suae voluptati obsequatur.] Licentia plerumque tentatio est disciplinae, quoniam disciplina per temptationem probatur, tentatio per licentiam operatur. Ita fit, ut omnia licent, sed non omnia expediant, dum tentatur, cui permittitur, et iudicatur, dum in permissione tentatur. Licebat et apostolis nubere et uxores circumducere. Licebat et de evangeliis vivere³⁾. Sed qui iure hoc non usus est in occasionem, ad exemplum nos suum provocat, docens in eo esse probationem, in quo licentia experimentum abstinentiae praestrixit.

9. Si penitus sensus eius interpretetur, non aliud dicendum crit secundum matrimonium, quam species stupri. Cum enim dieat, maritos hoc in sollicitudine habere, quemadmodum sibi placeant, non utique de moribus, (nam bonam sollicitudinem non sugillaret,) sed de cultu et ornatu et omni studio formae ad illecebras movendas sollicitos inteligit, vclut de forma⁴⁾ et cultu placere carnalis concupi-

1) Praeter Rigaltium et Fr. Iunium omnes: pro salute. —

2) Rig. obsequeretur. Vv. uncis inclusa desunt in Rig. editione. 3) Rig. de evangelio ali. — 1 Cor. 9, 5. 14 sq.

4) Ita cod. Wouweri. Rig. moliendas sollicitos intelligi velit; de forma autem etc.

scentiae ingenium sit, quae etiam stupri eaussa est. Eequid videtur tibi stupri affine esse matrimonium, quoniam ea in illo deprehendo quae stupro eompetunt? Ipse dominus dicit: qui viderit, inquit, mulierem ad eoncupiseendum [eam], iam stupravit eam in eorde suo¹⁾. Qui autem eam ad dueendum viderit, minus an plus feeit? quid si etiam duxerit? quod non faceret, nisi ad dueendum eoneupisset. Nisi potest duei uxor, quam non videris nee coneupieris²⁾. Multum sane interest, maritus an eaelebs aliam eoncupiseat. Omnis mulier eaelibi alia³⁾ est, quamdiu aliena, nec per aliud fit marita, nisi per quod et adultera. Leges videntur matrimonii et stupri differentiam faeere, per diversitatem illieiti, non per eonditionem rei ipsius. Alioquin quae res et viris et feminis omnibus adest ad matrimonium et stuprum? eommixtio earnis seilieet, cuius eoneupiseentiam dominus stupro adaequavit. Ergo, inquis, iam et primas, id est, unas nuptias destruis? Nee immerito, quoniam et ipsae ex eo eonstant, quod est stuprum⁴⁾. Ideo optimum est homini mulierem non attingere, et ideo virginis prineipalis sanetas, quia earet stupri affinitate. Et eum haee etiam de primis et unis nuptiis praetendi ad eaussam continentiae possint, quanto magis secundo matrimonio reeusando praediucabunt? Gratus esto, si semel tibi deus indulxit nubere. Gratus autem eris, si iterum indulsisse illum tibi neseias. Ceterum abuteris indulgentia, eumi sine modestia uteris; modestia a modo intelligitur. Non tibi sufficit de summo illo immaeulatae⁵⁾ virginitatis gradu in secundum recidisse nubendo, sed in tertium adhuc devolveris et in quartum et fortassis in plures, postquam in secunda statione continens non fuisti, quia nee prohibere plures nuptias voluit, qui de secundis provoeandis retractavit. Nubamus igitur quotidie, et nubentes ab ultimo die deprehendamur, tanquam Sodoma et Gomorra, quo die adimplebitur vae illud super praegnantes et laetantes⁶⁾, id est, super maritos et incontinentes; de

1) Matth. 5, 28. 2) Alii: etsi non videris, at concupieris saltem, cum ipsam ducere cooperis. 3) Alii: maritus ab zelo — mulier zelivira est. 4) Rig. quo et stuprum. 5) Ita Rigaltius. Rhen. in ed. I. iunxere etiam virg. atque scribendum esse statuit: inuxorae vel sincerae. 6) Rig. quo die vae illud super praegnantes adimplebitur, id est etc.

nuptiis enim uteri et ubera et infantes. Et quando finis nubendi? eredo post finem vivendi¹⁾.

10. Renuntient tandem carnalibus fruetibus, ut aliquando spiritalia retractemus²⁾. Rape oceasione, etsi non exoptatissimam, attamen opportunam, non habere cui debitum solveres, et a quo exsolvereris. Desisti esse debitor. O te felicem! dimisisti debitorem, sustine damnum. Quid si, quod diximus damnum, lucrum sentias? Per continentiam enim negotiaberis magnam substantiam sanetitatis; parsimonia earnis spiritum aquires. Reecogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quam alium se homo sentiat, cum forte a sua femina eessat. Spiritaliter sapit. Si orationem facit ad dominum, prope est coelo; si scripturis incumbit, totus illic est; si psalmum canit, placeat sibi; si daemonem adiurat, confidit sibi. Ideo apostolus temporalem purificationem orationum commendandarum caussa adiecit, ut seircinus, quod ad tempus prodest semper nobis excendum esse, ut semper proposit³⁾). Quotidic, imo omni⁴⁾ momento oratio hominibus necessaria est, utique et continentia, postquam oratio necessaria est. Oratio de conscientia proceedit. Si conscientia erubescit, erubescit oratio. Spiritus deducit orationem ad deum. Si spiritus reus apud se sit, si conscientia erubescat⁵⁾, quomodo audebit orationem deducere ad altare⁶⁾, de qua erubescente et ipse suffunditur sanetus minister? Etenim est prophetica vox veteris testamenti: Saneti erimus, quia deus sanetus, et rursus: Cum sancto sanetificaberis et eum viro innocentie innocens cris et cum eleoto eleetus⁷⁾). Debemus enim ita ingredi in disciplinam domini, ut dignum est, non secundum carnis calentes concupiscentiam⁸⁾). Ita enim et

1) Alii subandi et nubendi. 2) Rig. Renuntiemus carnalibus, ut aliqui spiritalia fructificemus. 3) In his quoque Rigalt. secuti sumus; ceterorum autem edit. scripturae modo inter se sunt diversae. 4) Cod. Wouweri: Quot. imo si omni mom. Rig.: Quotidie, omni mom. Alii: Si quot, omni mom. 5) Cod. Wouweri: si conscientia erubescit. Rig. conscientiae erubescentis. 6) Cod. Agobardi: orat. deducere ab alia re. Vv. de qua — minister Rig. solus refert. 7) Lev. 11, 44 sq. 19, 2. 1 Petr. 1, 16. — Ps. 18, 26 sq. 8) Rhen. aliique: ut deo dignum fructum, non sec. carnis exsqualentiae conc. Rig. calentes concupiscentias.

apostolus dieit, quod sapere secundum carnem mors sit, secundum spiritum vero sapere vita aeterna sit in Christo Iesu domino nostro¹⁾. Si haec obtusio²⁾ etiam eum in unis nuptiis res carnis exereetur, spiritum sanetum avertit, quanto magis, cum in secundo matrimonio agitur?

11. Duplex enim iste rubor est, quia in secundo matrimonio duae uxores eundem circumstant maritum, una spiritu, alia carne. Neque enim pristinam poteris odisse, cui etiam religiosorem³⁾ reservas affectionem, ut iam receptae apud deum, pro cuius spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis. Stabis ergo ad deum cum tot uxoriibus, quot in oratione commeinoras, et offeres pro duabus, et commendabis illas duas, per sacerdotem de monogamia ordinatum aut etiam de virginitate sancitum, circumdatum virginibus ac univiris? et ascendet sacrificium tuum libera fronte, et inter ceteras voluntates bonae mentis postulabis tibi et uxori castitatem?

12. Scio, quibus execusationibus⁴⁾ coloremus insatiablem earnis cupiditatem. Praetendimus necessitates administrorum, domum administrandam, familiam regendam, loculos, elaves custodiendas, lanificium dispensandum, victum procurandum, curas domesticas⁵⁾). Scilicet solis maritorum domibus bene est. Perierunt caelibum familiae, res spadonum, fortunae militum aut peregrinantium sine uxoriibus. Non enim et nos milites sumus? eo quidem maioris disciplinae, quanto tanti imperatoris? Non et nos peregrinantes in isto seculo sumus? Cur autem ita dispositus est Christianus, ut sine uxore non possit? Nune et consortium onerum domesticorum necessarium est⁶⁾). Habe aliquam uxorem spiritalem, adsume de viduis fide pulehram, paupertate dotatam, aetate signatam. Bonas nuptias feceris. Huiusmodi uxores etiam plures haberi deo gratum est. Sed

1) Rom. 8, 6. — Rig. in suo mser. haec inserta reperit, quae non dubitat Aug. Neander quiu ab ipso Tertull. sint scripta: Item per sanctam prophetidem Priscam ita evangelizatur, quod sanetus minister sanctimoniam noverit ministrare. Purificantia enim concordat, ait, et visiones vident et ponentes faciem deorsum etiam voces audiunt manifestas, tam salutares quam et occultas. 2) Rig. obtusio. 3) Alii: clariorem. 4) Rig. causationibus. 5) Rig. communiendas. 6) Rig. dispositus es, o Christiane, — possis? Nune et censors — necessaria est.

posteritatem reeogitant Christiani, quibus crastinum non est. Haeredes dei servus desiderabit, qui semetipsum de seculo exhaeredavit? Et ideo quis repeatat matrimonium, si de pristino non habeat liberos? Habebit itaque hoc primum, ut diutius velit vivere, ipso apostolo festinante ad dominum? Certe expeditissimus in perseecutionibus, constantissimus in martyriis, promptissimus in eommunicationibus, temperantissimus in aquisitionibus, postremo securus morietur, relictis filiis, forsitan qui illi parentent. Numquid ergo huiusmodi et reipublicae prospectu aguntur? ne civitates deficiant, si soboles non habent¹⁾, ne leges, ne iura, ne eommereia delabantur, ne templa derelinquantur, ne non sint, qui exclament: Christiani ad bestias²⁾! Haec enim audire desiderant, qui filios querunt. Sufficiant ad eonsilium viduitatis vel ista, praecipue apud nos, importunitas liborum, ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines; quia sapiens quisque nunquam libens filios desiderasset. Quid ergo facies, si novam uxorem de tua conscientia impleveris? dissolvas medicaminibus conceptum? Puto nobis non magis licere nascentem neeare, quam natum. Sed fortasse illo tempore praeognantis uxor remedium tantae sollicitudini a deo petere audebis, quod in te positum recu-
sasti? Aliqua, opinor, sterilis prospicietur, vel iam frigidioris actatis. Satis consulte et inprimis fideliter. Nullam enim credidimus deo volente sterilem aut anum saepius³⁾ enixam, quod adeo magis evenire potest, si quis prae-
sumptione huius providentiae suae dei aemulationem provocarit. Scimus denique quendam ex fratribus, cum propter familiam snam secundo matrimonio sterilem captasset uxorem, tam iterum patrem factum, quam et iterum maritum.

13. Ad hanc meam exhortationem, frater dilectissime, aceedunt etiam secularia exempla, quae saepe nobis etiam in testimonio posita sunt, cum quod bonum et deo placitum, ab extraneis quoque agnoscitur et testimonio ornatur⁴⁾. Monogamia apud ethnicos ita in summo honore est, ut et virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeat, (et si auspicii caussa, utique boni auspicii est,) item

1) Rig. exerceantur.

2) Rig. Christianis leonem.

3) Voc. saepius, quod vulgo legitur in edd., Rigalt. delevit. 4) Rig. test. oneratur. Denique mon. Voc. denique in aliis edd. deest.

ut in quibusdam sollemnibus et officiis prior sit univirae locus. Certe flaminica non nisi univira est, quae et flaminis lex est. Nam quod ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonium non licet, utique monogamiae gloria est. Cum autem dei sacramenta satanas affeetat, provocatio est nostra, imo suffusio, si pigri sumus ad continentiam deo exhibendam, quam diabolo quidam praestant nunc virginitate nunc viduitate perpetua. Novimus virgines Vestae, et Iunonis apud Achaiac oppidum, et Apollinis apud Ephesos, et Minervae quibusdam locis¹⁾). Novimus et continentes viros, et quidem tauri illius Aegyptii antistites; feminas vero Cereris Africane, cui etiam sponte abdicato matrimonio ad senescunt, aversantes exinde contactum masculorum usque ad oscula filiorum. Invenit scilicet diabolus post luxuriam etiam eastatem perditricem, quo magis reus sit Christianus, qui castitatem recusaverit conservatricem. Erunt nobis in testimonium et feminae quaedam seculares ob univiratus obstinationem famam consequatae: ut Dido²⁾ quae profuga in alieno solo, ubi nuptias regis ultro optasse debuerat, ne tamen secundas experiretur, maluit e contrario ura quam nubere; vel illa Lucretia, quae ut³⁾ semel per vim et invita alium virum passa est, sanguine suo maculatam carnem abluit, ne viveret iam non sibi univira. Plura exempla certa de nostris inveniam, et quidem tanto potiora, quanto maius est⁴⁾ vivere in castitate, quam pro ea mori, hoc est animae id bonum misceri, quam non vivendo separari. Quanti igitur et quantae in ecclesiasticis ordinibus de continentia censemur, qui deo nubere maluerunt, qui carnis suae honorem instituerunt, quique se iam illius pudoris filios dieaverunt, occidentes in se concupiscentiam libidinis, et totum illud, quod intra paradisum non potuit admitti. Unde presumendum est hos, qui intra paradisum

1) Cod. Wouweri: Quum autem dei sit simius tantum satanas ad perficiendum provocatio est nostri — quia diabolo — noverimus virgines Vestae apud Roman, et Iunonis apud Achaiam, et Apollinis apud Delphos, et Minervae et Dianaec omnibus locis. Noverimus continentes viros etc. 2) Rig. Aliqua Dido. 3) Rig. etsi. 4) Rig. e cod. Agob. Pl. ex curiosius de n. invenias, — qu. facilius est etc.

rēcipi volunt, tandem debere cessare ab ea re, a qua parādisus intactus est¹).

DE MONOGAMIA.

1. Haeretici nuptias auferunt, psychici ingerunt; illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis, lex creatoris? inter alienos spadones et aurigas²) tuos tantundem queres de domestico obsequio, quantum de fastidio extranco. Proinde et te laedunt, qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur. Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia haeretica est, neque licentia defendenda, quia psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat; illa destruit nuptiarum deum, ista confundit. Penes nos autem, quos spiritales merito dici facit agnitus spirituum charismatum, continentia tam religiosa est, quam licentia verecunda, quandoquidem ambae cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat; illa non cogitur, ista regitur; illa arbitrium habet, haec modum. Unum matrimonium novimus, sicut unum deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet et pudorem. Sed psychicas non recipientibus spiritum ea quae sunt spiritus non placent. Ita, dum quae sunt spiritus non placent, ea quae sunt carnis placebunt, ut contraria spiritus. Caro, inquit, adversus spiritum concupiscit, et spiritus adversus carnem³). Quid autem concupiscit caro, quam quae magis carnis sunt? Propter quod et in primordio extranea spiritus facta est. Non, inquit, permanebit spiritus meus in istis hominibus in aevum, eo quod caro sint⁴).

1) Gelen., ed. Fran. et alii: parad. obstructus est. Gratia ergo cum intelligenti haec. Memento in orationibus tuis Tertulliani ad haec exhortantis. 2) Priorius et Rig. urigas; quod in perorigas mutandum esse censuit Rig. 3) Gal. 5, 17. 4) Genes. 6, 3.

3. Itaque monogamiae disciplinam in haeresim exprobrant, nec ulla magis ex caussa paracletum negare co-guntur, quam dum existimant novae disciplinae institutorem, et quidem durissimae illis, ut iam de hoc primum consistendum sit in generali retractatu, an capiat paracletum aliquid tale docuisse, quod aut novum deputari possit ad-versus catholicam traditionem, aut onerosum aduersus le-vem sarcinam domini. De utroque autem ipse dominus pro-nuntiavit. Dicens enim: adhuc multa habeo quae loquar ad vos, sed nondum potestis portare ea, cum venerit spiri-tus sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem¹⁾: satis utique praetendit ea acturum illum, quae et nova existimari possint ut nunquam retro edita et aliquando onerosa, ut iceirco non edita. Ergo, inquis, hac argumentatione quid-vis novum et onerosum paracleto adscribi poterit, etsi ab aduersario spiritu fuerit. Non utique. Adversarius enim spiritus ex diversitate praedicationis appareat, primo regu-lam adulterans fidei et ita ordinem adulterans disciplinae, quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est fidei, quae prior est disciplina. Ante quis de dico ha-ereticus sit necesse est et tunc de instituto. Paracletus au-tem multa habens edocere, quae in illum distulit dominus secundum praefinitionem. Ipsum primo Christum contesta-bitur, qualcm credimus, cum toto ordine dei creatoris, et ipsum glorificabit et de ipso commemorabit, et sic de prin-cipali regula agnitus, illa multa quae sunt disciplinarum revelabit, fidem dicente pro eis integritate praedicationis, licet novis, quia nunc revealantur, licet oncrosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen Christi, quam qui ha-bere se dixit et alia multa, quae a paracleto edocerentur, non minus istis oncrosa, quam illis, a quibus nondum tunc sustinebantur.

3. Sed an onerosa monogamia, viderit adhuc impu-dens infirmitas carnis, an autem nova, de hoc interim con-stet. Illud enim amplius dicimus, etiamsi totam et solidam virginitatem sive continentiam paracletus hodie determinas-set, ut ne unis quidem nuptiis fervorem carnis despumare permitteret, sie quoque nihil novi inducere videretur, ipso domino²⁾ spadonibus aperiente regna coelorum, ut et ipso

1) Io. 16, 12 sq.

2) Matth. 19, 12.

spadone, ad quem spectans et apostolus, propterea et ipse castratus, continentiam mavult. Sed salvo, inquis, iure nubendi. Plane salvo, et videbimus quoisque; nihilominus iam ex ea parte destructo, qua continentiam praefert. Bonum, inquit, homini mulierem non contingere¹⁾; (ergo malum est contingere, nihil enim bono contrarium nisi malum;) ideoque superesse, ut et qui habeant uxores sic sint, quasi non habeant, quo magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam caussas, cur ita suadeat, quod innupti de deo cogitent, nupti vero, quomodo in matrimonio quis suo placeat²⁾. Et possum contendere, non mere bonum esse, quod permittitur. Quod enim mere bonum est, non permittitur, sed ultro licet. Permissio habet caussam aliquando et necessitatis. Denique in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult. Volo vos, inquit, omnes sic esse quomodo et ego³⁾. Et cum ostendit melius esse, quid utique se velle confirmat, quam quod melius esse praemisit? Et ita, si aliud quam quod voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittens, non mere bonum ostendit, quod invitus indulxit. Denique cum dicit, melius est nubere quam uri³⁾, quale id bonum intelligendum, quod melius est poena? quod non potest videri melius nisi pessimo comparatum? Bonum illud est, quod per se hoc nomen tenet, sine comparatione, non dico mali, sed etiam boni alterius, ut etsi alii bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. Ceterum si per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est, quam genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique conditionem, ut non dicas melius est nubere quam uri, et quaero an dicere audeas melius nubere, non adiiciens, quo melius sit. Fit ergo iam non melius, et dum non melius, nec bonum, sublata conditione, quae dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est unum oculum amittere, quam duos. Si tamen discedas a comparatione⁵⁾, non erit melius unum oculum habere, quia nec bonum. Quid nunc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est,

1) 1 Cor. 7, 1.

2) 1 Cor. 7, 32 sq.

3) 1 Cor. 7, 7.

4) 1 Cor. 7, 9.

5) Rig. et ed. Fran. a comp. mali utriusque; sed Latin. et Fr. Iunius recte utrumque voc. delendum esse censent.

de humano sensu accommodat? ex necessitate, qua diximus, quia melius sit nubere quam uri. Denique conversus ad alteram speciem dicendo: nuptis autem denuntio, non ego, sed dominus¹⁾, ostendit illa, quae supra dixerat non dominicae auctoritatis fuisse, sed humanae aestimationis. At ubi ad continentiam reflectit animos: Volo autem vos sic esse omnes. Puto autem, inquit, et ego spiritum dei habeo, ut si quid indulserat ex necessitate, id spiritus sancti auctoritate revocaret. Sed et Ioannes monens sic nos incedere debere, quemadmodum et dominus, utique etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere, adeo manifeste, et omnis, inquit, qui spem istam in illo habet, castificat se, sicut et ipse castus est²⁾). Nam et alibi: Estote sancti, sicut et ille sanctus fuit³⁾, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia spiritus ultiro sanctus agnoscitur, nec exspectat sanctitatis admonitionem, quae propria natura est eius. Caro autem docetur sanctitatem, quae et in Christo fuit sancta. Igitur si qmnia ista oblitterant licentiam nubendi, et conditione licentiae inspecta et praelatione continentiae imposita, cur non potuerit post apostolos idem spiritus, superveniens ad deducendam disciplinam in omnem veritatem⁴⁾, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes⁵⁾): tempus omni rei, inquit,) supremam iam carni fibulam imponere, iam non oblique a nuptiis avocans, sed exserte, cum magis, nunc tempus in collecto⁶⁾ factum sit, annis circiter CLX exinde productis? Nonne ipse apud te retractares: vetus haec disciplina est, prae-monstrata iam tunc in carne domini et in voluntate, dehinc in apostolorum eius tam consiliis quam exemplis. Olim sanctitati huic destinabamur. Nihil novi paracletus inducit; quod praemonuit, definit; quod sustinuit, exposcit. Et nunc recogitans ista, facile tibi persuadebis, multo magis unicas nuptias competisse paracletu praedicare, qui potuit et nullas, magisque credendum temperasse illum, quod et abstulisse decuisset, si quae velit Christus intelligas. In hoc quoque paracletum agnoscerre debes advacatum, quod a tota continentia infirmitatem tuam excusat.

1) 1 Cor. 7, 10. 2) 1 Io. 3, 3. 3) 1 Io. 2, 3. 4) Io. 16, 13.

5) Eccl. 3, 17. 6) 1 Cor. 7, 29.

4. Secedat nunc mentio paracleti, ut nostri alicuius auctoris. Evolvamus communia instrumenta scripturarum pristinarum. Hoc ipsum demonstratur a nobis, neque novam, neque extraneam esse monogamiae disciplinam, imo et antiquam et propriam Christianorum, ut paracletum restitutorem potius sentias eius, quam institutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quae potest antiquior forma proferri, quam ipse census generis humani? Unam feminam masculo deus fixit, una costa eius decerpta et utique ex pluribus: Sed et in praefatione ipsius operis, non est, inquit, bonum homini solum eum esse, faciamus adiutorium illi. Adiutores enim dixisset, si pluribus eum uxoribus destinasset. Adiecit et legem de futuro. Siquidem propheticē dictum est: ct erunt duo in unam carnem¹⁾, non tres, neque plures. Ceterum iam non dno, si plures. Stetit lex. Denique perseveravit unio coniugii in auctoribus generis ad finem usque, non quia non erant feminae aliae, sed quia ideo non erant, ne primitiae generis duplice matrimonio contaminarentur. Alioquin si deus voluisse, esse potuisserent; certe de filiarum suarum numerositate sumpsisset, non minus ex ossibus et ex carne sua habens Eam, si hoc pie fieret. At ubi primum scelus, homicidium, in fratricidio dedicatum, tam dignum secundo loco scelus non fuit, quam duae nuptiae. Neque enim refert, duas quis uxores singulas habuerit, an pariter singulae duas fecerint. Idem numerus coniunctorum et separatorum. Semel tamen vim passa institutio dei per Lamech, constitit postea in finem usque gentis illius. Secundus Lamech nullus exstitit, quomodo duabus maritatus. Negat scriptura, quod non notat. Aliae diluvium iniquitates provocaverunt, semel defensac, qualescunque fuerunt, non tamen septuagies septies, quod duo matrimonia mernerunt. Sed et reformatio secundi generis humani monogamia matre censemur. Iterum duo [in unam carnem crescere et redundare suscipiunt, Noë et uxor, filiique eorum²⁾] in unicis nuptiis. Etiam in ipsis animalibus monogamia recognoscitur, ne vel bestiac de mocchia nascerentur, ex omnibus, inquit, bestiis ex omni carne duo induces in arcam, ut vivant tecum masculus et

1) Genes. 2, 18, 24.
Rigaltii.

2) Voc. uncis inclusa desunt in ed.

femina; erunt de animalibus volatilibus secundum genus, et de omnibus serpentibus terrae secundum genus ipsorum; duo ex omnibus introibunt ad te; masculus et femina¹⁾. Eadem forma et septena ex binis allegi mandat ex masculo et femina, uno et una. Quid amplius dicam? immundis quoque alitibus cum binis feminis introire non licuit.

5. Haec quantum ad primordiorum testimonium et originis nostrae patrocinium et divinae institutionis praeiudicium, quae utique lex est, non monimentum; quoniam si ita factum est a primordio, invenimus nos ad initium dirigi a Christo, sicut in quaestione repudii, dicens, illud propter duritiam ipsorum a Moyse esse permisum, ab initio autem non ita fuisse, sine dubio ad initium revocat matrimonii individuitatem. Ideoque quos deus ab initio coniunxit in unam carnem duos, hodie homo non separabit²⁾. Dicit et apostolus scribens ad Ephesios³⁾, deum proposuisse in semetipso ad dispensationem adimplectionis temporum, ad caput, id est ad initium reciprocare universa in Christo, quae sunt super eoeulos et super terras in ipso.. Sic et duas Graeciae literas, summam et ultimam, sibi induit dominus, initii et finis concurrentium in se figuras, uti, quemadmodum α ad ω usque volvit et rursus ω ad α replicatur⁴⁾, ita ostenderet in se esse et initii decursum ad finem, et finis reeurusum ad initium; ut omnis dispositio in eum desinens, per quem copta est, per sermonem scilicet dei, qui caro factus est, proinde desinat, quemadmodum et coepit. Et adeo in Christo omnia revocantur ad initium, ut et fides reversa sit a circumcisione ad integratatem carnis illius, sicut ab initio fuit, et libertas ciborum et sanguinis solius abstinentia, sicut ab initio fuit, et matrimonii individuitas, sicut ab initio fuit, et repudii cohibitio, quod ab initio non fuit, et postremo totus homo in paradisum revocatur, ubi ab initio fuit. Cur ergo vel monogamum illo non debeat Adam referre, qui non potest tam integrum praestare, quam inde missus est? Quantum pertinet itaque ad initii restitucionem, id a te exigit et dispositionis et spei tuae ratio, quod ab initio fuit secundum initium, quod tibi et in Adam censetur et in Noë recensetur. Elige, in quo eorum initium tuum députes; in ambobus te sibi monogamiae censura defendit. Sed et si

1) Gen. 6, 19 sqq.

2) Matth. 19, 6 sqq.

3) Eph. 1, 9.

4) Apocal. 1, 8, 22, 13.

initium transmittit ad finem, ut α ad ω , quomodo finis remittit ad initium, ut ω ad α , atque ita census noster transfertur in Christum, animalis in spiritalem, quia non primo quod spiritale est, sed quod animale; dehinc quod spiritale, proinde videamus, an id ipsum debeas huic quoque censui secundo, an in eadem te forma esse conveniat, in qua novissimus quoque Adam, in qua et primus; quando novissimus Adam, id est, Christus innuptus in totum, quod etiam primus Adam ante exsilium. Sed donato infirmitati tuae carnis suae exemplo perfectior Adam, id est Christus, eo quoque nomine perfectior, qua integrior, volenti quidem tibi spado occurrit in carne; si vero non sufficis, monogamus accurrit in spiritu, unam habens ecclesiam sponsam, secundum Adam et Evaē figuram; quam Apostolus in illud magnum sacramentum interpretatur, in Christum et ecclesiam competitisse carnali monogamiae per spiritalem. Vides igitur, quemadmodum etiam in Christo novans censem, non possis eum sine monogamiae professione deferre, nisi carnis, quod spiritu ille est, licet et quod fuit in carne, aequo esse debueris.

6. Sed adhuc nobis quaeramus aliquos originis principes. Non placent enim quibusdam monogami parentes Adam et Noë, fortasse nec Christus. Ad Abraham denique provocant, prohibiti patrem alium praeter deum agnoscere. Sit nunc pater noster Abraham, sit et Paulus. In evangelio, inquit, ego vos generavi¹⁾. Etiam Abrahae te filium exhibe. Non enim passivus tibi census est in illo. Certum tempus est, quo tuus pater est. Si enim ex fide filii deputamur Abrahae, ut apostolus docet, dicens ad Galatas: Cognoscitis nempe, quia qui ex fide, isti sunt filii Abrahae²⁾. Quando credidit Abraham deo, et deputatum est ei in iustitiam? Opinor, adhuc in monogamia, quia in circumcisione nondum. Quodsi postea in utrumque mutatus est, et in digamiam, per ancillae concubinatum, et in circumcisio-
nenm per testamenti signaculum: non potes illum patrem agnoscere, nisi tunc, cum deo credidit, siquidem secundum fidem filius eius es, non secundum carnem. Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est, digamum, recipe et circumcisum. Si reiicis circumcisum, ergo recusabis et

1) 1 Cor. 4, 15. 2) Gal. 3, 7.

digamū. Duas dispositiones eius binis inter se modis diversas miscere non poteris. Digamus cum circumcione esse orsus est, monogamus cum p̄aeputiatione. Recipis digamiam, admitte et circumcisionem. Tueris p̄aeputiationem, teneris et monogamiae. Adeo autem monogami Abrahæ filius es, sicut et p̄aeputati, ut si circumcidaris, iam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in p̄aeputiationē iustifieatae. Habes apostolum, disce cum Galatis. Proinde, etsi digamiam tibi intuleris, non es illius Abrahæ filius, cuius fides in monogamia praecessit. Nam etsi postea pater multarum nationum nuncupatur, sed eārum, quae ex fide digamiam p̄aecedente filii habebant deputari Abrahæ. Exinde res viderint. Alīnd sunt figurae, aliud formae; aliud imagines; aliud definitiones; imagines transeunt adimplctae, definitiones permanent adimplendae; imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid digamia illa Abrahæ portendat, idem apostolus edocet interpretator utriusque testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat. Si ex libera es, ad Isaac pertines; hic certe unum matrimonium pertulit. Isti itaque sunt, ut opinor, in quibus censeor; ceteros nescio. Quorum si exempla circumspicio, alieuius David etiam per sanguinem nuptias sibi ingerentis, alieuius Salomonis etiam uxoris divitis, meliora sectari iussus, habes et Ioseph uniuagum, et hoc nomine audeo dicere patre meliorem; habes Moysen dei de proximo arbitrum; habes Aarōnem principalem sacerdotem. Secundus quoque Moyses populi secundi, qui imaginem nostram in p̄missionem dei induxit, in quo primo nomen domini dedicatum est, non fuit digamus.

7. Post veterā exempla originalium personarum aequē ad veterā transeamus instrumenta legalium scripturarum, ut per ordinem de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam Christus non dissolvit, sed adimplevit¹⁾, interdum quae volunt legis arripiunt; plane et nos sie dicimus decessisse legem, ut onera quidem eius, quae secundum sententiam apostolorum nec patres sustinere valuerunt²⁾, concesserint³⁾, quae vero ad iustitiam spectant, non tantum reser-

1) Matth. 5, 17. 2) Act. 15, 10. 3) Rig. concesserint;
al. concessarint.

vata permaneant, verum et ampliata, ut scilicet redundare possit iustitia nostra super scribarum et pharisaeorum iustitiam. Si iustitia, utique et pudicitia. Si ergo, quoniam in lege¹⁾ praecipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat ad suscitandum fratri suo semen, idque saepius evenire in unam personam potest secundum eallidam illam quaestionem Sadduceorum, ideo et alias putant permissam frequentiam nuptiarum: intelligere dcbebunt primo rationem ipsius paecepti, et ita scient illam rationem iam cessantem ex eis esse, quae evacuata sint [legis]. Necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primum quia adhuc vetus illa benedictio decurcre habebat: crescere et redundant²⁾, dehinc quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur³⁾, tertio quoniam spadones et stciles ignominiosi habebantur⁴⁾. Itaque ne proinde maledicti iudicarentur, qui non naturae reatu, at mortis paeventu orbi decessissent, ideo illis ex suo genere vicaria et quasi postuma soboles supparabatur. At ubi et crescere et redundant evacuavit extremitas temporum, inducente apostolo: superest, ut et qui habent uxores, sic sint, ac sic non habeant, quia tempus in collecto est⁵⁾, et desierunt uvae acerbae a patribus manducatae filiorum dentes obstupefacere, unusquisque enim in suo delicto morietur⁶⁾: et spadones non tantum ignominia caruerunt, verum et gratiam meruerunt invitati in regna coelorum; sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium eius obtinuit, non succedendi in matrimonium fratris. Et ita, ut praediximus, quod cessavit valere, cessante ratione, non potest alii argumentationem accommodare. Ergo non nubet defuncto viro uxor, fratri utique nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus, et illa nuptura, in domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri, quia et vetus lex adimit coniugium allophylorum. Cum autem et in Levitico⁷⁾ cautum sit: quicunque sumpserit fratris uxorem, immunditia est, turpitudo, sine liberis morietur; sine dubio, dum ille prohibetur denuo nubere, et illa

1) Deut. 25, 5. 2) Gen. 1, 28. 3) Exod. 20, 5. 4) Gen. 30, 1 sqq. Deut. 23, 1. 5) 1 Cor. 7, 29. 6) Ier. 31, 29 sq.
7) Lev. 20, 11.

prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomodo ergo apostolo conveniet et legi, quam non in totum impugnat? Cum ad epistolam ipsius venerimus, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competit argumentationes eius. Denique prohibet eadem sacerdotes denuo nubere¹⁾. Filiam quoque sacerdotis iubet viduam vel eius etam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi et de pane eius ali²⁾). Ideo si semen non fuerit illi, non ut si fuerit, denuo nubat; (quanto magis enim non nubet, si filios habeat?) sed ut si habuerit, a filio potius alatur, quam a patre, quo et filius praeceptum dei exsequatur: honora patrem et matrem. Nos autem Iesus summus sacerdos et magnus patris de suo vestiens, quia qui in Christo tinguuntur, Christum induerunt³⁾), sacerdotes deo patri suo fecit, secundum Ioannem⁴⁾). Nam et illum adolescentem festinantem ad exequias patris ideo revocat, ut ostendat sacerdotes nos vocari ab eo, quos lex vetabat parentum sepulturae adesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introbit et super patrem suum et super matrem suam non contaminabitur⁵⁾). Ergo et nos hoc interdictum observare debemus? non utique. Vivit enim unicus pater noster deus et mater ecclesia, et neque ipsi mortui sumus, qui deo vivimus, neque mortuos sepelimus, quia et illi vivunt in Christo. Certe sacerdotes sumus a Christo vocati, monogamiae debitores, ex pristina dei lege, quae nos tunc in suis sacerdotibus prophetavit.

8. Nunc ad legem proprie nostram, id est, ad evangelium conversi, qualibus excipimur exemplis, dum ad sententias pervenimus? Ecce statim quasi in limine duae nobis antistites Christianae sanctitatis occurront, monogamia et continentia: alia pudica in Zacharia sacerdote, alia integra in Ioanne antecursore; alia placans deum, alia praedicans Christum; alia totum praedicans sacerdotem, alia plus praferens, quam propheten, scilicet eum, qui non tantum praedicaverit aut demonstraverit coram, verum etiam baptizaverit Christum. Quis enim corpus domini dignius initiarit⁶⁾), quam eiusmodi caro, qualis et concepit illud et peperit? Et Christum quidem virgo enixa est, semel nu-

1) Levit. 21, 14. 2) Levit. 22, 13. 3) Gal. 3, 27. 4) Apocal. 1, 6.
5) Levit. 21, 1, 11. 6) Editt. omnes: initiaret.

ptura ob partum¹⁾, ut uterque titulus sanetitatis in Christi eenu dispungeretur, per matrem et virginem et univiram. At ubi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? vir iustus et eastus et utique non digamus, vel ne dignius²⁾ mox Christus a femina praedicaretur vetere vidua et univira, quae et templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spirituali templo, id est, ecclesiae debeant adhaerere. Tales arbitros infans dominus expertus, non alios habuit et adultus. Petrum solum invenio maritum per soerum, monogamum pracsumo per ecclesiam, quae super illum aedificata omnem gradum ordinis sui de monogamis erat collocaetna. Ceteros eum maritos non invenio, aut spadones intelligam necesse est aut continentes. Nec enim, si penes Graecos communi vocabulo censentur mulieres et uxores pro consuetudinis facilitate, (eeterum est proprium vocabulum uxorum,) ideo Paulum sic interpretabimur, quasi demonstret uxores apostolos habuisse. Si enim de matrimoniiis dispu-tasset, quod in sequentibus facit, ubi magis apostolus ali-quot exemplum nominare potuisse, recte videretur dicere: Non enim habemus potestatem uxores circumdueendi, sicut eeteri apostoli et Cephas? At ubi ea subiungit, quae de victuaria exhibitione abstinentiam eius ostendunt, dicentis: Non enim potestatem habemus manducandi et bibendi³⁾? non uxores demonstrat ab apostolis circumductas, quas et qui non habent, potestatem tamen manducandi et bibendi habent; sed simpliciter mulieres, quae illis codem instituto, quo et dominuni comitantes, ministrabant. Iam vero si Christus reprobat scribas et pharisaeos, sedentes in eathedra Moysi nec facientes quae docerent, quale est, ut et ipse super cathedram suam collocaret, qui sanctitatem car-nis praecipere magis, non etiam obire meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat et docendam et agendum? in primis de suo exemplo, tum de ceteris argumentis, cum puerorum dieit esse regnum coelorum⁴⁾, cum consortes illis facit alios post nuptias pueros, eum ad simplicitatem columbae provocat⁵⁾, avis non tantum innocuae, verum et pudieae, quam unam unus maseulus novit, eum Samaritanac

1) Ed. Fran. et Rig. post partum.

2) Ed. Fran. indignius.

3) 1 Cor. 9, 4 sqq. 4) Matth. 18, 3. 19, 14. 5) Matth. 10, 16.

maritum negat, ut adulterum ostendat numerosum maritum¹⁾, cum in revelatione gloriae suae de tot sanctis et propheticis Moysèn et Heliam secum mavult²⁾, alterum monogamum, alterum spadonem. Non enim aliud fuit Helias, quam Ioannes, qui in virtute et spiritu venit Heliae, cum ille vorator et potator homo, prandiorum et coenarum cum publicanis et peccatoribus frequentator³⁾, semel apud unas nuptias coenat, multis utique nubentibus⁴⁾. Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens et esse.

9. Sed hae argumentationes potius existimentur de coniecturis coactae, si non et sententiae adstiterint, quas dominus emisit in repudii retractatu, quod permissum aliquando iam prohibet, in primis quia ab initio non fuit sic, sicut matrimonii numerus, tum quia quos deus coniunxit, homo non separabit⁵⁾, scilicet ne contra dominum faciat. Solus enim ille separabit, qui et coniunxit; separabit autem non per duritiam repudii, quam exprobrat et compescit, sed per debitum mortis. Siquidem unus ex passeribus duobus non cadit in terram sine patris voluntate⁶⁾, igitur si quos deus coniunxit, homo non separabit repudio, aequementem est, ut quos deus separavit morte, homo non coniungat matrimonio; proinde contra dei voluntatem iuncturus separationem, atque si separasset coniunctionem. Hoc quantum ad dei voluntatem non destruendam et initii formani restruendam. Ceterum et alia ratio conspirat, immo non alia, sed quae initii formam imposuit et voluntatem dei movit ad prohibitionem repudii, quoniam qui dimiserit uxorem suam, praeterquam ex causa adulterii, facit eam adulterari, et qui dimissam a viro duxerit, adulteratur utique⁷⁾. Nam et nubere legitime non potest repudiata, et si quid tale comiserit sine matrimonii nomine, non capit elogium adulterii, qua adulterium in matrimonio crimen est? Deus aliter censuit, citra quam homines, ut in totum, sive per nuptias sive vulgo, alterius viri admissio adulterium pronuntietur [a deo]. Videamus enim, quid sit matrimonium apud deum, et ita cognoscemus, quid sit aequum adulterium. Matrimonium est, cum deus iungit duos in unam carnem, aut

1) Io. 4, 17 sq. 2) Matth. 17, 3 sqq. 3) Matth. 11, 13, 19.
 Luc. 15, 2. 4) Io. 2, 2 sqq. 5) Matth. 19, 6.8. 6) Matth. 10, 29.
 7) Matth. 5, 32.

iunetos deprehendens in eadem carne coniunctionem signavit. Adulterium est, cum quoquo modo disiunctis duobus alia caro, imo aliena miseetur, de qua dici non possit: haec est caro ex carne mea, et hoc os ex ossibus meis¹⁾. Semel enim hoc factum et pronuntiatum sicut ab initio, ita et nunc in aliam carnem non potest convenire. Itaque sine eaussa diees, deum vivo marito nolle repudiatam alii viro iungi, quasi mortuo velit, quando si mortuo non tenetur, proinde nee vivo, tam repudio matrimonium dirimente, quam morte non tenebitur ei, cui quod tenebatur abruptum est. Cui ergo tenebitur? Nihil adeo interest²⁾; vivo an mortuo viro nubat. Neque enim in illum delinquit, sed in semetipsam. Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est; qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit³⁾. Adulteratur autem, sicut supra praestruximus, qui aliam carnem sibi immiscet super illam pristinam, quam deus aut coniunxit in duos aut coniunctam deprehendit. Ideoque abstulit repudium, quod ab initio non fuit, ut, quod ab initio fuit, muniat duorum in unam carnem perseverantiam, ne necessitas vel occasio tertiae concarnationis irrumpat, soli eaussae permittens repudium, si forte praevererit, cui praeceavet. Adeo autem repudium a primordio non fuit, ut apud Romanos post annum sexcentesimum urbis conditae id genus duritiae commissum denotetur⁴⁾. Sed illi etiam non repudiantes adulteria commiseent; nobis, etsi repudiemus, ne nubere quidem licebit.

10. Video iam hinc ad apostolum nos provocari. Ad cuius sensum facilius perspiciendum tanto instantius praeculeandum est, mulierem magis defuneto marito teneri, quo minus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium aut discordia fieri aut discordiam facere, mortem vero ex lege dei non ex hominis offensa evenire, idque omnium esse debitum, etiam non maritorum. Igitur si repudiata quae per discordiam et iram et odium, et eaussas eorum, inimiciam vel contumeliam vel quamlibet querelam, et anima et corpore separata est, tenetur inimico, ne dieam marito; quanto magis illa, quae neque suo neque mariti vitio, sed dominieae legis eventu, a matrimonio non separata, sed

1) Genes. 2, 23. 2) Gelen. et Rig. abruptum est, adeo non interest etc. 3) 1 Cor. 6, 18. 4) Cf. Apolog. c. 6.

relictæ, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? A quo repudium non audiit, non divertit; cui repudium non scripsit, cum ipso est; quem amisisse noluit, retinet; habet secum animi licentiam, qui omnia hominī, quae non habet, imaginario fructu repreäsentat. Ipsam denique interrogo feminam: Dic mihi, soror, in pace praemisisti virum tuum? Quid respondebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei iuncta est, cum quo habet apud deum caussam. Non discessit, quae tenetur. Sed in pace? Ergo perseveret in ea, cum illo necesse est, quem iam repudiare non poterit, ne sic quidem nuptura, si repudiare potuisse. *Enimvero et pro anima eius orat, et refrigerium interim adpostulat ei et in prima resurrectione consortium, et offert annuis diebus dormitionis eius.* Nam haec nisi fccerit, vere repudiavit, quantum in ipsa cst, et quidem hoc iniquius, quanto quomodo potuit, quia non potuit, et hoc indignius, quanto iam indignius, si quia non meruit¹). Aut numquid nihil erimus post mortem, secundum aliquem Epicurum, et non secundum Christum? Quod si credimus mortuorum resurrectionem, utique tenebimur, cum quibus resurrecti sumus rationem de alterutro reddituri. Si autem in illo aevo neque nubent neque nubentur, sed erunt aequales angelis²); non idco non tenebimur coniugibus defunctis, quia non erit restitutio coniugii? Atquin eo magis tenebimur, quia in meliorē statum destinamur, resurrecti in spiritale consortium, agniti tam nosmetipsos quam et nostros. Ceterum quomodo gratias deo in aeternum canemus, si non manebit in nobis sensus et memoria debiti huius, si substantia, non conscientia reformabimur? Ergo qui cum deo erimus, simul erimus, dum omnes apud deum unum; licet merces varia, licet multæ mansiones³) penes patrem eundem, uno denario eiusdem mereidis operati, id est, vitae aeternæ, in qua magis non separabit, quos coniunxit deus, quam in ista minore vita separari vetat. Cum haec ita sint, quomodo alii viro vacabit, quae suo etiam in futurum occupata est? Utrique autem sexui loquimur, etsi ad alterum sermo est, quia una disciplina praeest. Alium habebit in

1) Fr. Iunius locum hunc corruptum sic emend.: quanto iam iniquius, quia non potuit; et hoc indignius, quanto iam indignius, quia non meruit. 2) Matth. 22, 30.

3) Matth. 20, 10.

spiritu, alium in carne. Hoc erit adulterium, unius feminæ in duos viros conscientia. Si alter a carne disiunctus est, sed in corde remanet; illuc, ubi etiam cogitatus sine carnis congressu et adulterium ante perficit ex concupiscentia et matrimonium ex voluntate, usque adhuc maritus est; ipsum illud possidens, per quod et factus est, id est, animum, in quo si et alias habitabit, hoc erit crimen. Ceterum non est exclusus, si a viliore commercio carnis discessit. Honoratior maritus est, quanto mundior factus est.

11. Ut igitur in deo nubas secundum legem et apostolum, (si tamen vel hoc curas,) qualis es, id matrimonium postulans, quod eis, a quibus postulas, non licet habere, ab episcopo monogamo, a presbyteris et diaconis eiusdem sacramenti, a viduis, quarum sectam in te recusasti? Et illi plane sic dabunt viros et uxores, quomodo bucellas. Hoc enim est apud illos: omni petenti te dabis. Et coniungent vos in ecclesia virgine, unius Christi unica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, novo et vetere. Elige, cui te adulteram praestes; puto, ambobus. Quodsi sapias, taceas defuncto; repudium sit illi silentium tuum, alienis iam dotalibus scriptum; hoc modo novum promereberis maritum, si veteris obliviscaris; debes magis illi placere, propter quem deo placere non maluisti. Haec psychici volunt apostolum probasse aut in totum non recognoscere, cum scriberet: mulier vincita est, in quantum temporis vivit vir eius; si autem mortuus fuerit, libera est; cui vult, nubat, tantum in domino¹⁾). Ex hoc enim capitulo defendant licentiam secundi matrimonii, imo et plurimi, si secundi; quod enim semel esse desiit, omni obnoxium est numero. Quo autem sensu apostolus scripsisset, ita relucebit, si prius constet, non hoc illum sensu scripsisse, quo psychici utuntur. Constatit autem, si quis ea recordetur, quae huic capitulo diversa sunt et apud doctrinam et apud voluntatem et apud propriam ipsius Pauli disciplinam. Si enim secundas nuptias permittit, quae ab initio non fuerunt, quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in Christo? Si vult nos iterare coniugia, quomodo semen nostrum in Isaac semel marito auctore defendit? quomodo totum ordinem ecclesiae de monogamis disponit? Si non haec disciplina praecedit

1) 1 Cor. 7, 39.

in laieis, ex quibus ecclesiae ordo profieit, quomodo in matrimonio adhuc positos a fruetu matrimonii avoeat, dicens in colleeto esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos iterum in matrimonium revoeat? Haec si diversa sunt ei capitulo, de quo agitur, constabit, ut diximus, non hoc illum sensu seripsisse, quo physici utuntur; quia faelius est, ut aliquam rationem habeat unum illud capitulum, quae cum eeteris sapiat, quam ut apostolus diversa inter se docuisse videatur. Eam rationem in ipsa materia poterimus reeognoscere. Quae ista materia apostolo fuit scribendi talia? Tiroeinum novae et cum maxime orientis ecclesiae, quam lacte scilicet educabat, nondum solido cibo validioris doctrinae¹⁾, adeo ut p[ro]ae illa infantia fidei ignorarent adhuc, quid sibi agendum esset eirea earnis et sexus necessitatem; eius etiam ipsas species ex rescriptis intelligimus, eum dicit: De his autem quae seribitis: bonum est homini mulierem non attingere; propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat²⁾. Ostendit fuisse, qui in matrimonio a fide deprehensi verebantur, ne non lieeret eis matrimonio suo exinde uti, quia in earnem sanetam Christi ereditissent. Et tamen secundum veniam coneedit, non secundum imperium, id est, indulgens, non praecipiens ita fieri. Ceterum malebat omnes id esse, quod et ipse³⁾. Proinde et de repudio reseribens, demonstrat quosdam de isto quoque cogitasse, vel maxime quia et in ethnies matrimonii non putabant post fidem sibi perseverandum. Quaerebant et de virginibus eonsilium. Praeceptum enim domini non erat, bonum esse homini, si sic permaneat, utique quomodo a fide fuerit inventus. Vinetus es enim uxori, ne quaesieris solutionem. Solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem. Si autem acceperis uxorem, non deliquisti, quia ante fidem soluto ab uxore non numerabitur post fidem secunda uxor, quae post fidem prima est; a fide enim etiam ipsa vita nostra censetur. Sed hic parcere se dicit illis; alioquin pressuram carnis subsequuturam p[re]ae angustiis temporum impedimenta matrimonii recusantibus, quin potius de domino sollicitudinem habendam promerendo, quam de marito. Et ita revocat, quod permisit. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit unumquemque, in qua vocatione vocabitur,

1) 1 Cor. 3, 2.

2) 1 Cor. 7, 1 sq.

3) 1 Cor. 7, 7.

in ea permanere debere, adiiciens: mulier vincita est, quamdiu vivit vir eius, si autem dormierit, libera est, cui volet nubat, tantum in domino, hinc quoque eam demonstrat intelligendam, quae et ipsa sie fuerit inventa, soluta a viro, quomodo et vir solutus ab uxore, per mortem utique non per repudium facta solutione, quia repudiatis non permitteret nubere adversus pristinum praeeceptum. Itaque mulier si nupserit, non delinquet: quia nee hie secundus maritus deputabitur, qui est a fide primus, et adeo sie est, ut propter ea adiecerit: tantum in domino; quia de ea agebatur, quae ethnicum habuerat et amissio eo crediderat, ne scilicet etiam post fidem ethnico se nubere posse praesumeret; lieet nee hoc psychici eurent. Sciamus plane, non sie esse in graeco authentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem eversionem: si autem dormierit vir eius¹⁾, quasi de futuro sonet ac per hoc videatur ad eam pertinere, quae iam in fide virum amiserit. Hoe quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia totiens virum dedisset, quotiens amissus esset, sine ullo pudore nubendi etiam ethnicis congruente. Sed etsi ita esset, quasi de futuro: si eius maritus mortuus fuerit, tantudem et futurum ad eam pertineret, eius ante fidem morietur maritus. Quae vis, accipe, dum cetera non evertas. Nam cum et illa sententiae eedant: Servus vocatus es, ne curaveris; impreputiatus es, ne circumcidaris; circumcisus vocatus es, ne adduxeris; quibus concurrit: Vinctus es uxori, ne quaeasieris solutionem; solutus es ab uxore, ne quaeasieris uxorem: satis manifestum est, ad eos haec pertinere, qui in nova et recenti vocatione constituti de his consulebant, in quibus a fide fuerant deprehensi. Haec erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, an et temporis et caussae, et tam exemplis et argumentis praecedentibus, quam et sententiis et sensibus subsequentibus, et in primis an ipsius apostoli et consilio proprio congruat et constituto; nihil enim custodiendum est, qua diversus sibi deprehendatur²⁾.

1) Ed. Fran. et Rig. si dormierit vir eius. — 1 Cor. 7, 39. — Semlerus in append. ad Wetstenii prolegg. in N. T. p. 587. v. graeco delendum et pro evers. scribendum esse putat emersionem, quum Tertullianus non dormierit, sed dormit in latino suo libro scriptum invenitur. 2) Ita Rhen. in ed. pr.; Gelen., Rig. aliisque: quam ne diversus sibi quis deprehendatur.

12. Audi et subtilissimam e contrario argumentationem. Adeo, inquiunt, permisit apostolus iterare connubium, ut solos, qui sunt in clero, monogamiae iugo astrinxerit. Quod enim quibusdam praescribit, id non omnibus praescribit. Numquid ergo et quod omnibus praecipit, solis episcopis non praescribit, si quod episcopis praescribit, non et omnibus praecipit? an ideo omnibus, quia et episcopis? et ideo episcopis, quia et omnibus? Unde enim episcopi et clerici? nonne de omnibus? si non omnes monogamiae tenentur, unde monogami in clericorum? an ordo aliquis seorsum debet institui monogamorum, de quo allectio fiat in clericorum? Sed cum extollimus et inflamur adversus clericorum, tunc unum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos deo et patri fecit¹⁾. Cum ad peraequationem disciplinae sacerdotalis provocamur, deponimus infulas et impares²⁾ sumus. De ecclesiasticis ordinibus³⁾ agebatur, quales ordinari oportet. Oportebat igitur omnem communis disciplinae formam sua fronte proponi, edictum quodammodo futurum universis impressione⁴⁾, quo magis sciret plebs, eum ordinem sibi observandum, qui faceret praepositos, et ne vel ipse honor aliquid sibi ad licentiam quasi de privilegio loci blandiretur. Prospiciebat spiritus sanctus dicturos quosdam: omnia licent episcopis, sicut ille vester Uthicensis nec Scantiniam timuit. Quot enim et digami praesident apud vos, insultantes utique apostolo, certe non erubescentes, cum haec sub illis leguntur? Age iam, qui putas exceptionem monogamiae de episcopis factam, recede et a reliquis tuis titulis disciplinae, qui cum monogamia episcopis ascribuntur. Noli esse irreprehensibilis, sobrius, bene moratus, ornatus, hospitialis, docibilis; quin vero et vino deditus, et manu promptus ad caedendum et pugnax, et pecuniac amans, et domum non regens, nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonam famam sectans⁵⁾. Si enim suam habent episcopi legem circa monogamiam; etiam cetera, quae monogamiae accedere oportebit, episcopis erunt scripta. Laicis vero, queis

1) Apoc. 1, 6. 5, 10. 2) Sie Rig. e cod. Ursini. Rhen. pares, Gelen. partes, cod. Wouweri: impares. 3) Voc. ordinibus deest in cod. Divionensi. 4) Cod. Divion. in praeceptione, Rig. in praesessione. 5) 1 Tim. 3, 2 sqq.

monogamia non convenit, cetera quoque aliena sunt. Evassisisti, psychice, si velis, vincula disciplinae totius. Praescribe constanter, non omnibus praecipi, quae quibusdam sint pracepta; aut si cetera quidem communia sunt, monogamia vero solis episcopis imposita est, numquid illi soli Christiani pronuntiandi, in quos tota disciplina collata est?

13. Sed et Timotheo¹⁾ scribens, vult iuvenculas nubere, filios suscipere, matres familiae agere. Ad eas dirigit, quales supra denotat, iuvenculas viduas, quae in viduitate deprehensae et aliquamdiu assectatae, postquam in delitiis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes iudicium, quod primam fidem resciderunt, illam videlicet, a qua in viduitate inventae et professae eam, non perseverant. Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem susceptae viduitatis postea rescindant: non ut totiens nubant, quotiens in viduitate tentata, immo et in deliciis habita noluerint perseverare. Legimus eum et ad Romanos scribentem: Quae autem sub viro est mulier, viventi viro vincita est; si autem obierit, evacuata est a lege viri; nempe ergo vivente viro adulterare putabitur, si iuncta fuerit alteri viro; si vero obierit vir, liberata est a lege, quod non sit adultera, facta alii viro. Sed et sequentia recognoscet, quo sensus iste, qui tibi blanditur, evadat. Itaque, inquit, fratres mei mortificani et vos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri ei, scilicet qui a mortuis resurrexit, uti fructum feramus deo. Cum enim eramus in carne, passiones delictorum, quae per legem, efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti; nunc autem evacuati sumus a lege, mortui in quo teuebamur ad serviendum deo in novitate spiritus, et non in vetustate literae²⁾. Igitur si mortificari nos iubet legi per corpus Christi, quod est ecclesia, quae spiritu novitatis constat, non per literam vetustatis, id est, legis; auferens te a lege, quae non tenet uxorem marito defuneto, quominus alii viro fiat, ad contrariam te redigit conditionem, ne amitto viro nubas; quantumque non depatareris adultera, facta alteri viro, post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex diversitate conditionis adulterii te praejudicat post mortem mariti alii nubent.

1) T. Tim. 5, 14.

2) Rom. 7, 2—6.

tem; quia iam mortificata es legi, non potest tibi licere, cum recessisti ab ea, apud quam tibi licebat.

14. Nunc si et absolute apostolus permisisset in fide amissio matrimonio nubere, proinde fecisset quemadmodum et cetera, quae adversus formam regulae suae pro conditione temporum gessit, circumcidens Timotheum propter superinductios¹⁾ falsos fratres, et rasos quosdam inducens in templum propter observationem Iudeorum²⁾, ille qui Galatas in lege volentes agere castigat. Sed ita res exigebant, ut omnibus omnia fieret, quo omnes lucifaceret, parturiens illos, donec formaretur Christus in ipsis, et calefaciens tanquam nutrix parvulos fidei³⁾, docendo quaedam per veniam, non per imperium, (aliud est enim indulgere, aliud iubere,) proinde temporalem licentiam permittens denudo nubendi propter infirmitatem carnis, quemadmodum Moyses⁴⁾ repudiandi propter duritiam cordis. Et hic itaque reddemus supplementum sensus istius. Si enim Christus abstulit, quod Moyses praecepit, quia ab initio non fuit sic⁵⁾, nec⁶⁾ ideo ab alia venisse virtute reputabitur Christus, cur non et paracletus abstulerit, quod Paulus indulxit, quia et secundum matrimonium ab initio non fuit, nec ideo suspectus habendus sit, quasi spiritus alienus, tantum ut deo et Christo dignum sit, quod superducitur? Si deo et Christo dignum fuit duritiam cordis tempore expleto compescere, cur non dignius sit et deo et Christo infirmitatem carnis tempore iam collectiore discutere? Si iustum est matrimonium non separari, utique et non iterari honestum est. Denique apud seculum utrumque in bona disciplina deputatur, aliud concordiae nomine, aliud pudicitiae. Regnavit duritia cordis usque ad Christum, regnaverit et infirmitas carnis usque ad paracletum. Nova lex abstulit repudium, (habuit quod auferret,) nova prophetia secundum matrimonium, non minus repudium prioris. Sed facilius duritia cordis Christo cessit, quam infirmitas carnis. Plus haec sibi Paulum defendit, quam illa Moysen; si tamen defendit, quum indulgentem eum captat, praescribentem recusat, quae potiores sententias et perpetuas voluntates eius eludit, quae

1) Rhen. superductios. 2) Act. 16, 3, 21, 24. 3) 1 Cor. 9, 20. Gal. 4, 19. 4) Deut. 24, 1. 5) Matth. 19, 8. 6) Rig. aliquie: nec sic etc.; utrumque in ed. Fran. desideratur.

non sinit nos hoc apostolo praestare, quod mavult. Et quo-
usque infirmitas ista impudentissima in expugnando meliora
perseverabit? Tempus eius, donec paracletus operaretur,
fuit, in quem dilata sunt a domino, quae tune sustineri non
poterant, quae iam nemini conipetit portare non posse, quia
per quem datur portare posse, non deest. Quamdiu causa-
bimur carnem? quia dixit dominus: caro infirma? Sed pree-
misit: et spiritus promptus¹⁾, ut vincat spiritus carnem,
ut eedat quod infirmum est fortiori. Nam et qui potest
capere, capiat²⁾, inquit, id est, qui non potest, discedat.
Discessit et ille dives, qui non ceperat substantiae dividен-
dae egenis praeeceptum, et dimissus est sententiae suaue a
domino³⁾. Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii
cuiuseunque liberi vitio⁴⁾. Ecce, inquit, posui ante te
bonum et malum⁵⁾. Elige, quod bonum est; si non potes,
quia non vis, (posse enim te, si velis, ostendit, quia tuo
arbitrio utrumque proposuit,) discedas oportet ab eo, cuius
non facis voluntatem.

15. Quae igitur hie duritia nostra, si non facientibus
voluntatem dei renuntiamus? quae haeresis, si secundas nu-
ptias, ut illicitas, iuxta adulterium iudicamus? Quid est
enim adulterium, quam matrimonium illicitum? Notat apo-
stolus⁶⁾ eos, qui in totum nubere prohibebant, qui et de
cibis interdicebant, quos deus condidit. Nos vero non ma-
gis nuptias auferimus, si secundas recusamus, quam cibos
reprobamus, si saepius ieunamus. Aliud est auferre, aliud
temperare; aliud est legem non nubendi ponere, aliud mo-
dum nubendi statuere. Plane qui reprobrant nobis duritiam
vel haeresim in hae eaussa, si in tantum fovent earnis in-
firmitatem, ut in nubendo frequenter sustinendam putent,
cur illam in alia caussa neque sustinent neque venia fovent,
cum tormentis expugnata est in negationem? Utique enim
illam magis excusari capit, quae in proelio cceidit, quam
quae in cubiculo; quae in equuleo succubuit, quam quae in
lectulo; quae eruditati cessit, quam quae libidini; quae
gemens devicta est, quam quae subans. Sed illam quidem
a communicatione depellunt, quia non sustinuit in finem;

1) Matth. 26, 41.

2) Matth. 19, 12. 3) Matth. 19, 16—22.

4) Deut. 30, 15. Sirac. 15, 18.

5) Rhen. in ed. pr. servitio.

6) 1 Tim. 4, 3.

hanc vero suscepint, quasi et haec sustinuerit in finem. Propone, quid utraque non sustinuerit in finem, et invenies eius eaussam honestiorem, quae saevitiam, quam quae pudicitiam sustinere non potuit. Et tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudicam.

16. Rideo antem, cum infirmitas earnis opponitur, quae summa fortitudo dicenda est. Iterum nubere est res virium; resurgere in opera earnis de continentiae otio, substantia est laterum; talis infirmitas et tertio et quarto et usque septimo forsitan matrimonio sufficit, ut quae totiens fortior, quotiens fuerit infirmior, habitura iam non apostolum auctorem, sed Hermogenem aliquem¹⁾, plures solitum mulieres ducere, quam pingere; materia enim in illo abundat, unde et animam esse praesumens, multo magis spiritum a deo non habet, iam nee psychicus, quia non de afflato dei psychicus. Quid, si inopiam quis eauseatur, ut carnem suam aperte prostitutam profiteatur, exhibitionis caussa nubentem, oblitus de vietu et vestitu non esse cogitandum²⁾? Habet deum etiam corvorum educatorem, etiam florum exultorem. Quid, si solitudinem domus obtendat, quasi una mulier frequentiam pracstet homini ad fugam proximo? Habet viduam utique, quam assumat liebit; non unam generis huius uxorem, sed etiam plures habere concessum est. Quid, si de posteritate quis cogitet iisdem animis, quibus oculis uxor Loth, ut ideo quis repeatat matrimonium, quia de priore liberos non habuit; haeredes scilicet Christianus quaeret seculi totius exhaeres? Habet fratres, habet ecclesiam matrem. Aliud est, si et apud Christum legibus Iuliis agi credunt, et existimant caelibes et orbos ex testamento dei solidum non posse capere. Nubant igitur huiusmodi in finem usque, ut in ista confusione carnis, sicut Sodoma et Gomorrha et diluvii dies, ab illo ultimo exitu seeuli deprehendantur. Adiiciant tertium dictum: Manducemus et bibamus et nubamus, cras eni moriemur³⁾; non reeogitantes vae illud praegnantibus et lactantibus multo gravius et amarius eventurum in concusione totius mundi, quam evenit in vastatione unius particulae Iudeaeae. Satis opportunos novissimis temporibus fru-

1) Cf. adv. Hermog. c. 1., de anima c. 1. 11.

2) Matth. 6, 25.

3) 1 Cor. 15, 32.

ctus iteratis matrimonii colligant, ubera fluitantia et uteros nauseantes et infantes pipiantes. Parent antichristo, in quae libidinosius saeviat; adducet illis carnifex obstetrics.

17. Habebunt plane Christo quod allegent speciosum privilegium, carnis usquequaque imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt iam non Isaac monogamus pater noster, nec Iohannes aliqui Christi spado, nec Judith filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum. Solent ethnici iudices destinari. Exsurget regina Carthaginis et decernet in Christianas, quae profuga et in alieno solo et tantae civitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias ultro optasse debuisse, ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrario ura quam nubere. Assidebit et illi matrona Romana, quae etsi per vim nocturnam nihilominus experta alium viruni, maculam carnis suo sanguine abluit, ut monogamiam in semetipsam vindicaret. Fuerunt et quae pro viris mori malent, quam post viros nubere. Idolis certe et monogamia et viduitas apparent. Fortunae muliebri coronam non imponebit, nisi univira, sicut nec matri Matutae. Pontifex maximus et flaminica nubunt semel. Cereris sacerdotes viventibus etiam viris et consentientibus amica separatione viduantur. Sunt et quae de tota continentia iudicent nos, virgines Vestae et Iunonis Achaiae et Diana Scythicae et Apollinis Pythii. Etiam bovis illius Aegyptii antistites de continentia infirmitatem Christianorum iudicabunt. Eribesce, caro, quae Christum induisti. Sufficiat tibi semel nubere, in quod a primordio facta es, in quod a fine¹⁾ revocaris. Redi in Adam vel priorem, si in novissimum non potes. Semel gustavit ille de arbore, semel concupiit, semel pudenda protexit, semel deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de paradyso sanctitatis exsulavit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam; si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe te tertium Adam et hunc digamum, et tunc poteris esse, quod inter duos non potes.

1) Rhen. et Fr. Iunius: in quod et fine rev.

DE
P U D I C I T I A.

1. Pudicitia, flos morum, honor corporum, decor secundum, integritas sanguinis; fides generis, fundamentum sanctitatis, praeiudicium omnis bonae mentis, quamquam rara, nec facile perfecta vixque perpetua, tamen aliquatenus in seculo morabitur, si natura praestrinxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit; siquidem omne animi bonum aut nascitur aut eruditur aut cogitur. Sed ut mala magis vincunt, quod ultimorum temporum ratio est, bona iam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina, nec erudiri, ita deserta sunt studia, nec cogi, ita exarmata sunt iura. Denique de qua incipimus, eo usque iam exolevit, ut non eiuratio, sed moderatio libidinum pudicitia credatur, isque satis castus habeatur, qui non nimis incestus¹⁾ fuerit. Sed viderit seculi pudicitia cum seculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo servitio si cogebar; nisi quod infelicior etiam, si stetisset ut infructuosa, quae non apud deum egisset. Malum nullum bonum, quam vanum. Quid prodest esse, quod esse non prodest? nostrorum bonorum status iam exigitur²⁾, Christianae pudicitiae ratio concutitur, quae omnia de coelo trahit, et naturam per lavaerum regenerationis et disciplinam per instrumentum praedicationis et censuram per iudicia ex utroque testamento, et coacta constantius ex metu et voto aeterni ignis et regni. Adversus hanc nonne dissimulare potuisse? Audio etiam edictum esse propositum, et quidem pereemptorium. Pontifex scilicet Maximus, episcopus episcoporum edicit³⁾: Ego et moechiae et fornicationis delicta poenitentia functis dimitto. O edictum, cui adscribi non poterit: Bonum factum! Et ubi proponetur liberalitas ista? Ibidem, opinor,

1) Ita h. l. emend. Fulv. Ursinus. Gelen., Pamel., Rig.: qui minus castus; ed. Fran. aliisque: qui non nimis castus.

2) Wouw. et Rig. exigitur; ceteri mergitur. 3) Wouw. e ms. pont. scil. maximus (quod est Episcopus Episcoporum) edicit.

in ipsis libidinum ianuis, sub ipsis libidinum titulis. Illic eiusmodi poenitentia promulganda est, ubi delinquentia ipsa versabitur. Illic legenda est venia, quo cum spe eius intrabitur. Sed hoc in ecclesia legitur, et in ecclesia pronuntiatur, et virgo est. Absit, absit a sponsa Christi tale praeconium! Illa, quae vera est, quae pudica, quae sancta, carebit etiam aurium macula. Non habet, quibus hoc repromittat; et si habuerit, non repromittit, quoniam et terrenum dei templum citius spelunca latronum appellari potuit a domino¹⁾, quam moechorum et fornicatorum. Erit igitur et hic adversus psychicos titulus, adversus meae quoque sententiae retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in totam levitatis obiectent. Nunquam societatis repudium delicti praeiudicium est, quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me non magis dedecorabit inutilis²⁾ levitas, quam ornarit nocens. Non suffundor errore quo carui, quia caruisse delector, quia meliorem me et pudiciorem recognosco. Nemo proficiens erubescit. Habet et in Christo scientia aetates suas, per quas devolutus est et apostolus. Quum parvulus, inquit, essem, tanquam parvulus loquebar, tanquam parvulus sapiebam; at ubi vir sum factus, ea quae parvuli fuerant evacuavi³⁾. Adeo devertit a sententiis pristinis, nec idcirco deliquit, quod aemulator factus est non paternarum traditionum, sed Christianarum, optans etiam ut praeciderentur, qui circumcisioem detinendam suadebant⁴⁾. Atque utinam et isti, qui meram et veram integritatem carnis obtruncant, amputantes non summam superficiem, sed intimam effigiem pudoris ipsius, quum moechis et fornicatoribus veniam pollicentur adversus principalem Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoque seculum usque adhuc testatur, ut si quando eam in feminis nostris inquinamentis potius carnis quam tormentis punire contendat, id volens cripere quod vitae anteponunt. Sed iam haec gloria extinguitur, et quidem per eos, quos tanto constantius oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere veniam, quando propterea, quotiens volunt, nubant, ne moechiae et fornicationi succidere cogantur, quoniam melius

1) Matth. 21, 13. 2) P. Giaccon. et Rig. utilis. 3) 1 Cor. 13, 11. 4) Gal. 5, 12.

est nubere quam uri¹⁾). Nimis propter continentiam incontinentia necessaria est, ineendum ignibus extinguetur. Cur ergo et erimina postmodum indulgent poenitentiae nomine, quorum remedia praestituunt multiubentiae iure? Nam et remedia vaeabunt, eum erimina indulgentur, et erimina manebunt, si remedia vaeabunt. Itaque utrobique de sollicitudine et negligentia ludunt, praeeavendo vanissime quibus pareunt et parendo ineptissime quibus praeeavent, eum aut praecavendum non sit, ubi parcitur, aut pararendi non sit, ubi praeeavetur. Praeeavent enim, quasi nolint admitti tale quid; indulgent autem, quasi ve-
lint admitti; quando si admitti nolint, non debeant indulgere, si indulgere velint, non debeant praeeavere. Nec enim moechia et fornicatio de modieis et de maximis delictis deputabuntur, ut utrumque competit, et sollicitudo quae praeeavet et securitas quae indulget. Sed eum ea sint quae eulmen eriminum teneant, non caput et indulgeri quasi modiea et praeeaveri quasi maxima. Nobis autem maxima aut summa sic quoque praeeaventur, dum nee seeundas quidem post fidem nuptias permittitur nosse, nuptialibus et dotalibus si forte tabulis a moechiae et fornicationis opere diversas. Et ideo durissime nos infamantes paraletum diseiplinae enormitate digamos foris sistimus, eundem limitem liminis moechis quoque et fornicatoribus figimus, ieunas pacis laerimas profusuris, nec amplius ab ecclesia quam publicationem dedeeoris relaturis.

2. Ceterum deus, inquiunt, bonus et optimus, et misericors et miserator et misericordiae plurimus, quam omni saerifcio anteponit; non tanti dueens peccatoris mortem, quam poenitentiam; salvificator omnium hominum et maximus fidelium²⁾). Itaque et filios dei misericordes et pacificos esse oportebit, donantes invicem sicut et Christus donavit nobis, non iudicantes, ne iudicemur³⁾). Domino enim suo stat quis vel eadit; tu quis es, ut servum iudices alienum? Dimitte, et dimittetur tibi⁴⁾). Talia et tanta sparsilia⁵⁾ eorum, quibus et deo adulantur et sibi lenocinantur, effeminantia magis quam vigorantia diseiplinam, quantis et nos et contrariis possumus repereutere, quae et dei severitatem

1) 1 Cor. 7, 9. 2) Ioel. 2, 13. Hos. 6, 6. Ezech. 33, 11. 1 Tim. 4, 10. 3) Luc. 6, 36. Eph. 4, 32. Math. 7, 1 sq. 4) Rom. 14, 4.
5) Rhen. futilia.

intentent et nostram constantiam provocent? Quia etsi bonus natura deus, tamen et iustus. Ex caussa enim, sicut sanare novit, ita et caedere, faciens pacem, sed et condens mala, poenitentiam malcns¹⁾, sed et Hieremiae mandans, ne pro populo peccatore deprecaretur: quoniam si ieunaverint, inquit, non exaudiam obsecrationem eorum. Et rursus: Et tu ne adoraveris pro populo, et ne postulaveris pro his in prce et oratione, quoniam non exaudiam in tempore, quo invocaverint me, in tempore afflictionis suae. Et adhuc supra, idem misericordiae praelator quam sacrificii: Et tu ne adoraveris pro populo isto, et ne postulaveris misericordiam consequi eos, et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam utique misericordiam postulantes²⁾, utique ex poenitentia flentes et ieunantes, et afflictionem suam offerentes deo. Deus enim zclotes, et qui naso non dreditur, adulantium scilicet bonitati eius³⁾, et qui licet patiens, tamen per Esaiam comminetur patientiae finem: Tacui, numquid et semper tacebo et sustinebo? quievi velut parturiens, exsurgam, et arescere faciam. Ignis enim procedet ante faciem ipsius, et exuret inimicos eius, non solum corpus, verum et animas occidens in gehennam⁴⁾. Ceterum iudicantibus, quomodo dominus comminetur, ipse demonstrat. Quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabitur de vobis⁵⁾. Ita non prohibuit iudicare, sed docuit. Unde et apostolus iudicat, et quidem in caussa fornicationis, dedendum eiusmodi hominem satanae in interitum carnis, increpans etiam, quod fratres non apud sanctos iudicarentur. Adiiciens enim inquit: Ut quid mihi eos qui foris sunt iudicare⁶⁾? Dimitis autem, ut dimittatur tibi a deo. Delicta mundantur⁷⁾, quae quis in fratrem, non deum admiserit. Debitoribus denique diuissuros nos in oratione profitemur, sed non decet ultra de auctoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum alterno ductu in diversa distendere, ut haec restringere frenos disciplinae, illa laxare videatur, quasi incertae poenitentiae subsidium illa prosterne per lenitatem, haec negare per austeritatem. Porro

1) Ps. 7, 12. Deut. 32, 39. Ies. 45, 7.
 14, 7, 15 sq. 3) Exod. 20, 5. Gal. 6, 7.
 96, 3. Matth. 10, 28. 5) Matth. 7, 2.
 6, 1 sqq. 7) Ciacconius emend. Dimitti autem, ut dimittantur tibi a deo, delicta mandantur.

2) Ier. 14, 11 sq. 11,
 4) Ies. 42, 14 sq. Ps.
 6) 1 Cor. 5, 3 sq. 12.

et auctoritas scripturae in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, et poenitentiae subsidium suis conditionibus determinatur sine passiva conesseione, et ipsae prius eaussae eius distinguuntur sine confusa propositione. Caussas poenitentiae delicta eondieimus; haec dividimus in duos exitus; alia erunt remissibilia, alia irremissibilia, secundum quod nemini dubium est alia castigationem mercri, alia damnationem. Omne delictum aut venia expungit aut poena, venia ex castigatione, poena ex damnatione. De ista differentia iam et quasdam praemissimus altercationes scripturarum hinc retinentium hiuc dimittentium delicta. Sed et Ioannes docebit: 'Si quis seit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, et dabitur vita ei; quia non ad mortem delinquit, hoc erit remissibile. Est delictum ad mortem; non pro illo dico, ut quis postulet, hoc erit irremissibile¹⁾. Ita ubi est conditio vel ratio postulationis, illic etiam remissionis; ubi nec postulationis, ibi aequa nee remissionis. Secundum hanc differentiam delictorum poenitentiae quoque conditio discriminatur. Alia erit, quae veniam consequi possit, in delicto scilicet remissibili, alia, quae consequi nullo modo possit, in delicto scilicet irremissibili. Et superest specialiter de moechiae et fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi.

3. Sed prius de eidam intercedentem ex diverso responsionem ad eam poenitentiae speciem, quam cum maxime definimus venia carere. Si enim, inquietunt, aliqua poenitentia caret venia, iam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustra. Porro frustra agetur poenitentia, si earet venia. Omnis autem poenitentia agenda est; ergo omnis veniam consequatur, ne frustra agatur, quia non erit agenda, si frustra agatur. Porro frustra agetur, si venia carebit. Merito utique ita opponunt, quoniam huius quoque poenitentiae fructum, id est veniam, in sua potestate usurpaverunt. Quantum enim ad illos, a quibus pacem humanam consequitur²⁾; quantum autem ad nos, qui solum dominum meminimus delicta concedere, et utique mortalia, non frustra agetur. Ad dominum enim remissa et illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam, quod eam a solo deo exorat, quod delicto suo humanam

1) 1 Io. 5, 16.

2) Giacconius add. vv. frustra agitur.

pacem sufficere non credit, quod ecclesiae mavult erubescere quam communicare. Adsistit enim pro foribus eius, et de notae suae exemplo ceteros admonet et lacrimas fratrum sibi quoque advocat, et redit plus utique negotiata, compassionem scilicet, quam communicationem. Et si pacem hic non metit, apud dominum seminat. Nec amittit, sed praeparat fructum; non vacabit ab emolumento, si non vacaverit ab officio. Ita nec poenitentia huiusmodi vana, nec disciplina eiusmodi dura est. Deum ambae honorant, illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit, ista nihil sibi assumendo plenius adiuvabit.

4. Possumus igitur demandata poenitentiae distinctionē ad ipsorum iam delictorum regredi censum, an ea sint, quae veniam ab omnibus consequi possint. Inprimis quod moechiam et fornicationē nominamus, usus expostulat. Habet et fides quorundam nominum familiaritatēm, ita in omni opusculo usum custodimus. Ceterum si adulterium et si stuprum dixero, unum erit contaminatae earnis elogium. Nec enim interest nuptam alienam an viduam quis incurset, dum non suam feminam; sieut nec loeis refert, in cubiculis an in turribus¹⁾ pudicitia trucidetur. Omne homicidium extra silvam latrocinium est. Ita et ubique vel in quamcunque semetipsum adulterat et stuprat, qui aliter quam nuptiis utitur. Ideo penes nos occultae quoque coniunctiones, id est non prius apud ecclesiam professae, iuxta moechiam et fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde consertae obtentu matrimonii crimen eludant. Reliquas autem libidinum furias impias et in corpora et in sexus ultra iura naturae, non modo limine, verum omni ecclesiae teeto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra.

5. Ergo mocchia, quod etiam fornicationis est res, secundum opus criminis quanti aestimanda sit sceleris, prima lex dei praesto est. Siquidem post interdictam alienorum deorum superstitionem ipsorumque idolorum fabricationem, post commendatam sabbati venerationem, post imperatam in parentes secundam a deo religionem, nullum aliud in talibus titulis firmandis monendisque substruxit praeceptum, quam: non moechaberis²⁾. Post spiritalem enim castitatem sanctitatemque corporalis sequebatur integritas.

1) Ciaccon., Latin., Rig. correx. curribus.

2) Exod. 20, 14.

Et hanc itaque munivit; hostem statim eius prohibendo moechiam. Quale delictum iam intellige, cuius cohibitionem post idololatriam ordinavit. Nihil secundum longinquit à primo; nihil tam proximum primo, quam secundum; quod fit ex primo, aliud quodammodo primum est. Itaque moechia affinis idololatriae. Nam et idololatria moechiae nomine et fornicationis saepe populo exprobata, etiam sorte coniungetur illi, sicut et serie: etiam damnatione cohaerabit illi, sicut et dispositione. Eo amplius, praemittens: non moechaberis: adiungit: non oecides: Oneravit utique moechiam, quam homicidio anteponit. In prima itaque fronte sanctissimae legis, in primis titulis coelestis edicti, principium utique delictorum proscriptione signata; de loco modum, de ordine statum, de confinio meritum eiusque dignoscas. Est et mali dignitas, quod in summo aut in medio pessimorum collocatur. Pompam quandam atque suggestum aspieo moechiae, hinc ducatum idololatriae antecedentis, hinc eomitatum homieidii insequentis. Inter duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna consedit, et per medium eorum quasi vacantem locum pari criminis auctoritate complevit. Quis eam talibus lateribus inclusam, talibus costis circumfultam a eo haerentium corpore divellet, de vicinorum erimum nexu, de propinquorum scelerum complexu, ut solam eam secernat ad poenitentiae fructum? Nonne hinc idololatria, inde homicidium detinebunt? et si qua vox fuerit, reclamabunt: noster hic cuneus est, nostra eonipago? Ab idololatria metamur, illa distingente conjugimur, illi de medio emicanti adunamur¹), concorpórat nos scriptura divina, literae ipsae glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidem idololatria saepissime moechiae occasionem subministro. Sciunt luci mei et [mei] montes et vivae aquae ipsaque in urbibus tempa, quantum evertendae pudicitiae procuremus. Ego quoque homicidium nonnunquam moechia elaboro. Ut tragoe-dias omittam, seiunt hodie venenarii, sciunt magi, quot pellicatus ulciscar, quot rivalitates defendam, quot eustodes, quot delatores, quot eonscios auferam. Sciunt etiam obsterices, quot adulteri conceptus trucentur. Etiam apud Christianos non est moechia sine nobis; ibidem sunt idolo-

1) Sic Lat. et Rig., ceteri: adulamur.

latriae, ubi immundi spiritus res est; ibidem est et homicidium, ubi homo, quum inquinatur, occiditur. Igitur aut nee illis aut etiam nobis poenitentiae subsidia convenient. Aut detinemus eam, aut sequimur. Haec ipsae res loquuntur. Si res voce deficiunt, adsistit idololatres, adsistit homicida, in medio eorum adsistit et moechus. Pariter de poenitentiae officio sedentes in sacco et einere inhorrescunt, eodem flatu gemiscunt, eisdem precibus ambiunt, eisdem genibus exorant, eandem invokeant matrem. Quid agis mollissima et humanissima disciplina? aut omnibus eis hoc esse debebis, (beati enim pacifiei¹), aut si non omnibus, nostra esse. Idololatram quidem et homicidam semel damnas, moechum vero de medio excipis, idololatrae successorem, homicidae antecessorem, utriusque collegam? Personae acceptatio est, miserabiliores poenitentias reliquisti.

6. Plane si ostendas, de quibus patrociniis exemplorum praeceptorumque coelestium soli moechiae et in ea fornicationi quoque ianuam poenitentiae expandas, ad hanc iam lineam dimicabit nostra congressio. Praescribam tamen tibi formam necessaria est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias. Vetera enim transierunt secundum Esaiam, et novata est iam novatio secundum Hieremiam, et oblieti posteriorum in priora porrigitur secundum apostolum, et lex et prophetae usque ad Ioannem secundum Dominum²). Nam et si cum maxime a lege coepimus demonstrando moechiam, merito ab eo statu legis, quem Christus non dissolvit, sed implevit. Onera enim legis usque ad Ioannem, non remedia; operum iuga reiecta sunt, non disciplinarum; libertas in Christo non fecit innocentiae iniuriam. Manet lex tota pietatis, sanetitatis, humanitatis, veritatis, eastitatis, iustitiae, misericordiac, benevolentiae, pudicitiae. In qua lege: beatus vir, qui meditabitur die nocte³). De qua idem David rursus: lex Domini invituperabilis, convertens animas; iura domini directa, oblectantia corda, praceptum domini longe lucens, illuminans oculos⁴). Sic et apostolus: Itaque lex quidem sancta est et praeceptum sanctum et optimum; utique: non mocchaberis. Sed et supra: Legem ergo evaeuanus per fidem? absit, sed legem sisti-

1) Matth. 5, 6.

2) Ies. 43, 18 sq. Ier. 4, 4. Phil. 3, 13. Matth.

11, 13.

3) Ps. 1, 2.

4) Ps. 18, 8 sq.

mus¹), scilicet in his quae et nunc novo testamento interdicta etiam cumulatiore praecepto prohibentur. Pro: non moechaberis²): qui viderit ad concupiscentiam, iam moechatus est in corde suo; et pro: non occides: qui dixerit fratri suo racha, reus erit gehennæ. Quaere, an salva sit lex non moechandi, cui accessit nec eoncupiscendi. Ceterum si qua vobis exempla in sinum plaudent, non opponeutur huie quam defendimus disciplinae. Frustra enim lex supra structa est, origines quoque delictorum, id est concupiscentias et voluntates, non minus quam facta condemnans, si ideo hodie concedetur moechiae venia, quia et aliquando concessa est. Cur emolumento hodie pleniore disciplina coercetur, nisi ut maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur? Dabis ergo et idololatrae et omni apostatae veniam, quia et populum ipsum totiens reum istorum, totiens invenimus retro restitutum. Communieabis et homicidae, quia et Nabothae sanguinem Achab deprecatione delevit, et David Uriae caedem cum eaussa eius moechia³) confessione purgavit⁴). Iam et incesta donabis propter Loth, et fornicationes cum incesto propter Iudam, et turpes de prostitutione nuptias propter Oseae, et non tantum frequentatas, verum et semel plures propter patres nostros⁵). Utique enim dignum est peraequari nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta, si de pristino aliquo exemplo veniam moechiae vindicatur. Habemus quidem et nos eiusdem vetustatis exempla pro sententia nostra, non modo non induiti, verum etiam repraesentati iudicii fornicationis. Et utique sufficit tantum numerum viginti quatuor milium populi fornicantis in filias Moab una plaga ruisse⁶). Sed malo in gloriam Christi a Christo deducere disciplinam. Habuerint pristina tempora omnis impudicitiae, si volunt psychici, etiam potestatem; inserit ante Christum caro, imo perierit, antequam a domino suo requisita est: nondum erat digna dono salutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhue in Adam deputabatur cum suo vitio, facile quod speciosum viderat concupiseens, et ad inferiora respieiens, et defieulneis foliis pruriginem retinens. Inhaerebat usquequa-

1) Rom. 7, 12. 7. 2) Matth. 5, 27 sq. 22. 3) Wouw. c ms.
et Rig. delevit; David Ur. caedem, tum caussam eius
moechiam. 4) 1 Reg. 21, 27. 2 Sam. 12, 13. 5) Gen. 19,
33. 28, 9. 38, 16 sqq. Hos. 1, 2. 6) Num. 25, 1 sqq.

que libidinis virus, et iactae sordes non ablui idoneae, quod nec ipsae adhuc aquae laverant. At ubi sermo dei descendit in earnem, ne nuptiis quidem resignatam, et sermo caro factus est¹⁾, ne nuptiis quidem resignanda, quae ad lignum non incontinentiae, sed tolerantiae accederet, quae non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quae non ad inferos, sed ad coelum pertineret, quae non lasciviae frondibus, sed sanctimoniae floribus praecingerebatur, quae munditias suas aquis traderet; exinde caro quaecunque in Christo reliquas sordes pristinas solvit, alia iam res est, nova emergit iam non ex seminis limo, non ex eoncupiscentiae fimo, sed ex aqua pura et spiritu mundo. Quid itaque illam de pristino excusas? Non corpus Christi, non membra Christi, non templum dei vocabatur, cum veniam moechiae consequebatur²⁾. Itaque si exinde, quo statum vertit et in Christum tincta, induit Christum, et magno redempta est³⁾, sanguine scilicet domini et agni, tenes aliquid exemplum sive paeceptum sive formam sive sententiam induluae sive indulguae fornicationis atque moechiae; habes etiam temporis a nobis definitionem, ex quo deputetur aetas quaestionis.

7. A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita a domino requisita et humeris eius revecta⁴⁾. Procedant ipsae picturae calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, utrumne Christiano an ethnico peccatori de restitutione collinet. Praescribimus enim ex naturae disciplina, ex lege auris et linguae, ex mentis sanitate ea semper responderi, quae provocantur, id est ad ea quae provocant. Provocabat, ut opinor, quod pharisaci publicanos et peccatores ethnici admittentem dominum et eum illis de victu communicantem indignati mussitabant. Ad hoc dominus pecudis perdite restitutionem cui alii configurasse credendus est⁵⁾, quam ethnico perduto, de quo agebatur, non de Christiano, qui adhuc nemo? aut quale est, ut dominus quasi cavillator responsionis, omissa specie praesenti, quam repercutere deberet, de futura labore? Sed ovis proprius Christianus, et grex domini ecclesiae po-

1) Ioa. 1, 1. 14. 2) 1 Cor. 12, 27. 6, 15. 19. 2 Cor. 6, 16.

3) Gal. 3, 27. 1 Cor. 6, 20. 4) Lue. 15, 4 sqq. 5) Edd. omnes: credendum est. Rhen. et Pamelius: restitutionem cum figurasset, cui alii reddendum est.

pulus, et pastor bonus Christus, et ideo Christianus in ove intelligendus¹⁾, qui ab ecclesiae grege erraverit. Ergo nihil ad pharisaeorum niussitationem respondisse vis dominum, sed ad tuam praesumptionem. Et tamen ita eam vindicare debebis, ut neges in ethnicum competere, quae in Christianum existimas convenire. Dic mihi, nonne omne hominum genus unus dei grex est? Nonne universarum gentium idem deus et dominus et pastor est? Quis magis perit a deo, quam ethnicus, quandiu errat? Quis magis requiritur a deo quam ethnicus, quando revocatur a Christo? Denique antecedit hic ordo in ethnici; siquidem non aliter Christiani ex ethnici sunt, nisi prius perdit et a deo requisiti et a Christo reportati. Ita etiam hunc ordinem servari oportet, ut in eos tale aliquid interpretemur, in quibus prius est. At tu, opinor, hoc velis, ut ovem non de grege perditam faceret, sed de arca vel armario. Sic etsi ethnieorum reliquum numerum iustum ait, non ideo Christianos esse ostendit, eum Iudeis agens et illos eum maxime obtundens, quod indignarentur spei ethnieorum; sed ut exprimeret adversus livorem pharisaeorum suam gratiam et benevolentiam etiam circa unum ethnicum, praeposuit unius peccatoris salutem ex poenitentia, quam illorum ex iustitia. Aut numquid non iusti Iudei, et quibus poenitentia opus non esset, habentes gubernacula disciplinae et timoris instrumenta legem et prophetas? Posuit igitur illos in parabola, et si non quales erant, sed quales esse debuerant, quo magis sussunderentur, aliis et non sibi poenitentiam audientes necessariam. Proinde in drachmae parabola, ut ex eadem materia provocata, acque ethicum drachmam interpretanmur, etsi in domo amissam, quasi in ecclesia, etsi ad lucernae lumen repartam, quasi ad dei verbum. Atquin totus hic mundus una omnium domus est, in quo magis ethnico gratia dei illucet, qui in tenebris invenitur, quam Christiano, qui iam in deo luce est. Denique et ovi et drachmae unus error adscribitur. Nam si iam in Christianum peccatorem desingerentur, post fidem perditam et iterata amissio eorum et restitutio notaretur. Deedam nunc paullisper de gradu isto, quo magis eum etiam decedendo com-

1) Gelen. et Pamel. Christianus non intelligendus Wouw. e ms. et ideo Christianus homo intelligendus.

mendem, eum sic quoque obduxero diversae partis prae-
sumptionem. Condicio Christianum iam peccatorem in para-
bola utraque portendi, non tamen ideo eum affirmandum,
qui de facinore moechiae et fornicationis restitui per poe-
nitentiam possit. Licet enim perisse dicatur, erit et de
perditionis genere retractare, quia et ovis non moriendo,
sed errando, et draehma non intereundo, sed latitando
perierunt. Ita licet dici perisse quod salvum est. Perit
igitur et fidelis elapsus in spectaculum quadrigarii furoris
et gladiatori crucis et scenicae foeditatis et xysticae va-
nitatis; in lusus, in convivia secularis sollemnitatis, in offi-
cium, in ministerium alienae idolatriae aliquas artes ad-
hibuit curiositatis; in verbun ancipitis negationis aut bla-
phemiae impegit; ob tale quid extra gregem datus est, vel
et ipse forte ira, tumore, aemulatione, quod denique saepe
fit, designatione castigationis abruptit, debet requiri atque
revocari. Quod potest recuperari, non perit, nisi¹⁾ foris
perseveraverit. Bene interpretaberis parabolam, viventem
adhuc revocans peccatorem. Moechum vero et fornicato-
rem, quis non mortuum statim admisso pronuntiavit? Quo
ore mortuum restitues in gregem ex parabolae eius aucto-
ritate, quae non mortuum pecus revocat? Denique si me-
ministi prophetarum, eum pastores increpantur, puto Eze-
chielis est vox: Pastores, ecce, lae devoratis, et lanis
vestimini, quod forte est, occidistis, quod insirnum est,
non eurastis, quod comminutum est, non ligastis, quod ex-
pulsum est, non convertistis, quod periit, non requisistis²⁾.
Numquid et de mortuo exprobrat, quod non et illud in gre-
gem refiere curaverint? Plane ingerit, quod perire oves
fecerint et a bestiis agri comediri. Neque possunt nec perire
in mortem nec comediri, si relinquuntur, non ut perdite in
mortem et comediae resumantur, iuxta drachmae quoque
exemplum etiam intra domum dei ecclesiam, licet esse ali-
qua delicta pro ipsis drachmae modulo ae pondere medio-
eria, quae ibidem delitescentia, mox ibidem et reperta, sta-
tim ibidem cum gaudio emendationis transigantur. Moechia
vero et fornicationis non drachma, sed talentum, quibus
exquirendis non lucernae spiculi lumine, sed totius solis
lancea opus est. Simul apparuit, statim homo de ecclesia

1) Rig. non poterit, si foris pers. 2) Ezech. 34, 2 sq.

expellitur, nec illic manet, nec gaudium confert repertrici ecclesiae, sed luctum. Nec congratulationem advocat vicinarum, sed contrastationem proximarum fraternitatum. Comissa itaque etiam hac nostra cum illorum interpretatione, eo magis in ethnicum spectabunt et ovis et drachmae argumenta, quanto nec in eius delicti Christianum competere possunt, propter quod in Christianum de diversa parte coguntur.

8. Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem exitus decipit, quem in vestibus purpura oculandis saepissime evenire est, quum putaveris recte conciliasse temperamenta colorum et credideris comparationes corum inter se animasse, erudito mox utroque corpore et lumiibus expressis, errorem omnem traducta diversitas evomet. Eadem itaque caligine circa filiorum quoque duorum parabolam¹⁾, quibusdam ad praesens concolorantibus figuris, a vero lumine exorbitant eius comparationis, quam parabolae materia praetexit. Duos enim populos in duobus filiis collocant, Iudaicum maiorem, Christianum minorem. Nec enim possunt exinde Christianum peccatorem in filio minore disponere veniam consecuturum, nisi in maiore Iudaicum expresserint. Porro si Iudaicum ostendero deficere a comparatione filii maioris, consequetur²⁾ utique, nec Christianus admittetur de configuratione filii minoris. Licet enim filius audiat et Iudeus et maior, quia prior in adoptione³⁾, licet et Christiano reconciliationem dei patris invideat, quod vel maxime diversa pars carpit, sed non erit Iudei dictum ad patrem: Ecce quotannis tibi servio, et praeceptum tuum nunquam praeterivi⁴⁾. Quando enim non transgressor legis Iudeus, aure audiens et non audiens, odio habens traducentem in portis et aspernans sermonem sanctum? Sic nec patris ad Iudeum erit vox: Tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt⁵⁾. Iudei enim apostatae filii pronuntiantur, generati quidem et in altum elati, sed qui non computaverint dominum, et qui dereliquerint dominum, et in iram provocaverint sanctum Israëlis⁶⁾. Omnia plane Iudeo concessa dicemus, cui etiam conditio gratior quaeque de gula

1) Luc. 15, 11 sqq. 2) Gelen., Pamel., Rig. consequenter.
3) Rom. 9, 4. 4) Luc. 15, 29. 5) Luc. 15, 31. 6) Ies. 6, 10.
1, 2 sq.

erepta est, nedum ipsa terra paternae promissionis. Atque adeo non minus hodie Iudaicus, quam minor filius, proacta substantia dei in aliena regione mendicat¹⁾, serviens usque adhuc principibus eius, id est seculi huius. Quaerant igitur alium Christiani suum fratrem, Iudeum enim parabola non recipit. Multo aptius Christianum maiori et Iudeum minori filio adaequassent secundum fidei comparationem, si ordo utriusque populi ab utero Rebeccae designatus permetteret demutationem, nisi quod et clausula refragaretur²⁾. Christianum enim de restitutione Iudei gaudere et non dolere conveniet, siquidem tota spes nostra cum aliqua Israëlis exspectatione coniuncta est. Ita et si quaedam facient, sed aliis contra sapientibus interimitur exemplorum praeequatio. Quamquam etsi omnia ad speculum respondere possint, unum sit praeceps periculum interpretationum; ne aliorum temperetur felicitas comparationum, quam quo parabolae cuiusque materia mandavit. Meminimus enim et histiones, cum allegoricos gestus accommodant canticis, alia longe a praesenti et fabula et scena et persona, et tamen congruentissime exprimentes. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham. Sie et haeretici easdem parabolas quo volunt tribuunt³⁾, non quo debent aptissime excludunt. Quare aptissime? quoniam a primordio secundum occasiones parabolarum ipsas materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit⁴⁾ scilicet illis solutis a regula veritatis ea conquirere atque componere, quorum parabolae videntur.

9. Nos autem quia non ex parabolis materias commentainur, sed ex materiis parabolas interpretanur, nec valde laboramus omnia in expositione torquere, dum contraria quaeque caveamus. Quare centum oves? et quid utique dccc m drachiae? et quae illae scopae⁵⁾? Necesse erat, qui unius peccatoris salutem gratissimam deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitate in nominaret, de quo unum quidem perisse describeret; necesse erat, ut habitus requirentis drachmam in domo tam scoparum quam lucernae adminiculo accommodaretur. Huiusmodi enim curiositates

1) Luc. 15, 13. 2) Gen. 25, 22 sqq. 3) Latin. et Neander: trahunt. 4) Wouw. e ms. et Rig. vacavit. 5) Luc. 15, 4 sqq. 8 sqq.

et suspecta faciunt quaedam et eaetarum expositionum subtilitate plerumque deducunt a veritate. Sunt autem quae et simpliciter posita sunt ad struendam et disponendam et texendam parabolam, ut illuc perducantur, eui exemplum procuratur. Et duo utique filii illuc spectabunt, quo et drachma et ovis. Quibus enim eohaerent, eandem habent caussam, eandemque utique missationem pharisaeorum erga commercium domini ethnicorum. Aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos apud Iudeam usurpatam iam prius Pompeii manu atque Luculli, legat Deuteronomium: Non erit vectigal pendens ex filiis Israël¹⁾. Nec tam execrabile esset nomen publicanorum apud dominum, nisi extraneum vendentium ipsius coeli et terrae et maris transitus. Peccatores autem cum adiungit publicani, non statim Iudeos ostendit, etsi aliqui fuisse potuerunt²⁾. Sed unum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id est publicanos, alios ex natura, id est non publicanos, pariter ponendo distinxit. Ceterum nec denotaretur cum Iudeis communicans victum, sed cum ethnici, quorum mensam Iudaica disciplina depellit. Nunc de filio prodigo id prius considerandum est, quod utilius. Non enim admittetur exemplorum adaequatio, licet imagini congruentissima, si fuerit saluti noeentissima. Totum autem statum salutis in tenore disciplinae constitutum subverti videmus ea interpretatione, quac ex diverso affectatur. Nam si Christianus est, qui accepit a Deo patre substantiam, utique baptismatis, utique spiritus sancti, et exinde spei aeternae, longe evagatus a patre prodigit ethnie vivens; si exutus bonis mentis etiam principi seculi, (cui alii, quam diabolo?) servitum suum tradidit, et ab eo porcis alienis immundis, scilicet spiritibus curandis, praepositus, resipuit ad patrem reverti: iam non moechi et fornicarii, sed idololatrac et blasphemari et negatores et omne apostatarum genus hac parabola patri satisfacient. Et clara est verissime hoc magis modo tota substantia saeramenti. Quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? Quis curabit perpetuo conservare, quod non perpetuo poterit amittere? Securitas delicti etiam libido est eius. Recuperabit igitur et apostata vestem priorem, indumentum spiritus sancti, et annulum

1) Deut. 23, 19.

2) Luc. 15, 2. Matth. 9, 10. 11, 19.

denuo signaculum lavaeri¹⁾), et rursus illi maetabitur Christus, et recumbet eo in thoro, de quo indigne vestiti a toritoribus solent tolli et abiiei in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nee expedit in Christianum eonvenire ordinem filii prodigi. Quod si nee in Iudeum integre filii imago eoneurrit, ad propositum domini simplieiter interpretatione gubernabitur. Venerat dominus utique, ut quod perierat salvum faceret, medieus languentibus magis quam sanis neecessarius²⁾. Hoe et in parabolis figurabat, et in sententiis praedicabat. Quis perit hominum, quis labat de valetudine, nisi qui deum neseit? Quis salvus ac sanus, nisi qui deum novit? Has duas species de genere fraternalis haec quoque signabit parabola. Vide an habeat ethnieus substantiam in deo patre eensus et sapientiae et naturalis agnitionis in deum, per quam et apostolus notat in sapientia dei non eognovisse mundum per sapientiam deum³⁾, quam utique a deo aceperat. Hane itaque prodegit longe a domino moribus faetus inter errores et illecebras et libidines seculi, ubi fame veritatis eompulsus tradidit se prineipi huius aevi. Ille eum praefeeit poreis, (ut familiare id daemonum peeus paseeret,) ubi nee ille eompos esset vitalis eseae, simulque alios videret in opere divino abundantes pane coelesti. Recordatur patris dei, satisfacto reddit, ve stein pristinam reeipit, statum seilieet eum, quem Adam transgressus, amiserat. Annulum quoque aecipit tunc pri mum, quo fidei pactionem interrogatus obsignat, atque ita exinde opimitate dominie corporis veseitur, eucharistia sei lieet. Hie erit prodigus filius, qui nunquam retro frugi, qui statim prodigus, quod non statim Christianus. Hunc et Pharisaei de seculo ad patris complexus revertentem in publicanis et peccatoribus moerebant.- Et ideo ad hoe solum maioris fratri aeeommodatus est livor, non quia innoeentes et deo obsequentes Iudei, sed quia invidentes nationibus salutem, plane quos semper apud patrem esse oportuerat. Et utique Iudeus ad primam statim vocationem Christiani gemit, non ad seeundam restitutionem. Illa enim etiam ethnieis relucet, haec vero quae in ecclesiis agitur, ne Iudeis quidem nota est. Puto me et materiae parabolarum

1) Luc. 15, 22 sq. 2) Matth. 18, 11. Luc. 19, 10. Matth. 9, 12 sq.
Luc. 5, 31 sq. 3) 1 Cor. 1, 21.

et eongruentiae rerum et tutelae disciplinarum aequoammodatores interpretationes reddidisse. Ceterum si in hoc gestit diversa pars ovem et drachmam et filii luxuriam Christiano peccatori configurare, ut moechiam et fornicationem poenitentia donent, aut et cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum moechiam et fornicationem inconcessibilia servari. Sed plus est, quod nihil aliud argumentari licet eitra id de quo agebatur. Denique si aliorum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodata restituere filium poterit, et drachmam inter omnia licet in stercore repertam eum gaudio praedicabit, et ovem per aspera quaeque et abrupta fugitivam humeris ipsius domini in gregem referet. Sed malum in scripturis minus, si forte, sapere quam contra. Proinde sensum domini eu-stodire debemus atque praeceptum. Non est levior transgressio in interpretatione, quam in conversatione.

10. Excusso igitur iugo in ethnicum disserendi parabolae istas, et semel dispeeta vel recepta necessitate non aliter interpretandi, quam materia propositi est, contendunt iam nec competere ethnicis poenitentiae denuntiationem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantiae scilicet imputanda, quam sola natura ream deo faciat. Porro nec remedia sapere, quibus pericula ipsa non sapient; illic autem poenitentiac constare rationem, ubi eonscientia et voluntate delinquitur, ubi et culpa sapiat et gratia; illum lugere, illum voluntari, qui sciatur, et quid amiserit, et quid sit recuperaturus, si poenitentiam deo immolarit, utique eam magis filiis offerenti quam extraneis. Num ergo et Ionas¹⁾ ideoreo ethnicis Ninivitis non putabat poenitentiam necessariam, cum cavillaretur in praedicationis officio, an potius misericordiam dei providens etiam in extraneos profusam, quasi destructuram paeconium, verebatur? Atque adeo propter eavitatem profanam, nondum dei compotem, adhuc ignorantia delinquentem, paene perit prophetes; nisi quod exemplum passus est dominicae passionis ethnicios quoque poenitentes redempturae. Bene quod et Ioannes domini vias sternens, non minus militantibus et publicanis, quam filiis Abraham, poenitentiae erat praeceo²⁾. Ipse do-

1) Ion. 3, 4. 2) Luc. 3, 13 sq.

minus Sidoniis et Tyriis praesumpsit poenitentiam, si virtutum documenta vidissent¹⁾). Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus competere contendam, quam voluntariis. Magis enim merebitur fructum eius, qui nondum eo usus est, quam qui iam et abusus est, magisque sapient remedia prima, quam exoleta. Nimirum dominus ingratis benignus magis, quam ignaris, et eitius reprobatis misericors, quam nondum probatis, ut non magis iraseatur eontumeliis clementiae suae, quam blandiatur, et non libentius extraneis eam impertiat, quam in filiis perdidit, eum gentes sic adoptaverit, dum Iudei de patientia ludunt. Sed hoc volunt psychici, ut deus iustus iudex eius peccatoris poenitentiam malit quam mortem, qui mortem poenitentia maluit. Quod si ita est, peccando promeremur. Age tu funambule pudicitiae et castitatis et omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplina eiusmodi veri avia pendente vestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaque in gradu totus es? Perge sane, si potueris, si volueris, dum tam securus et quasi in solido es. Nam si qua te carnis vacillatio, animi avocatio, oculi evagatio de tenore decesserit, deus bonus est. Suis, non ethnicis, sinum subiicit; secunda te poenitentia excipiet; eris iterum de moecho Christianus. Haec tu mihi benignissime dei interpres. Sed cederem tibi, si scriptura Pastoris, quae sola moechos amat, divino instrumento meruisset incidi, si non ab omni eoneilio ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha et falsa iudicaretur, adultera et ipsa et inde patrona sociorum. A qua et alias initiaris, cui ille si forte patrocinabitur pastor, quem in calice depingis, prostitutorem et ipsum Christiani sacramenti, merito et ebrietatis idolum et mochiai asylum post calicem subsecuturac, dc quo nihil libentius bibas, quam ovem poenitentiae secundac. At ego eius pastoris scripturas haurio, qui non potest frangi. Hunc mili statim Ioannes offert cum poenitentiae lavacro et officio dicentem: Facite dignos poenitentiac fructus, et ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne scilicet rursum blandimenta delinquentiae de patrum resumerent gratia; potest enim deus de lapidibus istis filios suscitare Abrahac²⁾). Sic et nos, sequitur, ut eos,

1) Matth. 11, 21. 2) Matth. 3, 8 sq.

qui hactenus delinquent, facientes dignum poenitentiae fructum. Quid enim ex poenitentia maturescit, quam emendationis effectus? Sed etsi venia potius est poenitentiae fructus, hanc quoque consistere non licet sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est veniae, ut venia sit poenitentiae fructus.

11. Exinde quod ad evangelium pertinet, parabolam quidem discussa iam quaestio est. Si vero et factis aliquid tale pro peccatoribus edidit dominus, ut cum peccatrix feminae etiam corporis sui contactum permittit lavanti lacrimis pedes eius et crinibus detergenti, et unguento sepulturam ipsius inauguranti, ut cum Samaritanae sexto iam matrimonio, non moechae, sed prostitutae, etiam quod nemini facile, quis esset ostendit¹⁾: nihil ex hoc adversariis confertur, etsi iam Christianis veniam delictorum praestisset. Nunc enim dicimus: soli domino hoc licet, hodie potestas indulgentiae eius operetur. Ad illa tamen tempora, quibus in terris egit, hoc definimus nihil adversum nos praeiudicare, si peccatoribus etiam Iudeis venia confrebatur. Christiana enim disciplina a novatione testamenti, et ut praemisimus, a redemptione carnis, id est domini passione censemur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Christianus ante Christum coelo resumptum, nemo sanctus ante spiritum sanctum de eoelio repraesentatum ipsius disciplinae determinatorem.

12. Itaque isti qui alium paracletum in apostolis et per apostolos receperunt, quem nec in prophetis propins²⁾ agnitus, iam nec in apostolis possident. age nunc vel de apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptismum respersae poenitentia dilui posse. Nos in apostolis quoque veteris legis formam salutamus, circa moechiae quanta sit demonstrationem, ne forte lenior existinctur in novitate disciplinarum, quam in vetustate. Cum primum intonuit evangelium et vetera concussit, ut de legis retinendae necesse³⁾ statu disceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate spiritus sancti apostoli emittunt ad eos, qui iam ex nationibus allegi cooperant. Visum est, inquit, spiritui

1) Luc. 7, 37 sqq. Matth. 26, 1 sqq. Io. 4, 7 sqq. 2) Ita ed. Fran., Iunius, Seml., Neander; Pamelius et Rig. proprius (i. e. magis proprius); Gelen.: propriis. 2) neene debetur emendatione Rigaltii; reliquae edd. nec. Cf. cap. 21.

sancto et nobis, nullum amplius vobis adiicere pondus, quam eorum, a quibus necesse est abstineri, a sacrificii et a fornicationibus et sanguine. A quibus observando recte agitis¹⁾ vectante vos spiritu sancto²⁾. Sufficit et hic servatum esse moechiae et fornicationi locum honoris sui inter idololatriam et homicidium. Interdictum enim sanguinis multo magis humani intelligemus. Porro qualia videri volunt apostoli crimina, quae sola in observatione de lege pristina excerpunt, quae sola necessario abstinenda prescribunt? Non quod alia permittant, sed quod haec sola praeponant utique non remissibilia, qui ethnicorum caussa cetera legis onera remissibilia fecerint. Cur ergo cervicem nostram a tanto iugo excusant, nisi ut illis compendia ista disciplinae semper imponant? Cur tot vincula indulgent, nisi ut perpetuo ad necessaria constringant? Solverant a pluribus, ut nocentioribus observandis obligaremur. Compensatione res acta est, lucrati sumus multa, ut aliqua praestemus. Compensatio autem revocabilis non est, iisdemque revocabitur, iteratione moechiae utique et sanguinis et idololatriae. Tota enim iam lex sunetur, si veniae conditio solvetur. Sed non leviter nobiscum pactus est spiritus sanctus, etiam ultro pactus, quo magis honorandus. Sponsionem eius nemo dissolvet, nisi ingratus. Iam nec recipiet quae dimisit, nec dimittet quae retinuit. Novissimi testamenti semper indemutabilis status est, et utique recitatio decreti consiliumque illud cum seculo desinet. Satis denegavit veniam eorum, quorum custodiam elegit, vindicavit quae non proinde concessit. Hinc est, quod neque idololatriae neque sanguini pax ab ecclesiis redditur. De qua finitione sua apostolos excidisse, puto, non licet credere; aut si credere quidam possunt, debebunt probare.

13. Novimus plane et hic suspiciones eorum. Revera enim suspicantur apostolum Paulum in secunda ad Corinthios eidem fornicatori veniam dedit, quem in prima³⁾ dendum Satanae in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de matrimonio haeretem; quasi vel⁴⁾ ipsum postea stilum verterit scribens: Si quis autem contrastavit, non me

1) Act. Apost. 15, 28 sq. 2) Wouw. ms. recte agetis vectante (sic etiam in cod. Ursini) vos sp. s. Iunius emend. recte agetis. Vectante nos sp. s. sufficit etc. 3) 1 Cor. 5, 3 sq.
4) Wouw. ms. et Rig. quasique, alii quaside.

contristavit, sed ex parte, ne vos onerem, omnes. Satis est talis inerepatio, quae a multis fit; uti e contrario magis vos donare et advocare, ne forte abundantiore tristitia devoretur eiusmodi; propter quod oro vos, eonstituatis in eum dilectionem. In hoc enim et scripsi, uti cognoscam probationem vestram, quod in omnibus obaudit mihi. Si cui autem donaveritis, et ego. Nam et ego si quid donavi, donavi in persona Christi, ne fraudemur a satana, quoniam non ignoramus injectiones eius¹⁾. Quid hic de fornicatore, quid de paterni tori contaminatore, quid de Christiano ethnicorum impudentiam supergresso intelligitur? Cum proinde utique speciali venia absolvisset, quem speciali ira damnasset. Obscurius miseretur, quam indignatur. Aper-tior est in austerritate, quam in lenitate. Atquin facilius ira quam indulgentia obliqua est. Magis tristiora cunctantur, quam laetiora. De modicea seilicet indulgentia agebat, quae si forte nunc aestimaretur, quando maxima quaeque non soleant etiam sine praedicatione donari, tanto abest sine significatione. Et tu quidem poenitentiam mocehi ad exorandam fraternitatem in ecclesiam indu-ecns, conciliciatum et concincretum cum dedecore et horrore compositum prosternis in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lacinias invadentem²⁾, omnium ve-stigia lambentem, omnium genua detinentem, inque eum hominis exitum quantis potes misericordiae illecebribus, bonus pastor et benedictus Papa concionaris, et in parabola ovis eapras tuas quaeris, tua ovis ne rursus dc grege exsiliat, quasi non exinde iam liceat, quod nec semel lieuit, ceteras etiam metu cōmplex eum maxime indulgens. Apostolus vero seelcratam libidinem fornicationis incesto onustam tam proicte ignovisset, ut nec hunc saltem habitum legitimum³⁾ poenitentiae, quem ab ipso didieisse deberes, ab eo exegerit, nihil de postero sit comminatus, nihil de cetero al-loctetus? Quin imo et ultiro obsecrat, eonstituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. Et tamen dilectionem audio, non eommunicationem. Quod et ad Thessalonieenses: Si quis autem non obaudit sermoni

1) 2 Cor. 2, 5—11. 2) Praeter Wouwer. et Rig. edd. omnes prosternens in med. — omnium lacrimas suadentem etc.

3) Ita ex emend. Wouw.; ceteri: legatum.

nostro per epistolam, hunc notate, nee commisceamini illi, ut revereatur, non quasi inimicū deputantes, sed quasi fratrem obiurgantes¹⁾. Adeo potuisset dicere et fornicatori dilectionem solummodo concéssam, non et communicacionem; incesto vero nec dilectionem, quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis utique de animo. Sed verebatur, nc fraudarentur a satana círea eius personac anissionem, quem satanae ipse proiecerat; aut ne abundantia moeroris devoraretur, quem in interitum earnis addixerat. Hic iam earnis interitum in officium poenitentiae interpretantur, quod videatur ieuniis et sordibus et in-euria omni et dedita opera malae tractationis carnem exterminando satis deo facere, ut ex hoc argumententur fornicatorem, imo incestum illum non in perditionem satanae ab apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea veniam ob interitum, id est conflictationem earnis, conseeturum, igitur et consequutum. Plane idem apostolus Hymenacum et Alexandrum satanae tradidit, ut emendarentur non blasphemare, sicut Timotheo suo scribit²⁾. Sed et ipse datum sibi ait sudem, angelum satanae, a quo colaphizaretur; ne se extolleret³⁾. Si et hoc tangunt, ut traditos satanae ab illo in emendationem, non in perditio-nem intelligamus, quid simile blasphemia et incestum et anima ab his integra, imo non aliunde quam ex summa sanctitate et ex omni innocentia elata, quae in apostolo colaphis, si forte, cohíebatur, per dolorem, ut aiunt, auriculae vel capit is. Incestum vero atque blasphemia totos homines in possessionem ipsi satanac, non angelo eius tradidisse meruerunt. Et de hoc enim interest, imo et ad hoc plurimum resert, quod illos traditos ab apostolo legimus satanae, apostolo vero angelum datum satanae. Postremo cum deprecaretur dominum Panlus, quid audiit? Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate persicitur⁴⁾. Hoe, qui satanac deduntur, audire non possunt. Hymenaci autem et Alexandri crimen, si et in isto et in futuro aevo irremissibile est, blasphemia scilicet, utique apostolus non adversus terminum domini sub spe veniae dedisset satanac, iam a fide in blasphemiam mersos. Unde

1) 2 Thess. 3, 14.

2) 1 Tim. 4, 20.

3) 2 Cor. 12, 7.

4) 2 Cor. 12, 9.

et naufragos eos iuxta fidem pronuntiavit, non habentes iam solatum naves ecclesiae. Illis enim venia negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt. Ceterum ethnici et haeretici quotidie ex blasphemia emergunt. Sed etsi dixit: tradidi eos satanae uti disciplinam acciperent non blasphemandi¹⁾, de ceteris dixit, qui illis traditis satanae, id est extra ecclesiam proiectis, erudiri haberent blasphemandum non esse. Sic igitur et incestum fornicatorem non in emendationem, sed in perditionem tradidit satanae, ad quem iam super ethnios delinquendo transierat, ut disceperent fornicandum non esse. Denique in interitum, inquit, carnis, non in erueiatum, ipsam substantiam damnans, per quam exciderat, quae exinde iam perierat baptismate amisso, ut spiritus, inquit, salvus sit in die domini²⁾. Et de hoc enim quaeratur, si spiritus hominis ipsius salvus erit. Ergo salvus erit spiritus tanto scelere pollutus, propter hoc perdita carne, ut salvus sit in poena. Ergo poenam sine carne censebit contraria interpretatio. Sie³⁾ resurrectionem carnis amittimus. Superest igitur, ut eum spiritum dixerit, qui in ecclesia censetur, salvum, id est integrum praestandum in die domini ab immundiarum contagione, cieeto incesto fornicatore. Siquidem subiungit: Non scitis, quod modicum fermentum totam desipiat consersionem⁴⁾. Et tamen fornicatio incesta non erat modicum, sed grande fermentum.

14. Et his itaque discussis, quae intereesserant, regredior ad secundam Corinthiorum, ut probem illud quoque apostoli dictum: sufficiat eiusmodi homini inerepatione ista, quae a multis⁵⁾, non in fornicatoris personam convenire. Si enim dedendum satanae pronuntiaverat in interitum carnis, utique damnaverat cum magis, quam inerepaverat. Alius ergo erat, cui voluit sufficere inerepationem; siquidem fornicator non inerepationem de sententia eius retulerat, sed damnationem. Nam et hoc ipsum dispiciendum tibi offero, an fuerint in epistola prima et alii qui apostolum contrastaverint in eondite agentes, et contrastati sint ab illo inerepationem referentes iuxta sensum epistolae secundae, ex quibus in ea veniam aliquis potuerit adipisci. Animadvertis autem totam epistolam primam, ut ita dixerim,

1) 1 Tim. 1, 20. 2) 1 Cor. 5, 5. 3) Sic codd. Wouw. et Ursini; ceteri: Si. 4) 1 Cor. 5, 6. 5) 2 Cor. 2, 6.

non atramento, sed felle conscriptam, tumentem, indignantem, dedignantem, coniminantem, invidiosam, et per singulas caussas in quosdam quasi mancipes earum figuratam. Sic enim exegerant schismata et acmulationes et dissensiones et praesumptiones et elationes et contentiones, ut et invidia onerarentur et correptione retunderentur et superbia elimarentur et austerritate deterrerentur. Et qualis invidia humilitatis aculeus? Deo gratias ago, quod neminem vestrum tinxerim, nisi Crispum et Gaium, ne quis dicat, quod in nomine meo tinxerim. Nee enim iudicavi scire aliquid in vobis, quam Iesum Christum, et hunc crucifixum. Et puto, nos deus apostolos novissimos elegit velut bestiariorum, quoniam spectaculum facti sumus huic mundo et angelis et hominibus, et purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema¹⁾. Et: Non sum liber, non sum apostolus, non Christum Iesum dominum nostrum vidi²⁾. Quali³⁾ contra supereilio pronuntiare compulsi sunt: mihi autem in modio est, ut a vobis interroger, aut ab humano die; neque enim conscientius mihi sum⁴⁾? Et: Gloriam meam nemo inaniet. Non scitis quod angelos sumus iudicaturi⁵⁾. Ceterum libertas quam apertae obiurgationis, quam exserta acies machaerae spiritalis? Iam ditati estis, iam saturati estis, iam regnatis⁶⁾. Et: Si quis se putat scire, nondum scit, quemadmodum oporteat eum seire⁷⁾. Nonne et tunc in faciem alicuius impingens? Quis enim, inquit, te discernerit? Quid autem habes, quod non accepisti? Quid gloria-ris, quasi non acceperis⁸⁾? Nonne et illos in os eaedit? Quidam autem in conscientia usque nunc quasi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conscientias fratrum infirmas in Christum delinquent. Iam vero et nominatim: Aut non habemus potestatem mandueandi et bibendi, et mulieres circumdueendi, sicut et ceteri apostoli, et fratres domini et Cephas? Et: Si alii de potestate vestra consequuntur, non magis nos⁹⁾? Aequo et illos singulari stilo figit: Propterea qui se putat stare, videat ne cadat¹⁰⁾. Et: Si quis contentiousus videtur, nos talem con-

1) 1 Cor. 1, 14 sq. 2, 2. 4, 9. 14. 2) 1 Cor. 9, 1. 3) Edd. omnes: De quali; Latin. coni. Vide quasi. 4) 1 Cor. 4, 3 sq. 5) 1 Cor. 9, 15. 6, 3. 6) 1 Cor. 4, 8. 7) 1 Cor. 8, 2. 8) 1 Cor. 4, 7. — Wouwerius. et Rig. Si autem accepisti, quid gl. qu. n. acceperis? 9) 1 Cor. 9, 4 sq. 12. 10) 1 Cor. 10, 12.

suetudinem non habemus, neque ecclesia domini¹). Tali clausula maledicto detexta: si quis non amat dominum Iesum, sit anathema maranatha²), aliquem utique percussit. Sed illie magis stabo, ubi apostolus magis fervet, ubi ipse fornicator aliis quoque negotium fecit. Quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam. Veniam autem citius, si permiscerit dominus, et cognoscam non sermonem eorum, qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum dei, sed in virtute. Et quid vultis? veniam ad vos in virga, an in spiritu lenitatis³)? Quid enim suberat? Auditur in vobis in totum fornicatio, et talis fornicatio, qualis nec in gentibus, ut uxorem patris sui quis habeat. Et vos inflati estis, et non luxistis potius, ut auferatur de medio vestrum, qui tale facinus admisit⁴)? Pro quo lugerent? utique pro mortuo. Ad quem lugerent? utique ad dominum, ut quo modo auferatur de medio eorum⁵): non utique et extra ecclesiam detur; hoc enim non a deo postularetur, quod erat in praesidentis officio, sed ut per mortem hanc quoque communem et propriam earnis ipsius, quae iam cadaver, quae capulum⁶) esset immunditia irrecuprabili tabiosum, plenius de ecclesia deberet auferri. Et ideo, quomodo interim potuit auferri, iudicavit dedendum eiusmodi satanae in interitum earnis. Maledici enim eam sequebatur, quae diabolo proiiciebat, ut sacramento benedictionis exauktoraretur, nunquam in eastra ecclesiae reversura. Videmus itaque hoc in loco divisam apostoli severitatem in quendam inflatum et in quendam incestum, in alterum virga, in alterum sententia armatum. Virga, quam minabatur, sententia, quam exsequebatur; illam adhuc coruseantem, hanc statim fulminantem, qua increpabat, quaque damnabat. Certumque est exinde increpitum quidem sub intentione virgae tremuisse, damnatum vero sub representatione poenae perisse. Statim ille timens plagam abiit, ille luens poenam. Cum ad Corinthios eiusdem apostoli literae iterant veniam, sit plane, sed ineertum, cui, quia nee persona nee eaussa proscriptitur. Res eum sensibus conferam. Si ineestus opponitur, ibidem erit et infla-

1) 1 Cor. 11, 16. 2) 1 Cor. 16, 22. 3) 1 Cor. 4, 18—21.

4) 1 Cor. 5, 1 sq. 5) Ita Gelen. et Iunius; Latin.: ut quoquo modo etc. Wouweri ms. Ut quomodo auf. etc. 6) Alii captivum; Latin. corruptivum esset et immund. etc.

tus. Sane relatio¹⁾ satis habetur, eum inflatus inerepitus est, incestus vero damnatus est. Inflato ignoseitur, sed increpito; incesto non videtur ignotum, ut damnato. Si ei ignoscebatur, cui devoratio ex moerore nimio timebatur, devorari adhuc inerepitus periclitabatur, deficiens ob cōminationem et moerens ob increpationem; damnatus vero et culpa et sententia iam devoratus deputabatur, qui non moerere haberet, sed pati quod ante passionem moerere potuisset. Si idcireo ignoscebatur, ne fraudaremur a satana, in eo utique detrimentum praecavebatur quod nondum perisset. Nihil de transacto praecavetur, sed de adhuc salvo. Damnatus autem et quidem in possessionem satanae, iam tune perierat ecclesiae, cum tale facinus admiserat, nedum cum et ab ipsa eierabatur. Quomodo veretur fraudem pati eius, quem iam et eruptum amiserat, et datum habere non potuerat? Postremo quid iudicem indulgere conveniet, quod pronuntiatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? et utique eum iudicem, qui non solet ea, quae destruxit, reaedificare, ne transgressor beatur. Age iam, si non tot personas prima epistola contristasset, si neminem increpuisset, neminem terruisset, si solum incestum cecidisset, si nullum in caussam eius in pavorem misisset, inflatum consternasset, nonne melius suspicareris et fidelius argumentareris aliquem potius longe alium apud Corinthios tune in eadem caussa fuisse, ut inerepitus et territus et moerore iam saucius, propterea permittente modulo delicti, veniam postea ceperit, quam ut eam incesto fornicatori interpretareris? Hoc enim legisse debueras, etsi non in epistola, sed in ipsa apostoli seeta a pudore clarius quam stylo eius impressum, ne scilicet Paulum apostolum Christi, doctorem nationum in fide et veritate, vas electionis, ecclesiarum conditorem, censoren disciplinarum, tantae levitatis inficeres, ut aut damnaverit temere, quem mox esset absoluturus, aut temere absolverit, quem non temere damnasset ob solam licet fornicationem simplicis impudicitiae, nedum ob incestas nuptias et impian luxuriam et libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparaverat, ne consuetudini deputaretur, quam absens iudicarat, ne spatiū reus lueraretur, quam advocatione etiam

1) Gelen.: reatio; Pamel. coni. rei ratio.

domini virtute damnaverat, ne humana sententia videretur. Lusit igitur et de suo spiritu et de ecclesiae angelo et de virtute domini, si quod de consilio eorum pronuntiaverat rescidit.

15. Si etiam sequentia illius epistolae ad intentationem apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad oblationem incesti, ne et hic suffundatur apostolus posteriorum incongruentia sensuum. Quale est enim, ut cum maxime incesto fornicatori postliminium largitus ecclesiasticae pacis statim ingesserit de aversatione immunditarum, de amputatione macularum, de exhortatione sanctimoniarum, quasi nihil contrarium paulo ante decreverit? Compara denique, an eius sit dicere: Propterea habentes ministracionem istam, secundum quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, qui non decoris tantum, sed et sceleris manifestum dedamnauerit¹⁾. An eiusdem sit excusare aliquam impudicitiam, qui inter titulos laborum suorum, post angustias atque pressuras, post ieunia et vigilias castimoniam quoque praedicarit²⁾. An eiusdem sit recipere in communicationem reprobos quosque, qui scribat: Quae enim societas iustitiae et iniquitati? quae autem communicatio luci et tenebris? quae consonantia Christo et Belial? aut quae pars fideli cum infideli? aut quis consensus templo dei et idolis³⁾? Nonne constanter audire debebit: et quomodo discernis, quae supra incesti restitutio iunxisti? Illo enim concorporato rursus ecclesiae, et iustitia cum iniquitate sociatur, et tenebrae cum luce communicant, et Belial consonat Christo, et infidelis cum fideli sacramenta participat. Et viderint idola, ipse templi dei vitiator in templum dei convenit. Nam et hic: Vos enim, inquit, estis templum dei vivi: dicit enim, quia inhabitabo in vobis, et inambulabo, et ero deus illorum, et illi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, separamini et immundum ne attigeritis⁴⁾. Hoc quoque evolvis, o apostole, ut cum maxime ipse tanto immunditarum gurgiti manum⁵⁾ tradis, imo et adhuc superdicis: Habentes igitur promissionem istam, dilecti, emundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficien-

1) 2 Cor. 4, 4 sq.

2) 2 Cor. 6, 5 sq.

3) 2 Cor. 6, 14 sqq.

4) 2 Cor. 6, 16 sqq.

5) Latinus: malum.

tes castimoniam in dei¹⁾ timore²⁾). Oro te, qui talia infigit mentibus nostris; revocaverat aliquem fornicatorem in ecclesiam? an ideo seribit, ne tibi nunc revocasse videatur? Haec sicuti et praeteritis praescribere, ita et sequentibus praeiudicare debebunt. In finem enim epistolae dicens: Ne rursus cum venero, humiliet me deus, et lugeam multos eorum, qui ante deliquerunt et poenitentiam non egerunt super immunditia, quam admiserunt, fornicatione et vilitate: non utique recipiendos constituit, si poenitentiam inissent, quos in ecclesia inventurus erat, sed lugendos et sine dubio eiiciendos, ut poenitentiam perderent. Et ceterum non competit, eum de communicatione aliquid hic ostendisse, qui eam supra luci et tenebris, iustitiae et iniquitati negarat. Sed ignorant apostolum omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositum hominis ipsius, contra formam et regulam doctrinarum eius intelligunt, ut sanctitatis omnis etiam ex semetipso magistrum, impuritatis omnis execratorem et expiatorem et ubique talem, citius incesto, quam alicui humaniori reo ecclesiam reddidisse praesumant.

16. Necessè est igitur usque illis apostolum ostendi, quem ego et in secunda Corinthiorum talem defendam, quem in omnibus literis novi; qui et in prima primus omnium templum dei dedicavit: non scitis, vos templum dei esse et in vobis dominum habitare; qui et templo sanciendo purificandoque aeditualem legem scripsit: si quis templum dei vitiaverit, vitiabit illum deus; templum enim dei sanctum est, quod estis vos³⁾). Age iam, quis omnino vitiatum deo redintegravit, id est traditum satanae in interitum carnis, cum idcirco substruxerit: nemo seducat semetipsum⁴⁾), id est, nemo praesumat vitiatum deo redintegrari denuo posse. Sicut rursus inter cetera, imo et ante cetera, moechos et fornicatores et molles et masculorum concubidores negans regnum dei consecuturos, praemisit: nec erraveritis, scilicet si putaveritis eos consecuturos; (quibus autem regnum adimitur, utique nec vita permittitur quae inest regno;) etiam ingerens: sed haec quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine domini Iesu Christi et in spiritu dei nostri; quanto delicta ista ante lavacrum acce-

1) Gelenius: in fidei timore.
3, 16 sq. 4) 1 Cor. 3, 18.

2) 2 Cor. 7, 1. 3) 1 Cor.

pto facit, tanto post lavacrum irremissibilia constituit, si quidem denuo ablui non licet. Agnosce et in sequentibus Paulum columnam immobilem disciplinarum: Cibi ventri, et venter cibis, deus et hunc et illos conficit; corpus autem non fornicationi, sed deo; (faciamus enim hominem, ait deus, ad imaginem et similitudinem nostram, et fecit hominem deus, ad imaginem et similitudinem dei fecit illum.¹); et dominus corpori²); (et sermo enim caro factus est³),) deus autem et dominum suscitavit, et nos suscitabit per virtutem suam⁴), propter corporis scilicet nexum cum illo. Et ideo: Non scitis corpora vestra membra Christi⁵)? quia et Christus dei templum: evertite templum hoc, et ego illud in triduo recusebitabo⁶). Auferens membra Christi, faciam membra fornicariae? Non scitis, quod qui agglutinatur fornicariae, unum corpus efficitur; erunt enim duo in unam carnem. Qui autem agglutinatur domino, unus est spiritus. Fugite fornicationem; (si revocabilem venia, quomodo fugiam moechus denuo futurus? nihil profecero, si eam fugero; unum ero corpus, cui communicando agglutinabor;) omne delictum, quod admiserit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Ac ne hoc dictum in licentia fornicationis invaderes, ut in rem tuam non Domini delicturus, aufert te tibi, et Christo, sicut disposuerat, addicit⁷), et: non estis vestri, statim opponens, empti enim estis pretio, sanguine scilicet domini, glorificate et tollite dominum in corpore vestro⁸). Hoc qui praecipit, vide an ignoverit ei, qui dedecoraverit dominum, et qui deiecerit eum de corpore suo, et quidem per incestum. Si vis omnem notitiam apostoli eibere, ut intelligas, quanta securi censurae omnem silvam libidinum caedat et eradicet et excaudiceat, ne quiquam de recidivo fructicare permittat, aspice illum a iusta fruge naturae, a matrimonii dico pomo, animas iejunare cupientem. De quibus autem scribitis: bonum est homini mulierem non contingere; sed propter fornicationem unusquisque uxorem suam habeat, vir uxori et uxor viro debitum reddat⁹). Hu-

1) Genes. 1, 27. 2) Ita corr. Latinius; ceteri et omittunt.

3) Ioa. 1, 14. 4) 1 Cor. 6, 10—14. 5) 1 Cor. 6, 15. 6) Ioa. 2, 19. 7) Sic emend. P. Ciacconius; alii: aufert tibi — addicit. 8) 1 Cor. 6, 15—20. 9) 1 Cor. 7, 1 sqq.

ius boni fibulam quis illum nesciat invitum relaxasse, ut fornicationi obviamisset, quam si eui indulxit vel indulget, utique consilium remedii sui infregit. Et tenebitur iam frenandis continentiae coniugiis, si fornicatio, ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur, quae ignoscetur. Et tamen ignorisse se profitetur matrimonii usum, non imperasse. Vult enim omnes sibi adhaerere. Si autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant? Innuptis quoque et viduis bonum esse dicit exemplo cius perseverare. Si vero deficerent, nubere, quia praest nubere quam uri¹⁾. Quibus, oro, ignibus detcrius est uri, econcupiscentiae, an poenac? Atquin si fornicatio habet veniam, non erit²⁾ econcupiscentia eius. Apostoli autem magis est poenae ignibus providere. Quod si poena est, quae urit, ergo veniam non habet fornicatio, quam manet poena. Interea et divortium prohibens, pro eo aut viduitatis perseverantiam aut reconciliationem pacis dominico praeccepto adversus moechiam proeu- rat, quia: qui dimiserit uxorem praeter caussam moechiae, facit eam moechari, et qui dimissam a viro dicit, moechatur³⁾. Quanta remedia spiritus sanetus instaurat, ne id scilicet denuo admittatur, quod ignosci denuo non vult? Iam si usquequaque optimum dieit homini sie esse: iunctus es uxori, ne quaesieris solutionem, ut moechiae loeum non des; solutus es ab uxore, ne quaesieris uxorem, ut opportunitatem tibi serves. Quod et si duxeris uxorem, et si nupserit virgo, non peccat, pressuram tamen earnis habebunt huiusmodi. Et hie parendo permittit. Ceterum tempus in eollecto constituit, ut et qui habent uxores, sic sint tanquam non habentes. Praeterea enim habitus huius mundi, iam scilicet non desiderantis: crescere et multipleamini⁴⁾. Sie vult nos praeter sollicitudinem degere, quia innupti de domino curent, quomodo placeant deo, nupti vero de mundo reocgitent, quomodo placeant coniugio. Sie melius facere pronuntiat virginis conservatorem, quam erogatorem. Sic et illam beatorem decernit, quae amissio viro fidem ingressa amaverit occasionem viduitatis. Sic haee omnia continentiae consilia ut divina commendat; puto, inquit, et ego spiritum dei habeo⁵⁾. Quis iste est assertor audacieissimus

1) 1 Cor. 7, 6—9. 2) Latin. et Rig. non urit. 3) Matth. 5, 32. 4) Gen. 1, 28. 5) 1 Cor. 7, 11. 27—29. 31—32. 38—40.

omnis impudicitiae, moechorum et fornicatorum et incestorum plane fidelissimus advocatus, quibus honorandis suscepit hanc caussam adversus spiritum sanctum, ut falsum testimonium recitet de apostolo eius? Nihil tale Paulus indulxit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam titulis obliterare conatur. Indulget sane non adulteria, sed nuptias; parcit sane matrimoniis, non stupris; tentat ne naturae quidem ignoscere, ne culpae blandiatur; studet compescere benedictionis concubitum, ne maledictionis excusat. Hoc ei supererat, carnem vel a sordibus purgare; a maculis enim non potest. Sed est hoc solleme perversis et idiotis hageticis, iam et psychicis universis, alicuius capituli ancipitis occasione adversus exercitum sententiarum instrumenti totius armari.

17. Provoca ad apostolicam aciem, aspicie epistolas eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate praetendunt, omnes in luxuria et lascivia et libidinis negotia iaculantur. Quid denique et Thessalonicensibus scribit? Advocatio enim nostra non ex seductione, nec ex immunitia. Et: Haec est voluntas dei, sanctimonia vestra, abstinere vos a fornicatione, scire unumque in quo vas suum possidere in sanctimonia et honore, non in libidine concupiscentiae, sicut nationes, quae deum ignorant¹⁾. Quid Galatae legunt? Manifesta sunt opera carnis. Quaenam ista? In primis posuit fornicationem, immunitiam, lasciviam, quae praedico vobis, sicut praedixi, quod qui talia agunt, regnum dei non sunt consecuturi haereditate²⁾. Romani vero quid magis discunt, quam non derelinquere dominum post fidem? Quid ergo dicemus? perseverabimus in delinquentia, ut superet gratia? Absit. Qui mortui sumus delinquentiae, quomodo viveamus in ea adhuc? An ignoratis, quod, qui tineti sumus in Christo Iesu, in mortem eius sumus tincti? Conseptuli ergo illi sumus per baptismum in mortem, ut sicut Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vitae incedamus. Si enim consati sunnus³⁾ simulacro mortis eius, sed et resurrectionis erimus, hoc scientes, quod vetus homo noster confixus est illi. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus, quod et convivenimus

1) 1 Thess. 2; 3. 4, 3 sqq. 2) Gal. 5, 19. 3) Sic ed. Fran., Iunius, Seml.; alii: conseptuli sumus.

cum illo, scientes, quod Christus, suscitatus a mortuis, iam non moriatur, mors non iam dominetur eius. Quod enim mortuus est delinquentiae, mortuus est semel. Quod autem vivit, deo vivit. Ita et reputate vosmetipsos, mortuos quidem delinquentiae, viventes autem deo per Christum Iesum¹⁾. Igitur semel Christo mortuo, nemo potest post Christum mortuus delinquentiae, et maxime tantae, reviviscere. Aut si possit fornicatio et moechia denuo admitti, poterit et Christus denuo mori. Instat autem apostolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali, cuius infirmitatem carnis voverat. Sicut enim exhibuistis membra vestra famula immunditiae et iniquitati ad iniquitatem, ita et nunc exhibete ea famula iustitiae in sanctimoniam. Nam etsi habitare bonum in carne sua negavit²⁾, sed secundum legem literae, in qua fuit, secundum autem legem spiritus, cui nos annexit, liberat ab infirmitate carnis. Lex enim, inquit, spiritus vitae manumisit te a lege delinquentiae et mortis³⁾. Licet enim ex parte ex Iudaismo disputare videatur, sed in nos dirigit integratatem et plenitudinem disciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miserit deus filium suum in similitudinem carnis delinquentiae, et propter delinquentiam damnaverit delinquentiam in carne, ut ius legis, inquit, impleretur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quae carnis sunt sapiunt, et qui secundum spiritum, ea quae sunt spiritus. Sensum autem carnis mortem affirmavit esse. Dehinc et inimicitiam et in deum, et eos qui sunt in carne, id est in sensu carnis, deo placere non posse. Et: Si secundum carnem vivitis, inquit, futurum est ut moriamini⁴⁾. Quid autem intelligimus carnis sensum et carnis vitam, nisi quodcunque pudet pronuntiare? Cetera enim carnis et apostolus nominasset. Proinde et Ephesiis pristina reputans, de futuro monet: In quibus et nos conversati sumus, facientes concupiscentias et voluptates carnis⁵⁾. Notans deinde illos, qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiac omnis: Vos autem, inquit, non sic didicistis Christum. Et iterum sic di-

1) Rom. 6, 1—11. 2) Rom. 7, 18. 3) Rom. 8, 2. 4) Rom. 8, 3—8, 13. 5) Eph. 2, 3.

cit: Qui furabatur, iam non, furetur¹⁾. Sed et qui moe-
chabatur haetenus, non moechetur, et qui fornicabatur hac-
tenus, non fornicetur. Adieciisset enim et haec, si talibus
veniam porrigere consuisset vel porrigi omnino voluisset,
qui nec verbo pollui volens. Omnis, inquit, sermo turpis
non procedat ex ore vestro. Item: Fornicatio autem et
immunditia omnis ne nominetur quidem inter vos, sicut de-
cet sanctos, (tanto abest ut excusetur,) hoc scientes, quod
omnis fornicator aut immundus non habeat dei regnum.
Nemo vos seducat inanibus verbis: Propter hoc venit ira
dei super filios incredulitatis²⁾: Quis seducit inanibus ver-
bis, nisi qui concionatur remissibilem esse moechiam? non
intuens etiam fundamenta eius ab apostolo effossa, cum
ebrietates et comessationes compescit, sicut et hic: Et
nolite inebriari vino, in quo est luxuria³⁾. Demonstrat et
Colossensibus⁴⁾, quae membra mortiscent super terram,
fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam
malam et turpiloquium. Concede iam tot ac talibus senten-
tiis unum illud, quod tenes; panca multis, dubia certis, ob-
scura manifestis adumbrantur. Etiam si pro certo aposto-
lus Corinthio illi fornicationem donasset⁵⁾, esset aliud,
quod semel contra institutum suum pro ratione temporis
faeret. Circumeidit Timotheum solum, et tamen abstulit
circumcisionem⁶⁾.

18. Sed haec, inquit, ad interdictionem pertinebunt
omnis impudicitiae et addictionem omnis pudicitiac, salvo
tamen loco veniae, quae non statim denegatur, si delicta
damnantur, quando veniae tempus cum damnatione concur-
rat quam excludit. Sequebatur et hoc, psychicos sapere,
et deo reservavimus huic loco, quae aperte ad communica-
tionem ecclesiasticam caussis eiusmodi negandam etiam an-
tiquus cauta sunt. Nam et in proverbiis Salomon, quae
παρομίας dicimus, specialiter de moecho nusquam expibili:
Moedius autem, inquit, per indigentiam sensuum perditio-
nem animae suae acquirit, dolores et de honestationes sus-
tinet. Ignominia autem eius non abolebitur in aevum⁷⁾.
Plena enim zeli indignatio viro non parceat in die iudicii.

1) Eph. 4, 20. 28. 2) Eph. 5, 3. 5 sq. 3) Eph. 5, 18.

4) Coloss. 3, 5. 5) 2. Cor. 2. 6) Act. 16, 3. 7) Prov.
6, 32 sq.

Hoc si de ethnico putaveris dictum, certe de fidelibus iam audisti per Esaiam¹⁾. Excedite de medio eorum et separamini; et immundum ne tetigeritis²⁾. Habes statim in Psalmis: Beatum virum, qui non abierit in consilio impiorum, nec in via peccatorum steterit, et in cathedra pestilentiae non sederit³⁾. Cuius et postea vox: Non sedi cum consessu vanitatis, et cum inique agentibus non introibo (hoc de ecclesia male agentium) et cum impiis non sedebo. Et: Lavabo cum innocentibus manus meas, et altare tuum circumdabo, domine⁴⁾, ut solus plures⁵⁾, quoniam quidem: cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente innocens eris, et cum electo electus eris, et cum perverso perversus eris⁶⁾. Et alibi: Peccatori autem dicit dominus: ut quid tu exponis iustificationes meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas⁷⁾. Hinc igitur informatus et apostolus: Scripsi, inquit, vobis in epistola, non commisceri fornicatoribus, non utique fornicatoribus huius mundi, et reliqua. Ceterum oportebat vos exire de mundo. Nunc autem scribo vobis, si quis frater nominatur in vobis fornicator aut idololatres (quid enim tam coniunctum?) aut fraudator (quid enim tam propinquum?) et cetera, cum talibus ne cibum quidem sumere⁸⁾, nedum eucharistiam. Modicum scilicet fermentum totam desipit conspersionem⁹⁾. Item ad Timotheum: Manus nemini cito imponas, neque communices delictis alienis¹⁰⁾. Item ad Ephesios: Nolite ergo participes esse eorum; fuistis enim aiquando tenebrae. Et adhuc pressius: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, imo et revincite ea. Qae enim in occulto ab eis fiunt, turpe est edicere¹¹⁾. Quid turpius impudicitii? Si autem et ab otiose incedente fratre denuntiat subduci Thessalonicensibus¹²⁾, quanto ragis et a fornicatore? Hacc enim consulta sunt Christi ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit, uti cam sanctificet, emundans lavacro aquae in verbo, ut sistat sibi ecclesiam gloriosam non habentem maculam aut rugam, utique post

1) Rig. e ms. et alii per cassum; Latin. coni. per Isaiam.

2) Ies. 52, 11. 2. Cor. 6, 17. 3) Ps. 1, 1 sq. 4) Ps. 25, 4 sqq.

5) Iunius coni. et similes plures (sc. voces.) 6) Ps. 18, 26.

7) Ps. 50, 16 sqq. 8) 1 Cor. 5, 9 sqq. 9) 1 Cor. 5, 6.

10) 1 Tim. 5, 22. 11) Eph. 5, 7 sq. 11 sq. 12) 2 Thess. 3, 6.

lavacrum, sed sit sancta et sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga vetustatis ut virgo, sine macula fornicationis ut sponsa, sine probro vilitatis, ut emundata. Quid, si et hic respondere concipias, adimi quidem peccatoribus vel maxime carne pollutis communicationem, sed ad praesens, restituendam scilicet ex poenitentiae ambitu, secundum illam clementiam dei, quae mavult peccatoris poenitentiam quam mortem¹⁾? Hoc enim fundamentum opinionis vestrae usquequaque pulsandum est. Dicimus itaque, clementiae divinae si ita esse competisset demonstrationem sui etiam post fidem lapsis²⁾, ita Apostolus diceret: nolite communicare operibus tenebrarum³⁾, nisi poenitentiam egerint; et, cum talibus ne cibum quidem sumere, nisi postquam caligas fratrum volutando deterserint; et, qui templum dei viatiaverit, vitiabit illum deus, nisi omnium focorum cineres in ecclesia de capite suo excusserit. Debuerat enim quae damnaverat proinde determinasse, quoniam usque et sub qua conditione damnasset, [si temporali et conditionali et non perpetua severitate damnasset⁴⁾]. Porro cum in omnibus epistolis et post fidem talem prohibeat admitti, et admissum a communicatione detrudat, sine spe conditionis ullius aut temporis, nostrae magis sententiae adsistit, eam poenitentiam ostendens dominum malle, quae ante fidem, quae ante baptismata morte peccatoris potior habeatur, semel diluendi per Christi gratiam, semel pro peccatis nostris morte functi. Nam hoc etiam in sua persona apostolus statuit. Affirmans enim Christum ad hoc venisse, ut peccatores salvos faceret, quorum primus ipse fuisset, quid adiicit? Et misericordiam sum consecutus, quoniam ignorans feci in ineruditate⁵⁾. Ita clementia illa dei malentis poenitentiam peccatoris, quam mortem, ad ignorantibus adhuc et adhuc inerculos spectat, quorum caussa liberandorum venerit Christus, non qui iam deuin norint et sacramentum didicerint fidei. Quod si clementia dei ignorantibus adhuc et infidelibus competit, utique et poenitentia ad se clementiam invitat, salva illa poenitentiac specie post fidem, quac

1) Ezech. 33, 11. 2) Latinius emend. si ita competisset dari restitutionem suis etiam post fidem lapsis.
 3) Ephes. 5, 11. 1 Cor. 5, 11. 1 Cor. 3, 17. 4) Voc. uncis inclusa desunt in ed. Gelenii, sed a Pamelio e ms. recepta. 5) 1 Tim. 1, 16.

aut levioribus delictis veniam ab episcopo consequi poterit, aut maioribus et irremissibilibus a deo solo.

19. Sed quonam usque de Paulo, quando etiam Iohannes nescio quid diversae parti supplaudere videatur? quasi in Apocalypsi manifeste fornicationi posuerit poenitentiae auxilium, ubi ad angelum Thyatirenorum spiritus mandat habere se adversus eum, quod teneret mulierem Iezabel, quae se propheten dicit et docet, atque seducit servos meos ad fornicandum et edendum de idolothytis. Et largitus sum illi temporis spatium, ut poenitentiam iniret; nec vult eam inire nomine fornicationis. Eece dabo eam in lectum et moechos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi poenitentiam egerint operum eius¹⁾. Bene autem quod apostolis et fidei et disciplinae regulis convenit. Sive enim ego, inquit, sive illi, sive praedicamus²⁾. Totius itaque sacramenti interest, nihil eredere ab Ioanne concessum, quod a Paulo sit denegatum. Hanc aequalitatem spiritus sancti qui observaverit, ab ipso deduceetur in sensu eius. Haereticam enim feminam, quae quod didieerat a Nicolaitis, docere suscepserat, in ecclesiam latenter introducebat et merito ad poenitentiam urgebat. Cui enim dubium est, haereticum institutione deceptum, cognito postmodum easu et poenitentia expiato, et veniam consequi et in ecclesiam redigi? Unde et apud nos ut ethnico par, imo et super ethnicum haereticus etiam per baptismum veritatis utroque homine³⁾ purgatus admittitur. Aut si eertus es, mulierem illam post fidem vivam in haeresin postea exspirasse, ut non quasi haereticae, sed quasi fideli peccatrici, veniam ex poenitentia vindices, sane agat poenitentiam, sed in finem moechiac, non tamen et restitutionem consecutura. Haec enim erit poenitentia, quam et nos deberi quidem agnoscimus multo magis, sed de venia deo reservamus. Denique ea Apocalypsis in posterioribus propudiosos et fornicatores, sicut timidos et ineredulos et honicidas et veneficos et idololatras, qui tale quid in fide fueriat, in stagnum ignis sine ulla conditionali damnatione decrevit. Non enim de ethnici videbitur sapere, cum de fidelibus pronuntiarit: qui yicerint, haereditate habebunt ista, et ero illis deus,

¹⁾ Apoc. 2, 20 sqq. ²⁾ 1 Cor. 15, 11. ³⁾ Latin. et Fr. Innius: utroque nomine.

et illi mihi in filios; et ita subiunxerit: timidis autem et incredulis et propudiosis et fornicatoribus et homicidis et veneficis et idololatris particula in stagno ignis et sulphuris, quod est mors secunda; sie et rursus: Beati qui ex praeceptis agunt, ut in lignum vitae habeant potestatem, et in portas ad introendum in sanctam civitatem: Canis veneficus, fornicator, homicida, foras¹⁾), utique qui non ex praeceptis agant. Illorum est enim foras dari, qui intus fuerunt. Ceterum: quid mihi eos, qui foris sunt, iudicare²⁾? praecesserat. De epistola quoque Ioannis carpunt statim. Dictum est: Sanguis filii eius emundat nos ab omni delicto³⁾. Semper ergo et omnifariam delinquemus, si semper et ab omni delicto emundat nos ille; aut si non semper, non etiam post fidem, et si non ab delicto, non etiam a fornicatione. Unde autem exorsus est? Lumen praedixerat deum, et tenebras non esse in illo, et mentiri nos, si dieamus nos communionem habere cum eo, et in tenebris ineedamus. Si vero, inquit, in lumine ineedamus, communionem eum eo habebimus, et sanguis Iesu Christi domini nostri emundat nos ab omni delicto⁴⁾. Ergo in lumine incedentes delinquimus, et in lumine delinquentes emundabimur? Nullo paeto. Qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. Unde et ostendit, quomodo emundabimur a delicto; in lumine incedentes, in quo delictum agi non potest; adeo sie emundari nos ait, non qua delinquamus, sed qua non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris vero non communicantes emundati agemus, non deposito, sed non admisso delicto. Haec est enim vis dominie sanguinis, ut quos iam delicto mundarit et exinde in lumine constituerit, mundos exinde praestet, si in lumine incedere perseveraverint. Sed subiicit, inquis: Si dicamus nos delictum non habere, sedueimus nosmetipsos, et veritas non est in nobis. Si confitemur delicta nostra, fidelis et iustus est, ut dimittat ea nobis et emundet nos ab omni iniustitia. Numquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo et ab idolatria. Sed aliud in sensu est. Ecce enim et rursus: Si dieamus, ait, nos non deliquisse, mendaem facimus illum, et sermo eius non est in nobis. Eo amplius:

1) Apoc. 21, 3. 8. 22, 14 sq.
1, 7. 4) 1 Ioa. 1, 5 sqq.

2) 1 Cor. 5, 12.

3) 1 Ioa.

Filioli, haec scripsi vobis, ne delinquatis, et si deliqueritis, advocatum habemus apud deum patrem, Iesum Christum iustum, et ipse placatio est pro delictis nostris¹⁾. Secundum haec, inquis, et delinquere nos et veniam habere constabit. Quid ergo fiet, quum procedens aliud invenio? Negat enim nos omnino delinquere, et in hoc plurimum tractat, ut nihil tale concedat, proponens semel a Christo delicta deleta, non habitura postea veniam, in quo nos sensus ad admonitionem castimoniae demandat. Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia et ille castus est. Omnis qui facit delictum et iniquitatem facit, et delictum est iniquitas. Et scitis quod ille manifestatus sit, ut auferat delicta, utique haec tenus admittenda. Siquidem subiungit: Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit neque cognovit eum. Filioli, nemo vos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut et ille iustus est. Qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus a primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, ut solvat opera diaboli²⁾. Nam et solvit liberans hominem per lavaerum, donato chirographo mortis³⁾. Et ideo omnis, qui ex deo nascitur, non facit delictum, quia semen dei manet in illo, et non potest delinquere, quia ex deo natus est. In hoc manifesti sunt filii dei et filii diaboli⁴⁾. In quo, nisi illi non delinquendo, ex quo de deo nati sunt; isti delinquendo, quia de diabolo sunt, proinde atque si nunquam sint ex deo nati? Quod si dicit: qui non est iustus, ex deo non est⁵⁾, qui non pudicus, quomodo rursus ex deo fiet, qui iam esse desiit? Iuxta est igitur ut excidisse sibi dicamus Ioannem in primore quidem epistola negantem nos sine delicto esse⁶⁾, nunc vero praeseribentem non delinquere omnino, et illie quidem aliquid de venia blandientem, hic vero districte negantem filios dei, quicunque deliquerint. Sed absit. Nam nec ipsi excidimus a qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hic enim illam Ioannes commendavit, quod sint quacdam delicta quotidiana incursionis, quibus omnes simus obiecti. Cui enim non accedit, aut irasci inique, et ultra solis occasum, aut et manum immittere, aut facile ma-

1) 1 Ioa. 1, 8 sqq. 2, 1 sq. 2) 1 Ioa. 3, 3 — 8. 3) Col. 2, 14.

4) 1 Ioa. 3, 9 sq. 5) 1 Ioa. 3, 10. 6) 1 Ioa. 1, 8.

ledicere, aut temere iurare, aut fidem pacti destruere, aut verecundia aut necessitate mentiri? in negotiis, in officiis, in quaestu, in victu, in visu, in auditu quanta tentamur, ut si nulla sit venia istorum, nemini salus competit? Horum ergo erit venia per exoratorem patris Christum. Sunt autem et contraria istis, ut graviora et exitiosa, quae veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, utique et moechia et fornicatio, et si qua alia violatio templi dei. Horum ultra exorator non erit Christus; haec non admittet omnino, qui natus ex deo fuerit, non futurus dei filius, si admiserit. Ita Ioanni ratio constabit diversitatis, distinctionem delictorum disponenti, cum delinquere filios, dei nunc adnuit, nunc abnuit. Prospiciebat enim clausulam literarum suarum, et illi praestruebat hos sensus, dicturus in fine manifestius: Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, et dabit ei vitam dominus, qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem; non de eo dico, ut quis postulet¹⁾. Meminerat et ipse Hieremiam²⁾ prohibitum a deo deprecari pro populo mortalia delinquentे. Omnis iniustitia delictum est, et est delictum ad mortem³⁾). Scimus autem, quod omnis, qui ex deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. Ita nihil iam superest, quam aut neges moechiam et fornicationem mortalia esse delicta, aut irremissibilia fatearis, pro quibus nee orari permittitur.

20. Disciplina igitur apostolorum proprie quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum dei antistitem et ubique de ecclesia eradicantem omne sacrilegium pudicitiae sine ulla restitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. Extat enim et Barnabae titulus ad Hebreos, adeo satis auctoritatis viro, ut quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiae tenore: Aut ego solus et Barnabas non habemus hoc operandi protestatem⁴⁾? Et utique receptior apud ecclesias epistola Barnabae illo apocrypho Pastore moechorum. Monens itaque discipulos, omissis omnibus initii ad perfectionem ma-

1) 1 Ioa. 5, 16. 2) Ier. 7, 16. 11, 14. 14, 11. 3) 1 Ioa. 3, 4.
5, 17. 4) 1 Cor. 9, 6.

gis tendere nec rursus fundamenta poenitentiae iacere ab operibus mortuorum: Impossibile est enim, inquit, eos, qui semel illuminati sunt et donum coeleste gustaverunt et participaverunt spiritum sanctum et verbum Dei dulce gustaverunt¹⁾, occidente iam aevo cum exciderint, rursus revocari²⁾ in poenitentiam, refigentes cruci in semetipsos filium Dei, et dedecorantes. Terra enim, quae babit saepius devenientem in se humorem et peperit herbam aptam his, propter quos et colitur, benedictionem dei consequitur; proferens autem spinas reproba et maledictioni proxima, cuius finis in exustionem³⁾). Hoc qui ab apostolis didicit et cum apostolis docuit, nunquam moccho et fornicatori secundam poenitentiam promissam ab apostolis norat. Optime enim legem interpretabatur, et figuram eius iam in ipsa veritate servabat. Ad hanc denique speciem disciplinae de leproso cautum fuit: Si autem varietas effluerit in cutem et totam cutem texerit a capite usque ad pedes per omnem conspectum, et sacerdos cum viderit, emundabit eum, quoniam convertit in album, mundus est. Qua vero die visus fuerit in eiusmodi color vivus, inquinatus est⁴⁾. Conversum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quae vitium et macula aestimatur in seculo, et totum novatum mundum voluit intelligi, qui iam non sit varius, non sit de pristino et novo aspersus; si vero post abolitionem in vetustatem aliquid ex illa revixerit, rursum in carne eius, quod emortuum delicto habebatur, immundum iudicari, nec expiari iam a sacerdote. Ita mocchia de pristino recidiva et unitatem novi coloris, a quo fuerat exclusa, commaculans, immundabile est vitium. Item de domo: Si quae maculae et cavositates adnuntiatae in parietibus sacerdoti fuissent, priusquam introiret ad inspiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quac domus essent. Dehinc introgressus sacerdos, si invenisset cavositates viridicantes vel rubescentes, et aspectum carum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad ianuam et secerneret domum illam septem diebus. Dehinc dic septimia regressus, si animadvertisset diffusum in parietibus tactum

1) Vocc. et participaverunt — gustaverunt desunt in ed. Gelenii. 2) Latin. assentiente Semlero: renovari. 3) Hebr. 6, 1. 4—8. 4) Lev. 13, 12 sqq.

illum, imperaret extrahi eos lapides, in quibus lepra fuisset, et abiici extra civitatem in locum immundum et sumi alios lapides politos et solidos et reponi loco pristinorum et pulvere alio illini domum¹⁾). Oportet enim, cum pervenitur ad summum sacerdotem patris Christum, de domo hominis nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta prius, ut munda sit quae remanet domus, caro et anima, et ubi introierit eam sermo dei et invenuerit maculas ruboris et viroris, extrahi statim et abiici foras sensus mortiferos et cruentos, (nam et Apocalypsis²⁾ viridi equo mortem, russeo autem procliatorem imposuit,) proque illis politos et in compaginem aptos et firmos substruit lapides, quales in Abrahae fiunt³⁾), ut ita homo habilis deo sit. Quod si post recuperationem et reformationem rursus sacerdos animadverterit in eadem domo de pristinis caassis⁴⁾ aliquid et maculis, immundam eam pronuntiavit, et iussit deponi materias et lapides et omnem structuram eius et abiici in locum immundum: hic erit homo caro atque anima, qui post baptismum et introitum sacerdotum reformatus, denuo resumit scabra et maculas carnis, et abiicitur extra civitatem in locum immundum, deditus scilicet satanae in carnis interitum⁵⁾), nec amplius reacdiscatur in ecclesia post ruinam. Sic et de famulac concubitu, quae homini esset reservata, neandum redempta, neendum liberata. Prospicietur, inquit illi, et non morictur⁶⁾), quia nondum est manumissa cui servabatur. Nondum enim caro a Christo manumissa, cui servabatur, impune contaminabatur, ita iam manumissa non habet veniam.

21. Haec si apostoli magis norant, magis utique curabant; sed et in hunc iam gradum decurram, excrucens inter doctrinam apostolorum et potestatem. Disciplina hominem gubernat, potestas adsignat, seorsum quod potestas, spiritus autem deus⁷⁾). Quid autem docebat? non communicandum operibus tenebrarum⁸⁾). Observa quod iubet. Quis autem poterat donare delicta? hoc solius ipsius est. Quis enim

1) Lev. 14, 36 sqq.

2) Apoc. 6, 4. 8.

3) Matth. 3, 9.

4) Latinius coni. cavis.

5) 1 Cor. 5, 4 sqq.

6) Lev. 19, 20.

7) Latinius h. l. emend. Disc. hom. gub., pot. adsignat. sed rursum quid potestas? spiritus. Spiritus autem deus est. Rigalt.: Discipl. — adsignat. Seorsum, quid potestas? spiritus. Spiritus autem? deus. 8) Ephes. 5, 11.

dimitit delicta, ni solus deus¹⁾? et utique mortalia quae in ipsum fuerint admissa, et in templum eius. Nam tibi quae in te reatum habeant, etiam septuagies septies iuberis indulgere in persona Petri²⁾). Itaque si et ipsos beatos apostolos tale aliquid indulsisse constaret, cuius venia a deo, non ab homine, competeret non ex disciplina, sed ex potestate fecisse. Nam et mortuos suscitaverunt, quod deus solus, et debiles redintegraverunt, quod nemo nisi Christus, imo et plagas inflixerunt, quod noluit Christus. Non enim decebat eum saevire, qui pati venerat. Pereussus est Ananias et Elimas, Ananias morte, Elimas caecitate³⁾, ut hoc ipso probaretur, Christum et haec facere potuisse. Sic et prophetae eadem et eum ea moechiam poenitentibus ignoraverant, quia et severitatis documenta fecerunt. Exhibe igitur et nunc mihi, apostolice, prophetica exempla, et agnoseam divinitatem, et vindicia tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatem. Quod si disciplinae solius officia sortitus es, nec imperio praesidere, sed ministerio, quis aut quantus es indulgere? qui neque prophetam nec apostolum exhibens, cares ea virtute, cuius est indulgere. Sed habet, inquis, potestatem ecclesia delicta donandi? Hoc ego magis et agnosco et dispono, qui ipsum paracletum in prophetis novis habeo dicentem: Potest ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne et alia delinquent. Quid, si pseudopropheticus spiritus pronuntiavit? Atqui magis eversoris fuisse, et semetipsum de clementia commendare et ceteros ad delinquentiam temperare. Aut si hoc secundum spiritum veritatis affectare gestivit, ergo spiritus veritatis potest quidem indulgere fornicatoribus veniam, sed eum plurium malo non vult. De tua nunc sententia quaero, unde hoc ius ecclesiae usurpes: si quia dixerit Petro dominus: super hanc petram aedifieabo ecclesiam meam, tibi dedi claves regni coelestis; vel: quaecunque alligaveris vel solveris in terra, erunt alligata vel soluta in celis⁴⁾; idecirco praesumis et ad te derivasse solvendi et alligandi potestatem, id est ad omnem ecclesiam Petri propinquam? qualis es, evertens atque commutans manifestam domini intentionem personaliter hoc Petro conferentem? Super te,

1) Marc. 2, 7.

2) Matth. 18, 22.

3) Act. 5, 5. 13, 11.

4) Matth. 16, 18 sq.

inquit, aedifieabo ecclesiam meam, et: dabo tibi claves, non ecclesiae; et quaeunque solveris vel alligaveris, non quae solverint vel alligaverint. Sic enim et exitus docet. In ipso ecclesia exstructa est, id est per ipsum, ipse elevem imbuit; vides quam: viri Israëlitae, auribus mandate quae dieo: Iesum Nazarenum vobis destinatum¹⁾, et reliqua. Ipse denique primus in Christi baptismo reseravat aditum coelestis regni, quo solvuntur alligata retro delicta et alligantur quae non fuerint soluta, secundum veram salutem, et Ananiam vinxit vinculo mortis et debilem pedibus absolvit vitio valetudinis. Sed et in illa disceptatione custodiendae necne legis primus omnium Petrus spiritu instinctus et de nationum vocatione praefatus: Et nunc, inquit, eur tentastis dominum de imponendo iugo fratribus, quod neque nos, neque patres nostri sufferre valuerunt²⁾? Sed enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consequenturos sieut et illi. Haec sententia et solvit, quae omissa sunt legis, et alligavit, quae reservata sunt. Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia potestas solvendi et alligandi Petro emancipata. Cui si praeceperat dominus etiam septuages septies delinquenti in eum fratri indulgere, utique nihil postea alligare, id est retinere, mandasset, nisi forte ea quae in dominum, non in fratrem quis admiserit. Praejudicatur enim non dimittenda in deum delicta, quum in homine admissa donantur. Quid nunc et ad ecclesiam, et quidem tuam, psychice? Secundum enim Petri personam spiritualibus potestas ista conveniet aut apostolo aut prophetae. Nam et ecclesia proprie et principaliter ipse est spiritus, in quo est trinitas unius divinitatis, pater et filius et spiritus sanetus. Illam ecclesiam congregat, quam dominus in tribus posuit. Atque ita exinde etiam numerus omnis, qui in hanc fidem conspiraverint, ecclesia³⁾ ab auctore et consecratore censemur. Et ideo ecclesia quidem delicta donabit; sed ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non ecclesia numerus episcoporum. Domini enim, non famuli est ius et arbitrium, dei ipsius, non saecordotis.

22. At tu iam et in martyras tuos effundis hanc protestatem. Ut quisque ex confessione⁴⁾ vineula induit ad-

1) Act. Ap. 2, 22. 2) Act. Ap. 15, 10. 3) Latin. et Rig. ecclesia; ceteri: ecclesiae. 4) Ita h. l. emend. Latinus assentiente A. Neandro; alii: consensione.

huc mollia in novo custodiae nomine, statim ambiunt moechi, statim adeunt fornicatores, iam preces circumsonant, iam lacrimae circumstant maculati cuiusque, nec ulli magis aditum carceris redimunt, quam qui ecclesiam perderunt. Violantur viri ac feminae in tenebris plane ex usu libidinum notis, et pacem ab his quaerunt, qui de sua periclitantur. Alii ad metalla confugiunt, et inde communicatores revertuntur, ubi iam aliud martyrium necessarium est delictis post martyrium novis. Quis enim in terris et in carne sine culpa? quis martyr, seculi incola, denariis supplex¹⁾, medico obnoxius et foeneratori? Puta nunc sub gladio iam capiti librato, puta in patibulo iam corpore expanso, puta in stipite iam leone concesso, puta in axe iam incendio adstructo, in ipsa, dico, securitate et possessione martyrii: quis permittit homini donare quae deo reservanda sunt, a quo ea sine excusatione damnata sunt, quae nec apostoli, quod sciam, martyres et ipsi donabilia iudicaverunt? Denique iam ad bestias depugnaverat Paulus Ephesi, eum interitum decernit incesto²⁾. Sufficiat martyri propria delicta purgasse. Ingrati vel superbi est in alios quoque spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua solvit, nisi solus dei filius? Nam et in ipsa passione liberavit latronem. Ad hoc enim venerat, ut ipse a delicto purus et omnia sanctus pro peccatoribus obiret³⁾. Proinde qui illum aemularis domando delicta, si nil ipse deliquisti, plane patre pro me. Si vero peccator es, quomodo oleum faculae tuae sufficere et tibi et mihi poterit? Habeo etiam nunc quo probem Christum. Si propterea Christus in martyre est, ut moechos et fornicatores martyr absolvat, occulta cordis edicat, ut ita delicta concedat, et Christus est. Sic enim dominus Iesus Christus potestate suam ostendit: Quid cogitatis nequam in cordibus vestris? Quid enim facilius est dicere paralyticos: dimittuntur tibi peccata; aut: surge et ambula? Igitur ut sciatis, filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris potestatem, tibi dico paralyticos: surge et ambula⁴⁾. Si dominus tantum de potestatis suae probatione curavit, ut traduceret cogitatus, et ita impetraret sanitatem, ne non crederetur

1) Matth. 20, 2 sqq. 2) 1 Cor. 15, 32. 5, 3 sqq. 3) Sic Wouweri MS. et Rig.; ceteri: obediret. 4) Matth. 9, 4 sqq.

posse delicta dimittere; non licet mihi eandem potestatem in aliquo sine eisdem probationibus credere. Quum tamen moechis et fornicatoribus a martyre expostulas veniam, ipse confiteris eiusmodi crimina non nisi proprio martyrio diluenda, qui praesumis alieno. Quod si est, iam et martyrium aliud erit baptismus. Habeo enim, inquit, et aliud baptismus¹⁾. Unde et ex vulnere lateris dominici aqua et sanguis²⁾, utriusque lavacri paratura manavit. Debo ergo et primo lavacro alium liberare, si possum secunde; ingreram usque in sinum necesse est. Quaecunque auctoritas, quaecunque ratio moecho et fornicatori pacem ecclesiasticam reddit, eadem debebit et homicidae et idololatralae poenitentibus subvenire, certe negatori et utique illi, quem in proelio confessionis tormentis collectatum saevitia deiecit. Ceterum indignum deo et illius misericordia, qui poenitentiam peccatoris morti praevertit, ut facilius in ecclesiam redeant, qui subando, quam qui dimicando ceciderunt. Urget nos dicere indignitas. Contaminata potius corpora revocabis, quam cruentata. Quae poenitentia miserabilior, titillatam prosternens carnem, an vero laniatam? Quae iustior venia in omnibus caassis, quam voluntarius, an quam invitus peccator implorat? Nemo volens negare compellitur, nemo nolens fornicatur. Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa; nescit, quod libet cogi. Negationem porro quanta compellunt ingenia carnificis et genera poenarum? Quis magis negavit, qui Christum vexatus, an qui delectatus amissit? qui quum averteret doluit, an qui quum amitteret lussit? Et tamen illae cicatrices Christiano proclio insculptae, et utique invidiosae apud Christum, quia vicisse cupierunt, et sic quoque gloriae, quia non vincendo cesserunt; in quas adhuc et diabolus ipse suspirat, cum sua infelicitate, sed casta, cum poenitentia moerente, sed non erubescente ad dominum de venia, denuo dimittetur eis qui piaculariter³⁾ negaverunt⁴⁾. Solis illis caro insirma est. Atquin nulla tam fortis caro, quam quae spiritum elidit.

1) Luc. 12, 50. 2) Ioa. 19, 34. 3) Rig. coni. peculiariter.

4) Ita recte emendasse h. locum videtur Fr. Junius; alii: cesserunt. In quas — venia. Denuo dimittitur — negaverunt.

D E I E I U N I I S^D

ADVERSUS PSYCHICOS.

1. Mirarer psychicos, si sola luxuria tenebrentur, qua sapientia nubunt; si non etiam ingluvie ducerentur²⁾, qua iejunia oderunt; monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cum duo haec tam unita atque eoncerta sint, ut si disiungi omnino potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhaerent. Specta corpus et una regio est; denique pro dispositione membrorum ordo vitiorum; prior venter et statim cetera saginae substructa laseivia est; per edacitatem salacitas transit. Agnoseo igitur animalem fidem, studio earnis, qua tota constat, tam multivorantiae quam multinubentiae pronam, ut merito spiritalem disciplinam pro substantia aemulam in hac quoque specie continentiae aecuset, proinde gulae fraenos induentem, per nullas interdum vel sceras vel aridas escas, quemadmodum et libidini per unieas nuptias. Piget iam eum talibus congredi, pudet iam de eis altercari, quorum nec defensio verecunda est. Quomodo enim protegam eastitatem et sobrietatem sine taxatione adversariorum? Quinam isti sint, semel nominabo; exteriores et interiores botuli psychicorum. Hi paraeleto controversiam faciunt, propter hoc novae prophetiac reeusanter, non quod alium deum praedicent Montanus et Priscilla et Maximilla, nec quod Iesum Christum solvant, nec quod aliquam fidei aut spei regulam evertant, sed quod plane doceant sapientia iejunare, quam nubere. De modo quidem nubendi iam edidimus monogamiae defensionem; nunc de eastigatione vietus secundac vel magis primac continentiae pugna est. Arguunt nos, quod iejunia propria custodiamus, quod stationes plerumque in vesperam produeamus, quod etiam xerophagias observemus, siecantes eibum ab omni carne et omni iurulentia et uvidioribus quibusque pomis, nec quid

1) De ieunio adv. psych. hic liber inscriptus est in edd. Gelénii, Semleri all.; Rigáltius: de ieuniis. 2) Rig. Luxuria tenderentur — ingluvie lacerarentur, quod alterum legitur etiam in cod. Wouweri.

vinositatis vel edamus vel potemus; lavaeri quoque abstinentiam; congruentem arido victui. Novitatem igitur obiectant, de cuius illicito praeseribant, aut haeresim iudicandam, si humana praesumptio est, aut pseudoprophetiam pronuntiandam, si spiritalis indictio est, dum quaque ex parte anathema audiamus, qui aliter adnuntiamus.

2. Nam quod ad ieuniia pertineat, certos dies a deo constitutos opponunt, ut eum in Levitico praecipit dominus Mosi decimam mensis septimi diem placationis: sancta, inquietans, erit vobis dies, et vexabitis animas vestras, et omnis anima, quae vexata non fuera in illa die, exterminabitur de populo suo¹⁾). Certe in evangeliis illos dies ieuniis determinatos putant, in quibus ablatus est sponsus, et hos esse iam solos legitimos ieuniorum christianorum, abolutis legalibus et propheticis vetustatibus. Ubi volunt enim, agnoscunt quid sapiat: lex et prophetae usque ad Ioannem²⁾). Itaque de cetero indifferenter³⁾ ieunandum ex arbitrio, non ex imperio, novae disciplinae pro temporibus et caussis uniuersiusque; sic et apostolos observasse⁴⁾), nullum aliud imponentes iugum, certorum et in commune omnibus obeundorum ieuniorum; proinde nec stationum, quae et ipsae suos quidem dies habeant, quartae feriae et sextae; passive⁵⁾ tamen currant, neque sub lege praecepti neque ultra supremam diei, quando et orationes fere hora nona concludat, de Petri exemplo, quod aetis refertur. Xerophagias vero novum affectati officii nomen et proximum ethnicac superstitioni, quales castimoniae Apim, Isidem et Magnam Matrem certorum eduliorum exceptione purifcent; cum fides libera in Christo ne Iudaicæ quidem legi abstinentiam quorundam ciborum debeat, semel in totum macellum ab apostolo admissa⁶⁾), detestatore eorum, qui sicut nubere prohibeant, ita iubeant cibis abstinere a deo conditis. Et ideo nos esse iam tune prænotatos in novissimis temporibus, abscedentes a fide, intendentis spiritibus, mundi seductoribus, doctrinis mendacioquorum, inustani habentes conscientiam⁷⁾). Quibus, oro te, ignibus? credo, quibus nuptias saepe deducimus, et coenas quotidie coqui-

1) Levit. 16, 29, sqq. 23, 27. 2) Luæ. 16, 16. Matth. 11, 13.

3) Rig. differenter. 4) Act. 15, 10. 5) Wouweri MS. passim. 6) 1 Cor. 10, 25. 7) 1 Tim. 4, 1 sq.

mus? Sic et cum Galatis nos quoque percuti aiunt, observatores dierum et mensium et annorum¹⁾). Iaculantur interea et Esaiam pronuntiasse, non tale ieunium dominus elegit, id est, non abstinentiam cibi, sed opera iustitiae quae subtextit²⁾; et ipsum dominum in evangelio ad omnem circa vietus scrupulositatem compendio respondisse, non his coquinari³⁾ hominem, quae in os inferantur, sed quae ex ore proferantur⁴⁾; cum et ipse manducaret et biberet usque in notationem: ecce homo vorator et potator⁵⁾; sic et apostolum docere, quod esca nos deo non commendet, neque abundantes, si edamus, neque deficiente, si non edamus⁶⁾). His et huiusmodi sensibus eo iam subtiliter tendunt, ut unusquisque pronior ventri possit supervacua nec adeo necessaria existimare sublati⁷⁾ vel deminuti vel demorati cibi officia, praeponente scilicet deo iustitiae et innocentiae opera. Et scimus, quales sint carnalium commodorum suasoriae, quam facile dicatur: opus est de totis praecordiis credam, diligam deum et proximum tanquam me. In his enim duobus praecepsis tota lex pendet et prophetae, non in pulmonum et intestinorum meorum inanitate.

3. Itaque nos hoc prius affirmare debemus, quod oceulite subrui periclitatur, quantum valeat apud deum inanitas ista, et ante omnia, unde ratio ipsa processerit hoc modo promerendi deum. Tunc enim agnosetur observationis necessitas, cum eluxerit rationis auctoritas a primordio recensendae. Aeeperat Adam a deo legem non gustandi de arbo agnitionis boni et mali, moriturus si gustasset; verum et ipse tunc in psychicum reversus post ecstasim spiritalem, in qua magnum illud sacramentum in Christum et ecclesiam prophetaverat, nec iam capiens quae erant spiritus, facilius ventri quam deo cessit, pabulo potius quam praecepto annuit, salutem gula vendidit, manducavit denique et periit, salvus alioquin, si uni arbusculae ieinnare maluisset; ut iam hinc animalis fides semen suum recognoscat, exinde deducens carnalium appetitionem et spiritualium recusationem. Teneo igitur a primordio hominem tormentis atque suppliciis inediae puniendam,

1) Gal. 4, 10. 2) Ies. 58, 4 sq. 3) Ed. Fran. et Rig. communicari. 4) Marc. 7, 15. 5) Matth. 11, 19. 6) 1 Cor. 8, 8.
7) Sic ed. Fran. et Rig.; ceteri: dilati.

etiamsi deus nulla ieumia paecepisset. Ostendens tamen, unde sit occisus Adam, mihi reliquerat intelligenda remedia offensae, qui offensam demonstrarat. Ulro cibum, quibus modis quibusque temporibus potuisse, pro veneno deputarem et antidotum famem sumorem, per quam purgarem mortis a primordio caussam in me quoque cum ipso genere transductam, certus, hoc deum velle, cuius contrarium noluit, satisque considerans, placitaram illi continentiae curam, a quo daunatam comperissem incontinentiae culpam. Porro, cum et ipse ieunium mandet et animam conquassatum proprie utique cibi angustiis sacrificium (appellet¹), quis iam dubitabit omnia erga victimum macerationum hanc fuisse rationem, qua rursus interdicto cibo et observato praecepto primordiale iam delictum expiaretur, ut homo per candem materiam caussae satis deo faciat, per quam offenderat, id est per cibi interdictionem, atque ita salutem aemulo modo redaccenderet inedia, sicut extinxerat sagina, pro unico illicito plura licita contemnens?

4. Hacc ratio servabatur apud providentiam dei, pro temporibus omnia moderantis, ne quis ex diverso ad deiciendam propositionem nostram, cur ergo, dicat, non statim deus aliquam victus constituit castigationem? quin imo et auxit permissionem? Nam in primordio quidem herbidum soluimmodo et arboreum homini pabulum addixerat: Ecce dedi vobis omne foenum sementivum seminans semen, quod est super terram, et omne lignum, quod habet in semetipso fructum seminis sementivi, vobis erit in escam²). Postea vero ad Noë, enumerata subiectione omnium bestiarum terrae et volatilium coeli et moyentium in terra et piscaium maris et omnis serpentis: erunt, inquit, vobis in escam, velut holera foeni dedi vobis universa; verum carnem in sanguine animae sua non edetis³); nam et hoc ipso, quod eam solam carnem esui eximit, cuius anima non per sanguinem effunditur, omnis reliquae carnis usum concessisse manifestum est. Ad haec respondemus, non competitse ouerari hominem aliqua adhuc abstinentiae lege, qui cum maxime tam levem interdictionem unius scilicet pomi tolerare non potuit; remissum itaque illum libertate ipsa corroborandum.. Atque post diluvium in reformatione ge-

1) Ps. 50, 18.

2) Gen. 1, 29.

3) Gen. 9, 2.

neris humani suffecisse unam interim legem a sanguine abstinendi, permisso usu ceterorum. Iam enim iudicium dominus ostenderat per diluvium, adhuc etiam communatus fuerat per exquisitionem sanguinis de manu fratris et de manu bestiae omnis¹⁾). Itaque iustitiam iudicii praeministrans materiam libertatis emisit, per veniam supparans disciplinam, permittens omnia, ut demeret quacdam, plus exacturus, si plus commisisset, abstinentiam imperaturus, cum indulgentiam permisisset, quo magis, ut diximus, primordiale delictum expiaretur maioris abstinentiae operatione in maioris licentiae occasione.

5. Denique ubi iam et familiaris populus allegi deo cocepit et restitutio hominis imbui potuit, tunc leges disciplinaeque omnes impositae, etiam quae decerperent victimum ademptis quibusdam veluti immundis, quo facilius aliquando ieunia toleraret homo perpetua in quibusdam abstinentia usus. Nam et primus populus primi hominis resculpserat crimen, pronior ventri quam deo deprehensus, cum de duritia Aegyptiae servitutis valida manu dei et sublimi brachio erctus dominus eius visus est, et terrae lacte et melle mananti destinatus, statim autem solitudinis incopiosac circumspetu scandalizatus, saturitatis Aegyptiae detrimenta suspirans in Moysen et Aaron mussitavit: Utinam obiissemus percussi a domino in terra Aegypti, quando super ollas carnium sedebamus et panes in plenitudinem comedebamus. Quomodo²⁾ eduxisti nos in haec deserta ad interficiendam synagogam istam fame³⁾? Eadem ventris praelatione deploratus erat eosdem duces suos et dei arbitros, quos desiderio carnis et recordatu Aegyptiarum copiarum exacerbabat. Quis nos vescet carnem? vencrunt in mentem nobis pisces, quos in Aegypto cdebamus gratis, et cucumeres et pepones et porri et cepe et allia. At nunc anima nostra arida, nihil nisi⁴⁾ manna vident oculi nostri⁵⁾. Ita et illis xerophagiae panes angelici displicebant, allium potius et cepe, quam coelum fragrare malebant. Et ideo tam ingratis gratiora et esculentiora quaeque detracta sunt, puniendae simul gulae et excrendae continentiae caussa, ut illa damnaretur, ista erudiretur.

1) Gen. 9, 5. 2) Alii: quoniam. 3) Exod. 16, 2 sq.
4) Alii: sine. 5) Num. 11, 4 sqq.

6. Nunc si temere rationes castigati a deo victus et castigandi propter deum a nobis ad primordiorum experientia revocavimus, conscientiam communem consulamus. Ipsa natura enuntiabit, quales nos ante pabulum et potum in virgine adhuc saliva exhibere consuerit rebus duntaxat sensus¹⁾ agendis quo divina tractantur, si multo pollutoris mentis, si multo vivacioris cordis, quam cum totum illud domicilium interioris hominis escis stipatum, vinis inundatum, decoquendis iam stercoribus aestuans praemeditatorium efficitur latrinarum, in quo plane nihil tam in proximo supersit, quam ad lasciviam sapere. Manducavit populus et babit, et surrexerunt ludere²⁾. Intellige sanctae scripturae verecundiam, lusum, nisi impudicum, non denotasset. Ceterum quotusquisque meminerit religionis, occupatis memoriae locis, impeditis sapientiae membris? Nemo ita ut decet, ita ut par est, ita ut utilc est, recordabitur dei in eo tempore, quo ipsum sibi hominem excidere sollemnne est. Oninem disciplinam vicius aut occidit aut vulnerat. Mentior, si non dominus ipse oblivionem sui exprobrans Israëli, caussam plenitudini deputat. Incrassatus est dilectus et pinguefactus et dilatatus est, et dereliquit deum, qui fecit eum, et abscessit a domino salutisfatore suo³⁾. Denique in eodem Deuteronomio eandem caussam praecaveri iubens: Ne, inquit, cum manducaveris et biberis et domos optimas aedificaveris, ovibus et bubus tuis multiplicatis et argento et auro, extollatur cor tuum et obliviscaris domini dei tui⁴⁾. Praeposuit corruptelae divitiarum edacitatis enormitatem, cui ipsae divitiae procerunt. Per illas scilicet incrassatum erat cor populi, ne oculis videret et auribus audiret et corde coniceret adipibus obstructo, quas nominatim esui abstulit, dedocens hominem saginae studere. Ceterum cui eorū erectum potius inveniebatur quam impinguatum, qui quadraginta diebus totidemque noctibus supra humanæ naturae facultatem iejunium perennavit spiritali fide virtutem subministrante, et vidit oculis dei gloriam et audivit auribus dei vocem et corde coniecit dei legem iam tunc docentis, non in solo pane vivere hominem, sed in omni verbo dei⁵⁾; cum quidem nec ipsum Moysen deo pastum inedi-

1) Gelenius: sensu. 2) Exod. 32, 6. 3) Deut. 32, 15.

4) Deut. 8, 12 sqq. 5) Deut. 8, 3. Luc. 4, 4. Matth. 4, 4.

que eius numine saginatam constanter contemplari valeret pinguior populus. Merito igitur etiam in carne se dominus ei ostendit collegae iciuniorum suorum, non minus et Heliiae¹⁾. Nam et Helias hoc primum, quod famem fucrat imprecatus, satis iam seieiuniis voverat. Vivit, inquit, dominus, eui adsisto in conspectu eius, si erit ros istis annis et imber²⁾). Dehinc minantem Iezabel fugiens post unicui pabulum et potum, quem ab angelo expergefactus inveniebat, et ipse, quadraginta diebus et noctibus vacuo ventre, arido ore pervenit in montem Choreb, ubi cum in spelunca devertisset quam familiari congressu dei execptus est! Quid tu Helia hie³⁾? multa amicior ista vox, quam: Adam ubi es⁴⁾? illa enim pasto homini minabatur, ista iciuno blandiebatur. Tanta est circumscripti vietus praerogativa, ut deum praestet homini contubernalem, parem revera pari. Si enim deus aeternus non esuriet, ut testatur per Esaiam⁵⁾, hoe erit tempus, quo homo deo adaequetur, eum sine pabulo vivit.

7. Proeessimus itaque iam ad exempla, uti revolvamus utilitatis efficacia potestates istius officii, quod etiam iratum deum homini reconeiliat. Deliquerat Israël in aquatione apud Mapha congregatus a Samuele, sed ita statim delictum ieunio diluit, ut periculum proelii simul fugerit. Cum maxime Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus dei elementiam quam abstinentia populi. Et allophyli proelio admovebant⁶⁾. Ibi demum⁷⁾ dominus intonuit voce magna super allophylos, et confusi sunt et corruerunt in conspectu Israëlis, et proeesserunt viri Israël ex Mapha et persecuti sunt allophylos et usque Bethor ceciderunt⁸⁾ pastos impasti, armatos inermes. Hae erunt vires iciunantium deo; coelum pro eiusmodi militat. Habes formam praesidii etiam spiritualibus bellis neecessariam. Proinde eum rex Assyriorum Sennacherib cum pluribus iam civitatibus captis Israëli per Rapsacen blasphemias et minas intentaret, nihil aliud illum a proposito in Aethiopias avertit. Dehinc quid aliud centum et octoginta

1) Matth. 17, 3 sqq. 2) 1 Reg. 17, 1. 3) 1 Reg. 19, 9.

4) Genes. 3, 9. 5) Ies. 40, 28. 6) Latin. et Fr. Iunius coni. Ut allophyli proelium admovebant. Scribendum fortasse: proelio admovebantur. 7) Ed. Fran. et Rig. Ibidem. 8) 1 Sam. 7, 5 sqq.

millia de exereitu eius per angelum absumpsit, quam Ezechiae regis humiliatio? Siquidem duritia hostis annuntiata, vestem scidit, saccum induit, eodemque habitu seniores sacerdotum ad deum per Esaiam adire iussit, utique ieunio preees prosequente. Neque enim cibi tempus in periculo, nec saturitatis cultus in sacco, semper inedia moeroris sequela est, sicut lactitia accessio saginac¹⁾). Per hanc moeroris sequelam et inediā, etiam civitas illa peccatrix Nинive de exitio praedicato liberatur. Satis enim poenitentia scelerum commendaverat ieunium triduo functa, etiam peccatis enectis, quibus iratus deus non erat²⁾). Sodoma quoque et Gomorra evasissent, si ieunassent³⁾). Hoe remedium agnoscit et Achab. Cum illi post transgressionem et idolatriam et necem Nabuthae propter vineam interempti a Iezabel exprobrasset Helias: qualiter oecidisti et haereditatem possedisti, in quo loco sanguinem Nabuthae canes delinxerant, tuum quoque delinguent; destituit semet ipsum et saecum carni suae imposuit et ieunavit et dormivit in saceo. Et tunc sermo domini ad Heliam: vidisti, ut reveritus sit Achab a facie mea; pro eo quod reveritus est, non superducam laesuram in diebus ipsius, sed in diebus filii eius superducam eam⁴⁾), qui non erat ieunaturus. Ita ieunium in deum reverentiae opus est, per quod Anna quoque, ambiens uxor Heleanae, retro sterilis, impetravit facile a deo inanem eibo ventrem filio implere, et quidem propheta⁵⁾). Sed non modo naturae mutationem aut periculorum aversionem aut delictorum obliterationem, verum etiam sacramentorum agnitionem ieunia deo merebuntur. Aspice Danielis exemplum. Carea somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistae, negant ultro de praestantia humana posse cognosci. Solus Daniel deo fidens et sciens, quid ad demerendam dei gratiam faecret, spatium tridui postulat, cum sua fraternitate ieunat, atque ita orationibus commendatis et ordinem et significationem somnii per omnia instruitur, tyranai sophistis parcitur, deus gloriseatur, Daniel honoratur, non minorem dei gratiam et postea quoque relaturus anno primo regis Darii, cum ex reeogitatu praedicatorum temporum ab Hieremia dedit fa-

1) 2 Reg. cap. 18. 19. 2) Ion. cap. 3. 3) Gen. cap. 19.

4) 1 Reg. cap. 21. 5) 1 Sam. cap. 1.

eiem suam deo in ieuniis et saeo et einere. Nam et angelus missus ad eum, hanc statim professus est caussam divinae dignationis: veni, inquit, demonstrare tibi, quatenus miserabilis es; ieunando scilicet; si deo miserabilis, leonibus in laeu fuerat horribilis, ubi quidem illi sex diebus ieunanti prandium angelus procuravit¹⁾.

8. Reddimus et cetera; ad nova enim nunc documenta properamus. In limine evangelii²⁾ Anna prophetis, filia Phanuelis, quae infantem dominum et agnovit et multa super eo praedieavit exspectantibus redemtionem Israëlis, post egregium titulum veteris et univirae viduitatis ieuniorum quoque testimonio augetur, ostendens, in quibus officiis assideri ecclesiae debeat, et a nullis magis intelligi Christum, quam semel nuptis et saepe ieunis. Ipse mox dominus baptismum suum, et in suo omnium, ieuniis dedieavit³⁾, habens efficere panes ex lapidibus, etiam Iordanem vino fortasse manare, si ita vorator et potator fuisset. Imo novum hominem in veteris sugillationem virtute fastidiendi cibi initiat, ut eum diabolo rursus per eseam tentare quaerenti fortiorum fame tota ostentaret. Praestituit exinde ieuniis legem sine tristitia transigendis⁴⁾. Cur enim triste, quod salutare? Doeuit etiam adversus diriora daemonia ieuniis proeliandum⁵⁾. Quid enim mirum, si eadem operatione spiritus iniquus edueitur, qua sanetus inducitur? Denique, ut in centurionem Cornelium needum tinctum dignatio spiritus sancti eum charismate insuper prophetiae festinasset, ieunia eius legimus exaudita⁶⁾. Puto autem, et apostolus in secunda Corinthiorum inter labores suos et periula et incommoda post famem ac sitim, ieunia quoque plurima enumerat⁷⁾.

9. Prineipalis haec species in castigatione vietus potest iam de inferioribus quoque abstinentiae operationibus praeiudicare, ut et ipsis pro modo utilibus aut necessariis. Nam exceptio eduliorum quorundam portionale- ieunium est. Inspiciamus igitur et xerophagiarum novitatem aut vanitatem, si non et in his tam antiquissimae quam efficaeissimae religionis operatio est. Redeo ad Danielem et fratres eius leguminum pabulum et aquae potum ferculis et

1) Dan. 2. 6. 10. 14, 34 sqq. 2) Luc. 2, 37 sqq. 3) Matth. 4, 2.

4) Matth. 6. 16 sq. 5) Matth. 17, 13. 6) Act. 10, 4 7) 2 Cor. 11, 27.

ocnophoris regiis praferentes atque exinde formosiores, ne quis de speie quoque corpuseuli metuat, eeterum spiritu insuper eultos. Dedit enim deus adolesentulis scientiam et intelligentiam in omni literatura et Danieli in omni verbo et in somniis et in omni sophia, qua hoc ipsum quoque saperet, quibus modis de deo impetraretur agnitio sacramentorum¹⁾. Anno denique tertio Cyri regis Persarum cum in reeogitatum ineidisset visionis, aliam formam humiliationis prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomadas, panem suavem non edi, earo et vinum non introierunt in os meum, oleo unetus non sum, donee eonsummarentur tres hebdomades, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima, qua dedisti animam tuam reeogitatui et humiliationi eoram deo, exauditum est verbum tuum, et ego introivi verbo tuo²⁾. Ita xerophagiарum miseratio et humiliatio metum expellunt et aures dei advertunt et occultorum compotes faciunt. Revertor etiam ad Heliam. Cum corvi illum pane et earne saturare consuissent, eur postmodum apud Bersabe Iudeaeac exitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum et aquam obtulit? Defeeerant corvi, qui cum liberalius paseerent, an diffieile angelo fuerat aliquem alicunde de eonvivio regis ministrum eum instruetissimo fereulo raptrum ad Heliam transferre, sieut Danieli in laeu leonum³⁾ esurienti prandium metentium exhibitum est? Sed constitui oportebat exemplum doeens in tempore pressurae et persecutionis et cuiuseunque eircumstantiae xerophagiis esse vivendum. Tali vietu David exomologesin suam expressit, cinerem quidem edens velut panem, id est, panem velut cinerem aridum et sordidum, potum vero fletu miseros, utique pro vino⁴⁾. Habet enim et abstinentia vii suos titulos, quae et Samuelem deo voverat et Aaronem conseerrat. Nam de Samuele mater, et vinum, inquit, et ebriamen non bibet⁵⁾; talis enim et ipsa decum orabat. Et dominus ad Aaron: vinum et sieeram non habetis, tu et filius tuus⁶⁾ post te, si quando ingrediemini tabernaculum, vel ascende-

1) Dan. cap. 4. 2) Dan. 10, 1 sq. 12. 3) Ita corr. Latinis; alii: Daniel in lacum leonum etc. 4) Ps. 101, 10. 5) 1 Sam. 1, 15. 6) Ed. Fran. et Rig. ut et filii tui etc.

tis ad altare, et non moriemini¹⁾). Adeo morientur, qui non sobrii in ecclesia ministraverint. Sic et Israëli proximo exprobrat: et potum dabatis sanctificatis meis vinum²⁾). Et haec autem strictura potus xerophagiae portio est; quanquam ubi abstinentia vini aut a deo exigitur aut ab homine vovetur, illic intelligatur etiam pabuli pressura formam praestruens potui. Qualis enim esus, talis et potus. Verisimile non est, ut quis dimidiā gulam deo immolet, aquis sōbrius et cibis ebrius. An autem et apostolus xerophagias norit, qui maiora celebraverat, sitim et famem et multa ieiunia³⁾, qui ebrietates et comessationes recusaverat⁴⁾, vel de discipulo Timotheo argumenti satis est, quem propter stomachum et assiduas imbecillitates modico vino monens uti⁵⁾), quo ille non ex institutione, sed ex devotione abstinebat, (ceterum stomacho magis consuetudo prōdēset,) hoc ipso abstinentiam vini dignam deo suasit, quam ex necessitate dissuasit.

10. Aequae stationes nostras ut indignas, quasdam vero et in serum constitutas, novitatis nomine ineusant, hoc quoque munus et ex arbitrio obeundūm esse dicentes, et non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quod pertineat ad interdictionis quaestionem, semel pro omnibus caassis respondebo. Nune ad proprium huius speciei articulum de modo temporis dico, de ipsis prius expostulandum, unde hanc formam nona dirimendis stationibus praeseribant: si quia Petrus et qui cum eo ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur⁶⁾), quis mihi probabit illos ea die statione functos, ut horam nonam ad clausulam et expunctionem stationis interpretetur? Atqui facilius invenias Petrum hora sexta capiendi eibi eaussa prius in superiora ad orandum aseendisse⁷⁾), quo magis sexta diei finiri officio huie possit, quae illud absolutura post orationem videbatur. Porro cum in eodem commentario Lucae et tertia hora orationis demonstretur, sub qua spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur⁸⁾), et sexta, qua Petrus ascendet in superiora, et nona, qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salva plane indifferentia semper et

1) Lev. 10, 9. 2) Amos 2, 13. 3) 2 Cor. 11, 27. 4) Rom. 13, 13. 5) 1 Tim. 5, 23. 6) Act. 3, 1. 7) Act. 10, 9.
8) Act. 2, 15.

ubique et omni tempore orandum, tamen tres istas horas ut insigniores in rebus humanis, quae diem distribuunt, quae negotia distingunt, quae publice resonant, ita et sollemiores fuisse in orationibus divinis? Quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantibus, utique per aliquarum¹⁾ horarum exceptionem, non aliaram autem quain insigniorum, exinde Apostolicarum, tertiae, sextae, nonae. Hinc itaque et Petrum dicam ex vetere potius usu nonam observasse, tertio orantem supremae orationis munere. Haec autem propter illos, qui se putant ex forma Petri agere, quam ignorant, non quasi respuamus nonam, qua et²⁾ quarta sabbati et sexta plurimum fungimur; sed quia eorum, quae ex traditione observantur, tanto magis dignam rationem afferre debemus, quanto carent scripturae auctoritate, donec aliquo coelesti charismate aut confirmantur aut corrificantur. Et si qua, inquit, ignoratis, dominus vobis revelabit³⁾. Itaque seposito confirmatore omnium istorum paracleti, duce universae veritatis, an dignior apud nos⁴⁾ ratio afferatur in nonam observandi requiro, ut etiam Petro ea ratio deputanda sit, si statione tunc functus est. Venit enim de exitu domini, quem et si semper commemorari oportet sine differentia horarum, impressius tamen tum ei secundum ipsum stationis vocabulum addicimus⁵⁾. Nam et milites nunquam immemores sacramenti magis stationibus parent. Itaque in eam usque horam celebranda pressura est, in qua a sexta contenebratus orbis defuncto domino lugubre fecit officium, ut tunc et nos revertamur ad iucunditatem, cum et mundus recipit claritatem. Hoc si magis ad religionem sapit Christianam, dum magis Christi gloriam celebrat, possum acque serae stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut ieunemus ad serum, exspectantes tempus dominicae sepulturae, cum Ioseph postulatum detulit corpus et condidit. Inde et irreligiosum est ante famulorum carnem refrigerari⁶⁾ quam domini. Sed haec⁷⁾ ex argumentationum provocacione commiserim, coniecturas

1) Ita ed. Fran. et Rig.; ceteri: aliarum. 2) Cod. Wouweri: qua et; ceteri: cui et. 3) Phil. 3, 15. 4) Cod. Wouw. et Rig. vos; ceteri: nos. 5) Ita Cod. Wouw. et Rig.; reliqui edd. impressius tamen, cum eis, sec. i. st. v. addiscimus. 6) Wouwero exceptio omnes: refrigerare. 7) Alii s. Sed hoc, s. ut haec.

eoneicturis et tamen, puto, fidelioribus repercutiens. Videamus; an aliquid tale nobis de vetustatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille Moysis adversus Analech orationibus proeliantis usque in oecasum perseverans¹⁾, nonne statio fuit sera? Iesum Nave debellantem Amorrhæos prandisse illa die existimamus, qua ipsis elementis stationem imperavit²⁾? Stetit sol in Gabaon et luna in Aialon, stetit sol et luna in statione, donec ultus est populus de inimieis suis, et stetit sol medio eoelo; et non³⁾ accedebat in oecasum et finem diei unius; non fuit dies talis retro et in novissimo, utique tam prolixus, ut, inquit, exaudiret deus hominem, parem scilicet solis, instantem tam diu in officio stationem etiam sera longiorem⁴⁾. Certe Saul et ipse in proelio constitutus, manifeste munus istud indixit: Maledictus homo, qui ederit panem ad vesperam usque, dum ulciscar de inimico meo, et non gustavit totus populus eius, et tota terra prandebat⁵⁾. Tantam autem deus praestitit auctoritatem edicto stationis illius, ut Iонаthan, filius Saulis, quamquam ignarus ieiunationis in serum definitæ gustum nichil admirerat, et sorte mox de delicto sit traductus, et vix per precem populi periculo exemptus; gulæ enim lieet simplicis reus fuerat. Sed et Daniel anno primo regis Darii, cum ieiunus in sacco et cinere exomologes in deo ageret: et adhuc, inquit, loquente me in oratione, ecce vir, quem videram in somnis initio, velox eiter volans appropinquavit mihi quasi hora vespertini saerifii⁶⁾. Haec erit statio sera, quae ad vesperam ieiunans pinguiorem orationem deo immolat.

11. Omnia autem ista eredo ignota eis, qui ad nostra turbantur, aut sola forsitan lectione, non etiam intentione, comperta secundum maiorem vim imperitorum apud gloriosissimam seilieet multitudinem psychieorum. Propterea per singulas direximus species ieiunationum, xerophagiærum, stationum, ut, dum recensemus secundum utriusque testamenti paraturam, quantum proficiant recusati vel recisi vel retardati pabuli officia, eos retundamus, qui haec velut vacantia infirmant. Item dum pariter ostendimus, quo sem-

1) Exod. 17, 8 sqq. 2) Sic Fr. Junius, Cod. Wonweri, Rig.; alii: impetravit. 3) Exceptis eisd. Fran. et Rig. omnes; ut autem. 4) Ios. 10, 7 sqq. 5) 1 Sam. 14, 24 sqq. 6) Dan. 9, 21.

per in ordine fuerint religionis, eos revincamus, qui haec ut nova accusant; nec novum enim, quod semper, nec vacuum, quod utile. Sed et illud in medio est, quacdam ex his officiis a deo homini imperata legem constituisse, quae-dam ab homine deo oblata votum expunxisse. Tamen et votum, cum a deo acceptatum est, legem in posterum facit per auctoritatem acceptatoris; exinde enim faciendum man-davit, qui factum comprobavit. Itaque et hinc in alia spe-cie alteratio diversae partis obducitur, cum dicunt: aut pseudoprophetia est, si spiritalis vox sollemnita ista consti-tuit, aut haeresis, si humana praesumptio adinvenit. Eam enim formam reprehendentes, qua et vetera decucurrerunt, et ex ea retorquentes, quae et adversarii veterum adversus illa poterunt retractare, aut et illa recusare debebunt aut exserta¹⁾ ista suscipere necessarie, maxime cum et ista, a quoque institutore sunt, sive spiritali sive tantum fidelis, eidem deo currant, cui et vetera. Indubitate enim et haer-esis et pseudoprophetia divinitatis diversitate iudicabuntur apud nos omnes unici dei creatoris et Christi eius antisti-tites, adeoque indifferenter hanc partem defendo, illis offe-rens, in quo velint gradum figere. Spiritus diaboli est, di-cis, o psychice. Et quomodo dei nostri officia indicet nec alii offerenda quam deo nostro? Aut contende diabolum cum deo facere nostro, aut satanas paracletus habeatur. Sed hominem antichristum affiras; hoc enim vocantur haer-eticci nomine penes Ioannem²⁾. Et quomodo, quisquis ille est in Christo nostro, haec erga dominum nostrum officia dispo-nit, cum et antichristi erga deum adversum nostrum proce-sserint Christum? Quo itaque putas laterum confir-matum apud nos spiritum, cum imperat an cum probat, quae deus noster et imperavit semper et probavit? Sed rursus palos terminales sigitis deo, sicut de gratia, ita de disciplina, sicut de charismatibus, ita de sollemnibus, ut proinde officia cessaverint, quemadmodum et beneficia eius, atque ita negetis usque adhuc eum munia imponere, quia et hic lex et prophetae usque ad Ioannem. Superest, ut totum auferatis, quantum in vobis tam otiosum.

1) Ed. Frau. debebunt exerte; cod. Wouw. et Rig. deb. aut certe, quae probarem, si v. maxime, quod desideratur in cod. Wouw., deleretur. 2) 1 Ioa. 2, 18. 22, 4, 3. 2 Ioa. v. 7,

12. Iam enim et in ista specie ditati saturatique regnatis¹⁾, non delicta incusantes, quae ieuniis elimentur, nec revelationum scientia indigentes, quae xerophagis extorqueantur, nec bella propria metuentes, quae stationibus disertiantur. Ut ab Ioanne paracletus obmutuisset, ipsi nobis prophetae in hanc maxime caussam exstitissemus, iam non dico ad exorandam dei iram nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam, sed ad praemunierendam per nosmet ipsos novissimorum temporum conditionem, indicentes omnem ταπεινοφρόνησιν, cum earcer ediscendus et fames ac sitis excruciae et tam inediae quam anxii victus tolerantia usurpanda sit, ut in carcerem talis introeat Christianus, qualis inde prodisset, non poenam illuc passurus, sed disciplinam, nec seculi tormenta, sed sua officia, eoque fidentior processurus ad certamen e custodia abusus, nihil habens earnis, sic ut nec habeant tormenta materiam, cum sola et arida sit cute loricatus, et contra ungulas corneus, praemisso iam sanguinis succo tanquam animae impedimentis, properante iam et ipsa, quae iam saepe ieunans mortem de proximo norit. Plane vestrum est in carcerebus popinas exhibere martyribus incertis, ne consuetudinem querant, ne taedearit vitae, ne nova abstinentiae disciplina scandalizentur, quam nec ille Pristinus vester non Christianus martyr attigerat, quem ex facultate²⁾ custodiae liberac aliquamdiu fartum omnibus balneis quasi baptismate melioribus et omnibus luxuriaeccessibus quasi ecclesiae secretioribus et omnibus vitae istius illeccebris quasi aeternae dignioribus hoc, puto, oblectatum³⁾, ne mori vellet, postremo ipso tribunalis dic luce summa condito mero tanquam antidoto praemedicatum ita cnervastis, ut paucis unguis titillatus, (hoc enim ebrietas sentiebat,) quem dominum confiteretur interroganti praesidi respondere non potuerit amplius; atque ita de hoc iam extortus, cum singultus et ructus solos haberet, in ipsa negatione discessit⁴⁾. Ideo sobrietatis disciplinam qui praedicant pseudoprophetae, ideo haeretici qui observant. Quid ergo cessatis paracletum, quem in Montano negatis, in Apicio credere?

1) 1 Cor. 4, 8. 2) Praeter Wouwerum omnes; et facultate. 3) Vulgo obligatum sive oblegatum, quod in oblectatum mutavimus. 4) Ita emend. Fr. Iunius; ceteri: digessit.

13. Praescribitis constituta esse sollemnia huic fidei scripturis vel traditione maiorum, nihilque observationis amplius adiiciendum ob illicitum innovationis. State in isto gradu, si potestis. Ecce enim convenio vos et praeter pascha ieiunantes citra illos dies, quibus ablatus est sponsus, et stationum semiieiunia interponentes, et vero interdum pane et aqua victitantes, ut cuique visum est. Denique respondeatis haec ex arbitrio agenda, non ex imperio. Movistis igitur gradum excedendo traditionem, cum quae non sunt constituta obitis. Quale est autem, ut tuo arbitrio permittas, quod imperio dei non das? Plus humanae licebit voluntati, quam divinae potestati? Ego me seculo, non deo liberum memini. Sic meum est ultro officium sacere domino, sicut indicere illius est. Non tantum obsequi ei debeo, sed et adulari; illud enim imperio eius, hoc arbitrio meo praesto. Bene autem, quod et episcopi universae plebi mandare ieiunia assolent, non dico de industria stipium conferendarum, ut vestrae capturae est, sed interdum et ex aliqua sollicitudinis ecclesiasticae caussa. Itaque si et ex hominis edicto et in unum omnes ταπειροφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque unitatem ieiunationum et xerophagiarii et stationum denotatis? nisi forte in senatus consulta et in principum mandata eoitioribus opposita delinquimus. Spiritus sanctus, quum in quibus vellet terris et per quos vellet praedicaret, ex providentia imminentium sive ecclesiasticarum temptationum sive mundialium plagarum, qua paracletus, id est advocatus ad exorandum iudicem, huiusmodi officiorum remedia mandabat, puta, nunc ad exercendam sobrietatis et abstinentiae disciplinam; hunc qui recipimus, necessario etiam quae tunc eonstituit observamus. Aspice ad Iudaicos fastos, et inveneries nihil novum, si quae patribus sunt praecpta, omnis deinceps posteritas haereditaria religione custodit. Aguntur praeterea per Graecias illa certis in locis concilia ex universis ecclesiis, per quae et altiora quaque in commune tractantur, et ipsa repraesentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. Et hoc quam dignum fide auspicante congregari undique ad Christum! Vide, quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum¹⁾! Hoc

1) Ps. 132, (133,) 1.

tu psallere non facile nosti, nisi quo tempore cum compluribus coenas. Conventus autem illi stationibus prius et ieunctionibus operati, dolere cum dolentibus, et ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si et ista sollemnia, quibus tunc praesens patrocinatus est seruo, nos quoque in diversis provinciis fungimur in spiritu invicem representati, lex est sacramenti.

14. Horum igitur tempora observantes et dies et menses et annos galaticamur¹⁾ plane, si Iudaicarum cacemoniarum, si legalium sollemnitatū observantes sumus; illas enim apostolus dedocet compescens veteris testamenti in Christo sepulti perseverantiam et novi sistens. Quodsi nova conditio in Christo²⁾, nova³⁾ et sollemnia esse debebunt; aut si omnem in totum devotionem temporum et dierum et mensium et annorum erasit apostolus, cur pascha celebрамus annuo circulo, in mense primo? cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? cur stationibus quartam et sextam sabbati dicamus, et ieuniis parasseven? quamquam vos etiam sabbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in pascha, ieunandum⁴⁾ secundum rationem alibi redditam, nobis certe omnis dies etiam vulgata consecratione celebratur. Nec ergo apud apostolum differentiac ratio, distinguentem nova et vetera. Sed et hic inaequalitas vestra ridebitur, cum vetustatum formam nobis exprobratis, in qua caussam novitatis accusatis.

15. Reprobat etiam illos, qui iubeant cibis abstinere⁵⁾, sed de providentia spiritus sancti, praedamnans iam haereticos perpetuam abstinentiam, praeccepturos ad destruenda et despicienda opera creatoris, quales inveniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iovem hodiernum de Pythagora haereticum, non apud paracletum. Quantula est enim apud nos interdictio ciborum? Duas in anno hebdomadas xerophagiарum nec totas, exceptis scilicet sabbatis et do-

1) Gal. 4, 10 sqq. 2) 2 Cor. 5, 17. 3) Alii: in Christo sepulti perseverant, iam nova etc.; sed vocabula ista se pers. iam quae etiam in cod. Wouweri desunt, deleverunt Rig. et Iunius, et recte quidem. 4) Scribendum s. ieuniis dicendum, s. quo nunquam — ieunandum. 5) Pamelius, cui assensus est Rigalt., corr. iubebant cibis abst. — In sqq. vulgo legebatur sp. sanctus, quod in sp. sancti immutarunt Giacconius et Rig. — 1 Tim. 4, 3.

minicis, offerimus deo; abstinentes ab eis, quae non reiici-
mus, sed differimus. Atqui ad Romanos scribens, vos nunc
compungit detrectatores huius officii: ne propter pabulum
solveritis, inquit, opus dei. Quod opus? de quo ait: bonum
est carnem non edere et vinum non potare¹). Nam qui ini-
nistis servit, placabilis et propitiabilis deo nostro est. Qui
dam eredit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus
olore vescitur, qui manducat, ne vilificet²) non manducan-
tem. Tu quis es, qui alienum servum iudicas? Et qui man-
ducatur, et qui non manducat, deo agit gratias³). Cum au-
tem humano arbitrio vetet controversiam fieri, quanto
magis divino. Ita sciebat quosdam castigatores et interdi-
ctores victus incusare, qui ex fastidio, non qui ex officio
abstinerent, probare vero qui in honorem, non qui in con-
vivium creatoris. Et si elaves macelli tibi tradidit permit-
tens esui: omnia ad constituendam idolothytorum exceptione-
nem⁴), non tamen in macello regnum dei inclusum, nec
enim, inquit, esus aut potus est dei regnum, et escas nos
deo non commendat⁵), (non ut de arida dictum putes, sed
potius de uncta et accurata,) siquidem subiiciens: nec si
manducaverimus, abundabimus, nec si non manducaverimus,
deficiemus⁶), tibi magis insonat, qui abundare te existimas,
si edas, et deficere, si non edas et ideo ista detraictas.
Dominum quoque quam indigne ad tuam libidinem interpre-
taris passim manducantem et libentem, sed puto, quod
etiam ieunariit, qui beatos non saturatos, sed esurientes et
sientes pronuntiarit; qui escam profitebatur, non quam
discipuli existimarent, sed paterni operis perfectionem, do-
eens operari escam, quae permanet in vitam aeternam, in
ordinaria etiam oratione panem mandans postulandum⁷),
non et Attalicas⁸): Sic et Esaias non negavit deum ele-
gisce ieunium, sed quale non elegerit enumeravit. In die-
bus enim, inquit, ieunniorum vestrorum inveniuntur volupta-
tes⁹) vestrae, et omnes subiectos vobis succutitis, aut ad
convitia et lites ieunatis et caeditis pugnis, non tale ieu-

1) Rom. 14, 17, 20.

2) Ed. Fran. et Rig. mellificet.

3) Rom. 14, 2 sqq.

4) 1 Cor. 10, 25 sqq.

5) Rom. 14, 17.

6) 1 Cor. 8, 8.

7) Matth. 11, 19, 4, 2, 5, 6. Ioa. 4, 34, 6, 27. Matth.

6, 41.

8) Weuw. et Rig. Attal. divitias.

9) Ed. Fran. vo-

luntates.

nium ego elegi¹⁾), sed quale subiecit, et subiectando non abstulit, sed confirmavit.

16. Nam et si mavult opera iustitiae, non tamen sine saerificio, quod est anima conflictata²⁾ieiuniis, ille certe deus, cui nec populus incontinentis gulae placuit, nec sacerdos, nec prophetes. Manent adhuc monumenta concupiscentiae, ubi sepultus est populus carnis avidissimus usque ad cholerae ortygometras cruditando³⁾. Eliditur pro tempi foribus senior Heli, filii eius in acie ruunt, nurus exspirat in partu⁴⁾; hanc enim meruerat a deo plagam domus impudens, sacrificiorum carnalium defraudatrix. Samcas, homo dei, cum exitum prophetasset idololatriae introductae a rege Hieroboam, post manum eius regis arefactam et statim restitutam, post altare diffusum, ob haec signa et satisfactione invitatus a rege plane excusavit. Prohibitus enim a deo fuerat, illie cibum in totum attingere; sed ab alio mox sene mentito prophetiam temiere pastus, secundum verbum dei ibidem factum super mensam non est in paternis sepultus; leonis enim in via occursu prostratus et apud exterios conditus poenam deserti ieunii luit⁵⁾. Haec erunt exempla et populo et episcopis, etiam spiritualibus, si quam incontinentiam gulae admiserint. Sed nec apud inferos admonitio cessavit, ubi in divite quidem convivia cruciantur, in paupere vero ieunia recreantur, habentia praeceptores Moysen et prophetas⁶⁾. Nam et Iohel exclamavit: sancite ieunium et praedicate orationem⁷⁾, prospiciens iam et tunc, et alios apostolos et prophetas sanctiuros ieunium et praedicatueros officia eurantia deum; unde et qui in idolis commendis et in aris⁸⁾ ornandis et ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Sed et omnem ταπεινοφρόνησιν ethnie agnoscunt. Cum stupet coelum et aret annus, nudipedalia denuntiantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retro avertunt, precem indigitant, hostiam instaurant. Apud quasdam vero colonias praeterea annuo ritu saccis velati et cinere conspersi idolis suis invidiam⁹⁾

1) Ies. 58, 3 sqq. 2) Ps. 50, 18. 3) Num. 11, 4. 13. 32 sqq.

4) 1 Sam. 4, 17 sqq. 5) 1 Reg. cap. 13. 6) Luc. 16, 25. 29.

7) Gclenius: sanctificate ieunium et orationem. 8) Ita codd. Wouweri et Ursini; in quibus post salut. etiam additum est diis. Alii: in hac re ornandis etc. 9) Alii: in ediam; cf. Apolog. 40 extr.

supplicem obiciunt, balnea et tabernacula in nonam usque cluduntur; unus in publico ignis apud aras, aquae nec in lancibus; Niniviticum credo iustitium. Iudaicum certe ie- iunium ubique celebratur, eum omissis templis per omne litus quoconque in aperto aliquando iam precem ad coelum mittunt. Et licet cultu et ornatu moeroris munus infament, tamen fidem abstinentiae affectant et stellae auctoritatent demorantis suspirant. Sed bene, quod in nostris xerophagiis blasphemias ingerens, easto Isidis et Cybeles eas adae- quas. Admitto testimonialem comparationem. Hinc divina constabit, quam diabolus divinorum aemulator imitatur. Ex veritate mendacium struitur, ex religione superstitione compingitur. Hinc tu eo irreligiosior, quanto ethnicus paratior. Ille denique idolo gulam suam mactat, tu deo non vis. Deus enim tibi venter est¹⁾, et pulmo templum, et aquila- enlus altare, et sacerdos coquus, et sanctus spiritus nidor, et condimenta charismata, et ructus prophetia.

17. Vetus es²⁾, vera si velimus dicere, tu qui tantum gulae indulges, et merito te priorem iactitas; semper agnoscō sapere Esau venatorem ferarum; ita passim indagandis turdis studies, ita de campo laxissimae disciplinae tuae ve- nis, ita spiritu deficis; si tibi lenticulam defruto irrufatam obtulero, statim totos primatus tuos vendes; apud te agape in cacabis fervet, fides in culinis calet, spes in ferculis ia- cet. Sed maioris est agape, quia per hanc adolescentes tui cum sororibus dormiunt; appendices scilicet gulae la- scivia atque luxuria est. Quam societatem et apostolus sciens, eum praemisisset non in ebrietatibus nec in comed- sationibus, adiunxit, nec in cubilibus et libidinibus³⁾). Ad elegium gulae tuae pertinet, quod duplex apud te praesi- dentibus honor binis partibus deputatur, cum apostolus⁴⁾ duplēcēm honorem dederit, ut et fratribus et praepositis. Quis sanctior inter vos, nisi convivandi frequentior, nisi obsonandi pollucibilior, nisi calicibus instructior? Merito homines solius animae et carnis, spiritualia recusatis; talibus si placearent prophetae, mei non erant. Cur ergo non constanter praedicatis: inanducemus et bibamus, eras enim moriemur⁵⁾. Sicuti nos non dubitamus exserte mandare:

1) Rom. 16, 18. 2) Ed. Fran. prophetia vetus est. Vera si velimus dicere etc. 3) Rom. 13, 13. 4) 1 Tim. 5, 17
5) Ies. 22, 13. 1 Cor. 15, 32.

ieiunemus fratres et sorores; ne forte cras moriamur. Pallam disciplinas nostras vindicemus. Nos certi sumus, eos qui in carne sunt deo placere non posse¹⁾, non utique in substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in voluntate. Macies non displicet nobis; neque enim ad pondus deus carnem tribuit, sicut nee spiritum ad mensuram²⁾. Facilius, si forte per angustam salutis ianuam introibit caro exilior; citius resuscitabitur caro levior, diutius in sepultura durabit caro aridior. Saginenter pugiles et pyetae olympici; illis ambitio corporis eompetit, quibus et vires necessariae, et tamen illi quoque xerophagiis invalescunt. Sed nostra alia robora aliaeque vires, sicut et alia certamina, quibus non est luctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus mundi potestates, adversus spiritualia malitia³⁾; adversus haec non carne et sanguine, sed fide et spiritu robusto oportet adsistere. Ceterum saginatior Christianus ursis et leonibus forte, quam deo, erit necessarius, nisi quod et adversus bestias maciem exercere debet.

DE VIRGINIBUS VEL ANDIS.

1. Proprium iam negotium passus meae opinionis, latine quoque ostendam virgines nostras velari oportere, ex quo transitum aetatis suae fecerint; hoc exigere veritatem, cui nemo praescribere potest, non spatium temporum, non patrocinia personarum, non privilegium regionum. Ex his enim ferc consuetudo, initium ab aliqua ignorantia vel simplicitate sortita, in usum per successionem corroboratur et ita adversus veritatem vindicatur. Sed dominus noster Christus veritatem se⁴⁾, non consuetudinem, cognominavit. Si semper Christus, et prior omnibus; aequa veritas sem-

1) Rom. 8, 8.

2) Ioa. 3, 34.

3) Eph. 6, 12.

4) Ioa. 14, 6.

piterna et antiqua res. Viderint ergo; quibus novum est, quod sibi vetus est. Haereseis non tam novitas, quam veritas revincit. Quocunque aduersus veritatem sapit, hoc erit haeresis, etiam vetus consuetudo. Ceterum suo vitio quis quid ignorat. Quod autem ignoratur, fuit tam requirendum, quam recipiendum quod agnoscitur. Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis, credendi scilicet in unicum deum omnipotentem, mundi conditorem, et filium eius Iesum Christum, natum ex virgine Maria, crucifixum sub Pentio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in coelis, sedentem nunc ad dexteram patris, venturum iudicare vivos et mortuos per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cetera iam disciplinae et conversationis admittunt novitatem correctionis, operante scilicet et proficiente usque in finem gratia dei. Quale est enim, ut diabolus semper operante et adiiciente quotidie ad iniuritatis ingenia opus dei aut cessaverit aut proficeret destiterit? Cum propterea paracletum miserit dominus, ut, quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat, paulatim dirigeretur et ordinaretur et ad perfectum perduceretur disciplina ab illo vicario domini, spiritu sancto. Adhuc, inquit, multa habeo loqui vobis, sed nondum potestis ea baiulare; cum venerit ille spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatem et supervenientia renuntiabit vobis¹⁾. Sed et supra de hoc eius opere pronuntiavit. Quae est ergo paracleti administratio, nisi haec, quod disciplina dirigitur, quod scripturae revelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur? Nihil sine aetate est, omnia tempus exspectant. Denique Ecclesiastes, tempus, inquit, omni rei²⁾. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoveri. Granum est primo, et de grano frutex oritur, et de frutice arbusecula euitur; deinde rami et frondes invalescunt, et totum arboris nomen expanditur, inde germinis tumor et flos de germine solvitur, et de flore fructus aperitur; is quoque rudis aliquamdiu et informis, paulatim aetatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic et iustitia (nam idem deus iustitiae et creaturae) primo fuit in rudimentis, natura deum metuens; de-

1) Ioa. 16, 12.

2) Eccles. 3, 17.

hinc per legem et prophetas promovit in infantiam; dehinc per evangelium effebuit in iuuentutem; nunc per paracletum componitur in maturitatem. Hie erit solus a Christo magister et dieendus et verendus. Non enim ab se loquetur¹⁾, sed quae mandantur a Christo. Hic solus antecessor, qui solus post Christum. Hunc qui receperunt, veritatem consuetudini anteponunt. Hunc qui audierunt usque nunc non olim²⁾ prophetantem, virgines contegunt.

2. Sed nolo interim hunc morem veritati deputare; consuetudo sit tantisper, ut consuetudini etiam consuetudinem opponam. Per Graeciam et quasdam barbarias eius plures ecclesiae virgines suas abscondunt. Est et sub hoc coelo institutum istud alicubi, ne qui gentilitati graecanicae aut barbaricae consuetudinem illam adscribat. Sed eas ego ecclesias proposui, quas et ipsi apostoli vel apostolici viri condiderunt, et puto ante quosdam. Habent igitur et illae eandem consuetudinis auctoritatem, tempora et antecessores opponunt magis, quam posterae istae. Quid observabimus, quid diligemus? Non possumus respucere consuetudinem, quam damnare non possumus, utpote non extraneam, quia non extraneorum; eum quibus scilicet eommunicamus ius pacis et nomen fraternitatis. Una nobis et illis fides, unus deus, idem Christus, eadem spes, eadem lavaci sacramenta; semel dixerim, una ecclesia sumus. Ita nostrum est, quocunque nostrorum est. Ceterum dividis corpus; tamen hic, sicut in omnibus varie institutis et dubiis et incertis fieri solet, adhibenda fuit exanimatio, quae magis ex duabus tam diversis consuetudinibus disciplinae dei conveniret. Et utique ea diligenda, quae virgines includit, soli deo notas, quibus, praeter quod a deo non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est. Virginem magis laudando quam vituperando confundas; quia delicti durior frons est, ab ipso et in ipso delicto impudentiam docta. Nam illam consuetudinem, quae virgines negat, dum ostendit, nemo probasset, nisi aliqui tales, quales virgines ipsae. Tales enim oculi volent vir-

1) Cod. Wouweri et Rig. loquitur. 2) Ita Rig. ex auctoritate codd. Wouw. et Ursini; cod. Diviou, Rhen. et alii: usque non olim. Sed probabiliter Rig. vv. non olim interpreundi caussa esse adscripta, ut sola vv. usque nunc sint retinenda, coniecit.

ginem visam, quales habet virgo, quae videri volet. Invicem se eadem oculorum genera desiderant. Eiusdem libidinis est videri et videre. Tam sancti viri est suffundi, si virginem viderit, quam sanetae virginis, si a viro visa sit.

3. Sed nec inter consuetudinis dispicere voluerunt illi sanctissimi antecessores. Tamen tolerabilius apud nos ad usque proxime utriusque consuetudini communicabatur. Arbitrio permissa res erat, ut quaeque voluisset, aut tegi aut prostitui, sicut et nubere, quod et ipsum neque cogitur neque prohibetur. Contenta erat veritas paeisci cum consuetudine, ut tacite sub consuetudinis noniue frueretur se vel ex parte. Sed quoniam cooperat agnitus profiere, ut per licentiam utriusque moris indicium melioris partis emergeret, statim ille adversarius bonorum multoque institutorum opus suum fecit. Ambiunt virgines hominum adversus virgines dei nuda plane fronte in temerariam audaciam exigitatae, et virgines videntur, quae aliquid a viris petere possunt, nedum tale factum, ut scilicet aemulæ carum, tanto magis liberae, quanto Christi solius ancillæ, dedantur illis. Scandalizamur, inquit, quia aliter aliae incedunt, et malunt scandalizari quam provocari. Scandalum, nisi fallor, non bonæ rei, sed malæ exemplum est, aedificans ad delictum. Bonae res neminem scandalizant, nisi malam mentem. Si bonum est modestia, verecundia, fastidium gloriae, soli deo captans placere: agnoscant malum suum, quae de tali bono scandalizantur. Quid enim, si et ineointinentes dicant se a continentibus scandalizari, continentia revocanda est? Et ne multi nobis scandalizentur, monogamia reeusanda est? Cur non magis haec querantur, scandalio sibi esse petulantiam, impudentiam ostentacionem virginitatis? Propter eiusmodi igitur capita nundinatio trahantur virgines sanetae in ecclesiam, erubescentes, quod cognoscantur in medio, paventes, quod detegantur arecessitiae quasi ad stuprum. Non minus enim et hoc pati nolunt. Omnis publicatio virginis bona stupri passio est, et tamen vim earn pati minus est, quia de officio naturæ venit. Sed eum spiritus ipse violatur in virgine sublato velamine, didicit amittere quod tuebatur. O sacrilegæ manus, quae dicatum deo habitum detrahere potuerunt! Quid peius aliquis persecutor fecisset, si hoc a virgine electum cognovisset? Denudasti puellam a capite, et tota iam virgo

sibi non est, alia est faeta. Exsurge igitur veritas, et quasi de patientia erumpe; nullam volo consuetudinem defendas, nam iam et illa consuetudine, sub qua te fruebaris, expugnatur¹⁾, Te esse demonstra, quae virgines tegis. Ipsa scripturas tuas interpretare, quas consuetudo non novit; si enim nosset, nunquam esset.

4. Quatenus autem et de scripturis adversus veritatem argumentari consuetudo est, statim opponitur nobis nullam mentionem virginum ab apostolo²⁾ factam, ubi de velamine praefinit, sed tantum mulieres nominatas, eum, si voluisse et virgines tegi, de virginibus quoque eum mulieribus nominatis pronuntiasset. Quomodo illuc, inquit, ubi de nuptiis tractat, quid observandum sit etiam de virginibus, declarat? Itaque non contineri eas lege velandi capit, ut non nominatas in hac lege, imo ex hoc revelari, qua non iubentur, quae nec nominantur. Sed et nos eandem argumentationem retorquemus. Qui enim sciebat alias utriusque generis facere mentionem, virginis dico et mulieris, id est non virginis, ex eaussa distinctionis, in his, in quibus non nominat virginem, non faciens distinctionem, ostendit conditionis communionem. Ceterum potuit hic quoque constitutere differentiam inter virginem et mulierem, sicut alibi dicit, divisa est mulier et virgo³⁾. Igitur quas non divisit tacendo, in altera init⁴⁾. Nee tamen quia illie divisa est et mulier et virgo, hic quoque patrocinabitur illa divisio, ut quidam volunt. Quanta enim alibi dicta non valent, ubi dicta scilicet non sunt, nisi si eadem sit eaussa, quae alibi ut sufficiat semel dictum. Illa autem caussa virginis et mulieris, longe divisa est ab hac specie. Divisa est, inquit, mulier et virgo. Quare? quoniam innupta, id est virgo, cogitat ea, quae sunt domini, ut sit saneta et corpore et spiritu; nupta autem, id est non virgo, cogitat quomodo placeat viro⁴⁾. Haec erit interpretatio divisionis illius, nullum habens loeum in isto capitulo, in quo neque de nuptiis neque de animo et cogitatu mulieris et virginis pronuntiatum, sed de capite velando. Cuius nullam volens esse disceptationem, spiritus sanctus uno nomine mulieris etiam virginem intelligi voluit, quam proprie non nominando

1) Ed. Fran. et Rig. expungitur.

2) 1 Cor. 11, 5 sqq.

3) Pamell. et Rig. coni. inalteravit.

4) 1 Cor. 7, 32 sqq.

a muliere non separavit, et non separando eouiuxit ei, a qua non separavit. Novum est nunc ergo principali vocabulo uti et cetera nihilominus in eo vocabulo intelligi, ubi nulla est necessitas singillatim distinguendae universitatis? Naturaliter compendium sermonis et gratum et necessarium est, quoniam sermo lacinosus et onerosus et vanus est. Sie et generalibus vocabulis contenti sumus, comprehendentibus in se specialium intellectum. Ergo iam de vocabulo ipso. Naturale vocabulum est femina, naturalis vocabuli generale mulier, generalis etiam speciale virgo vel nupta vel vidua vel quot etiam aetatis nomina accedunt. Subiectum igitur est generali speciale, quia generale prius est, et subiectivum¹⁾ antecessivo et portionale universalis, in ipso intelligitur, cui subiicitur, et in ipso significatur, quia in ipso continetur. Sie nec manus nec pes nec ullum membrorum desiderat significari corpore nominato. Et si mundum dixeris, illie erit et coelum, et quae in eo, sol et luna et sidera et astra et terra et freta et omnis eensus elementorum. Omnia dixeris, quod ex omnibus constat. Sie et mulierem nominando, quicquid est mulieris, nominavit.

5. Sed quoniam ita mulieris nomen usurpant, ut non potest competere illud, nisi ei soli, quae virum passa sit, probari a nobis oportet, proprietatem eius vocabuli ad sexum ipsum, non ad gradum sexus pertinere, quo communiter etiam virgines eenseantur. Cum hoc genus secundi hominis a deo factum est in adiutorium hominis²⁾, femina illa, statim mulier est cognominata, adhuc felix, adhuc digna, paradiso, adhuc virgo. Vocabitur, inquit, mulier³⁾. Habes itaque nomen, non dieo iam virginis eounione, sed proprium, quod a principio virgo sortita est. Sed ingeniose quidam de futuro volunt dietum: vocabitur mulier, quasi quae hoc futura esset, eum virginitatem resignasset, quoniam et adiecit: Propterea relinquet homo patrem et matrem, et conglutinabitur mulieri suae, et erunt duo in una carne⁴⁾. Ostendant igitur primo, ubi sit subtilitas ista, si de futuro mulier cognominata est, quod interea vocabulum acceperit? Non potest enim sine vocabulo praesentis

1) Rig. subcessivum.

2) Gen. 2, 18.

3) Gen. 2, 23.

4) Gen. 2, 24.

qualitatis sua fuisse. Ceterum quale est, ut, quae in futurum vocaretur nomine designato, in praesenti nihil cognominaretur? Omnibus animalibus Adam nomina imposuit et nemini ex futura conditione, sed ex praesenti institutione; cui conditio quaecunque serviret, hoc appellata, quod a primordio voluit. Quid ergo tunc vocabatur? Atquin quotiescumque in scriptura nominatur, mulier appellatur, antequam nupta, et nunquam virgo, cum virgo. Hoc nomen tum unum illi fuit, et quando nihil propheticō modo dictum est. Nam cum scriptura refert fuisse nudos duos, Adam et mulierem eius, nec hoc de futuro sapit, quasi mulierem dixerit eius, in praesagio uxoris, sed quoniam et innupta illius mulier, ut de substantia ipsius. Hoc, inquit, os ex ossibus meis et caro ex carne mea¹⁾ vocabitur mulier. Hinc ergo tacita conscientia naturae ipsa divinitas animae in usum sermonis eduxit nescientibus hominibus, sicut et alia multa, quae ex scriptura fieri et dici solere alibi poterimus ostendere, ut mulieres nostras dicamus uxores, quamquam et impropre quaedam loquamur. Nam et Graeci, qui magis vocabulo mulieris in uxore utuntur, alia habent propria vocabula uxoris. Sed malo hunc usum ad scripturae testimonium depnare. Ubi enim duo in unam carnem efficiuntur per matrimonii nexum, caro ex carne et os ex ossibus vocatur secundum originem mulier eius, ex cuius substantia incipit censeri facta uxor. Ita mulier non natura nomen est uxor, sed uxor e conditione nomen est mulieris. Denique mulier et non uxor dici potest, non mulier autem uxor dici non potest, quia nec esse. Constituto igitur nomine novae feminae, quod est mulier, et explicito quod prius fuit, id est nomine assignato, convertit iam ad propheticam rationem, ut diceret: propter hanc relinet homo patrem et matrem. Adeo separatum est nomen a prophetia, quantum et ab ipsa persona, ut non utique de ipsa Eva dixerit, sed in illas feminas futuras, quas in matrice generis feminini nominarit. Alioquin non Adam relicturus erat patrem et matrem, quos non habebat, propter Eam. Ergo non ad Eam pertinet, quia nec ad Adam, quod propheticē dictum est. De maritorum enim conditione praedictum, qui ob mulierem parentes suos erant relicturi, quod in Eam

1) Gen. 2, 23.

cadere non potuit, quia nee in Adam. Si ita res est, apparet non propter futurum mulierem cognominatam, ad quam futurum non pertinebat. Eo accedit, quod ipse rationem eius nominis edidit. Cum enim dixisset: vocabitur mulier, addidit: quoniam ex viro suo sumpta est, et ipso adhuc virgine. Sed dicemus et de viri nomine suo loco. Nemo itaque nomen ad prophetiam interpretetur, quod ex alia significacione deductum est, praesertim cum appareat, ubi de futuro nomen acceperit, illie scilicet, ubi Eva cognominatur, personali iam vocabulo, quia naturale praecesserat. Si enim Eva mater viventium est, ecce ex futuro cognominatur, ecce uxor et non virgo praenuntiatur. Hoe erit vocabulum nuptiae; ex nupta enim mater. Ita hie quoque ostenditur, non de futuro mulierei tunc nominatam, quae postmodum acceptura erat futurae conditionis suae nomen. Responsum satis est ad hanc partem.

6. Videamus nunc, si et apostolus formam vocabuli istius secundum Genesim observet sexui deputans illud, sic mulierei voeans virginem Mariam, quemadmodum et Genesis Evam. Scribens enim ad Galatas, misit, inquit, deus filium suum factum ex muliere¹⁾, quam utique virginem constat fuisse, lieet Hebion resistat. Agnoseo et angelum Gabrielem ad virginem missum; sed cum benedicit, illam inter mulieres non inter virgines deputat: Benedicta tu inter mulieres²⁾. Sciebat et angelus mulierem etiam virginem diei. Sed et ad hanc duo ingeniose quidam respondisse sibi visus est: quoniam quidem desponsata est Maria, idcirco et ab angelo et ab apostolo mulierem pronuntiatam. Desponsata enim, quodammodo nupta. Tamen inter quodammodo et verum satis interest, duntaxat hoc in loco, nam alibi ita sane habendum est. Nunc vero, non quasi iam nuptam mulierem Mariam pronuntiaverunt, sed quasi nihilo minus feminam, etiamsi non sponsam, quasi hoc a primordio dictam. Illud enim praeiudicet necesse est, a quo forma deseendit. Ceterum quod pertineat ad hoc capitulum, si hie despontatae adaequatur, ut ideo mulier dicta sit Maria, non qua femina, sed qua maritata, iam ergo Christus non ex virgine natus est, quia ex despontata, quae virgo esse desierit hoc nomine. Quod si ex virgine natus est,

1) Gal. 4, 4.

2) Luc. 1, 28.

licet et desponsata, tamen integra, agnosce mulierem etiam virginem, etiam integrant dici. Hic eerte nihil prophetice dictum videri potest, ut futuram mulierem, id est nuptam, apostolus nominaret, dieendo factum ex muliere. Non enim poterat posteriore mulierem nominare, de qua Christus nasei non habebat, id est virum passam; sed illa, quae erat praesens, quae erat virgo, et mulier vocabatur per vocabuli huius proprietatem, secundum primordii formam virginis et ita universo mulierum generi defensam.

7. Convertamur ad ipsas iam rationes reeensendas, per quas apostolus docet velari feminam oportere, an eadem etiam virginibus competant, ut ex hoc quoque vocabuli communio inter virgines et non virgines constet, dum eadem velaminis caussae in utraque parte deprehenduntur. Si caput mulieris vir est, utique et virginis, de qua fit mulier illa quae nupsit, nisi si virgo tertium genus est monstruosum aliquod sui capit. Si mulieri turpe est radi sive tonderi¹⁾, utique et virginis. Proinde viderit seculum aemulum dei, si ita virginis caesum capillum deo mentitur, quemadmodum et pueri permisum. Ergo cui aequa non convenit radi sive tonderi, aequa convenit operiri. Si gloria viri est mulier, quanto magis virgo, quae et gloria sibi est? Si mulier ex viro et propter virum, costa illa Adae, virgo primum fuit. Si mulier potestatem habere super caput debet, vel eo iustius virgo, ad quam pertinet, quod in caussa est. Si enim propter angelos²⁾, scilicet quos legimus a deo et eculo excidisse ob concupiscentiam feminarum, quis praesumere potest, tales angelos maeulata iam corpora et humanae libidinis reliquias desiderasse, ut non ad virgines potius exarserint, quarum flos etiam humanam libidinem excusat? Nam et scriptura sic suggestit: Et factum est, inquit, cum coepissent homines plures fieri super terram, et filiae natae sunt eis; conspiati autem filii dei filias hominum, quod pulchrae essent, aeeperunt sibi uxores ex omnibus quas elegerunt. Hic enim nomen mulierum Graecum uxores sapit, quia de nuptiis mentio est. Cum ergo filias hominum dicit, manifeste virgines porteudit, quae adhuc apud parentes deputarentur. Nam nuptae maritorum nuneupantur, eum potuerit dixisse uxores hominum, aequa

1) 1 Cor. 11, 6. 2) 1 Cor. 11, 8. 10. 3) Gen. 6, 1 sq.

non adulteros nominans angelos, sed maritos, dum innuptas sumunt filias hominum, quas natas supra dixit; sic quoque virgines significavit supra natas. At hic angelis nuptas aliud eas nescio, quam natas et dehinc nuptas. Debet ergo adumbrari facies tam periculosa, quaे usque ad coelum scandala iaculata est, ut cum deo adsistens, cui rea est angelorum exterminatorum, eeteris quoque angelis erubescat, et malam illam aliquando libertatem capit is compri mat iam nec hominum oculis offerendam. Sed etsi contaminatas iam feminas angeli illi appetissent, tanto magis propter angelos virgines velari debuissent, quanto magis propter virgines angeli deliquisse potuissent. Si autem et naturae praeiudicium adiicit apostolus, quod honor sit mulieris redundantia capillorum, quia coma pro operimento est¹⁾, utique hoc maxime virginis insigne est, quarum et ornatus ipse proprie sie est, ut cumulata in verticem ipsam capit is arcem ambitu crinium contegat.

8. Horum certe omnium contraria efficiunt, ne vir caput velet, scilicet quia non sit naturaliter consecutus ambitionem capillorum, quia radi sive tonderi non sit turpe illi, quia non propter illum angeli exorbitarint, quia gloria et imago dei sit, quia caput eius Christus²⁾. Itaque cum de viro et muliere apostolus tractet, cur illam oporteat velari, illum vero non, apparet, eur et virginis silentium fecerit, eadem ratione scilicet virginem in muliere intelligentiam sinens, qua et puerum ut in viro deputandum non nominavit, totum ordinem utriusque sexus propriis vocabulis complexus, mulieris et viri. Sie etiam Adam adhuc integer, vir in Genesi est cognominatus, vocabitur, inquit, mulier, quia de viro suo sumpta est³⁾. Sic vir Adam ante nuptiarum congressum, quemadmodum et Eva mulier. De utraque parte satis ad universam speciem cuiusque sexus apostolus pronuntiavit et breviter et plene tam instructa definitione; omnis, inquit, mulier⁴⁾. Quid est omnis, nisi omnis generis, omnis ordinis, omnis conditionis, omnis dignitatis, omnis aetatis? siquidem omne totum est et integrum et nulla sui parte defectum. Pars autem mulieris et virgo est. Aequo et de viro non velando: omnis⁵⁾, inquit. Ecce

1) 1 Cor. 11, 15. 2) 1 Cor. 11, 2. 7. 3) Genes. 2, 23.

4) 1 Cor. 11, 5. 5) 1 Cor. 11, 4.

duo diversa nomina, vir et mulier, omnis uterque; duae leges obnoxiae invicem, hinc velandi, inde nudandi. Igitur si eo, quod dictum sit omnis vir, commune est nomen viri, etiam nondum viri, masculi investis; eommune autem cum sit nomen secundum naturam, communis est et lex non velandi eius, qui inter viros virgo est, secundum disciplinam: cur non praeiudicatum sit, proinde et mulierem virginem omnem muliere nominata contineri consortio nominis, ut contineatur et communione legis? Si virgo mulier non est, nec vir investis est. Si non operitur virgo, quia mulier non sit, operiatur investis, quia vir non sit. Eiusdem virginitatis aequa sit venia. Sicut virgines non coguntur velari, ita pueri non iubeantur revelari. Cur ex parte definitionem apostoli agnoscimus absolutam eirea omnem virum, nec retraetamus, quare non et puerum nominarit, ex parte autem praevericamur, aequa absoluta ea cirea omnem mulierem? Si quis, inquit, contentiosus est, nos talem consuetudinem non habemus, neque eccllesia dei¹). Ostendit contentionem aliquam de ista specie fuisse, ad quam extinguendam toto compendio usus est, neque virginem nominans, ut ostenderet dubitandum de velanda non esse, et omnem nominans mulierem, cum nominasset virginem. Sic et ipsi Corinthii intellexerunt. Hodie denique virgines suas Corinthii velant; quid docuerint apostoli, qui didicerunt, approbant.

9. Videamus nunc, an sieut naturae et caussae argumenta virginis quoque competere monstravimus, ita etiam disciplinae ecclesiasticae praescripta de muliere in virginem spectent. Non permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere²), nee tingere, nec offerre, nee ullius virilis munieris, nedum sacerdotalis officii sortem sibi vindicare. Quaeramus, an aliquid horum virginis liceat. Si virginis non licet, sed in omnibus eadem conditione subiicitur, et necessitas humilitatis cum muliere censetur; unde illi unum hoc licebit, quod omni feminae non licet? Quid praerogativa meretur adversus econditionem suam, si qua virgo est, et eam suam sanctificare proposuit? Idcirco velaminis venia sit illi, ut in ecclesiam notabilis et insignis introeat, ut honorem sanctitatis in libertate capitis ostendat? Potuit

1) 1 Cor. 11, 16.

2) 1 Cor. 14, 34. 1 Tim. 2, 12.

dignius honorari aliqua praerogativa virilis aut gradus aut officii. Plane scio alicubi virginem in viduatu ab annis nondum viginti collocatam. Cui si quid refrigerii debucrat episcopus, aliter utique salvo respectu disciplinac praestare potuisset, ne tale nunc miraculum, ne dixerim monstrum, in ecclesia denotaretur, virgo vidua; hoc quidem portentuosior, quod nec qua vidua caput texit, utrumque se negans, et virginem, quae vidua deputetur, et viduam, quae virgo dicatur. Sed ea auctoritate illic sedet intecta, qua et virgo, ad quam sedem praeter annos sexaginta¹⁾ non tantum univirae, id est nuptae, aliquando eliguntur, sed et matres et quidem educatrices filiorum, scilicet ut experimentis omnium affectuum structae facile norint ceteras et consilio et solatio iuvare, et ut nihilominus ea decucurrent, per quae femina probari potest. Adeo nihil virginis ad honorem de loco permissum est.

10. Sie nec de aliquibus insignibus. Ceterum satis inhumanum, si feminae quidem per omnia viris subditae honorigeram notam virginitatis suae praef'erant, qua suspiciantur et circumspiciantur et magnificentur a fratribus; viri autem, tot virgines, tot spadones voluntarii, caeco bono suo incedant, nihil gestantes, quod et ipsos facheret illustres. Debebunt et ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Garamantum aut crobylos²⁾ barbarorum, aut cicadas Atheniensium aut cirros Germanorum aut stigmata Britonum, aut ex diverso fiat, capite velati in ecclesia lateant. Certi sumus spiritum sanctum magis masculis tale aliquid subscribere potuisse, si feminis subscrpsisset, cum practer sexus auctoritatem, etiam ipsius continentiae nomine masculos potius honorari oportuisset. Quarum quanto sexus avidior et calidior in feminas, tanto continentia maioris ardoris laboratior ideoque dignior omni ostentatione, si ostentatio virginitatis est dignitas. Non enim et continentia virginitati antistat, sive viduorum, sive qui ex consensu contumeliam communem iam recusaverant. Nam virginitas gratia constat, continentia vero virtute. Non concupiscendi, cui concupiscendo inoleveris, grande certamen

1) 1 Tim. 5, 9. 2) Rhenanus in ed. I. scrobulos; Gelenius: strobulos (*στροβίλους*); Salmasius et Rigalt. stropulos; ed. Fraeneker. et Priorius: crobylos (*κρωβύλους*).

est; eius autem concupiscentia ignoraveris fructum, facile non concupisces, adversarium non habens, concupiscentiam fructus. Quomodo ergo non magis viris aliquid tale deus in honorem subscriptisset, vel quia familiariori, scilicet imagini suae, vel quia plus laboranti? Si autem nihil masculo, multo magis feminae.

11. Sed quod supra intermisimus ex parte subsecutae disputationis, ne cohaerentiam eius dispergeremus, nunc responso expungemus. Ubi enim gradum fiximus de apostoli absoluta definitione, omnem mulierem etiam omnis aetatis intelligendam¹⁾, responderi ex diverso habebat, ergo a nativitate et a primo nomine aetatis virginem operiri oportere. Non ita est autem, sed ex quo se intelligere coepit et sensum naturae suae intrare et de virginis exire et pati novum illud, quod alterius aetatis est. Nam et principes generis Adam et Eva, quamdiu intellectu earebant, nudi agebant. At ubi de arbore agnitionis gustaverunt, nihil primum senserunt, quam erubescendum. Itaque sui quique sexus intellectum tegmine notaverunt. Sed etsi propter angelos velanda est, sine dubio ab ea aetate lex velaminis operabitur, a qua potuerunt filiae hominum concupiscentiam sui adducere et nuptias pati. Ex illo enim virgo desinit, ex quo potest non esse. Et ideo penes Israël illieitum est ad virum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem; ita ante hunc indieem acerba res est. Igitur si tam diu virgo, quamdiu acerba est, desinit virginem, cum matura cognoscitur et ut non virgo iam legi applicatur, sicut et nuptiis. Et desponsatae quidem habent exemplum Rebeccae²⁾, quae cum ad sponsum ignotum adhuc ignota perduceretur, simul ipsum cognovit esse, quem de longinquo prospexerat, non sustinuit dexteræ collectationem nec osculi congressionem nec salutationis communicationem, sed confessa quod senserat, id est spiritu nuptiam, negavit virginem, velata ibidem. O mulierem iam de Christi disciplina! Ostendit enim etiam nuptias de aspectu et animo fieri, quemadmodum stuprum; nisi quod etiam Rebeccam quidam adhuc velant. De ceteris vero, id est quae desponsatae non sunt, viderit parentum procrastinatio ex angustiis vel serupulositate deseendens, viderit et ipsum

1) 1 Cor. 11, 5. 2) Genes. 24, 64 sq.

continentiae votum. Nihil pertinet ad aetatem sua spatia currentem suaque debita maturitati luentem. Alia in oculo mater, natura, et aliis in latenti pater, tempus, filiam suam legibus suis maritarunt. Aspice nuptam iam illam tuam virginem, et animam exspectatione et earnem transfiguratione, eui tu secundum paras maritum. Iam et vox obsolefaeta est, et membra completa sunt, et pudor ubique vestitur, et menses tributa dependunt¹⁾; ae tu mulierem negas, quam muliebria pati dieis? Si congressio viri mulierem facit, non tegantur, nisi post ipsam nuptiarum passionem. Atquin etiam apud ethnios velatae ad virum dueuntur. Si autem ad despousationem velantur, quia et corpore et spiritu masculo mixtae sunt per oseulum et dexteras, per quae primum resignarunt pudorem spiritus, per commune conscientiae pignus, quo totam condixerunt confusione: quanto magis tempus illas velabit, sine quo sponsari non possunt et quo urgente sine sponsalibus virgines desinunt esse? Tempus etiam ethnici observant, ut ex lege naturae iura sua aetatibus reddant. Nam feminas quidem a duodecim annis, masculum vero a duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis, non sponsalibus aut nuptiis deceernentes. Mater familiae vocatur, lieet virgo, et pater familiae, lieet investis. A nobis nec naturalia observantur, quasi alius sit deus naturae, quam noster.

12. Agnosee et mulierem, agnosee et nuptam de testimoniis et corporis et spiritus, quae patitur et in conscientia et in carne. Hae sunt tabellae priores naturalium sponsalium et nuptiarum. Impone velamen extrinsecus habenti tegumen intrinsecus. Tegantur etiam superiora, eius inferiora nuda non sunt. Vis seire, quae sit aetatis auctoritas? Propone utramque, immature compressam in habitu mulieris, et quae maturitate progressa in virginitate duret eum suo habitu; facilius illa mulier negabitur, quam ista virgo eredetur. Tanta est adeo fides aetatis, ut nee habitu obstrui possit. Quid, quod etiam hae nostrae etiam habitu mutationem aetatis confitentur, simulque se mulieres intellexerunt, de virginibus edueantur a capite quidem ipso depontentes quod fuerunt; vertunt capillum et acu lasciviore

1) Hanc Ciacconii conjecturam auctoritate confirmatam cod. Ursini probavit Rigalt.; vulgo defendunt.

comam sibi inserunt, crinibus a fronte divisis, apertam professae mulieritatcm. Iam et consilium formae a speculo petunt, et faciem morosiorem lavacro maccrant, forsitan et aliquo eam medicamine interpolant, pallium extrinsecus iactant, calceum stipant multiformem, plus instrumenti ad balncas descrunt. Quid singula persquar? Solae autem manifestae paraturaे totam circumferunt mulieritatem. Sed virginari¹⁾ volunt sola capitis nuditate, uno habitu negantes, quod toto suggestu profitentur.

13. Si propter homines habitu abutuntur, impleant illum etiam in hoc, ut et apud ethnicos caput vident; certe in ecclesia virginitatem suam abscondant, quam extra ecclesiam celant; timentes²⁾ extraneos revereantur et fratres, aut constanter audeant et in vicis virgines videri, sicut audient in ecclesiis. Laudabo vigorem, si aliquid et apud ethnicos virginitatis nudinariint. Eadem natura foris, quae et intus, eadem institutio apud homines et apud dominum eadem libertate constat. Quo ergo foris quidem bonum suum abstrudunt, in ecclesia vero provulgant? Exposco rationem; utrumne ut fratribus suis placeant, an ut ipsi deo? si ut ipsi deo: tam idoneus est ad conspicienda, quae in occulto fiunt, quam iustus ad remuneranda, quae soli sibi fiunt. Denique praecipit, nihil debuccinemus eorum, quae apud illum mercedem merebuntur, nec ea ab hominibus compensemus. Quod si unius victoriati vel quamcumque eleemosynae operationem sinistra conscientia facere prohibemur³⁾, quantum tenebrarum circumfundere debemus, cum tantam oblationem dco offerimus ipsius corporis et ipsius spiritus nostri, cum illi ipsam naturam consecramus? Ergo quod non potest videri propter deum fieri, quia fieri deus non vult, sequitur, ut hominum gratia fiat, utique primo illicitum, ut gloriae libidinosum. Gloria enim illicitum est eis, quorum probatio in omni humiliatione constat. Et si a deo confertur continentiae virtus, quid gloriaris, quasi non acceperis⁴⁾? si vero non accepisti, quid habes, quod datum tibi non est? Hoe ipso autem constat a deo datam tibi non esse, quod illam non soli deo prac-

1) Rhenani ed. I. virginali, quod ab omn. editt. in virginari (*παρθενίσθαι*) mutatum est. 2) Editt. omnes: timent.
3) Matth. 6, 2 sqq. 4) 1 Cor. 4, 7.

stas. Videamus ergo, quod humanum est, an firmum sit et verum.

14. Referunt aliquando dictum a quadam¹⁾ cum primum quaestio ista tentata est: et quomodo ceteras sollicetabimus ad huiusmodi opus? Seilicet felices nos facient, si plures erunt, et non dei gratia vel merita eiusque. Virgines ecclesiam, an ecclesia virgines ornat deo sive commendat? Confessa²⁾ est igitur gloriam esse in caussa. Porro ubi gloria, illie sollicitatio; ubi sollicitatio, illie coactio; ubi coactio, illie necessitas; ubi necessitas, illie infirmitas. Merito itaque, dum caput non tegunt, ut sollicitentur gloriae caussa, ventres tegere coguntur infirmitatis ruina. Aemulatio enim illas non religio producit. Aliquando et ipse deus venter earum, quia facile virgines fraternitas suscepit. Nec tantum autem ruunt, sed et funem longum delictorum sibi attrahunt. Prolatae enim in medium et publicato bono suo elatae et a fratribus omni honore et caritatis operatione cumulatae, dum non lateant, ubi quid admissum est³⁾, tantum dedecoris cogitant, quantum honoris habuerunt. Si intactum caput virginitati adscribitur, si qua virgo exciderit de gratia virginitatis, ne prodatur, intacto permanet capite, et tunc iam alieno ambulat habitu, id est quem sibi vindicat virginitas; permanet nihilominus in habitu vel tunc saltem alieno, ne scilicet mutatione prodatur; conscientiae mulieritatis iam indubitate⁴⁾ audent nudo capite ad deum adire. Sed aemulator deus et dominus, qui dixit: nihil oceultum quod non revelabitur⁵⁾; plerasque etiam in conspectum deducit. Non enim confitebuntur, nisi ipsorum infantium suorum vagitibus proditae. Quantum autem plures, non etiam de pluribus sceleribus suspectas habebis? Dicam, licet nolim, difficile mulier semel sit, quae timet fieri⁶⁾, quaeque iau faeta, potest virginem mentiri sub deo. Quanta item circa uterus suum audebit, ne etiam mater detegatur? Seit deus, quot⁷⁾ iam infantes et perfici

1) Wouweri MS. et Rigalt. quadam; ceteri: quodam. 2) lidem: confessi; ceteri: confessus. 3) Latinus coni. dummodo lateat, ubi quid admissum est. 4) Rigalt.: conscientiae mulieritatis iam indubitatec. Rhen. ed.I.: conscientiac mulieritatis iam indubitate etc. 5) Matth. 10, 26. 6) Rigalt. quae non timet fieri. 7) Rhenanus quot pro quod supposuit.

et perduci ad partum integros duxerit, debellatos aliquamdiu a matribus. Facillime semper concipiunt et felicissime pariunt huiusmodi virgines, et quidem simillimos patribus. Haec admittit flagitia coacta et *invita*¹⁾ virginitas. Ipsa concupiscentia non latendi non est pudica; patitur aliquid, quod virginis non sit, studium placandi, utique et viris. Quantum velis, bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis et multis, dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amat, dum inter amplexus et oscula assidua concalcescit. Sic frons duratur, sic pudor teritur, sic solvitur, sic discitur aliter iam placere desiderare.

15. Sed enim vera et tota et pura virginitas nihil magis timet, quam semetipsam; etiam seminarum oculos pati non vult, alias ipsa oculos habet; confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat adversus ictus tentationum, adversus iacula scandalorum, adversus suspiciones et susurros et aemulationem, ipsum quoque livorem. Nam est aliquid etiam apud ethnicos metuendum, quod fascinum vocant, infeliciorem laudis et gloriae enormioris eventum. Hoc nos interdum diabolo interpretamur; ipsius est enim boni odium; interdum dico deputanius. Illius est enim superbiae iudicium, extollentis humiles et deprimentis elatos²⁾. Timebit itaque virgo sanctior, vel in nomine fascini, hinc adversarium, inde deum; illius lividum ingenium, huius censorium lumen; et gaudabit, sibi soli et deo nota, sed et si cui innotuerit, sapit, si temptationibus gradum obstruxerit³⁾. Quis enim audebit oculis suis precmere faciem clausam, faciem non sentientem, faciem, ut dixerim, tristem? Quicunque malus cogitatus ipsa severitate frangetur. Iam scilicet etiam mulicrem negat, quae virginem celat.

16. In his consistit defensio nostrae opinionis secundum scripturam, secundum naturam, secundum disciplinam. Scriptura legem condit, natura contestatur, disciplina exigit. Cui ex his consuetudo opinionis prodest, vel qui diversae sententiae color est? Dicitur scriptura, dei est na-

2) Rhen. ed. I. et cod. Divionensis: *invitata*. 2) Ps. 147, 6. Luc. 1, 52. 3) Ita emend. Latinus, Rigalt., Fr. Junius; cf. Apolog. 27; alii obtraxerit.

tura, dei est disciplina; quiequid contrarium est istis, dei non est. Si scriptura incerta est, natura manifesta est. Et de eius testimonio scriptura incerta non potest esse; si de natura dubitatur, disciplina quid magis deo ratum sit ostendit. Nihil est illi carius humilitate, nihil acceptius modestia, nihil operosius¹⁾ gloria et studio hominibus placendi. Illud itaque sit tibi et scriptura et natura et disciplina, quod ratum deo inveneris, sieut iuberis omnia examinare et meliora quaeque sectari²⁾. Superest etiam, ut ad ipsas convertamur, quo libentius ista suscipiant. Oro te, sive mater, sive soror, sive filia, virgo, secundum annorum nomina dixerim, vela caput; si mater, propter filios: si soror, propter fratres; si filia, propter patres; omnes in te aetates periclitantur. Indue armaturam pudoris, eireumdue vallum verecundiae, murum sexui tuo strue, qui nec tuos emittat oculos, nee admittat alienos. Adimple habitum mulieris, ut statum virginis serves; mentire aliquid ex his, quae intus sunt, ut soli deo exhibeas veritatem, quamquam non mentiris nuptam. Nupsisti enim Christo, illi tradidisti carnem tuam, illi sponsasti maturitatem tuam. Incede secundum sponsi tui voluntatem. Christus est, qui et alienas sponsas et maritas velari iubet, utique multo magis suas.

17. Sed et vos admonemus, alterius pudicitiae mulieres, quae in nuptias incidistis, ne sic a disciplina velaminis exolescatis, ne quidem in momento horae, ut, quia reiicere illam non potestis, alio modo destruatis, neque tectae neque nudae incedentes. Mitris enim et lanis quacdam non velant caput, sed colligant, a fronte quidem proteetae, qua proprie autem caput est, nudae. Aliae modice linteolis, credo ne caput premant, ne ad aures usque demissis, cerebro tenus operiuntur. Misereor, si tam infirmo auditu sunt, ut per tegmen audire non possint. Seiant, quia totum caput mulier est. Limites et fines eius eo usque porrigitur, unde incipit vestis; quantum resoluti erines occupare possunt, tanta est velaminis regio, ut eerviees quoque ambientur. Ipsae enim sunt, quas subiectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi debet³⁾; velamen

1) Rhenanus in ed. I. operosius, quod mutavit in perosius, eique assensi sunt Rigaltius et Pamelius. 2) 1 Thess. 5, 21.

3) 1 Cor. 11, 10.

iugum illarum est. Iudicabunt vos¹⁾ Arabiae feminae ethnicae, quae non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato contentae sint dimidiam frui lucem, quam totam faciem prostituere. Mavult femina videre quam videri. Quas propterea infelicitissimas ait Romana quacdam regina, quod adamare magis quam adamari possint; cum sint vel ex alterius infelicitatis²⁾ et quidem frequentioris immunitate felices, quia facilius adamari quam adamare feminae possint. Et ethnicae quidem disciplinac meracior et, ut ita dixerim, barbarior modestia. Nobis dominus etiam reyelationibus velaminis spatia metatus est. Nam cuidam sorori nostrae angelus in somnis cervices, quasi applauderet, verberans: elegantes, inquit, cervices et merito nudae; bonum est, usque ad lumbos a capite veleris, ne et tibi ista cervicum libertas non prosit; et utique quod uni dixeris, omnibus dixeris. Quantam autem castigationem mercubuntur etiam illae, quae inter psalmos vel in quacunque dei mentione rectectac perseverant? meritone etiam quae in oratione ipsa facillime fimbriam aut villum aut quodlibet filum cerebro superponunt et tectas se opinantur? Tanti caput suum mentiuntur³⁾. Aliac, qnibus plane maior est palma⁴⁾ omni fimbria et filo, non minus capite suo abutuntur, ut bestia quacdam magis quam avis, licet pennata, brevi capite, protracta cervice, cetera altegradia. Hanc aiunt, cum delitescendum habet, caput solum plane totum in condensum abstrudere, reliquam se in aperto relinquere. Ita dum in capite secura est, nuda, qua maior est, capitur tota, cum capite. Tales erunt et istae, minus quam utile est, tectac. Oportet ergo omni tempore et omni loco memores legis incedere, paratas et instructas ad omnem dei mentionem, qui si fuerit in pectorc, cognoscetur et in capite feminorum. Haec cum bona pace legentibus, utilitatem⁵⁾ consuetudini praeponentibus, pax et gratia a domino nostro Iesu redundet, [cum Septimio Tertulliano, cuius hoc opusculum est]⁶⁾.

1) Rhen. ed. I. nos. 2) Rhen. ed. I. felicitatis. 3) Sic Rhen. ed. I.; alii metiuntur. 4) Rhen. com. palla. 5) Latin. et Rig. com. veritatem. 6) Vv. uncinis inclusa a librario quodam addita esse suspicatur Semlerus, et recte quidem.

D E
P A L L I O.

1. Principes semper Africæ, viri Carthaginienses, vetustate nobiles, novitate felices, gaudeo vos tam prosperos temporum, cum ita vacat ac iuvat, habitus denotare. Pacis haec et annonae¹⁾ otia; ab imperio et a coelo bene est. Tamen et vobis habitus aliter olim; tunicae fuere, et quidem in fama de subteminis studio et luminis concilio²⁾ et mensurae temperamento, quod neque trans erura prodigae nec intra genua inverecundae, nec brachiis parae³⁾), nec manibus aretae, sed nee cingulo sinus dividente expeditae⁴⁾, quadrata iustitia beatae in viris stabant. Pallii⁵⁾ extrinseeus habitus, et ipse quadrangulus, ab utroque laterum regestus et cervicibus circumstrictus, in fibulæ morsu humeris acquiescebat. Instar eius hodie Aesculapio iam vestro sacerdotium est. Sic et in proximo soror civitas vestiebat et, sicubi alibi in Africa, Tyros. At eum secularium sortium variavit urna et Romanis deus maluit, soror quidem civitas suopte arbitrio mutare properavit, ut appulsum Seipionem ante iam de habitu salutaret, Romanum praecoqua⁶⁾). Vobis vero post iniuriae beneficium, ut senium, non fastigium⁷⁾ exemptis, post Gracchi obscoena omnia et Lepidi violenta ludibria, post trinas Pompeii aras et longas Caesaris moras, ubi moenia Statilius Taurus imposuit, sollemnia Sentius Saturninus enarravit, eum concordia iuvat, toga oblata est. Pro! quantum circumimicavit, a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos, ut ab humeris

1) Salmasius: et annona et otia. 2) Sic emendavit Salm. assententibus Rig. et Semlero; eeteri: consilio. 3) Rhen.: pare; Salm. parae, a quo adiectivo statuit ortum esse adverb. parum, ut a nimio nimium. 4) Rhen.: nee eingulo sinus dividente expedita, Salm. nee cingulo sinus expeditum etc. Rig. et Sen.: expeditum. 5) Codd. mss. Pallii, Salmas. Pallium. 6) Rhen.: salutaret, Romana (in ed. I. Romanum) praecoqua. Salm.: salutasset, Romanum praecoqua. 7) Rhen.: fastidium, Fr. Iunius e cod. Vat. fastigium, quod recepit Salmasius.

sublimioris populi Carthaginieuses complecteretur. Exinde tunicam longiorem cinctu arbitrante suspenditis, et pallii iam teretis redundantiam tabulata congregatione fulcitis, et si quid praeterea conditio vel dignitas vel temporalitas vestit, pallium tamen generaliter vestrum immemores etiam denotatis. Evidem haud miror p[re]ae documento superiore. Nam et arictem (non quem Laberius reciprocicornem et lanicutem et testitrahum¹), sed trabes machina est, quae muros frangere militat) nemini unquam adhuc libratum, illa dicitur Carthago, studiis asperrima belli²), prima omnium armasse in oscillum penduli impetus, commentata vim tormenti de bile pecoris caput³) vindicantis. Cum tamen ultimarent tempora patriae et aries iam Romanus in muros quondam suos auderet⁴), stupuere illico Carthaginenses ut novum extraneum ingenium:

Tantum aevi longinqua valet mutare vetustas⁵!

Sic denique nec pallium agnoscitur.

2. Sit nunc aliunde res, ne Poenicum inter Romanos aut erubescat aut doleat; certe habitum vertere naturae totius sollemn[us] munus est. Fungitur et ipse⁶) mundus interim iste quem incumbimus. Viderit Anaximander, si plures putat; viderit, si quis uspiam alias ad Meropas, ut Silenus, penes aurcs Midae blatit, aptas sane grandioribus fabulis. Sed et si quem Plato acstimat, cuius imago hic sit; etiam ille habeat accessus est proinde mutare. Quippe si mundus, ex diversis substantiis officiisque constabit, ad formam eius quod mundus hic est; neque enim mundus, si non ut mundus proinde. Diversa in unum ex demutatione diversa sunt. Denique diversitatis discordiam vices foedrant. Ita mutando erit mundus omnis, qui ex diversitatibus corporatus et vicibus temperatus. Nostra certe metatio, quod clausis vel in totum Homericis oculis liquet, totum versiforme est: dics et nox invicem vertunt; sol stationibus annuis, luna modulationibus menstruis variat; siderum

1) Salm.: reciprocicornem, lanicutem, testitrahum, ut Laberii versus restitueretur in integrum. 2) Virg. Aen. 1, 14. 3) Seml.: debile pecoris caput vind., sed rectius cum edd: ceteris Salmasius: de bile. Ed. Fran. de bile p. capite vim. 4) Rhei.: ultimarent — auderet; Salm. et Semler: ultimant — audet. 5) Virg. Aen. 3, 415. 6) Salm. correxit: et ipso.

distincta confusio interdum deiicit quid, interdum resuscitat; coeli ambitus nunc sub divo splendidus, nunc nubilo sordidus; aut imbræ ruunt, et si qua missilia cum imbribus, dehinc substillum, et denuo sudum. Sic et mari fides infamis, dum et flabris aequæ mutantibus, de tranquillo probum, de flustris temperatum, et extemps de decumanis inquietat. Sic et terram si recenseas, temporatim vestiri aniantem, prope sis eandem negare, memor viridem, cum conspicis flavam, mox visurus et eanam. Ceteri quoque eius ornatus quid non aliud ex alio mutant, et montium seculæ decurriendo, et fontium venæ cavillando, et fluminum viae obhummando¹⁾? Mutavit et totus orbis aliquando, aquis omnibus obsitus; adhuc maris conchæ et buccinae peregrinantur in montibus, cupientes Platonii probare etiam ardua fluitasse. Sed et enatando rursus in forma: mutavit rursus orbis, alius idem²⁾). Mutat et nunc localiter habitus, cum situs laeditur: cum inter insulas nulla iam Dclos, arcnae Samæ (et Sibylla non mendax,) aeon in Atlantico Libyam aut Asiam adaequans quaeritur nunc, Italiae³⁾ quondam latus, Hadria Tyrrhenoque quassantibus medio tenus interceptum, reliquias Siciliam facit, cum tota illa plaga discidii, contentiosos aequorum coitus angustiis retorquens, novum vitium maris induit, non expuentis naufragia, sed devorantis. Partitur et continens de coelo aut de suo. Aspice ad Palæstinam, qua Iordanes amnis finium arbiter: vastitas ingens, et orba regio, et frustra ager est; at urbes retro, et populi frequentes, et solus audiebat: Dehinc ut deus censor est, impictas ignium meruit imbræ: hactenus Sodoma, et nulla Gomorra, et cinis omnia, et propinquitas maris iuxta

1) Salm.: *ornatus, si quid, non — obhumando?* Rhen.: *ornatus quid non — scopulae — venæ ebullando — viae obumbrando?* 2) Ita b. l. emendavit Salmasius. In ed. Rhen.: Sed et enatando rursus infirma (al. infima) mutavit, rursus orbis alius, idem mutat etc. Scribendum fortasse: Sed — in formam mutavit, rursus orbis alius. Idem mutat etc. 3) Restituimus huius loci scripturam, quam reperit in suo cod. probavitque Rhenanus. Salmasius: *harenæ Samos, et Sibylla non mendax: cum in Atlantico quaeritur: cum Italiae — facit: cum tota — novum vitii mari imbuat, non expuentis etc.* Ultima haec vv. in ed. Rhenani ita leguntur: *nomen vitii mari induit etc.* Rigalius, ut ubique, ita et hoc in loco Salmasii vestigiis institit.

cum solo mortem vivit¹). Ex huiuscemodi nubilo et Tuscia Vulsinios [pristinos] deusta, quo magis de montibus suis Campania speret, erepta Pompeios. Sed absit. Utinam et Asia secura iam sit de soli ingluvie! utinam et Africa semel voraginem paverit, unieis castris fraudatis expiata! Multa et alia huiusmodi detimenta habitum orbis mutavere situsque movere. Bellis quoque plurimum licuit. Sed piget tristia²) non minus quam regnorum vices recensere, quotiens et ista mutaverint iam inde a Nino Beli progenie. Si tamen Ninus regnavit primus, ut autumat superiorum profanitas (ferme apud vos ultra stilus non solet), ab Assyriis [si] forte aevi historiae patescunt; qui vero divinas lectitamus, ab ipsius mundi natalibus compotes sumus. Sed lacta iam malo, quippe et lacta mutant. Denique si quid mare diluit, coelum deussit, terra subduxit, gladius detotondit, alias versura compensati reddit. Nam et primitus maiorem ambitum terra cassa et vacans hominum, et sicubi aliqua gens occuparat, sibimet soli erat. Itaque colere omnia sibi, domum intelligens alibi stipantem copiam alibi deserentem, runcare atque ruspare instituit³), ut inde velut ex sureulis et propaginibus populi de populis, urbes de urbibus per ubique orbis pangerentur. Transvolavere redundantium gentium examina: Scythae exuberant Persas, Phoenices in Africam eructant, Romanos Phryges pariunt, Chaldaeum semen in Aegyptum educatur, deligne, eum inde transducitur, Indaea gens est. Sie et Hereulea posteritas a Temeno pariter Peloponnesum occupando producuntur⁴); sic et Iones Nelei comites Asiam novis urbibus instruunt; sic et Corinthii eum Archia muniunt Syraeusas. Sed va-

1) Rhen.: mortem babit, Rig.: mortem vivit, Salm. qui in cod. suo leg. mortnm ibit, scripsit: mortuum ivit. Fortasse: mortua ibi; cf. carminis in Sodomam v. 138: nec mare vivit ibi. 2) Salm.: Bellis q. p. licuisse et tristitia perget n. m. q. r. v. recensere. Quoties et ista mutaverunt iam i. a N. B. progenie? si tamen Ninus regnare primus — solet. Ab Assyriis etc. 3) Salmasius cod. sui auctoritate, qui sic legit: Itaque colere omnia, si domum intelligis — runcare atque ruspare instituit, h. l. ita correxit: I. c. omnia (si demum intelligis — deserentem) runcare atque rustare instituit. Rhenanus: Itaque cogitans omnia sibi domum intelligens — ruspare instituit. 4) Rhen.: posteritas, qui (in ed. I. quae) Temeno — producunt. Salmasius: posteritas Temeno — producunt.

num iam antiquitas, quando curricula nostra coram. Quantum reformavit orbis seulum istud? quantum urbium aut produxit, aut auxit, aut reddidit praesentis imperii triplex virtus! Deo tot Augustis in unum favente, quot census transcripti? quot populi repugnati¹⁾? quot ordines illustrati? quot barbari exclusi? Revera orbis cul-tissimum huius imperii rus est, eradicato omni aeonito ho-stilitatis, et cacto et rubo subdolae familiaritatis, consitum et amoenum²⁾ super Alcinoi pometum et Midae rosctum. Laudans igitur orbem mutantem, quid denotas hominem?

3. Mutant et bestiae pro veste formam; quamquam et pavo pluma vestis, et quidem de eataclitis³⁾, imo omni conchylio pressior, qua colla florent, et omni patagio inau-ratior, qua terga fulgent, et omni syrmate solutior, qua caudae iaeent, multicolor et discolor et versicolor, nunquam ipsa, semper alia, etsi semper ipsa, quando alia, totiens de-nique mutanda, quotiens movenda. Nominandus est et ser-pens, lieet pone pavum; nam et iste quod sortitus est con-vertit, corium et aevum. Siquidem ut senium persensit, in angustias se⁴⁾ stipat, pariterque specum ingredicns et eu-tem egrediens, ab ipso statim limine erasus, exuvii ibidem relictis novus se explicat; eum squamis et anni recusan-tur⁵⁾. Hyaena, si observes, sexus annalis est, marem et feminam alternat. Taceo cervum quod et ipse aetatis suae arbiter, serpente pastus, veneno languescit in iuventutem. Est et quadrupes tardigrada, agrestis, humilis, aspera⁶⁾. Testudinem Paeuvianam putas? Non est; capit et alia be-stiola versiculum, de mediocribus oppido, sed nomen grande: chamaeleonem qui audieris, haud ante gnarus, iam timebis aliquid amplius cum leone. At eum offenderis apud vineam ferme sub pampino totum, ridebis illieo audaciam et Graeci iam⁷⁾ nominis: quippe nee suecus est corpori,

1) Salmasius, in cuius cod. legitur repugnati, correxit: re-purgati. 2) Salm.: concultus et amoenus, quum in suo cod. invenerit consultus et amoenus. 3) Al. cataclitis.

4) Ed. Fran. in angusta se stipat; al. in angustias sti-pat. Sed voc. se retinendum est, et in sequ. scribendum: no-vus se explicat. 5) Codd. recusantur; al. recursan-tur, al. recurantur. 6) Cic de divin. II, 64. 7) Rhen.: et Graeci iam; ed. Franeker. et Semler.: et Graeciam, Latinius coni. audaciam egregiam, Salm.: audaciam e Gra-e-cia nominis.

qui in minutioribus multo liquet¹⁾). Chamaeleon, pellicula, vivit: capitulum statim a dorso; nam deficit cervix; itaque durum reflecti, sed circumspectu emissitii ocelli, imo luminis puncta vertiginant; hebes, fessus, vix se a terra suspendit; molitur incessum stupens et promovet, gradum magis demonstrat quam explicat, iejunus scilicet semper et indefectus, oscitans vescitur, follicans ruminat, de vento cibus. Tamen et chamaeleon mutare totus, nec aliis, valet. Nam cum illi coloris proprietas una sit, ut quid accessit, inde suffunditur: hoc soli chamaeleonti datum, quod vulgo dicatum est, de corio suo ludere. Multa dicendum fuit, ut ad hominem praestructum perveniretur. Hunc quoquo primordio accipitis, nudus certe et investis figulo suo constitit; post demum sapientiam, haud dum licitum, praereptam potitur. Ibidem quod in novo corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere festinans, siculneis foliis interim circumdat. Dehinc, cum de originis loco exterminat (quippe deliquerat), pellitus orbi, ut metallo, datur. Sed arcana ista, nec omnium nosse. Cedo iam de vestro, quod Aegyptii narrant, et Alexander digerit et mater²⁾ legit ea tempestate Osiridis, qua ad illum ex Libya Ammon facit ovium dives. Denique cum ipsis Mercurium autumant, forte palpati arietis mollitie delectatum, deglubasse³⁾ oviculam, dumque pertentat et, quod facilitas materiae suadebat, tractu prosequente filum eliquat, in restis pristinae modum, quam philyrae tenus iunxerat, texuisse⁴⁾). Sed vos omnem lanicium dispensationem structuramque telarum Minervae maluistis, cum penes Arachnen diligentior officina. Exinde materia: nec de ovibus dico Milesiis et Selgicis et Altinis, aut quis Tarentum vel Baetica cluet natura colorante; sed quoniam et arbusta vestiunt, et lini herbida post viorem lavacro nivescunt: nec fuit satis tunicam pangere et serrare, ni etiam piscari vestitum contigisset. Nam et de mari vellera, quo muscosae lanositatis plautiores⁵⁾ conchae co-

1) Salm.: corpori, et quod m. m. licet, chamaeleon, si pellicula vivit. Rig. et Seml.: quo m. m. liquet. Rhen.: qui m. m. licet. 2) Al. Afer — Ammon vasit ovium dives. 3) Salm. et Seml.: diglubasse, alii aliter. 4) Edd. vett.: in vestis pristinae modum, quam philyra tenui vinxerat, texuisse. Salm.: in restis pristini modum, quem philyrae tenus [i. e. τὸ τέρος] iunxerat, exisse. 5) Al. quae — lautiores.

mant. Prorsus haud latet, bombycem [vermiculi genus est] quae per aërem liquando araneorum horoscopis idonius sedes tendit, dehinc devorat, mox alvo reddere, proinde si necaveris, animata iam stamina volves¹⁾). Tantam igitur paraturam materiarum ingenia quoque vestificinae prosecuta: primum tegendo homini, qua necessitas praecessit, dehinc et ornando imo et inflando, qua ambitio successit, varias indumentorum formas promulgavere. Quarum pars gentilium inhabitantur, ceteris incommunes, pars vero passivitus omnibus utiles, ut hoc pallium, etsi Graecum magis, sed lingua iam penes Latium est: cum voce vestis instravit. Atque adeo ipse, qui Graecos praeter urbem censebat, litteras eorum vocemque senex iam eruditus, idem Cato iuridicinac suae in tempore humerum exsertus, haud minus palliato habitu Graecis favit.

4. Quid nunc? si est Romanitas omni salus nec honestis tamen modis ad Graios estis²⁾? Aut, ni ita est, unde gentium in provinciis melius exercitis, quas natura agro potius eluctando commodavit, studia palacstrae male senescentia et incassum laborantia, et lutea unctio et pulvrica volutatio, et arida saginatio? unde apud aliquos Numidas, etiam equis caesariatos, iuxta cutem tonsor, et cultri vertex solus immunis? unde apud hirtos et hirsutos tam rapax a culo³⁾ resina, tam furax e mento volsella? Prodigium est, haec sine pallio sieri; illius est haec tota res Asiae. Quid tibi, Libya et Europa, cum xysticis⁴⁾ munditiis, quas vestire non nosti? Revera enim quale est graecatim depilari magis quam amiciri? habitum transferre ita demum culpae prope⁵⁾ est, si non consuetudo, sed natura

1) Ita locum hunc corruptissimum emendavit Salmasius; legebatur olim: quae per aërem aliquando araneorum more scopis idonius distendit (al. se distendit), dehinc devorat, mox aequo reddere, proinde si necaveris, animata iam stamine alvo (al. volves). Alteram tamen partem periodi Salm. maluit mutare in haec verba: mox vacuo (in cod. a quo) reddere: proinde si necaveris nematam iam, stamen evolves. 2) Edd. ante Salmasium: Quid nunc, si est Romanitas omnis alia, nee vestis tamen? admodum Graeci estis. At non ita est. Unde etc. 3) Codd. et edd. vett.: a talo resina; Salm.: a culo res.; ceteri: ab ala res. 4) Ed. Rhen. I.: rusticis, Salm. xysticis, al. exoticis. 5) Cod. Salm.: culae prope est, quod alii ita correxerunt, ut scriberent: cultus probrum est.

mutetur; sat refert inter honorem temporis et religionem; det¹⁾ consuetudo fidem tempori, natura deo. Naturam itaque concussit Larissaeus heros in virginem mutando ille ferarum medullis educatus (unde et nominis concilium, quandoquidem labiis vacuerat ab uberum gusto), ille apud rupicem et silvicolam, monstrum eruditorem scruepa schola eruditus. Feras, si in puer matris sollicitudinem patiens; certe iam ut striculus²⁾, certe iam virum alicui clanculus functus, adhuc sustinet stolam fundere, comam struere, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurem quoque foratu effeminatus, quod illi apud Sigeum strongyla³⁾ servat. Plane postea miles est; accessitas enim reddidit sexum; de praelio sonuerat, nec arma longe. Ipsum, inquit⁴⁾, ferrum virum attrahit. Ceterum si post incentivum quoque puellam persverasset, potuit et nubere. Eccc itaque mutatio; monstrum equidein geminum, de viro femina, mox de femina vir, quando neque veritas negari debuissest neque fallacia consiteri. Uterque habitus mutandi malus, alter adversus naturam, alter contra salutem. Turpius adhuc libido virum cultu transfiguravit, quam aliqua materna formido; tametsi adoratur a vobis, qui potius erubescendus est, scytalosagittipelliger ille, qui totam epitheti sui sorteni cum muliebri cultu compensavit. Tantum Lydiac clanculariae licuit, ut Hercules in Omphale, et Omphale in Hercule prostitueretur. Ubi Diomedes et cruenta praesepia? ubi Busiris et bustuaria altaria? ubi Geryon ter unus? Cerebris adhuc corum clava foetere malebat, cum unguentis offunderetur. Vetus iam Hydræ Centaurorumque sanguis in sagittis pumice speculi excludebatur, insultante luxuria, ut post monstra transfixa coronam forsitan suerent. Ne sobriae mulieris quidem aut viraginis alienius scapulac sub exuvias bestiac tantac introire potuissent, nisi diu molitas et evigoratas et exodoratas⁵⁾, quod apud Omphalen balsamo aut telino spero factum. Credo et iubas pectinem

1) Edd. omnes religionem dei; consuetudo etc. Salm. religionem; det etc. Iunius: rel. dei; debet consuet. etc.

2) Al. ustriculas; Codd. ystriculus vel vistriculus; Salm. hystriculus; Iunius: ut striculus. 3) Al. statua; cod. Salmasii: strogyla. 4) Homerus in Od. 16, 294. 5) Codd. exodoratas; Salm.: exeduratas.

passas; ne eervicem enervem inureret seiria¹⁾ leonina, hiatus erinibus infarsus, genuini inter antias adumbrati. Tota oris contumelia mugiret, si posset; Nemaea certe, si quis loci Genius, ingemebat; tunc enim se circumspexit leonem perdidisse. Qualis ille Hereules in serico Omphales fuerit, iam Omphale in Herculis seorto designata descripsit. Sed et qui ante Tyrinthium accesserat, pugil Cleomachus, post Olympiae cum incredibili mntatu de masculo fluxisset, inter cutem eaeus et ultra, inter fullones iam Novianos coronandus, meritoque mimographo Lentulo in Catinensibus commemoratus; utique sicut vestigia caestuum viriis²⁾ occupavit, ita et endromidis solo cem aliqua multicia synthesis extrusit. Physconem et Sardanapalum tacendum est, qui nisi insignes libidinum, alias reges nemo nosset. Tacendum autem, ne quid et illi de Caesaribus quibusdam vestris omnissitent pariter propudiosis, ne caninae³⁾ forte constante mandatum sit, impuriorem Physcone et molliorem Sardanapalo Caesarem designare, et quidem Subneronem⁴⁾. Nec tepidior vis vanae quoque gloriae mutandis induviis etiam viro salvo. Calor est omnis affectus; verum cum in affectionem flabellatur, iam de incendio gloriae ardor est. Habes igitur ex isto fomite aestuanteum magnum regem, sola gloria minorem; vicerat Medicam gentem, et vetus est Medica veste; triumphalem cataphracten amolitus, in captiva sarabara decessit; pectus squamarum signaculis dissculptum, textu pellucido tegendo nudavit, et anhelum adhuc ab opere belli, ut mollius, ventilante serico extinxit. Non erat satis animi tumens Macedo, ni illum etiam vestis inflatione delectasset⁵⁾; nisi quod et philosophi, puto, ipsi aliquid eiusmodi affectant. Audio enim et in purpura philosophatum. Si philosophus in purpura, cur non et in bassa? Tyrium calcari, nisi auro, minime Graecatur⁶⁾. Dicit: atquin aliis et sericatus et crepidam aeratus incepsit: digne quidem, ut bacchantibus indumentis aliquid subtinuit.

1) Rhen. ed. I. et cod. Salm.: sciria (i. e. σκηρία); al. stiria.
 2) Rhen.: vestigia caestuum viria occupavit — extrusit. Ed. Fran.: fastigia caestuum viriosa occ. — extruxit. In codd. pro viria leg. virus, quod Salm. mutavit in viriis.
 3) Al. nec magna.
 4) Al. sub Nerone.
 5) Salm. coni. deiectasset.
 6) Al. in bassa Tyria calciare, nisi aurum Graecatos deceat. Atquin etc.

ret, cymbalo ineessit. Quod si iam tune locorum Diogenes de dolio latraret, non coenulentis pedibus, ut tori Platoniei sciunt, sed omnino totum Empedoclem in adyta Cloacinarum detulisset, ut, qui se coelitem delirarat, sorores prius suas, dehinc homines deus¹⁾ salutaret. Tales igitur habitus qui de natura et modestia transferunt, et aie figere et digito destinare et nutu tradere merito sit. Prorsus si quis Menandrieo fluxu delicateam vestem humi protrahat, audiat penes se et comicus, Qualem demens iste chlamydem disperdit? Enimvero iam dudum censoriae intentionis episcynio disperso, quantum denotati passivitas offert libertinos in equestribus, subverbustos in liberalibus, dedititios in ingenuis, rupices in urbanis, seurras in forensibus, paganos in militaribus: vespillo, leno, lanista teeum yestiuuntur. Converte et ad feminas. Habes spectare, quod Caeeina Severus graviter senatui impressit, matronas sine stola in publico²⁾; denique Lentuli auguris consultis, quae ita sese exauetorasset, pro stupro erat poena: quoniam quidem indices eustodesque dignitatis habitus, ut lenocinii factitandi impedimenta, sedulo quaedam desuefeerant. At nunc in semictipsas lenocinando, quo planius adeantur, et stolam et supparum et crepidulum et caliendum, ipsas quoque iam lecticas et sellas queis in publico quoque domestice ac secrete habebantur, eicravere. Sed alius extinguit sua lumina, aliis non sua accendit. Adspice lupas, popularium libidinum nundinas, ipsas quoque frietrices. Et, si praestat oculos abducere ab eiusmodi propudiis oceisae in publico castitatis, adspice tamen vel sublimis, iam matronas videbis. Et eum latrinarum antistes serieum ventilat, et immundiorcm loco eervieem monilibus eonsolatur, et armillas, quas ex virorum fortium donis ipsae quoque matronae tecmerc usurpassent, omnium pudendorum conseias manus inserit, impuro eruri purum aut mulleolum inducit ealecum. Cur istos non speetas, vel illos item habitus, qui novitati suae stare religionem nientiuntur? eum ob cultum omnia candidatum et ob notam vittae et privilegium galeri Cicerri initiantur; cum ob diversam affectionem tencbricae vestis et tetrici super caput velleris in Bellonae mentes³⁾ fugan-

1) Al.: deas. 2) Cf. Taciti Annal. III, 33.
mentis, al. montes.

3) Salm.:

tur; cum latioris purpurae ambitio et galatiae ruboris superiectio Saturnum commendat; cum ipsum hoc pallium morosius ordinatum et ercpidae graecatim¹⁾ Aesculapio adulantur. Quanto tunc magis arguas illud, et urgeas oculis, etsi iam simplicis et inassectatae, tamen superstitionis reum? Enimvero cum hanc primum sapientiam vestit, quae vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuvias et peplos augusta vestis, superque omnes apices et tutulos²⁾ sacerdos suggestus. Deduc oculos, suadeo, reverere habitum, unius interim erroris tui renuntiatorem.

5. Tamen, inquis, ita a toga ad pallium? Quid enim, si a diademate et a sceptro? An aliter mutavit Anacharsis, eum regno Seythiac philosophiam praevertit? Nulla in melius transgressus³⁾ sint signa; est habitus iste quod faciat. Prius etiam ad simplicem specta telam⁴⁾ eius; nullo tacido constat. Adeo nec artificem necesse est, qui pridie rugas ab exordio formet, et inde deducat in tilias⁵⁾, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet; dehinc diluculo tunica prius cingulo correpta, quam praestabat moderatiorem texuisse, reeognito rursus umbone et si quid exorbitavit reformato, partem quidem de laevo promittat, ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis, retrahat a scapulis, et exelusa dextera in laevam adhuc congerat cum alio pari tabulato in terga devoto, atque ita hominem sarcina vestiat. Conscientiam denique tuam perrogabo, quid te prius in toga sentias indutum, anne onustum? habere vestem, an baiula-re? Si negabis, domum consequar, videbo, quid statim a limine properes: nullius profecto alterius indumenti expositio, quam togae gratulatur. Calecos nihil dieimus, proprium togae tormentum, immundissimam pedum tutlam, verum et falsam, quem enim non expediatur in algore et ardore rigere nudipedem, quam in calceo uncipedem⁶⁾? Ma-

1) Salm.: graecatum; al. graecatae graecatim; al. cretatae graecatim. 2) Salm. et Rig.: tutulos, al. titulos. 3) Salm.: transgressi (i. e. hominis). 4) Rhen. in ed. I.: captat telam; Salm. quod in cod. suo reperit: captat telam; ceteri: spectat telam vel specta telam. 5) Salm. coni. tilias; al. tabulas; C. A. Böttiger: tilias. 6) Codd. mss.: hunc pedem; Salm.: vincipedem; Rhen. et Gel.: unguipedem al. uncipedem.

gnum ineessui munitum strinac Venetiae prospexere, perones effeminatos. At enim pallio nihil expeditius, etiam simplex, quod Cratetis; mora nusquam vestiendo cum ponitur¹⁾; quippe tota molitio eius operire est solutim. Id ex uno circumiectu licet, euidem nusquam inhumano; ita omnia hominis simul contegit. Humerum velans exponit vel includit, ceteroquin humerum adhaeret, nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit; etiam eum exponitur, nulli eruei²⁾ in posterum demandatur. Si quid interulae subter est, vaeat zonae tormentum; si quid calceatus inducitur, mundissimum opus est, aut pedes nudi magis, certe viriles magis, quam in calceis. Haec pro pallio interim, quantum nomine comitiasti³⁾. Iam vero et de negotio provocat. Ego, inquit, nihil foro, nihil campo, nihil curiae debeo, nihil officio advigilo, nulla rostra praeoccupo, nulla praetoria observo, canales non odoro, canellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, eaussas non elatro, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo. In me unicum negotium mihi est, nisi aliud non euro quam ne enrem. Vita meliore magis in seeessu fruare, quam in promptu. Sed ignaviam infamabis; scilicet patriae, et imperio reique publicae vivendum est. Errat olim ista sententia. Nemo alii nascitur moriturus sibi. Certe eum ad Epicuros et Zenonas ventum est, sapientes vocas, totum quietis magisterium, qui eam summae atque unicae voluptatis nomine consecravere. Tamen propemodum milii quoque licet in publicum prodesse. Soleo de qualibet margine vel ara medicinas moribus dieere, quae felicius publicis rebus et civitatibus et imperiis bonas valetudines conferent, quam tuae opera. Quippe si pergam ad acuta tecum, plus togae laesere rem publicam, quam lorieae. Atquin nullis vitiis adulor, nullis veternis pareo, nulli impetigini. Adigo cauterem ambitioni, qua M. Tullius quingentis millibus numumi orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritaniae numerat. Item, quantis facultatibus aestimavere lignas

1) Al. quod Cratetis more nusquam vestiendo compонitur. 2) Al. reponitur (Salm. e MS. exponitur), nulli cippo etc. In codd. leg. nulli cevo vel cruo, quod immutavit Salm. in cruci. 3) Rhen. ed. I. et cod. Salm.: comitasti; ceteri concitasti.

maculas! item qua lancees centenarii ponderis Sulla molitur! Vereor sane, ne parva sit ista trutina, cum Drusillanus, equidem servus Claudi, quingenariam promulsidem aedificat, suprascriptis fortasse mensis necessariam, cui, si officina exstructa est, debuit et triclinium. Immergo aequo scalpellum aerbitati ei, qua Vediis Pollio servos muracuis invadendos obiectabat, nova seilicet saevitia delectatus terrena bestiae et edentulae et exunguis et excornis: de pisibus placuit feras eogere, utique statim eoquendis, ut in visceribus earum aliquid de servorum suorum corporibus et ipse gustaret. Praecidam gulam, qua Hortensius orator primus pavum cibi caussa potuit occidere; qua Aufidius Lurco primus sagina corpora vitiavit, et coactis alimentis in adulterinum provexit saporem; qua Asinius Celer nulli unius obsonium vi. ns. detulit; qua Aesopus histrio ex avibus eiusdem pretiositatis ut eanoris et loquacibus quibusque centum¹⁾ millium patinam confiseavit; qua filius eius post tale pulmentum potuit aliquid sumptuosius esurire; margarita namque vel ipso nomine pretiosa dehausit, credo ne mendieius patre eoenasset. Taceo Neroncs et Apicios et Rufos. Dabo eatharticum impuritati Scauri et aleae Curii et vinolentiae Antonii. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse, quales apud pallium haud facile²⁾. Has purulentias evitatis quis elieiet et exsuppurabit³⁾, ni sermo palliatus?

6. Sermone, inquit, me suasisti medieamine sapiensissimo. Verum etsi eloquium quiescat, aut infantia subdectum aut verecundia retentum (nam et elinguis philosophia vita contenta est), ipse habitus sonat; sie denique auditur philosophus, dum videtur. De oceursu meo vitia sussundo. Quis non aemulum suum, cum videt, patitur? quis oculis in eum potest, in quem mentibus non potest? Grande pallii beneficium est, sub cuius recognitatu improbi mores vel erubescunt. Viderit nunc philosophia, quid prosit. Nec enim sola mecum est. Habeo et alias artes in publico utiles. De meo vestiuntur, et primus informator literarum, et primus enodator⁴⁾ vocis, et primus numerorum arenarius, et gram-

1) Ed. Fran.: sexcentorum millium patinam conflavit. 2) Al. exvaporabit. 3) Salm.: quales apud pallium! Haud facile has — palliatus. 4) Rhen. in ed. I.: edonator; Cod. Salm.: enodator; ceteri: edomator.

maticus, et rhetor, et sophista, et medicus, et poëta, et qui musicam pulsat, et qui stellarem coniectat, et qui volaticam spectat. Omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis tegitur. Plane post Romanos equites, verum et accendones et omnis gladiatorum ignominia togata producitur. Haec nimirum indignitas erit a toga ad pallium. Sed ista pallium loquitur. At ego iam illi etiam divinae sectae ac disciplinae commercium confero. Gaude pallium et exulta; melior iam te philosophia dignata est, ex quo Christianum vestire coepisti.

Princeton Theological Seminary Libraries

1 1012 01196 4568

